

Életir. O.

2786.

Eletir. O.

2786,

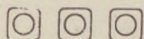
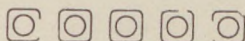

A m. tudom. Akadémia
Előnyöztetésére

Bpest, 1908. máj. 13. Szinyei

TIMÁR-HÁZ.

- NAPLÓJEGYZETEK -

- - - 1835—1848. - - -

IRTA:

ID. SZINNYEI JÓZSEF.

(KÜLÖNNYOMAT A „KOMÁROMI
LAPOK“-BÓL.)

- - K O M Á R O M - -

- - - 1889—1897. - - - 490

**MTA
KIK**

SPITZER SÁNDOR KÖNYV-
. NYOMDÁJA KOMÁROM ..

432279

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

R
1977

Timár-ház.

Naplójegyzetek id. SZINNYEI JÓZSEF-től.

I.

Komárom ötvenhárom évvel ezelőtt. — Az „Anglia“ és környéke. — Katonai takarodó. — Szomorú emlék. — A sánta Juliska. — Tóni öcsém. — Anyám halála. — Kisbéri nyaralás. — Első iskolai bizonyítványom.

Félszázadnál több viharzott el fölöttünk. Ha gyermekéveimet visszavarázsolom emlékezetembe, nem ismerek rá szülővárosomra. Nem mintha nagygyá, gazdaggá lett volna, miként óhajtottam; de pezsgő, életerős, vidám kinézése helyett, egy felpiperézett elaggott szűzhöz hasonlít, ki szomorúan tekint vissza szebb napjaira, midőn bódolói környezték, míg most elhagyatottnak érzi magát.

Még 1835-ben nem övezték sánczok és bástyák vasgyűrüként a várost. Nyílt volt az Csallóköz felől, terjeszkedhetett; a Vágduna partján gazdag építletfa-kereskedése fénykorát élte; a győri Dunán hajói, melyeket komáromi „superok“ készítettek, messze-földről hozták a gabonát és szállították tovább; a hajók tulajdonosai pedig tekintélyökkel az egész országban széthordták a gazdag város jó hírnevét. Itt alakult az első hajóbiztosító-társaság is. Az ipar, kereskedés virágzott, a polgárok meggazda-

godtak. Jólét, takarékoság honolt ekkor csaknem minden hajlékban.

A várparancsnok Bakonyi Imre báró altábornagy és a 33. sz. gyalogezred tulajdonosa, vitéz katona és szeretetreméltó ember volt, ki, midőn a francia háború lezajlott, a vár körüli kipusztított területeket fákkal ültetteté be s minél kedvesebbekké igyekezett azokat tenni. A várból kivezető út jobb oldalán, a város felőli részen, az úgynevezett glacis-n angolkertet alapított. Az akáczfák évek mulva megnőttek és terebélyesedtek; az utakat és a kertet körül egyenesre nyesett sűrű bokrok szegélyezték; a kert közepén nyílt térségen csigadomb emelkedett, korláttal szegélyezett felvezető kanyargós úttal; a domb tetején egy fa körül asztal és pad, hol a katonai zenekar szokta a térzenét tartani; a város lakosai pedig a térség körül fatörzsből vágott karos székekben, vagy fa- és kőpadokon ülve élvezték a zenét. Fakorlát foglalta körül a kertet, távol tartva a kocsikat, nehogy feltörjék a gondosan levert és porondozott utakat. Ezen angolkert és egyéb ültetvények gondozása katona-kertészekre volt bízva; az ő segítségökre ki voltak rendelve a sánczrabok, kik fehér darócz öltözetükben, lábukon nehéz lánczczal megvasalva, egyhangú bús csörgéssel, szótlanul húzták a kétkerekű vízhordó kocsikat, fegyveres katonától kísérve. Ezt az angolkertet közönségesen „Angliá“-nak hívták és hívják ma is elpusztultságában.

Az „Angliá“-nak városfelőli részét széles tiszta út határolta, mely mellett vonultak végig a csinos kis tiszti lakok, hol a várerődítési vagy műszaki tisz-

tek és családai laktak. A városba vezető várbeli főút és az angolkert bejárásánál balra állott külön a főőrtanya, honnan a városban levő kincstári épületekhez küldtek őrköt és éjjel őrzőjáratokat a városba, hogy a korcsmákban vagy egyebet rakonevezatlan katonákat bekísérjék. A kert tulsó oldalán vonult végig a Vágduna felőli kocsit; azontúl pedig akkor még fátlan, füvel benőtt térség volt, úgy a Duna felőli részen is; itt azonban a sánczokhoz közel feküdtek még a tüzértisztek lakai is. A katonai főőrség 1809-től 1836. május 1-ig a városházán tanyázott és ekkor d. e. 11 órakor foglalta el zenész mellett a nevezett főőrtanyát.

A várból kivezető főúton, a katonai takarodó alkalmával, szokatlanul nagy élénkség uralkodott, melyet a fülsiketítő dobpergés s az utánna következő katonai zene, az úgynevezett „török muzsika“ idézett elő. A városiak ezen zenekart, melyet a két felől katonák által vitt égő póznás lámpák még inkább élénkítettek, sűrűn zsibongva s tolongva kísérték a piaczig és onnan vissza a várkapuig; aztán katona és polgár nagyrészt nyugalomra tért.

Az „Angliá“-hoz életemnek egy szomorú emléke fűződik. Gyermekjátékaink ezen színhelyére pajtásaimmal együtt gyakran ellátogattunk; hiszen a szítás-háztól, mely a barátok-utczájának piac felé eső részén állott, és áll még ma is, merész kis futással a piacon át, néhány percz alatt eljuthattunk oda, hol az árnyas fák alatt tekervényes úton elég alkalom nyílt pajzán mulatságaink üzésére. Egy őszi nap délutánján, midőn Weber Fáni, a kis bádogos leány, Boros Pista, a városi hajdú-strázsamester

fia s több mások voltak jelen, vidám játékközben, megfeledkezve az idő gyors folyásáról, már-már bealkonyult, midőn mi épen temetést játszottunk és engem falevelekkel befödven, elénekelték fölöttem a „circumdederum“-ot, jött értünk a cseléd és hazavezetett bennünket.

Édes anyám megtudván, hogy mit játszottunk, feddőleg szólt hozzám :

— Nem jó a halállal játszani, mert majd én is meghalok, mint atyád !

Soha se feledem el anyámnak ekkor reám függesztett bús tekintetét, szőke hajzatától környezett halvány arcját és nagy kék szemeit. A konyhába szögellő pinczatorok fölötti falépcső tetejébe másztam föl ; ott ültem, fejemet tenyerembe hajtva s a tűzhelyen égő élénk tüzet néztem szomorúan.

Anyám már ekkor beteges volt; azért hatottak úgy reám dorgáló szavai, melyeknek értelmét ha nem fogtam is föl teljesen, de a halál ily előjósolata már megdöbbenett, mert annak tudatával birtam és anyámat véghetetlenül szerettem.

A gyermekek nevelése még ez időben nem volt annyira kifejlődve, mint manapság ; gyermek-kertek vagy kisdédóvók még akkor nálunk ismeretlenek voltak ; leány nevelőintézet is a fővároson kívül csak igen kevés helyütt létezett. Két nénémet Vöröskőre, Pozsonymegyébe küldték volt nevelőintézetbe ; a kisebbiket, Lini nénémet (Beöthy Zsolt anyját), míg őt is nevelőbe küldhették, a santa Juliska (közönségesen így ismerték, családi nevét nem jegyeztem föl) kötő-intézetébe járatták, hogy a női kézimunkában gyakorolja magát. Engem is, míg az

elemi iskolába járásom elérkezik, vele küldtek oda, hogy csendesen ülni, imádkozni s ha épen kedvem lesz, olvasni tanuljak. A szerény kis magán-intézet a csapó-utcza elején volt; néném a népes piacon át kézen fogva vezetett ide, hol a nagyobb lányok dédelgetései közben elég jól éreztem magamat, kivált midőn az örökdő szemeket kikerülve, gyakorolhattam csíntevéseimet. Különben ha rendre utasítottak, meghúztam magamat szokott helyemen a ládán és a pávatollal körülűzködött czifra-tükör vagy arany-papiros keretben levő szent képek nézésébe merültem. Csak nem egyedüli fiútársam volt a nálam pár évvel idősb Sárkány Pista, kit csak a nagy szünidőben hozott olykor magával nővére, de közelben lakván, többnyire hazaszökött. Különben igen eszes, élénk fiú volt; kár, hogy már az első latin osztályba jártakor meghalt. A délelőtti tanulás után a közeli szent József kápolnába mentünk misére; az odajutás azonban hetivásárok alkalmával a sok kocsi miatt nem csekély bajjal járt; ilyenkor aztán a santa Juliska mankóján mellettünk biczegve, nagy gondot fordított arra, hogy bajunk ne essék.

Végre október elején már rendes iskolába adtak, az első elemi osztályba. Az iskola közel volt házunkhoz, kényelmesen odasétálhattam, csak hogy én az iskolai fegyelmet és a tanító szigorát sehogy se tudtam elviselni; azért hazaszöktem, vagy leggyakrabban nem is mentem iskolába. Az édes jó mama pedig egyetlen kedves kis fiának sokat elnézett és mindent megbocsátott. Midőn anyám súlyos beteg lőn, nem is távoztam többet hazulról.

Anyám 1836. május 9-dikén halt meg 38 éves

korában. Leirhatlan volt ezen veszteség fölötti fáj-
dalmunk.

Ugyanezen napon volt a nagy fagy, mely a
határban mindent tönkre tett.

Másnap cselédünk kézen fogott és nagynéném-
hez vezetett. A timár-ház a Vág-Duna során feküdt.
Az út nekem akkor igen hosszan tartott.

Itt azonban egyelőre csak pár napig, anyám
temetéseig időztem. Unokaöcsémmel, a két évvel
fiatalabb Tónival szerettem volna beszélgetni; de ez
még akkor teljes lehetetlenség volt, azon sajátságos
természeténél fogva, hogy naphosszat kettőt se szólt,
s ha megsejtette, hogy vendég, különösen asszony-
vendég fordult be a házba, — vedd el magad! —
befutott és az ágy alá bújt; onnan aztán, míg a ven-
dég el nem ment, kicsalni semmi áron se lehetett.
Öltözete is különös volt, mert hosszú szoknyaféle
ruhát és fején vastagon bélélt dinnyealakú ellenző
nélküli sapkát viselt; ez utóbbit azért hordta, hogy
gyakori esése közben fejét meg ne üsse.

A timár-házban tett ezen látogatásom első nap-
ján történt, hogy Tóni öcsém a háztól kissé távolabb
merészkedett menni, csaknem a harmadik szom-
szédig; itten a Csirke-testvérek egyike ölbe kapta
s kapálódzásai daczára bevitte őt a házba, ottan
sapkáját telerakták mogyoróval, aztán eleresztették.
Hazafutott. Előkereste a czukortörő kalapácsot és
a folyosón levő gyermekasztalhoz ült mogyorójá-
val, én pedig vele szemben foglaltam helyet. Törö-
gette a mogyorót. Kértem tőle. Nagyot nézett, de
nem adott. Én tehát a gyermekek szokott önkény-
kedésével kapkodtam el előle néhányat, midőn feje-

men egy hatalmas csapást éreztem, melynek súlyosabb következményét csak akkor tudtam meg, midőn az én Tóni öcsém reám tekintve, elkiáltja magát és futott be az ágy alá; a kijövő cseléd pedig összezsapván kezeit, nagy lármát ütött, látván a fejem tetejéről arczomra folyó vért. Megmostak, bekötötték fejemet és ezzel kiállottam a kapuba. Épen akkor jött arra egy utazó hintó, melyből Netti nővérem kiáltott le hozzám, hogy mi történt velem? Elbeszélvén az esetet, megtudtam azt is, hogy Hidassyné és Tini leánya (Hidassy Kornél, szombat-helyi püspök anyja s nővére) utaztak volt nénémért Vöröskőre, hogy elhozzák a temetésre.

Szegény édes anyánkat és vele utolsó vigaszunkat is eltemettük.

A temetés utáni napon, egyik nagynéném, Kauténé, anyám huga, engem és Lini nénémét elvitt magával Kisbérre, hol férje uradalmi főkerész volt.

Az egész utazás alatt szótlanul ültem a hintóban és búsan néztem az üde virágos szép mezőt, zöldelő útszéli fákat és a jövő-menő embereket, kocsikat; mintha bizonytalan jövőm tarkasága ködfátyolképben tűnt volna föl előttem. Valamint ezen út is egy általam nem ismert hely felé vitt, hol önkénytelenül megpihenni vágytam, e helyett azonban zaklatás és nagyobb gyermekek bántalmazása lőn osztályrészem; úgy életútamon a bizonytalan cél felé törve, az emberek bántalmazásai közt örökké küzdve, elérni reményilem majd azt a helyet, hol a fáradsalmak után megpihenni vágyom.

Az én kishéri tartózkodásom nem hozott szá-

momra vigasztalást. Nagybátyámnak sok gyermeke volt és azok, nálamnál idősebbek, szüntelen engem gyötörtek, kínoztak csintetteiket nekem tulajdonították; ha az angol-kertben virágot szaggattak és a kerti szolga üldözőbe vette őket, elfutottak és én mint legkisebb szenvedtem meg helyettük is.

Minthogy az iskolabajárás ott is szokásban volt, nénémmel együtt engem is föladtak a közös iskolába, mely csinos új épület volt. A fiatal mester, az akkori szokás szerint, többet vert bennünket mint tanított; úgy, hogy betű ugyan kevés, de ütleget annál több ragadt reám.

Végre három hó múlva elérkezett számomra a megváltás ideje, s augusztus elején visszautaztunk Komáromba.

Ekkor végződött első iskolai évem is; miután „A rév-komáromi királyi nemzeti főiskolában lévő ifjuságnak a keresztényi tudományból, magaviseléséből és tanulásból a II. félesztendő alatt tett érdem szerint rendre való felosztása 1836.” nyomtatott kimutatásban a „kezdők” közt azok sorában, kik „betegség miatt a próbatételt elmulasztották” ezen megjegyzéssel „különben a kereszt. tud. I. rendű,” nevem is előfordul.

II.

Az árverés. — Guttmann szenátor és Zuber őrnök. — Atyám életrajza. — A hidak bérlése. — Repülő-híd. — Vöröss István. — Merénylet. — Anyám utolsó inventárium.

Anyám halála után engem három néném, mint apátlan-anyátlan árvákat, nagybátyám gondnoksága alá helyeztek. Nagybátyám Feichtmayer János, atyám hugának a férje, timármester volt; így kerültem én a timár-házhoz.

Mielőtt azonban elhagynám az apai házat, el kell még egyet-mást mondanom az ott történetekről és szüleimről.

Hogy a testvéries osztozkodás kellőleg megtörténhessen, minden ingóságot el kellett adni; ezt pedig hivatalból kiküldöttek árverés útján eszközölték, mely a nyár végeig elhúzódott. Guttmann szenátor, — így nevezték akkor a városi tanácsost — és Zuber őrnök voltak az árveréssel megbízva. Én is ott settenkedtem naphosszat az udvaron a városi kiküldöttek asztala körül; vagy a kapuban álló városi hajdú dobolását hallgattam. A „város urai“ mindig találtak holmit, amivel búmat eloszlassák; majd egy iskátulya tus-festéket adtak; ezt elcsalta tőlem a Koch gombkötő, bérben lakónk kosztos diákja, lekváros kalácsért; majd ismét egy zacskó cziprabbnál cziprabb gombot kaptam, melye-

ket bold. atyám gyűjtögetett; ezt meg a gyerekek gombozták el tőlem; volt egy zacskó római érmem is, szintén atyám gyűjteményéből, természetesen mind rézből, mert az aranyat, ezüstöt jóval előbb kiválogatták; annyi bizonyos, hogy ez sem maradt sokáig birtokomban.

Sokat néztem a mindig lármázó, házsártos öreg urat, a nagy tekintélyű Guttmann József szenátort, kinek alakja, gyakran megfordulván házunknál, ismeretes volt előttem, és mindig félttem tőle, de félt tőle az egész város, még a magisztratus is. Midőn megharagudt, és ez igen gyakran történt, borotvált arcza kipirult, szemei villogtak és spanyolnád-pálczájával az asztalt verte; hangja ilyenkor a harmadik szomszédba is elhatott; erre aztán még a dobpergés is szünetelt, az árverelők pedig kellő távolságba húzódtak tőle. Midőn később regényekben a középkori ítélőszék marczone alakú bírairól olvastam, azok egyikének mindig az én régi ismerősömet, a Guttmann szenátort képzeltem oda.

Zuber János, az irnok, mindenben ellentéte volt a szenátornak; mert midőn ez haragra gyűlt, az irnok letette a tollat, meg se mőczezant, hanem mereven nézett a nagy tekintélyű úr vérben forgó szemeibe s csak arra ügyelt, hogy a nádpálcza a tentatartót, melyet félrehúzott, agyon ne üsse, vagy a harag kiszámíthatlan következménye őt ne érje. Szelid szemeivel, jóságos tekintetével visszaterelte a széledezni kezdő vevőket, princípálisát pedig ezen megnyerő modorával rendesen lefegyverezte, ki aztán kiadta a parancsolatot: „folytassuk!”

Zuber régi ismerőse volt a tímár-háznak, mert annak csemetéit, a Lammer-fiúkat, nagynénémnek első férjétől származott gyermekeit „instruktor“-i minőségben ő tanította. A gymnasiumot elvégezvén, beszélt latinul, írása pedig szép volt; tehát elég képességet nyújtott arra, hogy a városi irnokságot elnyerje. Nem is vágyott ő aztán többre. Szelid természetével, nyugodt, okos, humoros társalgásával mindenkit megnyert, még a gyerekek is csüggttek rajta; ő mutogatta nekünk mesterségesen összekakasztott két kezével a falra vetett nyúl árnyékát, amint az a füleit mozgatta, evett és aztán elfutott. Midőn Döbrentey Gábor 1836. május 8-án Komáromban a város levéltárát vizsgálta s a Régi Magyar Nyelvemlékek számára gyűjtögette az anyagot, őt bízták meg a XVI. századbeli magyar nyelvű városi jegyzőkönyv másolásával, mely munka, tekintve az akkori nehezen olvasható írást, nem csekély fáradságába került; de annyi bizonyos, hogy az ő leírása szerint tették közzé. 1849-ben lemondott városi hivataláról és mint önkéntes tűzér járt be a várba, később ugyanazon évben a várerődítési hivatalnál kapott alkalmazást mint irnok. Zuber a szabadságharcz után a takarékpénztárhoz került a könyvvitelhez, szintén irnoki minőségben. Ez ugyan nem sokat változtatott anyagi helyzetén, de legalább kiragadta őt az egyformaságból és az új pálya némileg felfrissíté lelkületét. Itt működött 1857. június havában bekövetkezett haláláig. Sokak előtt ismert még az ő komoly tekintete, agglegényhez illő rideg, csendes modora s mindig egyszerű, de tisztán tartott ruházata. Szóval egész lényén a

megelégedettség tükröződött vissza. Hugával élt, ki a háztartást gondozta. Megtanulta a hasonszenvi gyógymódot és ismerőseit, barátait gyógyítgatta. Amennyire utálta s gyűlölte a szivart, annyira szerette a tőle elmaradhatlan — mint nevezni szokta — hitestársát, a pipát, melyet még a templomban is hóna alatt tartott. Más szenvedélye nem is volt, hacsak a fiatalabb korában üzött botanizálást annak nem nevezzük, no meg azt a különösségét, hogy harmincz évig minden este eljárt a Hofer vendéglőjébe, hogy ott elköltse megszokott vacsoráját: a foghagymás rostélyost. Ime egy boldog ember, kit életében tiszteltek, halála után pedig kedvesen emlékeznek meg róla.

Legyen atyám emlékének is szentelve néhány sor.

A jó polgár fölér egy hadvezérrel; ez vezeti ugyan diadalmas csatákba a hadsereget, de amaz neveli a honpolgárt, ki a hazát védi s a csatát megnyerni segíti. A jó polgár hazájának fölvirágzásán munkálkodik, midőn az ipart, kereskedést fejlesztvén, egyesek jólétére törekszik. Ilyen jó polgár volt édes atyám Alajos, ki 1792. febr. 3. született Komáromban, hol atyja János, városi polgár és szitásmester volt, anyja pedig Kreutzer Terézia, gráci szitás leánya. Atyám szülei jó módra jutván, a szitás mesterség mellett borkereskedést is űztek; fiukat azonban tudományos pályára akarván nevelni, az ottani gymnásiumba járatták, hol 1806-ban a második latin osztályt végezte, de úgy látszik, nem nagy sikerrel, mert azon évi szept. 10-kén kiadott bizonyítvány szerint, melyet Vezekényi tanár s he-

lyettes igazgató irt alá, „secundá“-ba került; ez pedig azt jelentette, hogy ismételnie kellett volna az iskolát, ha szülei bölcsen el nem határozzák, hogy eltérve szándékuktól, a fiút kifogják az iskolából és mesterségre adják. Ez volt atyám szerencséje.

Az inaséveket szüleinél tölté, midőn atyja 1809. ápril 25-kén meghalt és az özvegy folytatta a mesterséget. Atyám még pár évig édes anyja oldala mellett maradt mint legény; aztán a szokásos három évi vándorlásra idegenbe ment és 1815. ápril 9. Pesten nyert szítás-mesterlevelet. Ugyanazon hó 12-kén anyjától átvette a mesterséghez tartozó készletet, némi csekély készpénzzel; úgy, hogy azon napon kelt inventárium szerint, melyet ő évről-évre folytatott, atyám összes vagyona 2000 frt volt váltóban.

Az akkori szokás szerint váltópénzben történő elszámolást én is követem itten; két és fél forint tett ugyan egy ezüst forintot, de a pénz akkori értékét tekintve, fölr az a mostani pénz becsével.

A következő 1816. febr. 13-án atyám megházasodott, nőül vevén Hikker Juliannát, egy szegény győrszigeti timár 18 éves leányát. 1818. okt. 20-kán anyjától átvette a bortüzletet és a szítás-mesterség mellett ezt is ő folytatta. 1821-ben föl hagyott a szításmesterséggel és kizárólag a bortüzletre adta magát. Midőn 1822. okt. 14. testvérhugával, ki Lammer Ferencz timármesternél volt férjnél, osztozkodott és a szülei házat 7000 váltó frtban átvette, ezzel együtt összes vagyona már 24,675 frtra rúgott. A következő két évben (1823. nov. 26. édes anyja

is elhalálozván) házat új szárnyépületekkel látta el és a pinczét kibővítette.

Atyám nyílt koreshmát tartott és ezt egy üzletvezetőre bízván, anyám gazdasszonykodott, ő látta el az éléskamrát, konyhát és gyakorlá a fölügyelet nagy részét, míg atyám borvásárlással volt többnyire elfoglalva s üzleti összeköttetésbe lépett az ország bortermelőivel és kereskedőivel; borokat szállítottak számára Pócsmegyer, Vác, Karlovicz, Báttaszék, Pétervárad, Buda, Visegrád, Süttő, Látatlan, Neszmély, Verovics, Kis- és Nagy-Maros, Mór, Piszke s több más helyről.

Atyám vagyona gyarapodván a borüzlet mellett, újabb vállalatához fogott és 1831. május 1-től kibérelte Komárom városától a nagy Duna-ágon levő „repülő-hídat,” úgy a győri kis Dunán és a Vág vizén álló lábas hídakat, a hozzá tartozó épületekkel, hajókkal, kompokkal, ladikokkal és más szerkekkel együtt évi 14,014 frtért váltóban. Nemes Vöröss István (Vörös Benő atyja) volt a hídak gondviselője; gyakran láttam őt, nagy ezüstgombos mentéjében, atyám társaságában, pohár bor mellett, üzleti dolgok felől tanácskozni, midőn kis üvegkacsát vagy -libát úsztatott borában az én nagy gyönyörűségemre.

A hídak kibérlése nem hozott atyámnak szerencsét; mert nemcsak vagyonilag belevesztett, hanem a sok kellemetlenség, a jegyszedők elleni panasza és az emiatti pörpatvar, elkeseríték életét; a rendkívüli izgatottság, harag és télvíz idején való járás-keles pedig aláásták egészségét és halálát okozták. Atyám nem szeretett pörlekedni s hogy

ezt kikerülje, legtöbbször önként lefizette azt, mit tőle követeltek; kitűnik ez Pajor István ügyvéd számlájából, melynek egyik pontja jelzi, hogy az „elkészített fontos és fáradságos folyamodást,” melyért ő 40 frtot kér p. p., atyám „a dolog reá kerülven,” nem engedte a m. k. kamarához elküldetni.

Midőn a hidak, a hozzá tartozó épületek sat. 1834. április végén visszaadattak a városnak, a kiküldött bizottság azok becsértékét, a három év előtti 65,529 frt 20 krnyi becsléshez képest, kevesebbnek tüntetvén föl, a különbözetet szerződés szerint atyámnak kellett volna fizetnie; de ő méltatlannak és igazságtalannak tartván ezen követelést, pört indított a város ellen. Az ügyvédnek adott utasításból kitűnik, hogy az 1834. nagy árvíz alkalmával, január és február hónapokban a bérletből csak 565 frt 30 kr. volt a bevétele, míg a hidakra való kiadása 5000 frtra rügött és hogy az egész bérlet-idő alatt 20,000 frtot költött a javításokra. Ezen kiadásokat atyám részletesen is följegyezte, de különben se lehet azon csodálkoznunk, ha figyelembe vesszük azt, hogy a „repülő-híd”, mint azt következő felirata: „*Primum hic pons volatilis Danubio impositus anno qua Maria Theresia in regem coronaretur*” is bizonyította, már akkor közel száz éves volt. A pört azonban szüleim elvesztették, ugyanis édes anyám, csekély elengedés mellett, 1835-ben 1966 frt 10 krt fizetett a város pénztárába.

Ezen hídberlés idejében történt egy rémes eset, mely szintén élénk emlékezetemben maradt. Egy holdvilágos este utaztam szüleimmel hintóban; ők a hátsó ülésben aludtak, én szemközt ültem

velök ; a hold besütött és annak világát néztem, midőn a hintó közepén hosszú egyenes kard vagy spádé furódott felém ; elsikoltván magamat, szüleim fölébredtek, a kard eltűnt és csak annak helye, a visszamaradt lyuk bizonyítá, hogy nem álmodtam. Atyám soha se tudta meg a tetteit ; ő a szolgálatból elbocsátott részeges hajóslegényre gyanakodott ; de a merénylő mesterlegény is lehetett, mert ezek szoktak volt vándorlásaik közben ilyen egyenes kardot viselni.

Atyám magas termetű barna ember volt, bajuszt és állát borotválva, oldalszakált viselt. Amint hátrahagyott üzleti jegyzeteiből is megítélhető, ropant szorgalmat és tevékenységet fejtett ki ; alig ismert nyugalmat ; egyedüli szenvedélye családjá jólétének előmozdítása s vagyonának gyarapítása volt ; ez sarkallta őt a szünet nélküli munkára. Hat leánya s négy fia volt ; csak négy gyermeke élte őt túl, de mégis nagy család gondjai nehezettek reá. Otthon családjá körében, haragra könnyen hajló természete mellett is gondos férj és jó apa volt. A rendet és tisztaságot mód nélkül szerette, még egy szalmaszálat se tűrt udvarában ; mindig választékosan öltözött és anyáknak nem egy selyemruhát vagy aranyláncot hozott Pestről. A külső ceremóniáknak soha sem volt barátja ; innen magyarázható meg azon körülmény is, hogy ő az egyenruhás polgári gárdába nem állott be. A pontosságot azonban egész a pedánságig szerette, mert az üzleteire vonatkozó legapróbb részletet is följegyzette ; így aztán igen könnyű őt élete pályáján kísérni s meggazdagodását kimagyarázni. Nemcsak az évenkénti

vagyonkimutatást készíté el, de 1818. nov. 1-től a heti bevételt is följegyzé szorgalmasan 1835. január 26-ig, midőn kiesett a toll kezéből és a reá következő február 8-án meghalt. Ekkor özvegye vette föl azt és férje nyomdokaiban haladván, levelezett, borokat vásárolt és eladott; úgy, hogy egy év alatt, melylyel atyámat túlélte, 4634 frt 40 krral növelte a családi vagyont. Még 1836. január 4-én Stöger József építőmesterrel tervet készíttetett, mely szerint a régi épületre emeletet akart építtetni; ezen szándékában azonban megakadályozta őt betegsége és reá következő halála. Ő is följegyzé heti bevételeit ápril 11-ig, sőt az évi vagyonkimutatást is elkészíté; mely szerint 91,195 frtra emelte a családi vagyont. Ekkor 1255 akó, 12,128 frt értékű bor volt a pinczében, készpénz 5799 frt és tőkésítve 50,250 frt; a két ház értéke 20,968 frt; üres hordóké 2050 frt. Az 1808—1833-ik bornak akója 12 frttal, az 1834-ki 8 frttal van számítva.

Ilyen jó polgár volt atyám és annak méltó házastársa anyám. Ők megtették polgári kötelességeket és ha nem nevelhették is föl gyermekeiket, de jó példáik még a késő unokáknak is vezéresillagul fognak szolgálni életpályáikon.

III.

A timár-ház és szomszédai. — A Csukás-, Goday-, Csirke-, Tátray-, Vaguzsányi-, Varga-, Schiesser-, Kalicza-, Beliczay-, Hefler-, Keő-, Stetka-, Száky-, Papp- és Berky-családok.

A gombai soron végighaladva, s a sarkon a Vágduna sorára befordulva, csakhamar szemünkbe tűnik egy földszintes ház, melynek kettős födele elűt a többi épületekétől. A mansard-alakú födél alsó része „zsalúk“-kal van ellátva, melyek gyermekkoromban még épek és zöldre festettek voltak; azt hinné az avatatlan ember, mintha ott padlásszobák volnának, pedig az deszkával kipadlózott nagy terem, mely bőrszárításra szolgált. Ez volt a timár-ház.

Akkor még létezett a gombai töltés, ennek pedig folytatását képezte a széles kocsi-út, mely a hídhöz vezetett; a házak tehát látszólag mélyebben feküdtek, mégis a timár-ház ablakai oly magasan voltak, hogy azokon át csak a kocsi-útról lehetett belátni, a mellette elhaladónak pedig csak fővege látszott be a szobákba. A magas földszintes ház két ablakú szobáját nagy szárnyas kapu, középett kis ajtóval, választá el a többi hat ablakú lakosztálytól. A kapu mellett balról az utczán volt a síma vörös márványlappal födött kőpad; gyermekjatekaim ezen emléke évek multán szintén áldozatául esett a civilisációnak; elhordták azt is, mint a többi házak kő- s fapadjait, annyi ábránd, sóhaj és szerelem tanújeleit.

Lépünk be a házba. A szárnyas kapu csak a fogat számára nyílt kétfelé; annak közepén levő ajtó ezíra vas zörgettyűjével az alatta levő szögrehelyezhetünk, de oldalvást van a csengettyű-húzó is, ezt is használhattuk; mire a jelentkező cseléd félretolja a reteszt és kinyílik az ajtó, beléphetünk. Födött pitvarba érünk, melynek előrésze nyitott és esős időben kocsiszínül is használták; azért elég tágas volt, hogy a járás-kelest akkor se akadályozta; ezt mi közönségesen kapualjnak neveztük. Balra feküdt az említett két ablakos „szürke szoba,” mely azonban már odaköltözésemkor ki volt meszelve, de mi azt mindig szürke szobának hívtuk; nyáron ebédlőül és gyermekszobául használtuk, mert kályha nem volt benne; jobbra szintén ajtó nyílt a többi lakosztályba s közvetlen a „vörös szoba”-ba, mely a lányok tartózkodási helye volt, ajtaja azonban többnyire zárva maradt. Be kellett fordulnunk jobbra az udvarra, de jól a falhoz símulva, mert a kapualj tulsó végén lánczra kötött fehérszőrű nagy kutya mérges ugatással jelenté a vendég érkezését. Megtörtént, midőn a bottal hadonázó koldus, vagy halinás tót legnagyobb fokra ingerlé az eb dühét, hogy elszakasztá lánczát, de ilyenkor megszégyenülve sompolygott vissza óljába.

A ház fala mellett végighaladva, az éléskamrát és pincze bejáratát értük; ennek közvetlen szomszédságában van az udvari szárny-épület végén levő konyha; ebből pár falépcső vezetett a három egymásba nyíló nagy szobából álló lakosztályba; a szobák mindegyike két nagy ablakkal volt ellátva s így elég világosságot terjesztettek, de kissé maga-

san feküdtek és így az utczára való kilátást az ablakok alá helyezett dobogókról lehetett csak élvezni.

A szárny-épületben volt a száraz műhely, mely egyúttal a legények- és inasoknak lakásul szolgált. Itt volt az atyám hagyatékából vásárolt nagy lábas óra, melyet havonként csak egyszer kellett fölhúzni. Ezen műhelyből hangzott ki az a sajátságos csattogó zaj, mely a régi időben minden timár-házban hallható volt; ezt a kézrefűzött rovátkos faeszköz okozá, midőn azt a bőrnek barkásra sodrására használva, taktusra az asztalhoz verték.

Ezen szárny-épület előtt oszlopos nyílt folyosó vonult végig a fás színig; szemben volt az istálló és a másik szín, hol a talpbőrök szilárdítására szolgáló gubicsoló, földbe ásott és deszkával kirakott gödrök voltak. A négyszögű téres udvart, melynek közepén kút volt, hátul bezárta a kőből épült földött vizes műhely, mely tele volt földbe ásott cserző kádakkal és légmentesen elzárt izzasztóval. Meg kell még itt említenem a vizes műhely előtti, szintén földbe ásott meszes kádakat, melyeket a bőr szőrének leetetésére használtak, t. i. annak levakarása után került a bőr a belső cserző kádakba. Ezen műhely fölött volt a szénapadlás.

A vizes műhelyből egy ajtón át juthattunk több lépcsőn lemenve a hátulsó udvarba, mely baromfitartásra, disznóhizlalásra s más egyébre használtatott; különösen pedig gyermek-mulatságaink egyik színhelye volt az; köröskörül a szomszédok kertjei által határolva, tág tér nyílt a pajtáskodás, keritésmászás és más mulatságra. Ezen alatt fekvő udvart később, miután hozzávették a szomszédét is,

cserhulladékkal feltöltötték és konyhakertté alakították át.

Tekintsünk még a ház előtti nagy gyümölcsös kertbe. A házak szélessége arányában a kocsi-töltésen túl voltak a tulajdonosok kertjei, melyek hosszan és lejtősen terültek el a Vágduna partján állott épületfa-kereskedések felé, de addig még nagy térség és kocsi-út, melyen a hídról közelébb juthattunk a városba, terült el; ezen lapu-, csalán-, maszlag- és bogáncscsal benőtt és békalencsétől zöldelő, álló vizekben bővelkedő térre hordták ki a kerti gyomot és szemetet; ezért nagyban rontotta a levegőt.

A timár-kert azon időben kapta új deszkakerítését és alig egy évvel utóbb a lányok gondozása mellett annak elején virág-ágyak létesültek, hol egyéb virágok mellett, az akkor divatba jött tarka georginák és rózsák díszeltek. A gyakran kiöntött Vágduna iszapja által megtermékenyített talajban dúsan termett a vetemény és fákön a gyümölcs. A kert közepén végigvonuló fő-utat szőlő, az oldal-utakat rózsá-, egres- és ribizke-bokrok szegélyezték. Központban volt a szőlővel befuttatott rácsos lugas, melyet később a kert elején egyik sarokban épült faházikó váltott fel. Az alsó részen, mely időnként feltöltetett, szilvafákat ültettek; innen egy hátulsó ajtó nyílt az elhagyatott szabad térségre.

Az épületfa-kereskedések és térség helyén manapság sánczok terülnek és a katonaságtól tisztán tartott utak vannak, a kertek pedig, melyeknek helyén hajdan a Vágduna vize folyt, lassanként szintén eltűnnek és azok helyén fakereskedések és

házak épülnek; úgy hogy jelenben már alig ismerhetnők fel ott az ötven év előtti állapotokat.

A timár-házzal megismerkedvén, ismerkedjünk meg annak lakóival is.

Atyám hugát Annát, ki 1795-ben született, Lammer Ferencz nevű pécsi származású timár vette nőül; ezen házasságból két fiú származott: Ignác (sz. 1817.) és Ferencz (sz. 1819.). Az apa, ki a timár-ház építője, vagy átalakítója volt, 1831. szept. 2. a nagy kolerában halt el. Nagynéném másodszor Feichtmajer János esztergomi származású timárhoz ment férjhez; ezen házasságból is két fiú született: Antal (sz. 1833. máj. 22.) és Jenő (sz. 1836. okt. 7.).

A timár-üzlethez tartozó személyzet egy első legényből, kit Steger Mátyásnak hívtak, de mi őt közönségesen „Moczli“-nak neveztük, két-három más legényből és egy, később, midőn nagybátyám unokaöccse is nálunk tanulta a mesterséget, két inasból állott; ezekhez járult még két nőcseléd és egy kocsis. Így a házban, ha mind együtt voltunk, mert az idegen nevelés egy-kettőt többnyire távol tartott a családtól, tizennyolczan éltünk, mind tevékeny mozgás- és sürgés-forgásban, ami nem kis zajjal járt; elképzelhető tehát az élénkség, mely hétköznapiokon a timár-házban uralkodott és melyet az ünnep-napokon beállott csend és pihenés ellentéte még inkább kitüntetett.

Hogy az ottani életről és mozgalomról teljes képet nyerjünk, még a házi állatokat is föl kell említenem. A kapualj végén nappal többnyire láncon tartott házörző ebet Zsirafnak hívták; ennek szomorú vége lett; körülbelül hét év múlva, midőn

már előregedett és csatangolásközben a mészáros kutyák megmarták, egy nyári délután a kapu előtti domboldalban feküdt és a napon sütkérezett, én ráülve, midőn épen szeme körüli sebét nyalta, kezemmel önkéntelen odatévedtem és fájdalmában kezem fejét keresztülharapta; kezem aztán a reakötött kutya-szőrtől, vagyis inkább a balzsamtól meggyógyult, de a kutyát agyonlőtték és helyét hasonló szőrű s nagyságú házőrző eb foglalta el.

Az istállóban két 16 markos pej ló állott: Báró és Csillag; ezek jól táplált szép lovak voltak és majd a hintó elé fogták őket, majd pedig a szekéren vízzel telt lajtot hoztak a házhoz, vagy bőrt vittek áztatásra a folyóhoz. Ugyanazon istállóban volt egy tehén, a Bimbó, mely a tejet szolgáltatta a családnak. A hátsó kis udvarban mindig volt néhány disznó az ólban, egy nagy sas pedig, szárnyai el lévén vágva s egyik lábára megpatkolva, ott ugrándozott, mignem gyanuba jött, hogy a szomszédok átrepülő baromfiat ő eszi meg; ezért tégladarabbal agyondobták. — A nagy udvarban csirke, kacsa, liba s pulyka tanyázott.

Ferencz bátyám nagy kedvelője lévén a galamboknak, a szárnyépület padlásának egyrésze azok számára volt berendezve s csapdával ellátva; töméntelen volt ott a galamb és azok közt a páva-farku, gatyás, purczli különös előnyben részesült.

Az istállóban a kocsis saját gyönyörűségére házi nyulakat tartott, melyek ki-kiszaladgáltak az udvarra; a patkányok pusztítására pedig különös fajtájú nagy szürke macskákat neveltünk; ennek a faja csak nálunk tenyésztett és keresett volt. Ha még

a szajkót, fürjet és a kevélykedő pávát is fölemlítem, készen volnék a házi menageriával.

A fönt említett zaj- és élénkséghez mindezt hozzá kell képzelni.

Csak az imént jutott egy szomorú jelentés a kezembe, melyről azt olvasám, hogy Stetka József, a vágdunai kör ezen utolsó mohikánja is meghalt. Nehány évvel ugyan idősebb volt mint én, de azért velünk tartott és védelmezett vagy oktatott bennünket; ő volt az, ki a Vágduna kis ágában a derekunkra kötött zsebkendőkön tartva, tanított bennünket az úzás mesterségére; ha idejekorán szabadok akartunk lenni s a víz alá merültünk, ismét ő huzogatott ki bennünket a talpak alól.

A gombai- s Vágduna-soron lakók, sőt utódaik is csaknem mind otthagyták már fészüket, talán csak az egy Stetka-család maradt meg ott hírmondónak.

Lássuk, kik voltak ezelőtt félszázaddal a timárház szomszédai, kik élénkítették meg azt a tájat igyekezetükkel, szorgalmukkal, kik mozdították elő az ipart, kereskedést, egyúttal a város beléletére is némi fényt árasztva.

A város felőli szomszédunk volt Csukás János, szekeres gazda, két fiával; az egyik Zsiga, hebegett szegény, mert atyja sokat verte, kínoztá, mivel nem tudott a reform. kollegiumban nyert tudománynyal megbirkózni; ő azért elmaradhatlan társ volt mulatásainkban; öcsese Jani, ki alig volt akkor négy éves, szintén velünk tartott. A házat később nagybátyám vette meg, most Dávid Emma tulajdona.

Goday István, épületfa-kereskedő csinos kis házban lakott nejével, ki Guttman senátor leánya volt, nagynéném komaasszonya s barátnéja, igen rézszes asszony; két leánya közül az idősbik később Fundorné lett; az ifjabbik, Etelka, meghalt. A kukoricza-fosztás évadjában, mi gyerekek is rendes vendégek voltunk náluk; én és társaim sok estét töltöttünk el Etelka kisasszonnyal és barátnőivel, holdvilágnál sétálva, gitár és ének mellett ábrándozva a gombai töltésen. Most Bidló Frigyes lakja a házat.

A Csirke-testvéreknek osztatlan birtoka volt a szegletház; a szőke, nagy bajuszú József csendes természetű volt; György azonban az épületfa-kereskedésen kívül a közügyekre is fordított figyelmet, úgyannyira, hogy 1848-ban megválasztották őt nemzetőri századosnak; buzgó református és olvasott ember volt, könyvtárát még az 50-es évek elején használtam is; Juliska, mert 43 éve daczára így nevezték a harmadik testvért, kormányozta az egész házat, ő gondozta a koresmát is, melyet csak a talpat szállító tótok kedvéért tartottak fenn. Most Kecskés Janka rokonuk bírja a házat.

Vaguzsányi József és háza népe különös család volt. Az úr jómódú épületfa-kereskedő, két nagy leányának bőven hozatta Pestről a legdivatosabb ruhákat, kalapokat. Károly fiukkal egy osztályba jártam 1838-ig, midőn meghalt és jó barátom lévén, csaknem mindennapos voltam házuknál. Itt egy baleset történt velem, mely könnyen végzetessé válhatott volna, ugyanis a kertben játszottunk és én a földbe ásott, vízzel telt hordóban csapkod-

tam a békákat, épen öntöztek, a föld tehát csuszós volt és én fejjel estem a vízbe; csak arra eszméltem föl ismét, midőn az idősb testvér a napsütötte falhoz támogatva, melengetett és dörzsölt új életre. Itt az a különös nevelési rendszer uralkodott, hogy a gyerekeket, még iskolába nem jártak, egy földbe sülyedt udvarházban, melynek utczára szolgáló ablakain a libák nézegettek be, zárva tartották és emberi szem elé nem eresztették őket. A család később elpusztult és a házat Tóth Ignác ügyvéd vette meg, most Neumann birja.

Varga József, csizmadia s egyenruhás magyar polgár, fia Józsi velem járt iskolába, a pajtáskodást fenntartotta velünk még akkor is, midőn apja mesterségre fogta, ő készíté nekünk a legjobb labdákat; később ez is meghalt. — A Varga-család férfitagjai mind magas természetűek voltak, ezen családból származott tehát valószínűleg azon Varga János is, kit Castell várparancsnok 1736-ban mint szálas legényt liferált Frigyes porosz király seregébe. — Most a vő, Kiss János birja a házat.

A következő házak tulajdonosai: Malatidesz Mihályné, most Bajcsy Sándor; Berky Pál örökösei, ez volt a vörös ház; Mézes István, most Hefler Paulina; Galambos István a halász; Czike Terézia, most Tóth István. Ezekkel nem volt semmi összeköttetésünk.

Schiesser József, német vargáé volt a szeglet-ház, mely most Neuprandt Pálné tulajdona. A Schiesser-család, noha szegény, de igen tiszteletreméltó becsületes család volt. Lojzi fiúkkal egy osz-

tályba jártam egész a poézisig; vele játszottam legtöbbit; a fiú mód nélkül szerette a katonákat jó és balsorsukban, azért szemlélője volt ő mind a vesszőzésnek, mind a czélbalövöldözésnek; a katonai zenekar hű kísérője, mindig legelől ment, lépést tartva velük, nagyokat lépve apró lábaival; a Vág ha kiöntött a laposon visszamaradt vizeken, ő volt első a szakajtóval halat fogni; vagy ha kizöldült a természet, ott madarászott a mezőn. Kijárván becsülettel a gymnasiumot, a szegény kis emberből mi lehetett egyéb, beállott Capistrán-barátnak. Azóta se láttuk egymást, azt se tudtam hol él; midőn nem rég egy szomorú jelentésem olvasom, hogy Schiesser Aurél Capistran-szerzetes meghalt Budán 1886-ban; meggyőződtem, hogy ezen szerzetesnév alatt az én Lojzi barátom rejtőzött. Ily közelben és mégis oly igen távol éltünk mi egymástól.

Látogassuk meg most a felső szomszédokat.

Csukás Imréné élt gyermekeivel a mellettünk levő másik szegényes házban, melynek pusztá volt udvara, az istálók üresen állottak; a hátulsó nagy kertben, mert az utca felőlít rég eladták, csak kukoricza, tányérbél (napraforgó), meg egy kis krumpli termett; ebből és egy kis szántóföldből tengődött a család; mert a gazda, meggondolatlan pillanatában, korcsmai verekedés alkalmával embert ütött agyon; ezért sok évig ült a megye börtönében. Nekünk szigorúan tiltva volt a gyerekekkel való játszás. — A házat 1846-ban sógorom Kalicza Zsigmond vette meg, most Szalay János bírja.

Kalicza János özvegye valóságos nemesi ud-

varházat bírt és topai előnévvel élt a család ; akkor az özvegy Zsigmond fiával, ki később Treszka németet vette nőül, és Janka lányával, ki Kuthy Lajosné lett, élt ott együtt ; nagyobbik fia Domonkos leánnyal kelvén össze, a topai birtokon élt Bihar-megyében. Az öreg úr tekintélyes és gazdag gabona-kereskedő volt egykor, zsákokban állott nála az ércpénz és mikor a devalváció a 15 krost 3 kr-ra, a 30-ast 6 kr-ra változtatá, a sok rézpénzből vízfordó kannákat csináltatott ; ebben hordták a cselédek Vágdunáról a vizet. — 1852-ben Pundor Ferencz és Goday Mária vették meg a házat, most Lang Jánosné bírja.

Csizmazia János épületfa kereskedő csinos házat Beliczay Benő, szintén épületfa-kereskedő vette meg 1840-ben. Az idősebbik fiú Eduárd Ferencz bátyámmal volt egykorú s azzal barátkozott ; a fiatalabbik Gyula, az európai hírű zeneszerző, ki 1835-ben született, akkor még csak egy éves volt ; később is mint csendes, ábrándozó magának való fiú, senkivel sem társalkodott.

Sárközy Dániel-, Sebestyén János- és Nagy Márton-féle családokkal nem voltunk ismeretségben.

Hefler Ferencz, az ifjabb, fakereskedő, csinos kis házban lakott fiatal nejével Dely Juliskával ; az egész udvar virágos kert volt ; gyermektelenek lévén, igen víg életet éltek ; a nő nagynéném komája volt ; azért sokat jártak hozzánk és mi öhozzájuk.

Keő Gáspár, szintén épületfa-kereskedő s neje

a timár-családdal komák voltak és szíves barátságban éltek egymással. Ferencz unokabátyám később nőül is bírta Treszka leányukat; a fiú Keő Jenő orvos, még csak 1838-ban született, de aztán társaságunkban nőtt fel és mint az okosság mintaképét állították elének a timár-házbeliek. Most Haas Simon bírja a házat.

Nagy Pál épületfa-kereskedő, a kifogyhatatlan adomázó és tréfás öreg úr szerette a fiatalságot és a lehető legvékonyabb hangot utánózva, velünk énekelt; minthogy a család kedvence Lotti k. a. később a Vág-Duna környéki fiatalságnak egyik bálványa volt, ő is körünkbe tartozott és sokszor megfordultam házuknál, hol társaimmal együtt kellemes névnapokat töltöttünk. A szép Lotti is meghalt már és a ház most Kirtz Lipóté.

Stetka József, épületfa-kereskedő 1838-ban vette meg Haluska Jakabtól a házat. A nemrég meghalt Józsi barátunknak Treszka huga szintén szép-tevéseink tárgya volt.

A sarok-házat Dely János bírta, attól 1849-ben ifj. Tuba Sámuel vette meg.

A felső-soron is laktak ismerőseink.

Száky Zsigmond, épületfa-kereskedő, buzgó református, egyik ősét Száky Jánost, az ekeli papot, vallásüldözéskor a vasasnémetek ölték meg a komáromi piacon; most azonban vallási türelemmel barátkozott a két család; a Dienes fiú a mi Ferenczünkkel, hugai az én nénéimmal társalogtak; az egyik Száky leány Gajári Ödön országgyűlési képviselő édesanyja.

Még távolabb lakott a Papp- és azon túl a Berky-család. Papp Tini kisasszonytól hordtam az olvasni való könyveket; Berky Károlylyal pedig barátságban lévén, később együtt honvédeskedtünk; sokat jártam házukhoz és Juliska huga művelt társaságában a már elhalt barátaimmal Tóth Pistával és Thaly Sándorral sok vidám órát töltötünk ott.

IV.

(Az első abc-és könyv. — Utczakövezés. — Komáromi sár és por. — Társas élet. — Kávéházak. — Casinó alakulása. — Rabló-históriák: Sobri, Milfajt, Pap Andor. — Egyéni biztonság. — Utczai világítás.)

Treszka nénémet még a nyáron nevelőbe adták, szintén Vöröskőre Pozsonymegyébe. Lammer Ignác unokabátyám pedig, kinek a timármesterség sehogy se volt inyére, folytatta tanulását és ezúttal épen a gyógyszerészi pályán haladt a pesti egyetemen.

Én se kerülhettem ki sorsomat, és amit a végzet reám mért, azt békességes tűréssel viseltem. Föladtak ismét az első elemi osztályba, vagy az akkori szólás szerint a normális iskola első classisába; még pedig már nem a „kezdők“, hanem a „betűfoglalók“ közé. Ez pedig azt jelentette, hogy ezentúl a nagy fatáblákra festett piros és fekete betűket nemcsak találgatom, hanem össze is foglalom őket, vagy mint akkor mondták: „silabizáló“ leszek.

Mindez nem békített volna ki a helyzettel, ha az első abc-és könyvet kezembe nem adják; ez aztán búmat-bánatomat eloszlatá; azt híven, hogy ezentúl mindenki csak engemet néz az utcán, kinek könyv van a hóna alatt és nem cserél a római pápával. Gyermekekálmok, hiú remények!

Ezen első abécézt annyira szereti minden gyermek, hogy alaposan elszaggatja, nem egy, de több példányban; nem csuda tehát, ha az akkori már nagy ritkaság; úgyannyira, hogy azt a kiadást, melyből én tanultam, nem is a muzeumban, hanem dr. Kiss Áron barátomnál, ki ebben specialista gyűjtő, találtam meg. Azonnal ráismertem az 1835. évi budai kiadásban az én első könyvemre s abban kedvencz olvasmányainkra, melyeket aztán még álmunkban is elreecitáltunk. Legkedvesebb olvasmányunk volt „Ami sok, az megárt“, mely így kezdődik: „Mikor Kristóf lakodalomba. . . .“ Ezt olvasva, annyira lelkesedtünk, hogy professzorunk alig győzte pálczájával a taktust verni a pulpitusra meg a hátunkra.

E könyv megérdemli, hogy mint nagy ritkaságról, egyet-mást elmondjak. A „Nagyobb ABC vagy betűfoglaló s olvasó könyvecske a nemzeti iskolák számára“, mely német czímmel is bír és kötetlen 11 kr. p. p., tulajdonképen három nyelvű, mert a magyar és német szöveg mellett, találunk a könyvben „deák betűfoglalást“, „sententiae morum“-ot és Aesopus fabuláiból kilenczet. Mindezt mi később hűségesen olvastuk, úgy mint a németet, mely a komáromi gyerekek szintén chinai nyelv volt. A német szöveg Rochow porosz tanácsos Kinderfreundjéből van átvéve, a magyar szöveget pedig Révai Miklós fordította. A könyv a budai egyetemi nyomdában nyomtatott kis 8 rétből és 112 lapból állt.

Most tehát már komolyan kellett az iskolába járni s nemcsak távolból nézni annak falait, ha nem

akartam, hogy iskolakerülőnek nézzenek. Szép, tiszta őszi napon jól esett a séta, de érkeztek az esős őszi napok és én is gyakrabban használtam az elfogadott argumentumokat: „kérem professzor úr, esett az eső, csak úgy szakadt,” vagy „nem tudtam fölhúzni a csizmámat, mert nedves volt.” Mindegy egy órával korábban indultam, mert az útamba eső pajtásaimat kellett összeszednem és azokkal játszanom; így aztán el is késtünk, de nem egyszer. Ez pedig nagyobb bajt vont maga után, mint az alapos mentséggel járó kimaradás, mert büntetésül térdepelni kellett óraszámra, néha súlyosbítva borsóra vagy hasábfára.

Széchenyinek „Pesti por és sár” műve nemcsak a fővárosra értendő, de az egész országra, sőt a kisvárosokra még inkább. Komáromban az utcakövezés már 1836-ban nem volt egészen ismeretlen dolog, mert a rácz-, megye- és szombati-utca, azután a nagy- és kis-piacz a barátok utcájával ki volt már akkor kövezve; nem ugyan modern értelemben, mert a gránit-koczkákat mi csak hírükből ismertük, és ha valaki beszélt róluk, csak úgy hallgattuk, mint tündér-meséket. Megtörtént, hogy a neszmélyi s almási hegyekből hordott köveket lerakták, az egyenletesebb részüket hagyván felül; de azok aztán a terhes kocsik alatt fölforogtak és mint szikladarabok állottak ki a földből.

Ily kövezete volt ember emlékezete óta a barátok-utcájának, melyet a városi krónika szerint 1822-ben javítottak ki, aztán vagy 40 évig nem bolygatták; mert azt a kiálló nagy követ a lutheránus templom előtt még a szabadságharcz után is

ott láttam. Oly esetet is szemléltem az 50-es években, midőn a megyeresi-utca körül köveztek, hogy a földréteg alatt régi kövezetre akadtak, melyet betemetett a por és sár.

A Vágduna-soron, a házak előtt, szintén raktak le 1826-ben köveket, melyeken sáros időben el lehetett ügyesen lépegetni; de már a gombai sorra befordulva, a kis-piaczig veszedelmes volt akkor kis csizmában járni, mert a szárán bizony hébe-korba befolyt a sár. A gondos háziasszonyok és cselédek raktak ugyan ide-oda tégladarabokat, melyeken, ha el nem merültek és a pajkos gyerekek nem rakták távolabb egymástól, ki lehetett ugyan kerülni a veszedelmet, de nem mindig biztosan.

Volt szép napos időszak is, midőn a sárból por lett. Ezt a kisvárosi közönség szélesendben csak úgy elviseli s tűri, mint szeles időben; ekkor is csak szemét kell behúnyni s száját befogni, aztán minden jól van. Nekünk pedig gyerekeknek a nagy por kitűnő élvezetet nyújtott; mert papirosba takargatva feldobtuk magasra s ha leesett, puffant, sűrű porfelhőt terjesztve körülünk, a járókelők nagy gyönyörűségére. Én aztán ezt a mulatságot azzal fokoztam, hogy a port zsebkendőbe gyűjtve, dobtam fel; így sokkal nagyobb puffant és több porfelhőt adott.

A polgári élet a harminczas évek elején, Komáromban is csak olyan volt, mint a legtöbb kisebb vidéki városban, hol a különböző elemeket még nem egyesíté a civilizatio s a társulati szellem; a közlekedési eszközök hiányossága pedig nem engedte, hogy hozzájuk is eljusson a nagyvárosi élet finomsága, léhaságaival együtt. Boldog meglege-

désben éltek azon szűk körben, melyet a nagyzás hóbortja, a fénytízés mételye még nem zavart meg.

Széchenyi István grófnak, midőn az első casinót Pesten 1827-ben megalapította, főtürekvése volt, a város különböző elemeit, rang- és valláskülönbséget nem tekintve, egyesíteni s legkivált a tespedő kisvárosi társadalmat új életre keltve, arra törekedni, hogy az emberek a felebaráti szeretet és kölcsönös tisztelet által fölébreszszék egymás közt a társadalmi életnek helyes érvényesítését és ezáltal a politikai s tudományos kérdések fölötti eszmecsere mellett, a közművelődés előmozdítására s humanitási intézmények létrehozására törekedjenek. Ezen nemes cél lebegett a nagy hazafi szeme előtt. Ha az eredmény nem felelt meg mindenütt és mindenkor intentióinak, az nem az ő, hanem a korszellem hibája.

A pesti nemzeti casino példájára csaknem minden városban előbb vagy utóbb alakultak ily casinók és társas körök; u. m. Tolnán (1827), Homonnán (1829), Kolozsvárott, Selmeczen, Bélabányán, Szakolezán (1830), Kecskeméten, Nagy-Enyeden, Bártfán, Iglón, Szilágy-Somlyón (1832), Egerben, Debreczenben, Marosvásárhelytt (1833), Gyulafehérvárott, Ipolyságon, Losonczen (1834), Balassa-Gyarmaton, Tordán, Pápán (1835), Gyöngyösön, Nagy-Károlyban, Késmárkon és Nagy-Kanizsán (1836-ban). Komárom szintén azon évben a műveltség igényeinek megfelelően, alapította casinóját; a pozsonyi a következő 1837. évben létesült.

Városunkban volt talán még legszükségesebb a polyglott elemet egy kalap alá hozni. Itt nemcsak

az öt vallásfelekezetet, de mint polgárok is separatistikus irányt követtek az emberek; eléggé bizonyítja ezt a kétféle egyenruhás polgári őrség; a városban lakó nemesi osztály pedig, a kapujára festett kétfejű sassal és „salva guardia“ fölirattal is csak azt akarta jelezni, hogy a polgári elemtől egészen független életet folytat és háza küszöbét az ő tudta s engedelmével nélkül városi polgár át ne lépje; amit eléggé respectáltak, midőn a katonafogdosás elől csapatonként menekülő fiataalságnak ily nemesi curia menedéket nyújtott. A katonatisztet csak igen keves család fogadta körébe.

A társas élet nem is állott akkor egyébből, mint a névnapok, disznótorok, kukoriczafosztások, szüretök és házi bálók alkalmával egybegyűlt szűkebb családi s baráti körből. A műveltebb közeposztálynak volt ugyan még egy társas központja: a kávéház. Ilyen kettő létezett akkor a városban, a Csóka- (későbbi Nérei) és a Mayer-(mai centrale-) kávéház; utóbbi özv. Nagy Andrásné tulajdona volt, ki azt két billiárdtal és egy bormérő nagy szobával, a felső emeleten egy tánczteremmel, hol csillárok és tükrök is voltak, 1823-ban adta először bérbe. A bormérő eléggé jellemzi az akkori kávéházak állapotát, hol több bort fogyasztottak mint kávé és többet kártyáztak, mint olvastak; különben akkor a Jelenkoron és Wiener Zeitungon kívül oda több hírlap nem járt.

1836. október 1. napján a megyei urak és városi honoratiorok közül többen, a polgárok közül azonban kevesen, azon czélból jöttek össze Komáromban, hogy városunkban állandó casinót alapít-

sanak 10 frt pengő évi tagsági díjjal. Miután Kürthy Lajost ideiglenes elnöknek megválaszták és ez az ideiglenes választmányt kinevezé, a jegyzőkönyvet aláírták a jelen voltak: Szemes György, Szondy László, Tüdös József, Amtman József, Hunyady Lajos, Domonkos Mihály, Buday László, Ásvay Jókay József, Pirk Károly, Szabó Lajos, Nagy Sámuel, Kossár Ferencz, Pruzsinszky Zsigmond, Csoknyay Pál, König Ferencz, Tóth Jakab, Konkoly Kálmán, Bóday Dénes, Csorba László, Séra Dávid, Müller György, Komáromy János, Cserey Ignác, Jánicsár Döme, Nedeczky Kálmán, Czike Sándor, Nyuli György, Kürthy Lajos és Missits Elek.

Az október 6-án tartott gyűlésen végleg megalakult a casinói egyesület és közfelkiáltás útján a következő igazgatók, „választottsági tagok” és tisztviselők neveztettek ki. Igazgatók: fajkürthi Kürthy Lajos, volt 2. alispán és táblabíró; Amtman József, város bírása; kis-krestyéni Hunyady Lajos, főszolgabíró. Pénztárnok: Pirk Károly. Jegyzők: Komáromy János, ügyvéd; Müller György, ügyvéd. Választ. tagok: Szemes György, prépost és városi plébános; Krisztián Piusz, sz. Benedek-rendjén levő áldozó pap és a 6. iskola tanítója; Szondy László, ref. predikátor, bögellői Kossár Ferencz, táblabíró és város kapitánya; Szabó Lajos, táblabíró és urad. ügyész; Buday László, gabonakereskedő; König Ferencz, fűszerkereskedő; méhkerti Milkovits Antal; patkos-teszéri Zámory Elek, Asztalos István, táblabíró és urad. ügyész; Amtman Ignác, gyógyszeres; König Károly, fűszerkereskedő; Thüringer Antal, épületfa-kereskedő; Hidas Ferencz, városi

főkamarás; Ghyezy Kálmán, megyei főjegyző; Nagy Sámuel, táblabíró; Högyész Antal, táblabíró; Kürthy Alajos, megyei főügyész; Domonkos Mihály, megyei aladószedő; Szarka János, megyei szolgabíró; Molnár Lajos, ügyvéd; Halassy Ede, megyei szolgabíró; Losonczy István, ügyvéd és Payper Kajetán.

November 1-én nyitották meg a komáromi casinót, melynek az első évben 199 tagja volt és ezek között polgári származású iparos vagy kereskedő 55.

A november 29-iki közgyűlés nemes Mindszenty Antalt „mint tudományáról ismert hazafit“ casinói könyvtárnoknak nevezé ki.

A casino szabályait a pestihez alkalmazva megalkották; legyen itt följegyezve annak 1-ső pontja: „Ezen casino rendeltetéséhez képest a jó ízlést, mívelt szerény magaviseletet, józan és közhasznú elmélkedést, az ész tehetségeit, s a közértelemességet kifejtő intézet lévén: ezt az egész egyestület úgy nézi, mint sajátját, s annak minden kellemivel mindegyik tag, más tagok feletti kiváltság vagy előjog követelhetése nélkül, szabadon élhet.“

Miután Csóka Ignác háztulajdonossal a helyiség végett és Brunano Lénárd vendéglőssel az étkezést illetőleg a szerződések megkötöttek, az ott lakó „hangászoknak“ megengedtetett, hogy vasárnap és csütörtökön déli 12 órától 2 óráig és esti 8-tól 10-ig zenélhetnek, de a banda „fülsértés nélkül, kellemes hangokból“ tartozik játszani. Könyvek vásárlásáról is gondoskodtak évi 250 frttal, hírlapokra s folyóiratokra 840 frt váltó p. fordítottak,

még pedig következő hazaiakra: Jelenkor és Társalkodó, Hazai s Külföldi Tudositások és Hasznos Mulatságok, Ofner-Pesther Zeitung a Gemeinnützige Blätterrel, Nemzeti Társalkodó, Ismertető, Rajzolatok, Regélő és Honművész, Athenaeum és Figyelmező, Tudománytár, Tudományos Gyűjtemény, Gazdasági Tudositások, Bortermesztést tárgyzó Folyóírás, Tudós Társaság Évkönyve, Klio s Arpádia (három utóbbi évkönyv); külföldiek: Wiener Zeitung, Beobachter, Allg. Zeitung, Wiener Theater-Zeitung, Das Ausland, Blätter aus der Gegenwart és Bibliothek der Neuesten Weltkunde; összesen 22. Tehát csekély kivétellel minden hazai hírlap járt akkor a komáromi casinóba. Így cselekedtek a többi társaskörök is; ezáltal pedig nemcsak az olvasási kedvet élesztették, de az irodalomnak föllendülésére hathatósan közreműködtek. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy 1878-ban már 227 casino létezett az országban, félmillió vagyonnal, megítélhetjük a casinók hatását közművelődésünkre.

Nagybátyám, ki algymnásiumot járt és társadalmi állásánál, tekintélyénél fogva mindig művelt, úri körökben forgott, sokat tartott természetes eszére s tapasztalataira, de legtöbbet polgári becsületére. A timár-mesterséget virágzásában vette át, igyekezett is azt úgy fenntartani, hogy élvezze gyümölcsét; azért keveset törődött a tudománnyal, inkább gyönyörködött huszasaiban, melyek szünet nélkül, mint egy kiapadhatatlan forrásból folytak be házához. Minden vállalatnál, mely a város és polgárság jólétét, haladását és műveltségi intézményeit célozta, fölkeresték őt, hogy ahhoz járuljon és ő

már polgári büszkeségénél fogva sem utasítá vissza a felszólítókat. Belépett a casinóba keletkezésekor és szorgalmas látogatója volt; estefelé, midőn már a munka szünőfélben volt és felügyeletére nem volt szükség, ünnepi köntöst öltött és magas czilinderét föltéve, kezébe fogva vastag nádbotját, útnak indult „a városba,” mint mondani szoktuk mi, a város végén lakók.

A casinóban sok ismeretet és tapasztalatot lehetett gyűjteni; a keveset iskolázott embernek pedig valóságos egyetem volt az, hallgatott és tanult. A politika s társadalom majd minden kérdését föl-hordták és megvitatták ott. Ezen társaság szellemi hatását még a család is érezte. Azon időben ugyanis csak kevés házhoz járt hírlap, közömbösek voltak az emberek a közügy iránt, inkább érdekelte őket a szomszédok sorsa, vagy a távolabb lakóké is, ha ismerték őket; a hírt, mely szárnyra kelt, többszörösen meghallhaták bor vagy kávé mellett barátaik és ismerőseiktől. De a kíváncsiságot mindig föl lehet ébreszteni, ha a tárgy, melyet elbeszélünk, szokatlan és közérdekű. Nagybátyánk rendesen tudott ily érdekes hírt elmondani, melyet a casinóban ellesett, nagy ritkán olvasott. Mi aztán figyelemmel hallgattuk azt, sőt kérdéseinkkel is ostromoltuk őt a dolog kimenetelének megtudása végett.

A mi Magyarországunk a kis Erdélylyel és az egész birodalommal együtt az utolsó nagy francia háború óta békében, édes nyugalomban, hogy ne mondjam, tespedésben élt akkor. Külföldön se igen mozogtak az emberek, midőn híre jött a carlista-háborúnak; aztán az egész télen csak spanyol ne-

vektől zúgott a fülünk. Ezen egyhangú hírek mellett jól esett hallani valamit a mexikóiak készülődéseiről és becsapásaikról Texasba; meg az arabok algieri támadásáról. A cs. kir. határőrezredek és bosnyák lázadók között támadt esetepatéra nem sokat adtunk.

Különösen érdekelt bennünket a közel megyékben akkor lábra kapott rabló-élet; erről ugyan keveset irtak a hírlapok, de annál többet tudtak meg a megye urai, a szomszéd megyéktől hűségesen küldözgetett tudósításokból vagy currensekből. A kalandos és némi lovagiassággal párosult történeteket nagy mohósággal vettük és adtuk tovább. Minthogy ezen rabló-históriák csaknem közvetlen közelünkben játszódtak le s majd az egész társaséletünket betölték híreikkel, leirom azokat röviden úgy, amint innen-onnan összeszedegtettem.

Sobri, valódi nevén Pap Józsi, endrődi, vasmegei kovácsnak volt a fia; apja mint kegyes istenfélő ember minden bucsúra elment Kis-Czellbe s minden vasárnap térdepelve látták imádkozni a baltavári templomban. Sobrit, a barna-piros képű, nyúlánk termetű csinos gyerkőcöt a falubeli leányok és menyecskék nagyon elkényeztették; szeretett czifrán öltözködni, elbizottá kezde lenni s hiúsága nemcsak czifrán öltözködésre ingerlé, hanem költséges multságokba is keveré. A multságokat hajhászó fiú rossz társaságok közé jutván, sertésorzásba keveredett és e miatt fogságba került. Megcsípték, elítélték, kiállta a börtönt és a botot. De mikor kiszabadult: újra lopott. Ujra a vármegye kezére került és börtönbüntetésének végefelé a vár-

nagy konyhájára került pecsenyeforgatónak. 1835. évi májusban Fényes Istók csordásbojtárral a kolomposi számadó juhászt rabolta ki. Társát elfogták, felakasztották, ő maga megugrott.

Ettől kezdve lett hajléktalan rabló, erdei haramia. Első társai: a dobronyi (Veszprém.) születésű Milfajt Ferkó, Mogor, Király Jancsi, Pap Andor és Franczli valának.

Milfajt volt Sobri bandájában a vezér után a legtekintélyesebb legény. Legértelmesebb is volt, iskolába járt, írni, olvasni jól tudott s ponyvairódművekből egy kis kézi könyvgyűjteménye is volt, melyet a bokodi erdőben ásott el, mikor megsebesült. Valamikor urasági inas volt és Sobri legbizalmasabb emberének őt tartották társai is, a hatóságok is.

Közel másfél évig 1836. őszeig Vas-, Zala-, Somogy-, Veszprém-, Győr- és Sopronmegyékben szinte félelem nélkül űzte Sobri mintegy 28 főből álló bandájával rablásait. Mindig tudta, hogy merre kelljen biztos helyre menniök; így minden üldözés elől szerencsésen kisíklott, mi annyira vakmerővé tévé őt, hogy majd egyenruhában, majd egyéb öltözetben, fényes nappal is közvigalmi helyeken, társaságba vegyült; hol némi műveltsége s természeti éles elméje oly ügyesen elfödék a rablót, hogy ritkán ismerték meg; ha pedig csakugyan elárulva látá magát, mindig ezer rést talált a szökésre, éles esze vagy rettegett neve alatt.

Sopronmegye 1836. nyarán megúnta már a rablásokat és Sobri ellen katonát kért, mozgósítá

egész pandürseregét és népfölkelést is szervezett, kihajtván Sobri üldözésére, mint a megyei végzés mondja, „a föld népét.”

Sobri ekkor átvonult Veszprém- és Győrme-gyékbe, s végrehajtván a túskevári és tornai rab-lásokat, elhatározta, hogy nagy számra felszaporodott seregét két részre osztja. Felének Milfajt vezetése alatt átadja Veszprém-, Fehér- és Komá-rommegyékét, maga pedig megtartja Győrt, Vast és Zalát. Mielőtt azonban e tervét megvalósította, még két feltűnő rablást vitt véghez, melynek utób-bika volt végzetes sorsának kezdete. A két rablás volt a kónyi és szolgagyőri.

Kónyban, Győrme-gyében, az uradalmi szám-tartót rohanta meg s a győri káptalan pénztárát vette magához 1836. okt. 10-én. A pénztáron kívül elvitte a kasznár értékesebb ingóit és fegyvereit, ezüstjét, ékszereit. Mikor mindezt összeszedték, a kasznár neje keserves sirásra fakadt. Sobri kér-dezte sirásának okát. A kasznárné azt mondta, hogy holnap jön ki egyik kanonok Győrből a pénz-tár átvételére, s miután Sobri minden ezüstjét el-vitte, tisztességesen asztalt se teríthet az uraság-nak. „Egyék a pap — mondá Sobri — fakanállal, Jézus se ezüst kanállal evett.” — „Hát mi mivel eszünk?” — kérdé az asszony. — Hányan van-nak a familiában?” — kérdé Sobri. — „Heten”. Erre Sobri hét pár ezüst evőeszközt visszaadott a kasznárnak. Most a már távozni akaró rabló figyelmét a szép házi kisasszony zokogása voná magára: „Miért sir szép kisasszony?” kérdé nyá-jasan Sobri. „Nagyanyámtól csak egy gyűrű ma-

radt reám, s most már azt is elvették tőlem” — szóla reszketve a leányka. „Itt a gyűrűje szép kisasszony, ha egy csókot ad.” A leányka gondolá: szükség törvényt ront, a csókot megadá, gyűrűjét visszakapá s a rabló távozik.

Ugyanez év deczember 6-án Milfajt a csapat felével Pápa-Teszéren rabolta ki a bérlőt, ki a falun kívül lakott. Itt a haramiának jó kedve kerekedett, a pinczéből hordatta fel a bort, a faluból dudást hozatott, a cselédleányokat és menyecskéket berendelte s társaival együtt hajnalig tánczolt. Jó kedvében a bérlőnek is visszaadta pénze egy részét, sőt hajnalban a bérlővel váltatott fel egy 25 frtos bankjegyet s minden leánynak öt forintot adott ajándékba.

Pár nap mulva Sobri, legjobb legényeit véve magához, végrehajtotta Veszprémmegye északi részén a szolgagyőri rablást. Ez deczember 8-án este történt.

Szolgagyőr ura Hunkár Antal volt, a legvittezbb insurgens-ezredes az 1809. francia beütés alkalmával. Nagytekintélyű földbirtokos, több országgyűlésen követ, hírneves liberális hazafi, 1848-ban a Batthyány-miniszterium alatt veszprémi főispán, 49-ben Debreczenben főrendiházi tag.

A kastély a század elején épült ódon épület, egyemeletes, egy domb tetején, körülvéve gazdasági épületekkel. Sobri este felé lopódzott oda társaival, körülvette a kastélyt, minden cselédet rászegzett fegyverrel beteretelt és összehajtott egy pinczébe s aztán néhány társával bement a kastélyba

Hunkárhoz. Bátran beköszönt e szóval: „Jó estét tekintetes uram, én volnék Sobri Jóska, a nevem után tudja már, miért jöttem.“ Hunkár felugrott, fegyverhez akart kapni. „Soha se bántsa, tekintetes uram, azt a puskát — szólta Sobri — látja, hogy hozzánk közelebb van a fegyver és aztán úgy se lenne annak semmi haszna. Ha tetszik, megnézheti, hogy minden cselédje a pinczében van megkötözve. Két legényem elkiséri.“ Ekkor észrevette Sobri, hogy az úrnő nagyon meg van ijedve, láthatóan reszket. Odament hozzá. „Tőlem ne féljen a tekintetes asszony, — mondá — Sobri Jóska kezén még nincsen másnak vére, nem is lesz, de kérje meg a tekintetes urat, hogy gyorsan végezzünk, mert nekem nincs sok időm.“ Az úrnő magához tért és németül odaszólt férjének, hogy adjon oda mindent. Mást tenni úgy sem lehetett. Hunkár nem állott ellent, csak arra kérte a haramiákat, hogy nejét ne bántsák. „Egy hajszála se görbül meg,“ szólta Sobri. Erre összenyaláboltak mindent. Pénzt, aranyat, ezüstöt, Hunkár díszrubáinak lánczait és ékszereit, ezüst-sarkantyúit s minden használható fegyverét. Elvégre a rablók értékes terhükkel eltávoztak.

Hunkár fölment Bécsbe Ferdinand királyhoz; innen a nádorhoz ment Budára; elpanaszlá kiraboltatását és nemesi hajlékának megvédését kérte. Minden lehető megígérték neki. A király és nádor ígérete nem maradt pusztá szó. Szigorú intézkedések küldettek a vármegyékhez és a budai katonai parancsnoksághoz Sobriéknak minden áron és haladéktalan üldözésére. Ötszáz pandurt központosí-

tottak a rablók bekerítésére; ezenkívül népfelkelés szerveztetett mindenütt.

A szolgagyőri rablás után ismét kétfelé osztá csapatját Sobri Jóska. Milfajt a Vértés felé vonult, Sobri pedig a Bakonyon át a Balatonhoz és Tihany-nál átkelve Somogynak és Tolnának tartott.

Milfajt Mogorral, Pap Andorral, Király Jancsi-val és még vagy tizedmagával december 11-én a majki koressmárost rabolta ki Komárommegyében. S szokása szerint ez éjjel ugyanabban a koressmában dőzsölt és mulatott. Milfajt és Pap Andor e vidékről való volt, mert Milfajtnak itt élt neje és két kis leánya, Pap Andornak pedig a közel fekvő Kethely községében volt sógora, Gerhard András nevű, ugyanekkor törvénybíró. Volt a majki koressmában, hol dőzsöltek, egy oroszláni tót is, ki egy külön asztalnál csendesen iddogált önmagában. Előtte az asztalon egy szál fagygyúgyertya égett. Milfajt jó kedvében odament a tót asztalához s elvette előle a gyertyát s a maga asztalára tette szó nélkül. Az oroszláni tót talán kissé ittas is volt, erre felhörkent s a haramiát összeszidta. Milfajt rárivallt a tóra, s puskáját félkézre kapva, agyával nagyot ütött a tót vállára. A puska agya ketté törött. Erre Milfajt rettentő dühbe jött, s puskája csövét két kézre kapva, a tótot agyon akarta csapni. De a tót az ütés elől hirtelen az asztal alá bukott, a puska az asztalhoz ütődött, elsült s egész töltése Milfajt balczombján ment keresztül.

A megsebesült haramiát társai Kethelyre vitték Pap Andor sógorához. Ez hírt adott az esetről a járási főbírónak. A gesztesi járás főszolgabírája

Thaly Lajos volt, Kálmán édes atyja. Ő a hír vétele után haladéktalanul mozgósítá pandurjait, s egyúttal a komáromi várból katonát requirált. Az elfogatás műveletét maga Thaly vezette esküdtjével, a még most is élő öreg Milkovics Zsigmonddal. A rablót Komáromba vitték. Milfajt kérte: engedjék meg neki, hogy Kisbéren lakó ártatlan feleségével és két kis leányával beszélhessen. Természetesen megengedték. Szivrázó volt az utolsó találkozás.

Milfajtot 21-én vitték Veszprémbe; 22-én statarium elé állították és 24-én akasztották fel.

A következő 1837. február 16-án Lápafőnél, Tolnamegyében, Sobri, midőn üldözték őt és társait, maga vetett véget életének.

Többen voltak, kik a komáromi megyeházán látták a haramiát, sőt beszéltek is vele. Halála után sem szűnt meg a szóbeszéd, a visszaemlékezés.

Nehogy a nép a Bakony rémeit elfelejtse, megénekelték őket versben, prózában, és a vásárokon árulták históriájukat. Lerajzolták Milfajt arczképét rablóöltözetében teljesen fölfegyverkezve, társaitól környezve, mely kép Engelmann pesti műintézetében jelent meg. Voltak azon időben is élelmes emberek, kik a rablók öltözetét vásárolták össze s életnagyságú viaszalakokra aggatván azt, jeleneteket csoportosítának a viaszfigurákból s azokat pénzért mutogatták. Ily látványosságnak magam is szemtanúja voltam, midőn a következő évben a mai Jelinek-féle kávéház helyén a dunai rév-utcza sarkán, több szobában mutogattak ily

rabló-jeleneteket. Itt láttam Milfajtot, czifra szűrében, kivarrott kanász kalapban és kordován csizmában, rojtos gyolcs gatyát viselt, czafrangos nagy kendő lógott a nyakán, övében pisztolyok, kezében duplacsövű puská, amint torkon ragadta a kétségbeesett utast.

Azután Sobrinak viselt dolgai átmentek az irodalomba is; mindenesetre legjobban jellemzi az akkori rabló- és megyei pandúréletet Eötvös József báró „Falú Jegyzője“ s az abból készült „Viola“ népszinmű; sokáig fönmaradt még Szigligeti „Két pisztoly“ népszinműve is, melyben Sobri alakját Füredi tette oly igen népszerűvé. A külföld azonban, még a francziák és angolok is, a Rinaldo Rinaldini korszakát vélvén ezen eseményekben föléledni, azokat képzeletök zománczával ékesítve, eredetiségéből kivetköztették s regényeikben, elbeszéléseikben túlságosan elferditették.

Nem csoda tehát, ha évek multán is fülünkben csengett a Sobri, Milfajt és Pap Andor neve s gyermekjátékaink tárgya lőn a zsványosdi játék; melynek azonban a természetes tornászáson és kék foltokon kívül, egyéb következménye nem volt.

Ekkortájt történt, hogy a casinóból későn hazaszállingózó csendes természetű polgárokat azon rémhír ijesztgeté, hogy a sötét éjnek idején, egynémelyiket a nyakba vetett dróthurokkal tehetlenné téve, a vakmerő rablók megfosztották pénzétől, sőt felöltőjétől is. Mi természetesb, minthogy ily kommunisztikus törekvéseknek mielőbb elejét akarták venni s azon üdvös intézkedés történt, hogy az utczai világítást eddig nélkülözött gombai- s Vágduna-

sor lámpákkal látták el. Minden sarokra akasztottak egy-egy olajlámpát, mely ugyan csak holdfogytán terjesztette gyér világát, de ezen gondoskodás, valamint a polgári s katonai őrzérek ébersége még idejekorán megszüntették a kisvárosban lábra kapott új divatú fosztogatást.

V.

Gabonakereskedés. — Janicsáry Miklós. — Hajóbiztosító-társaság. — Dunagőzhajózás. — Szondy László és Tüdős József ref. lelkészek beiktatása. — Megyei restauráció. — Milkovics Zsigmond. — Szinészek. — Szemes György apát-plébános. — Időjárás 1836-ban.

A magyarországi hajózásnak és gabonakereskedésnek, különösen az örökös tartományokkal és külfölddel e század elején egyik legkitünőbb és vállalkozóbb úttörője Janicsáry Miklós volt, ki a mult században Görögországból beszármazott családból vette eredetét és 1780. decz. 6. született Komáromban. Birtokos volt Komárom-, Krassó-, Temes- és Fehérmegyében. Nagy kiterjedésű s az ország négy folyamát hasító számos hajóival tovább fél századnál folytatott gabonakereskedése, több hazai érdekű vállalkozásai s ezekben tanusított valódi kereskedelmi szelleme, kifogástalan becsületessége, fáradhatlan tevékenysége, kereskedelmi széles ismerete s tapasztaltsága által neve a kereskedelmi világban egyiránt ismertté s tiszteltté lett.

Aki e század elején a még alig pályájában szinylő hazai hajózás és gabonakereskedés gyenge állását és alárendeltségét, országos folyóink és partjaiknak szabályozatlan, úgyszólván primitív állapotát, szóval azon tenger akadályokat és mostoha körülményeket ismerte vagy ismeri, melyekkel ke-

reskedőinknek és vízi járműveinknek küzdeniök kellett, csakis az fogja érdeme szerint méltányolni tudni azon munkásságot és kitartást, melyet Janicsáry Miklós egész életén át kifejtett.

Érdemei legfelsőbb helyen is elismertetvén, 1836-ban krassómegyei Dragomirest kincstári helységet és vele az országos nemességet „dragomiresti“ előnévvel nyerte királyi adományképen. Még azt az érdemét is föl kell említenem, hogy derék fiakat nevelt a hazának, kik közül három volt országgyűlési képviselő. Meghalt 1850. szept. 28. Pesten.

Janicsáry Miklós állandóan Komáromban lakott; példája buzdítólag hatott és a nemesi osztályból is többen kitűntek a gabonakereskedői pályán, ilyenek voltak: Beóthy Gáspár, Barbély Lajos, Buday János és László, Domonkos János, Szalacsy Zsigmond, Sárkány János és még sokan.

A francia háború emelte ugyan a gabonakereskedést, de ezzel együtt a veszélyt is, mely vele jár. Csakhamar átlátták a tapasztalt férfiak, hogy a kockázatokat ellensúlyozni kell. Ezen célból várbogyaí Csepy Zsigmond ügyvéd kezdeményezésére 1807. febr. 9. a komáromi gabonakereskedők hajóbiztosító-társaságot alapítottak, mely e nembn első volt az Ausztriai birodalomban. A társaság 200,000 frt tőkével, mely 500 vfrtos 400 részvényre volt elosztva, alakult meg. Csepy Zsigmond 3 évre elvállalta az igazgatást. A társaság 1808. nov. 29. az uralkodó fejedelemtől szabadalmat, 27 pontból álló alapszabályának megerősítést és pecsétet nyert kétfejű sassal és ily körülírással: „Császári Kir. Privil. Komár. Assecur. Társ. Petsétye.“

Ezt függesztették fel ezímerül is a társasági épület falára.

A társaságnak ügynöksége volt Győrött, Pesten, Basahídon, Kulán és Török-Becsén.

A komáromi gabonakereskedők ezen egyetértő társulása mindjárt működése kezdetén fényesen megfelelt a várakozásnak. 1809-ben elvállalták a kinestári gabonaszállítást és három hónap alatt egy millió háromezrézeszer mérő gabonával töltötték meg az országban levő katonai raktárakat. Ezen nincs mit csodálkoznunk, ha tekintetbe vesszük azt, hogy 300 hajójuk járt akkor a vízen.

A hajóbiztosító-társaság évi rendes közgyűlése 1836-ban is megtartatott, még pedig jan. 26. és 27-én, melyben búcsi Szabó Lajos igazgatói, Molnár Lajos titoknoki és Beöthy Gáspár pénztárnoki tisztjükből megerősítettek. Két új végzés is hozatott: 1. a részvények száma nyolczvannal szaporítottatik és 2. részvényeseknek ezután izraeliták is fölvételnek.

A társaságnak 1838-ról szóló kimutatása áll előttem; e szerint 800 részvényének alaptőkéje 400,000 frt, segédőkéje 40,000 frt, tartaléktőkéje pedig 10,560 frtot tett; 142 hajóban összesen 2.252,284 frt 13½ kr. érték biztosításai s a tőkepénzek kamataiból gyűlt jövedelem ment 26,024 frt 50 krra; évi költsége 4426 frt 76½ kr. volt; osztalékban 16,160 frtot, tehát részvényenként 20 frt 12 krt fizetett mind váltópénzben.

Mostan, ezen szédelgő világban mindenesetre bámulatot kelt az, hogy ily társaságot egy igazgató, két tisztviselővel és egy irtokkal, képes volt oly csekély kiadás mellett kormányozni s rendben tartani.

Fájdalom, ekkor már ezen szépen virágzó társaság fölött is a Damokles kardja függött és közel volt az idő, midőn azt egy új vállalat, sokkal erősebb és hatalmasabb, megsemmisítette. Ez pedig az oszt-rák szabadalmazott cs. kir. Duna-gőzhajótársaság volt.

Komárom gabonakereskedését és hajóépítési iparát a Duna-gőzhajózás már ekkor fenyegette, később valóban tönkre is tette ugyannyira, hogy a kereskedők és hajóépítő superok elköltöztek végkép a városból, helyükre pedig újak nem léptek soha többé. Ez által a hajdan virágzó kereskedő-város vagyoniilag rohamosan hanyatlott, újabb csapások pedig csaknem a megsemmisülés örvényébe sodorták.

Ezen veszély még 1836. évben nem volt olyanira fenyegető; nem is nagyon félték tőle; inkább gúnynyal tekintették az ismeretlen zakatoló s köszénfüstöt terjesztő óriást; jöllehet, Széchenyi István gróf már akkor jósolta, hogy az ismeretlen szörnyeteg a gabonahajókat magához fogja vonni s azután el is fogja azokat nyelni; természetesen azt is hozzá lehetett volna tenni, hogy nemesak a gabonás hajókat nyeli el, hanem majd azok építői is követni fogják és az újabb kereselforrás után, az akkor tervezett ó-budai hajógyárba, vándorolnak.

Foulton gőzhajója 1807-ben járt először a Hudsonon, 1814-ben készíté Stephenson György az első gőzmozdonyt, 1818-ban jelentek meg az első gőzhajók a Rajnán és Elbán, 1825-ben tette meg az első utat a gőzhajó Angolországból Keletindiába. 1819-ben Bernhard és St. Leon lovag szabadalmat

nyertek ugyan gőzhajóval a Dunán való közlekedésre, de sikertelen kísérleteikkel szabadalmukat is elvesztették.

Két angol hajóépítő: Andrews és Prichard 1828. ápr. 11. javított szerkezetű gőzhajóra nyert kizárólagos szabadalmat. Részvény-társaságot alkottak és ebből támadt az 1830. szept. 1. szabadalmazott Első osztrák Duna-gőzhajó-társaság, mely 1831. ápr. 22. a magyar korona területére is kiterjeszté szabadalmát.

Az első gőzhajó „Franz I.” 1830-ban tette meg a Dunán próbaújtját Bécs és Pest között, lefelé 14 óra 15 percz-, fölfelé pedig 48 óra 20 percz alatt.

A rendes közlekedés 1831. febr. 1. kezdődött. Ezen első évben már a kolera miatt is mostoha viszonyokkal kellett a dunagőzhajózásnak megküzdenie.

Széchenyi István gróf fáradhatlan buzgalmának végre sikerült a fölmerült nehézségeket leküzdeni, a gőzhajózás eszméjének és sikerének a közönséget megnyerni; úgy, hogy 1833-ban kettő, 1834-ben három és 1835-ben négy gőzhajó közlekedett a Dunán.

A társaság 1835-ben már kielégítő eredményt mutathatott föl, mert azon évben az utasok száma 17,727 személy, a bevételek pedig 86,370 frt volt p. p. Mi ez az 1880. évi eredményhez képest, midőn 188 gőzhajó járt a Dunán (a helyi gőzösöket ide nem számítva) 1,576,693 utassal.

A Duna 1836-ban febr. 27. szabadult meg jegétől és a gőzhajózás márcz. 4. kezdődött. A Zrinyi gőzhajó Zimonyba, a 36 lóerejű Paunonia

pedig, melynek Pohl J. volt a kapitánya, Pozsonyba indult. A Bécsben épített Nádor gőzhajó, mely 42 lóerővel bírt és kapitánya Rau volt, elkészült és első útját Bécsből Pozsonyba ápril 24. kezdte meg.

A dunagőzhajózási árszabály szerint akkor fizetett az utas Pozsonytól Pestig az első helyen 9 frtot, a második helyen 6 frtot p. p.; Pestről Komáromig az első helyen 2 frt 40 krt, a második helyen 1 frt 40 krt, Pozsonytól Komáromig az elsőn 5 frtot, a másodikon 3 frt 20 krt p. p.

A Pannonia-gőzhajó, mely egyedül közlekedett a felső Dunán, indult Pozsonyból Pestre május 1., 5., 15., 20., 25. és 30-án. Pestről Pozsonyba pedig máj. 2., 6., 11., 17., 22., 27. és 31-én. A Nádoi gőzhajó június 10 én fölváltotta a Pannoniát a Pozsony és Pest közötti szolgálatban és az utóbbi az aldunán közlekedett.

A gőzhajóval való közlekedés magas vízállás mellett már akkor is elég gyors és kényelmes volt, mert péld. a Nádor, ha reggeli 5 órakor Bécsből elindult, esti 6 órakor Pesten kötött ki s a 11-ik napon Konstantinápolyban lehetett az utas. Fölfelé azonban több időbe került az utazás mint most és alacsony vízálláskor Gönyőn túl, a csallóközi szigeteknél gyakran zátonyra került a hajó. Gaál József, az író, 1836. májusban a Pannonián tett utazását így írja le: „Már sötét vala, midőn Komárom alá értünk. . . . A második nap még jóval Pozsony alatt alkonyodék reánk, s midőn a sötétség sűrűbb lett, a hajó kénytelen volt megállani, nehogy a homályban valami zátonyba akadjon; a várostól még mintegy félóránnyira lehattunk, kiszállottunk tehát,

s gyalog folytattuk útunkat Pozsony vidékén egy szép tavaszi este.

Nem csoda tehát, ha ily körülmények közt még Széchenyi, a csüggedetlen nagy hazafi is panasza fakadt, midőn 1835. nov. 17-én a jégzajlás miatt a komáromi kikötőbe sietett Pannoniát a városi tanács pártolásába ajánlotta, s így ír: „Gőzhajói vállalatunkat az időnek negédjei és makranczai valóban erős próbára teszik. Majd víz nincs, majd pedig a jég igen sok. Ilyesek ellen azonban nem állíthatni egyebet, mint kettőztetett állhatatosságot s férfias akaratot, mely végkép mindenben győz.”

A gőzhajón mindenesetre olcsóbb és kényelmesebb volt az utazás, mint az akkor szokásos póstakocsin, gyorskocsin, vagy előfogaton, különösen ha ezt a forspontot nem a megye rendelte, hanem önként fogadtuk fel; akkor előbb a kisbírói kellett borraavalóval megnyernünk, csak úgy kaptunk kocsit, mely elé három, néha négy lovat fogtak egymás mellé; fizettünk pedig két magyar mértföldre egy lóért 15 krt ezüstben, ezenkívül a kocsinak borraavalót.

Az első gőzhajók nem voltak oly nagyok, mint a mostaniak, péld. az Iris, mely 100 lóerejű; nem is voltak emeletesek; a salon a hajó alsó részében annak első felét foglalta el, csak egy női szoba volt még a lépcső mögött. A salon fényesen volt bútorozva, a hajó két oldalán vörös bársony pamlagok huzódtak végig; azok előtt a padlóhoz erősített fényezett asztalok álltak, az ablakok között és a salon hátulsó oldalán tükrök és helylyel-közzel tájképek voltak. Itt nem volt szabad a dohányzás, de

azért e célra külön dohányzó-szoba állott az első hely utasainak rendelkezésére fölnt a hajó oldalában a kerék mellett; aki pedig itt nem bírta már a füstöt, az kényelmesen sétálhatott a födélzeten, mely a lépcsők burkolatait és a gépházat kivéve, egészen szabad volt, csupán a hajó szélét, úgy mint most, rácsos padok szegélyezték. Étkezésről gondoskodva volt, a beafsteak mindenkor híres volt a gőzhajókon; a társas ebéd pedig borral együtt két ezüst huszasba (70 kr. o. é.) került. Még akkor vitorlákat használtak a hajók gyorsítására; ezek kiterjesztése vagy összegöngyölítése az utasoknak nem csekély mulatságul szolgált, nézve az ügyes olasz matrózok kűszását az árboczfákon.

Komáromnál a várhoz közelebb kötött ki akkor a gőzhajó mint most és csak évek múlva volt a szigeten kiállása.

Nemcsak nálunk, de másutt is nagy volt az érdeklődés ezen új szerkezetű hajó iránt, mely saját erejéből haladt fölfelé a Dunán. A kiállónál százan is lesték a bizonytalan időben érkező hajót, nem annyira az utasok, mert azok kevesen voltak, hanem a kíváncsiak, kiknél a megszokott nyugalmat fölzavarta ezen nem mindennapi élvezet. Ha már messziről látták a füstjét, tódultak a part felé, hogy minél közelebbről hallják annak zakatolását, szemlélhessék ügyes kanyarodását és kimért gyors megállását. Még távoztában is messze kísérték szemekkel azt, mígnem eltűnt a láthatáron.

Igen sokan voltak városunkban, még a műveltebb osztályból is, kik sokért nem ültek volna gőzhajóra, féltek annak gyorsaságától, hogy neki talál

menni valaminek, aztán szétreped, vagy felrobban a kazánja, s akkor Pilátusnál vacsorálnak.

Nagybátyám üzleti dolgokban gyakran utazott, különösen a pesti vásárra, s én boldog voltam ilyenkor, ha lekísérhettem őt a hajóhoz; órákig vártam én is türelemmel és gyermekes örömmel ezen ritka tünemény megérkeztére.

Az 1836. évben Komárom városában több oly nevezetes dolog történt, mely az ottani közélet és a történelem tekintetéből is följegyzésre méltó.

Az ev. református gyülekezet még mult év nov. 24-én elvesztvén Kolmár Józsefben jeles lel. készét, ápril 17-én ülte örömnépét, midőn a gyakorlott mód szerint tiszt. Szondy László, losonezi prédikátort és azon egyházvidék jegyzőjét és tiszt. Tüdös Józsefet, a helybeli ref. gymnasiumban 18 évig első- s igazgató-tanítót és ezen egyházvidék tanácsbíráját prédikátorainak elválasztá s azokat az esperességi gyűlésből kiküldött nagytiszteletű Tóth Dániel helyettes-esperest a világi s egyházi tagokkal együtt hivatalaikba beigtatta.

Az ünnepély következőkép ment végbe. Reggeli 9 órakor, az ezen alkalomra való éneklés után az esperes a szószékbe felállván, a közel 6000 jelenvolt hallgató előtt a lelki tanítók, úgy a hívek kötelességeiről tartott beszédet; azután a gymnasiumi tanuló-ifjúság, orgona-kiséret mellett, meglegőleg szép összhangzatos éneket zengvén el, az esperes helyét a szószéken Szondy László foglalta el, ki is mind tartalomra, mind az előadás módjára nézve közfigyelmet és tetszést nyert egyházi beszéddel köszöntött be, melyben az Istenbe helyezett

bizodalmat véve tárgyul, azt magára s a gyülekezetre helyesen alkalmazta. Ezen beszéd nyomtatásban is megjelent.

Az isteni tisztelet után az új lelki tanítókat bevezették a gyülekezet egyházi presbyterialis ülésébe. Az ünnepélyt a közönség által két helyen tartott fényes vendéglés fejezte be; hova a megye és város részéről tisztviselők, úgy a helybeli, minden vallású, világi s szerzetbeli papi személyek közül többen voltak meghíva. Nagy díszéül szolgált ezen lakomának azon közlelkesezés, melylyel a gyülekezet összes jelenvolt tagjai új lelkipásztoraik iránt örömlüket nyilvánították.

Ápril 19-én reggeli 8 órakor, mint Őfelsége születése napján, az említett első új lelkipásztor által buzgó könyörgés tartatott Őfelsége becses „életéért“ és az egész uralkodó-házért; mely után mind a két prédikátor, a megye és város tisztviselőivel egyetemben a szent András-templomban tartatott díszes áhítatosságban részt vett.

Ápril 24-én a másik lelkipásztor tartotta be-
köszöntőjét és egyszersmind Őfelsége születése napja megünneplésére mondott beszédet.

Junius 13-án és következő napokon a város szokatlanul élénk volt. A megye urai gyűltek össze, hogy a három évre szóló restauratiót, mint akkor nevezték a tisztújítást, megejtsék. A megyeháza vendégekkel telt meg; a főispán, alispánok és főszolgabírák elfoglalták lakosztályaikat, melyek a hozzájuk szállott megyei tisztviselőktől megnépesedtek; az utcák, a csoportokban járó-kelő s ünnepi köntösben feltűnő nemesektől, népesek és zajosak lettek.

Ezúttal sem ígérkezett pártviszály és versengés, mert a pártok már eleve elhatározták maguk közt, hogy a választások csendben, békében fognak megtörténni.

A június 13-iki közgyűlésen, midőn a várost, mint rendesen, Amtman József főbíró és Kossár Ferencz kapitány képviselték, a megye megkérte mindkét alispánját, hogy vállalnák el ismét eddig viselt hivatalukat; sőt a másnap tartott értekezleten a karok és rendek arra kérték fogaraszöldi ifj. Nádasdy Leopold gróf örökös főispánt és főispáni helytartót, hogy az alispánok mellé senkit se jelöljön ki. A kedvelt alispánok azonban köszönettel fogadván a rendektől nyert ezen kitüntetést, azon kívánságukat nyilvánították, hogy régi szokást követve, mások is tétessenek a kandidáczióba.

Elérkezvén a választás napja, június 16-ika, a korán 5 órakor reggel mintegy 1500 számmal felgyűlt választó nemesség a kandidácziót is alig várván, még egyszer és határozólag Pázmándy Dénes és Ghyczy Ráfael neveket első s másod alispánoknak sokszoros „éljen“ közt harsogtatta.

A többi választás ekkép ment végbe:

Főjegyző: Ordódy Vincze; 1. aljegyző: Ghyczy Kálmán (főjegyzői ranggal); 2. aljegyző: Nedeczky Kálmán. Tiszteletbeli aljegyzők: Bóday Dénes, ifj. Pázmándy Dénes, Baranyay Gáspár, Karácsony Adolf. Könyvtárnok: Komáromy János.

Főadószedők: Bóday János és Pulay Gábor; aladószedők: Domonkos Mihály, Micsky Lajos, Miskey Lázár és Heldt Ignác. Főügyész: Kürthy Alajos; alügyész: Csorba László; tisztii ügyészek:

Ordódy Elek, Molnár Lajos, Losonezy István, Kálmán Ferencz, Pauka József, Domonkos József, Csepy Zsigmond, Konkoly Thege Kálmán, Nagy Dániel, Csajághy Lajos és Pálffy Sándor. Főbiztos: Thaly Lajos; központi biztos: Missics Elek (mindketten főszolgabírói ranggal). Számvevő: Závody Ferencz.

Főorvosok: Wurm János és Schwartzl József; seborvosok: Séra Dávid, László József, Cseszkovics János és Csáktornay Mihály; mérnökök: Hideghy Ferencz és Batáry Pál; tisztb.: Thaly Dienes. Kiadó: Farkas Péter; irnokok: Szekeres Konstantin, Csepy Antal, Vincze F. és Tóth J.

Csallóközi járásban: főszolgabíró: Szathmáry Dániel: alszolgabírák: Pázmány Zsigmond és Szarka János; esküdtek: Penthe Sámuel (egyszersmind pénztárnok), Kajdacsy Pál és Ghyczy Mátyás; tisztb. esk.: Pázmány Tádé és Aranyosy Dienes.

Udvardi járásban: főszolgb.: Hunyady Lajos; alszolgb.: Konkoly Thege Balázs és Halasy Eduárd; esk.: Bonecz Máté, Ordódy Sándor és Rozsos Eduárd; tisztb. esk.: Mátéfy Sándor.

Gesztesi járásban: főszolgb.: Sárközy József; alszolgb.: Milkovics Zsigmond és Fogtbüy Zsigmond; esküdtek: Pálffy József, Bóday Lajos és Csajághy Károly; tisztb. esküdt: Csajághy A.

Tatai járásban: főszolgb.: Huszár Ferencz; alszolgabíró: Nyikos Benjamin és Pyber Ignác; esk.: Morvay Imre, Rédl Alajos és Szalay Ignác; tisztb. esk.: Buzás János.

Még egy nevezetes eseményt kell említenem, mely az akkori megyei szellemet igen szép színben

tünteteti fel; ugyanis a közgyűlésen megjelent nemesség a Kulcsár István által alapított könyvtárra levén figyelmeztetve, az elhunytnak távol levő özvegyét, ki a nevezett könyvtárt már maga is több száz darabbal gyarapította, „éljen“ kiáltással tisztelte.

A megválasztott tisztviselők közül, ha nem csalódom, jelenleg már csak négyen élnek: Bóday Lajos, Halasy Ede, Konkoly Balázs és Milkovics Zsigmond.*

Szinészek három ízben voltak ez évben Komáromban. Abday társasága, mely 1835. deczemberben jött, már 1836. jan. 3. bucsúzott tőlünk. Komlóssy társasága pedig aug. végén jelent meg és szept. 28-ig mulattatta a közönséget; szept. 28-ikán már Kilényi társasága váltotta föl az előbbieket. Miután a színészek működéséről a „Komáromi színészet története“ folytatásánál majd részletesebben emlékezem meg, most azt itten csak futólag említem; különben is a timár-háznak gyásza volt és így azok nem járták a színházat, de más mulatságban se vettek részt.

Szemes Györgyöt, a város kedvelt plébánosát és a jeles hitszónokot az a kitüntetés érte, hogy az

* Milkovics Zsigmond, a tisztos öreg úr, szent-mihályi magányában, amint régen lelkesült a közügyek iránt, úgy jelenben is szíven viseli a haza jólétét, gyarapodását, figyelemmel kíséri a megye, város közéletét, lelkesedik annak multja fölött és a netalán hibásan közlött történeti adatokat helyreigazítja. Így történt, hogy mult közleményemet olvasván, fölvilágosító soraival keresett föl. Én szívesen fogadtam azt és sietek tévedéseimet jóvá tenni. Miként a most közlött

uralkodó 1836. jul. 30. kelt iratában neki a Buda melletti révi címzetes apátságot adományozta. Okt. 7-én Szemes tartotta a szept. 14. meghalt Nádasdy Lipót gróf és örökös főispánért a szent András-templomban a requiemet.

Még febr. 17. történt a csapó-utczai zavargás és Erdős József asztalosmesternek neje által való megmérgeztetése.

A komáromi időjárás és természeti viszonyokról szintén megakarván emlékezni, leginkább Amtman József városi főbírónak egykorú latin naplójegyzeteit használom.

1836. febr. 11. a Duna jege, melyen hetekig terhes szekerek jártak, megindult és a szőnyi, meg a szigeti parton megrongálta a hídfő gerendáit. Több napig tartós hideg, de derült szép idő volt.

Május 8. oly erős fagy volt, hogy a gabonát és szállót a város környékén lepörkölte; a fagy ismétlődött máj. 9., 10., 11. és 12-én; a 11-én napközben többször esett hó betakarta a földet és elolvadván, sárt okozott az utcán, 12-én reggel pedig az álló vizekben jég képződött és a fagy minden szállót és

tisztújításból is kitűnik, Milkovics Zsigmond akkor alszolgabíró, azelőtt pedig tiszti alügyész volt, Thaly Lajos sem volt főszolgabíró, hanem katonai főbiztos. Milfajt üldözésére vonatkozólag pedig ezeket írja: „A gesztesi járásban összeszedtünk vagy 300 embert, ezzel indultunk a három napi vadászatra; volt a tatai járásból 16 szál pandúr és 20—25 olasz katona segítségünkre. Az eredmény az lett, hogy Nánán az erdőben táborozva Esterházynak 20—25 öl fáját elégettük és karácson estén, re bene gesta, hazakerültünk.” Ez volt tehát a komárommegyei népfölkelés, hogy milyen volt a többi, arról feleljenek mások.

gyümölcstermő bimbót a fákon lepörkölt. A kertbirtokosok ezt a napot siratták meg legjobban. A győri szigeten ez évben nem termett gyümölcs.

Egész nyáron nagy szárazság uralkodott úgyannyira, hogy csak május elején esett; azután szeptember 7-ig nem volt eső; szept. 9. és 11. ismét volt pár órai eső. Szénát ez évben nem lehetett kaszálni.

Október 26. kezdett ismét esni, hóval vegyest, azután csak havazott és ezen időjárás három napig tartott, a hó fél lábnyira borította a földet. Okt. 31. az esti órákban fagyni kezdett és a következő nap nagy hideg volt, a fagyás tartós maradt és mindent hó takart.

Október 18-án fél 10 óra körül este éjszakai fény volt látható.

Ezen szomorú időjárás nemcsak városunkat, hanem az egész hazát sújtotta; legjobban illusztrálja ezt egy nagybecskereki levél, mely július 17-én kelt és így szól: „A tartós szárazság már majd kipörzsöl bennünket. A különben kerti bájú Torontál kórómezővé hasonlít. Szölleinket a jég verte el s a fagy dermeszté össze többízben. Széna úgyszólván semmi. A gabonatermés középszerűhez sem közelít. Ára még most sincs mindemellett semminek. A kukoricza lekókkadt s bár reménnyel kecsegtete, ezt a hőség már megghiusítá. Az epemirigy is sok helyen és fölötte dúl nálunk, itt-ott már szűnik is. Gyümölcs igen kevés, az is csak helylyelközzel. Levegőnk oly sűrű, hogy a 4 mértföldnyire eső réti lángok füstje szinte megfojt bennünket.“

A városra s az egész hazára nézve mindenképpen szerencsétlen évben még a kolera is ellátogatott

hozzánk; habár nem oly mértékben, mint 1831-ben, de itt-ott sűrűn megkövetelte áldozatait; így Bácsmegyében, mely 1831-ben csaknem egészen ment volt, a nyáron Keresztúr helyiségben csaknem minden 6–7-ik ember áldozata lett a göresmirigynek, mint akkor nevezte a nép a kolerát; Kolozsvárt pár órai betegeskedés után haltak el az emberek, ottan Jósika Jozéfa báróné és Ferenczi József erdélyi főorvos is a járvány áldozatai lettek; Szatmárt Dobronyi Izsák kir. tanácsos; a szomszéd Nyitrában Rajcsányi Bálint megyei főügyész haltak el kolerában. Városunkban nagy volt ugyan az ijedelem, de ezuttal keveset ragadott el a járvány.

Marhadögről is sűrűn jöttek a hírek Gömörből és a szomszéd Veszprém- és Nyitra-megyékből.

Szomoru év!

VI.

Komárom fénykora. — Az »arany-ember« özvegye és családja. — Weinmüller Francziska. — Czuczor Gergely. — Cserey Ignáczné. — Piccioni és Pizzigalli. — Főispáni installáció. — Időjárás. — Ásvai Jókay József halála. — Népszámlálás.

Komárom fénykorának a mult század 30-as éveit tartom. Ekkor volt virágzásban nálunk az ipar és kereskedés; a gabonakereskedők nagy tölgyfahajói leusztak a Dunán Zimonyig, szállították a gabonát és a híres komáromi tulipános ládákat, melyek nagy része Belgrádba vándorolt; az épületfakereskedés a Vág-Duna mentén a város szélében huzódott végig; a halászok még mindig fogtak óriási vizákat és szállították Pozsonyba, Nagyszombatba sőt Bécsbe is; a vízi malomipar is kifejlődött, ezt tanusították a híres fehérzipósütő asszonyok a kik sorban ültek a piaczí Dumcsa-ház előtt tutyijaikkal*) a fejükön; a superok (hajó-ácsok) nagyban dolgoztak; még gombkötő mester is nyolcz volt a városban, igénybe vették mesterségöket a magyar ruhák viselőik. A városnak szántóföldjei voltak a vá-

*) Hosszas lapos tetejű szalmakalap, előálló széllel és hátul kontytakaróval, szalag és diszítés nélkül, a milyent a nagy francia-forradalom női divatképein láthatunk. Jó volna egy példányt emlékül a budapesti néprajzi múzeumnak beküldeni.

roson kívül, a mostani nádor-vonal helyén és a Vág-Dunán túl.

A borkereskedést is nagyban előmozdította a szomszéd almási és nesz mélyi szőlők jó minőségű termése, a beszerzett borok legnagyobb mennyiségét a városban fogyasztották el, különösen a várbeli katonák, kik a rendes piaczi vásárt is élénkítették.

A városi polgárok jóléte, gyarapodása eléggé kitüntethető az által is, hogy a belvárost kivéve, csaknem minden családnak volt házikertje s a Duna-szigeten gyümölcsöse. Igen sok család tartott tehenet, kocsit, lovakat. Midőn az 1837—38. nagy tél idején szánkázásra felhívó körív járt a házakhoz, háromszáznál többen csatlakoztak és ilyenkor, ha a lovakon két oldalt csörgőkkel, csengetyűvel borított lepel megcsördült és a kocsis ostora csattogott, fényes felvonulás képződött.

A polgárság és a nemes urak belélete a pazarlásig menő jólétet árult el. A Jókai »Arany-ember«-ének özvegye Domonkos Jánosné*) szép leányaival ekkor a Szombati-utca (ma Jókai-utca) végén lakott és nyílt házat tartott; naponként fényes estély volt a háznál, a megyei főurak, katonatisztek**) rendes vendégek voltak ott. Jókai is többször megemlékezik regényeiben ezen mulatságokról. A monda szerint az özvegy pinczéjében 32,000

*) Férje Domonkos János 1833. szept. 24. halt meg 66 éves korában, dúsgazdag gabonakereskedő volt ki több száz szegénynek, sőt egész háznépnek is adott ételmet, ezért nagy arany-éremmel tüntette ki az uralkodó.

**) A katonatisztek ekkor szolgálton kívül polgári ruhában jártak, csak a hosszú fekete kabát, kemény nyakkendő, fényes, czilinder és a katonás merev tartás különböztette meg őket a többi polgároktól.

palaczk tokaji bor volt. Annyi bizonyos, hogy ha valaki a városban gyengélkedett, vagy láb-badozó beteg volt: Domonkosné tokaji bora segitette ismét lábra. Nagynéném is nem egyszer küldött engem oda, kezembe adván az öt ezüst forintot, hogy hozzak egy üveggel abból a nektárból. A Domonkosné egyik lánya Lidia, ifj. Pázmándy Dénes neje lett, másik Zámoryné, (a Jókai »Tengerszemű hölgy«-e) a harmadik Bossányiné.

Weinmüller Francziska. a könyvnyomda tulajdonosnője is híres asszony volt akkor Komáromban; már szüleitől, kik szintén nyomdászok voltak itten, örökölte vagyonát, melyet az ünnepelt szép tulajdonosnő még szaporított. Akkor a komáromi kalendárium legelterjedtebb könyv volt az országban, 120.000 példányban nyomtatták, időjósásaival, adomáival és kék borítékain a szűz komáromi vár rajzával, ékes rigmusos magyarázat kíséretében, nélkülözhetlen volt még a távol Erdélyben is. A könyvkötő (ki akkkor a könyvárust helyettesítette) ha csomagot küldött pld. Brassóba, azt csak úgy fogadták el ott, ha egy csomó komáromi kalendárium volt ahhoz mellékelve. Ezen ke-lendőségét még emelték a 30-as években Czuczor Gergelynek*) paprikás versei. Ezen jeles benzés költőnk ki a komáromi gymnasium tanára volt, elvállalta annak szerkesztését is. Ezen háznál is fényes lakomák, estélyek voltak. Az urnő azáltal is kitűnt a város többi

*) Czuczor Gergely 1829-től 1835-ig volt Komáromban tanár; ekkor bajuszt és szakált viselt és attilában járt, mikor a m. tudom. akadémiához segédtitkárnak kinevezték és elhagyta városunkat, még azután is gyakran ellátogatott Komáromba, sőt verseivel a komáromi kalendáriumot is ellátta,

női közt, hogy Párisból hozatta ruháit, még keztyűit is. Teméntelen volt a kérője, de ő nem akart férjhez menni, mignem egy Bárány nevű szélhámos érsekujvári kereskedő hálójába került, ki feleségül vette, azután vagyonát el-pazarolta s a nő koldusbotra jutott. Még lát-tam az 50-es években az Erzsébet-téren fakó ruhájában, kis táskával a kezében ülve egy padon, várva az arra sétáló Czuczort, ki aztán rendesen alamizsnát adott neki.

Hires volt az özvegy Szabóné háza is, ki ekkor ment férjhez Cserey Ignác-zhoz, a délczeg Bakony-ezredbeli főhadnagyhoz (1848 49 honvéd ezredes, később a honvéd menház pa-rancsnoka) kinek házi mulatságai nemcsak a városbelieket vonzották, hanem Pestről is le-rándultak többen fényes tánczestélyeire, így báró Apor Károly (ki maga említette ezt ne-kem) szintén jelen volt; sőt Petrichevich Hor-váth Lázár báró a kis pupos szerkesztő is el-jött és egy mulatságot leirt a lapjában, a Honderüben. Sorba vehetném a Budayak, a Beóthyék, Szarkáék és Tajnayné házát, me-lyek szintén kitüntek a vendéglátásban.

A timár-ház sem maradt a többi mögött, nénéim felváltva s vetekedve vezették a kony-hát, asztalunk körül rendesen 12-en ültünk, sokszor többen, ha véletlenül 13-an voltunk, egyik fiut félre ültették, mert nagynéném igen babonás volt. A napi menu most bankett számba menne. Két szép 16 markos pejlo ál-lott az istállóban, ha sáros idő volt, vagy másként kellemetlen volt a járás, nagynéném befogatott és úgy vitette magát a piaci bolt-jába, mely a Dumtsa ház szegletén állott. Nagynénémnek a félváros komája volt és ezek, különösen az asszonyok sűrűn látogatták, kü-

lönösen délutánonként a házunkat. Ekkor folyt aztán a »kedves komámasszony« és »kedves komámuram« sűrűn vegyített megszólításokkal a kávé körüli társalgás. Még a várbeli családok is, ha gyermekük született, rendesen nagynénémet hívták meg komának, így keresztanya volt Lázár Olivér grófnak (Lázár György gróf akkor főhadnagy, később honvéd tábornok fiának, ki 1837. máj. 7. született.) Még emlékszem a Piccioni és Pizzigalli katonatiszt családokra, az utóbbi a »vörös kereszt« nevű házban, mely hajdan templárius-klastrom volt, a rácz-utczában lakott; én is gyakran megfordultam nagynénémnél náluk.

Nagybátyám rendszeren lejárt Pestre az augusztusi vásárra, hogy ott az általa nem készített finomabb szattyán, kordován és mindenféle piros, kék, sárga, zöld, bőrkészletét bevásárolja, ugyanekkor szerezte be a ház téli szükségletét, szegedi szappant, ládákba rakott finomabb faggyu-gyertyát, néhány száz görög-dinnyét sat. Különösen mi fiuk epedve vártuk a vásárfiát, hintalovat és egyebet, mely hetekig késett, mert az összes bevásárolt tárgyakat egy nagy tölgyfa hajóba rakatta s úgy szállíttatta föl a Dunán. Ezt megelőzőleg, mint-hogy a bevásárláshoz nem vihette magával a néhány ezer forintot huszasokban, ezeket hetekig számlálgatta, rakosgatva hármásával sorba mint a katonákat a nagy tölgyfa asztalra, azután ötszáz forintoként harazacskókba helyezve lepecsételte. Mikor készen volt a szükséges összeg megszámlálásával, taligába rakta a pénzes zacskókat és a timár-inassal a várba tolatta, adván neki egy nagy pénztárczát a százasok vagy ezresek számára, az én markomba pedig néhány huszast, hogy a beváltásnál,

mikor a zacskókat mérlegelték (mert a pénzt nem számlálták meg), a kopás okozta hiányt pótolhassam. Az eljárás igen egyszerű és gyors volt, mert nagy protekciónk volt a várban a sűrű komaság révén.

De nemcsak az előkelő családok körében volt jólét, gazdaság és az ezzel járó mulatságok özöne, hanem a többi iparos és kereskedő polgárok házánál is. Ugyszólván keresték akkor a vendégeskedésre való alkalmat, mert az élelmi czikkek olcsósága, a kertészkedés és a házi állatoknak csaknem minden háznál bőséges tenyésztése, mintegy kínálkozott arra, hogy abból a fölösleges részt vidám baráti körben költésék el. Így történt aztán, hogy minden néven nevezendő családi ünnepet: a menyegzőt, mely rendszeren háromnapig tartott, névnapot, dísnótort, kukoriczafosztást, szüretet vig lakomával ülték meg. A cigányok nagy számban laktak mindég a város végén, a minthogy most is megvan telepük a cigánysoron. Ezek közül nem egy zenebanda került ki; szólt is a zene a sok korcsma csaknem mindegyikében naponként, kivált este és éjjel. De a polgárok nevenapját is tudták pontosan, ilyenkor korán reggel odaálltak a ház elé és zeneszóval ébresztették föl a családot, huzták pedig mindaddig, míg az illető honoráriumot meg nem kapták, aztán mentek a többi Jánosokhoz vagy Józsefekhez. Megtörtént az is, hogy két banda jött össze, ilyenkor csetepatéra került a dolog és a működési tért az erősebb tartotta meg.

Ez évben nevezetes és fényes ünnepély volt Komáromban, Nádasdy Leopold gróf örökös főispánnak (ki már előbb is mint atyjának helyettese kormányozta a megyét) beiktatása. Még az egykoru szükszavu hirlapok is meg-

emlékeztek ezen ünnepélyről, »ott még nem látott pompáról,« a főispánnak »az örömnnek és tisztelkedésnek mindazon jeleivel történt beiktatásáról« irták a lapok »minőhez hasonlót városunk mindeddig nem látott.« Amtmann József főbíró latin naplójában szintén leírta azt.

A 200 főnyi nemes lovascsapat Sárközy József főszolgabíró vezérlete alatt már hetekkel előbb gyakorolta magát Tatában. Szeptember 17-én délután 2 óra tájban megindult ezen bandérium, hozzájuk csatlakozva a megyei küldöttség és temérdek népsokaság, a Vág-Duna hidján át az izsai uton, hol mintegy fél-óránnyira átöltözködési bódé volt készítve ő méltósága számára. A főispán az őrcsapatot képező dandárral négy órakor érkezett meg hat lovas diszes hintón; baloldalán ült Nádasdy Ferencz gróf váczai püspök, a beiktató kir. biztos; a diszhintót mintegy 40 kocsis kísérte. A megyei küldöttség üdvözölte a főispánt, azután megindult a menet a 32 nemzeti lobogóval és két diadalkapúval (ez alkalomra készült verses felirattal) diszitett vág-dunai hidon át az ugynevezett régi temető, vagy disznópiacra (a mai Rozália-tér), hol a zászlók alatt felállított magyar és német fegyveres polgárság élén, zeneszó mellett fogadta az ünnepeltet a város bel- és kültanácsa, Amtmann József főbíró pedig »ékes magyar szónoklattal« üdvözölte; ezt a kir. beiktató főpap és a főispán »hasonlag magyarul velős rövidséggel viszonzta, köszönetét fejezván ki a polgárság szives fogadásáért.«

Az ünnepélyes menet a régi temetőn, a városi polgárság diadalkapuján, a Szombatí-utcán és a városház-téren áthaladva a vármegye-utcánál ismét egy, a zsidók által »saját

költségükön emelt» diadalkapun vonult át s itt biboros széken állva, üdvözölte egy zsidó leányka hitsorsosai nevében a fővendéget, »mire ez nyájas leereszkedő szavakkal felelt.« A rácz-utcán fölhaladva s a Müller-féle ház mellett levő utcán bekanyarodva, a vármegyház-utczában a megyeházhoz érkeztek, hol a kebelbeli küldöttségen kívül a többi közt Bars, Esztergom, Pest, Pozsony és Vas megyék küldöttsége tisztelkedett a főispánnak, ki azoknak szives elfogadása után lakosztályába vonult. Estve fényesen ki volt világítva az egész város, mit a főispán, neje és számos előkelők kíséretében megsejmelte. A kivilágításban különösen kitűntek a megye- és városháza, a benczések kolostora, a casino, de az utóbbit csakhamar le kellett bontani a keletkezni akart gyulladás miatt. Számos átvilágító, lámpafénnyel tündöklő fölirat gyönyörködtette a szemet; a diadalkapuk több ezer lámpással kivilágítva, de különösen meglepő volt a pannonhalmi atyák kolostorának homlokzata, melyen az ablakokban szétszórva volt jelképek alatt következő felírás ragyogott: »Pannon szenthalmán lakozó rend hódol előtted! Az érdemidért kíván mennyei s földi babért!«

Másnap 18-án a gyűlésben a beiktató püspök »velős beszéde után letevén ő méltósága a főispáni hitet magyarul.« Az üdvözlő beszéd után, számos táblabíró kinevezése s egy pár tárgy föl vételével végződött közgyűlés után szemlét tartott a főispán lóháton, később pedig fényes lakoma következett; a főispán asztalán kívül még más négy helyen vendégeltetett meg a különböző rendű és rangú közönség, így a benczések kolostorában is 300 személy vendégeltetett meg. A nép számára egy egész ökröt

sütöttek nyárson és két magas állásról borfolyatás közben kenyér is bőséggel szórattott. Az ünnepély után színielőadás volt Pály Elek igazgatása alatt. Ezután a megye házában rendezett fényes táncmulatság következett, melyre a megyéből összejöött előkelő vendégek és a meghívott városbeliek gyűltek össze s a mely hajnalhasadtáig tartott.

A timár házban is nagy volt az izgatottság és sürgés-forgás; a gyermekeknek megtiltatott a ház elhagyása, sőt a kisebbeket (unokaöccsém Tóni akkor 5 éves, Jenő 3 éves volt) a szobába internálták; én Lini nénémmel (ki öt évvel volt idősebb mint én és később Beöthy Zsigmond neje lett) a kapuban álltunk és onnét néztük a nyargalászó diszruhás daliákat, kik arra vonultak el, a menethez csatlakozandók. Topai Kalicza Zsigmond (ki tőlünk a harmadik házban lakott és később szintén sógorom lett,) szintén megjelent lóháton, kék bársony, arany sujtásos és hermelin prémes dolmányban, kócsagtollas kalppaggal a fején; a menet a vág-dunai rév-utczán haladt el és így abból mi édes keveset láttunk. Később azonban a kíváncsiság ingere feltámadt bennünk és hogy az ünnepélyből valamit láthassunk, néném a tilalom ellenére, kézen fogva »gyerünk« monda, s a házak mellett szaladva, a néptömeget követve, kiértünk a disznó-piaczra, hol szájtátva bámultuk a Csereyné háza előtt és kissé távolabb a négy-négy fenyőfából alkotott két magas állványt, melynek tetejébe két nagy hordó volt helyezve s a nyitott csapokon bor csurgott alá, melyet a népség edényekben, kalapokban fogott fel, egymást taszigálva, lármázva, éktenül orditozva; midőn már egy-két alak részesegen a porban fetrengett, mi is odább áll-

tunk. A mai Rozália-templom helyén deszkapalánkkal volt egy tér bekerítve, melyen belül máglyaszerű tűz égett; oda siettünk és a kerítésre felmásztunk; akkor szokatlan látvány tárult szemünk elé, nyárson sütöttek egy ökröt és a megsült részt levágva dobálták a nép közé, közben czipókat is hajigáltak. Ezen látványban gyönyörködtünk mindaddig, míg egy csontos husdarab a nép közül egyet fejben talált úgy, hogy arczát elborította a vér. Ekkor megijedtünk és néném »gyere haza« kiáltással a visszamenésre figyelmeztetett, én szót fogadva szintén lemásztam a kerítésről és haza iramodtunk. Hogy az esti kivilágítást az egész timárcsalád megnézte, ezt talán fölösleges is megemlítenem.

Végül ide jegyzem még ez alkalomra nyomtatott üdvözlő költeményeket: »Méltóságos Fogarásföldi gróf Nádasdy Leopold cs. és kir. kamarás ur, örökös főispáni székébe lett beiktatására Balázsy Farkas Komárom, 1837.« (Nyomatott belőle 100 példány, a szerző sómázszáló tiszt volt akkor Komáromban). »Hazafiui tisztelettel és hódolattal ajánlott üdvözlő gróf Nádasdy Leopold úrnak, Komáromvár megye főispánjának e fényes hivatal ünnepe. Beöthy Zsigmondtól. Komárom, 1837.« (Nyomatott 400 példányban).

Meg kell még emlékeznem az 1837-iki komáromi időjárásról is Amtmann József főbíró följegyzése nyomán: márcz. 21., 22. és 23-án annyi hó esett, hogy az egész télen nem volt nagyobb; márcz. 23. és 24. fagyott is, jöllehet a hónap előző napjaiban meleg és tiszta napok voltak; márcz. 26. husvét vasárnapján ismét hó, majd eső esett, ködös nap és igen nagy sár volt. Május, junius és julius hónapokban

csaknem szakadatlan esett és hideg napok voltak, míg augusztusban meleg, tiszta idő volt.

Arról is nevezetes az 1837. esztendő, hogy Ásvai Jókay József (Jókay Mór atyja,) hites ügyvéd és árvagyám ekkor halt meg.

Ez időben történt a népszámlálás is, melynek eredménye a következő: házak száma 1770, lakos volt 18,400 (ide nem értve a katonaságot), vallás szerint róm. kath. 10,500, ó hitű 250, ev. ref. 6600, ágostai evangélikus 540, zsidó 510.

VII.

Árviz. — Beöthy Zsigmond levele a pesti árvizről. —
Jenő öcsém elveszett. — A sakterház. — Akasztás. —
Egy irodalmi levél. — Nekrolog. — Időjárás.

A szigorú tél az új évvel beköszöntött; jan. 13-án a Duna jege megállott és azon szekerekkel jártak át Új-Szönybe s egyébütt is a tulsó partra. A következő napon, jan. 14. és az azután következőkön oly teméntelen hó esett, hogy a város főbb utczáin is akadályozva volt a járás, úgy annyira, hogy az iskolák több napig zárva voltak; néhol a házakból is csak bajjal tudtak kijutni a lakók. Hogy ezen közlekedési akadályokon némikép segítsen a város, kénytelen volt a magánosok fogatait, szekereit igénybe venni; ily eszközökkel némileg segítettek a bajon. Azonban a veszély nem múlt el; az aggodalom növekedett. A Duna melletti városok lakói jól tudták ezen nagy havazás szomorú következményeit.

Az 1809. nagy árviz Komáromban egész városrészt elsöpört. Megsemmisített 400 vályogból épült házat, melyeket a szegénysorsuak a vármelletti térségen, a gombai sorral szemközt laktak. Ezeket többé föl sem építették, hanem az egész területet a kincstár kisajátította s a vár körüli térséghez csatolta; mely később, a várhoz közelebb eső rész füzesnek, a város

felőli nagyobb térség pedig kaszáló rétnek, mezőségnek használtatott. Hogy a város ezen részét a gyakori árviz veszedelemtől némileg megóvják, a Vág-Duna hidjától a Vág-Duna soron végig menő kocsitutat, mely kissé magasabban feküdt, meghosszabbítva, a gombai-töltést 1819-ben oly magasra emelték, hogy az csaknem a soron levő házak ereszéig érő magasságban huzódott az akkori Högl-házig, a kis-piaczot megelőző házakig; szélessége pedig oly terjedelmű volt, hogy azon két koci egymásmellett kényelmesen elhajthatott. Ezen töltés a kisebb áradásoknál, midőn a viz a rétséget elöntötte, a várost ugyan megmentette az árviz veszedelmétől, de minthogy a töltéshez követ alig használtak, az átszivárgó viz okozta rés betömésével szakadatlan figyelmet és munkaerőt vett igénybe. A gombai töltésnél a vár felé vivő keskenyebb töltés azonban, melyet a katonai kincstár építtetett, kövel megerősített töltés volt; azért ezen oldalról nem fenyegette a várost veszedelem.

1821-ben ismét nagy árviz volt Komáromban, midőn a Duna-szigetet annyira elöntötte, hogy azon terhes hajókkal mehettek keresztül. De ekkor nagyobb baj nem érte a várost.

1838. márcz. 7. délután 3 órakor a nagy Duna jege megindult és néhány lépésnyire terjedő mozgás után ismét megállott; másnap aztán rendesen uszott a jég tovább. Márcz. 9. a dunai szigetet elöntötte a viz. Márcz. 10. a Duna kisebb ágában megindult jég az állóhid lábaiban nagy kárt okozott. Márcz. 13. a Vág-Duna jege is megmozdult, azonban az egész jégtömeg nem lefelé, hanem fölfelé folyt Hetény és Izsa felé. Márcz. 14. legmagasabb volt Komáromban az árviz, midőn 21 láb hét hüvelykre emelkedett.

Az árvizveszély napjaiban nagy volt az ijedelem, különösen a Vág-Duna melletti részen, midőn a gombai töltés tetejét mosta a víz, oldalán pedig több helyt átszivárgott; ez ellen rőzsékkal, kövekkel védekeztek, az így keletkezett rést betömködték, a töltésre pedig szekerekkel hordták a földet. Egész nap és éjjel fáklyavilágnál dolgoztak az emberek, hogy a városnak ezen alant fekvő részét megmentse. A timár-ház előtti kert szintén víz alatt volt és a házból kivezető csatornát elzárták. A víz magassága már egyirányban volt házunk küszöbével; midőn arról gondolkoztunk, hogy ha a víz keresztül szakítja a töltést, nem mehetünk ki a szobából. A ház szilárdan épült, magas földszintes ház volt, az ablakok is magasan voltak építve, úgy, hogy dobogóra kellett állni, ha az utcán menőket akartuk látni. Végre minden nagyobb veszedelem nélkül megmenekült városunk ezen árviztől, mely országszerte, de különösen Pesten oly teméntelen kárt okozott.

Nem lesz érdektelen a pesti árvizről egy szemtanu leírását közölni, annál is inkább, mert ez Komáromnak egyik jeles születője, Beöthy Zsigmond ekkor Pesten joghallgató volt és az árviz után hazajött szüleihez, innét írta Károly öcséséhez, ki Pápán tanult, a következő levelet:

Komárom, martius 27. 1838.

Kedves Károlyom! Legelőször is köszönetet mondok testvéri aggodalmidért, de sietek, hogy ezeket soraim által eloszlassam. Biz' öcsém, Pesten nem igen jó lábon álltunk, s mondhatom, kevés hija volt, hogy egészen a ház romjai közt nem maradtam. Leirom úgy, a mint történt. — Kedden, az az 13-ikán e folyó hónapnak, már nagy zavart és félelmet

okozott a Dunának folytonos növekedése, melyet nem kissé nevelt a jég megindulta. Este egy új operát adtak a m. színházban, hol jelen levén, láthatám, miképen a víz' beömlése miatt meghuzott harangok a legnagyobb zavart s ijedelmet szülének, úgy annyira, hogy a darab jó formán el sem végeztették' — mi alatt a' német színházból térdig érő vízben jövének ki az emberek. Azon éjjel folyvást sétálgattunk, s láttuk, mint folyja mindinkább körül a beáradó víz Pest elsőbb utczáit, *Váci, Uri* sat., úgy, hogy már az egyetem oldalát is a víz nyalta. Más nap már rohant a víz, s délig még csak a mi utcánk volt száraz azon a részén a városnak, — délután a miénkbe is becsapott, s mi rettegek közt valánk; mert az alatt a házak folyvást dültek, s az ember nem hallott egyebet, puska lövéseknél, kiáltásoknál, — s ennyi félelem után ütött nálunk is az enyészet órája, s 3 és 4 óra közt, házunk' bal oldala nagy és borzasztó ropogások között a földbe süllyedt. A leomlás előtt, míg a ropogás tartott, betörtük a megszorult ajtót, könyveimnek felét, kéziratimat, s ruháimat, 3—4 darabot kivéve — megmentettük, a többi Dessewffy s Dall' Attai szobáikkal együtt butorostól együtt elveszett. Képzelheted azon borzalmat, mely mindenünket elfoglalt, midőn a három szoba a fiscalis lakásával össze omolván, s elsüllyedvén, — a legborzasztóbb jajveszékelések, sirás rivás között a Söfféket egyenként, lajtorján elhurcolák. Nem látni ott most egyebet pusztá romnál. Mi az átelleni kisebb épületbe, Ráthoz hordozkodtunk, s miután egy hótömegben, melyet a víz mosott körül, legalább is 6 óráig állottunk

vagy százan, a sok elmenő csolnakok közül akadt végre egy, mellyen mingyárt egynehányan kiszabadulhattunk, s szárazra jutván a nagy kaszárnyába vettük magunkat, hol egy éjet átsanyarogva — én a Fáynéhoz mentem, hol már rég vártak, s a literatorok egytől egyig mind össze gyültek, — a Nagy Sándornak pedig pénzt adtam, s e mellett szállást is kerestem neki a Pongrácznál. Itt egy nap és éjjel mulatván, a veszedelem elül Péczelre, jószágukra futottunk mindnyájan, a kik ott voltunk, s gondold csak, 50 forintért vittek ki bennünket a városból a vámházig — lakodikon. Ott azután királyilag folyt dolgunk a szegény pestiekhez képest, gróf Rhádaynál sat. Négy nap mulva bejöttünk Kazinczy Gáborral Pestre s itt össze szedvén holmimat, az Árpádon hazajöttem. A végképen összemlött házak 2000-en felül . . . s egészen ép maradt 1000 és egynehány. Rettentő a kár. Mi mindnyájan egészségesek vagyunk, csak azt sajnáljuk, hogy Pápa oly félelmes állapotban van, a mint ma leveled olvastuk. A mi pinczénkben is fakadoz ugyan a víz, de gyengén. Most szüleim sem óhajtanak mást, csak tudósítást kedves öreganyámról s rokonainkról, kiket mindnyájan csókolva vagyok szerető bátyád

Beöthy Zsigmond.

A levél széleire írva: Dolgozz és tanulj Károly, miként csak erődet használhatod!

A Katona Zsiga most küldött levelet, tehát ő is él még, annyi elhullott ember közt. Az iskola májusban kezdődik. Engedj meg, hogy így tele irtam, még tán többet is írhattam volna.

Elvonult a vizár és a közeli mezőségen lassanként járni is lehetett, természetesen csak

nekünk gyerekeknek. Mit nem használ fel az ily gyerkőcz. A lapályosabb helyeken, gödrökben árkokban visszamaradt még a víz és abban ezernyi apró halak, ebihalak és békák uszkáltak. Jöttek a mezitlábás fiuk szakajtókkal, a feneke kiütve s ezt borogatták a vízbe úgy fogták a halat. Ezt nézni és részt nem venni, fájdalmas érzést szült bennem. Közeledtem, süppedezett lábom alatt a talaj; se baj, ha a csizmám kissé sáros lesz, majd letisztítja szalmával a kocsis. Láttam már a zsinegre fölfűzött halak sokaságát, hát még a sűrűn lubiczálókat! Volt nekem is zsinegem, fácskát kötöttem a végére. Sapkám is volt (mert ilyesmivel is meritettek a fiuk; de az enyém újdonság, olyan lengyel formára, az akkori divat szerint készült sapka volt, melynek négyszögletes lapos teteje szép mereven állott. Nem állhattam meg, azzal meritettem és fogtam is ebihalat, békát, ezeket visszadobtam, de halat is bőven, ezeket felfűztem, néha elcsusztam, el is estem; ez se baj, ha sáros lett a ruhám, majd kitisztítja a szolgáló. Diadallal vittem haza a fűzér halat. Süssék meg! Volt ne mulass, néném szidtak, vertek: »Mivé tetted az új sapkádat? Hogyan néz ki ez a fiu?« Mostak, tisztítottak, de az új sapkában elázott a vastag papiros és egyéb diszítés; ezt napokig sok leleményességgel igyekeztek néném viselhető állapotba hozni.

A meleg napsugár végre a rétet fölszáritotta, csak a Csirke ház előtti lapályban, a libák és kacsák kedvelt mulató helyén, állott az örökös tó. A rét füve buján nőtt és virágzott. Elfoglaltuk szokott játszóterünket, a sakterház körüli tért. Messzebb nem igen merészkedtünk, mert féltünk a sánczkáplárnak, ki a

kaszáló rétet őrizte, mogyorófa pálczájától. Ha láttuk messziről, eliramodtunk a tilos helyről.

A sakterház ekkor nevezetes ház volt Komáromban; egy keskeny töltés nyult be a gombai töltés kezdetén a rétre, s annak végében egy még magasabb dombon állott egy ház, melyet a monda szerint, abból a háztömkelegből, mely alatt körülötte terült el, a nagy árvizveszedelemből éppen a magas fekvése mentett meg. Előtte egy százados tölgyfa diszlett, melyre a sakteroktól való félelmünk dacára, nem egyszer felmáztunk, az volt a derék gyerek, aki annak a tetejére juthatott; aztán mit tehettünk külömb dolgot, minthogy vastag ágainak kérgébe beróttuk nevünk kezdő betűit. Így tornáztunk mi ekkor. Játékközben kíváncsiságból föl is másztunk a ház végében az udvart kerítő palánkra s benéztünk, de csak elhányt házi eszközt, kiterített ágyneműt a kövezet közül kiburjászott fűvet és kisebb zöldelő fákat láttunk. A ház végében rezgő levelű nagy nyárfák ágai hajoltak ki a kerítés fölött. Az épületnek a város felőli falán nem volt ablak. A sakterház belsejét nem látta közülünk senki. A zsidó fiukkal nem barátkoztunk; azok is kerültek bennünket. Láttuk a mint sakterolni vitték a libákat és hozták ki a házból véresen. A házbeliek is szótalánul álltak a ház kapuja előtt, vagy ültek az ajtó melletti padon.

Egy szép nyári délután, mi összesereglett szomszéd gyerekek, lehattunk vagy harminczan, vígan játszottunk a réten, kergetőlődztünk, labdáztunk, vagy sárkányt eregettünk. Ekkor már a kis Jenő öcsém (kit a Timár-házban Jénikének hívtak) akkor négy éves volt, szintén lejött hozzánk. de mi nem fogadtuk még

be játszótársnak, csak akadémkoskodott. Félttem is, hogy baja esik és akkor engem vernek meg. Már ezen időszakban az egész napot szabadban töltöttük el, a kertben, vagy a réten; csak akkor mentünk haza, ha a cseléd értünk jött és haza kiálltolt bennünket, mint ez időben is a vacsorához hívott. A kis Jéni azonban nem volt köztünk. Volt nagy riadalom. »Hol van a kis Jéni?« Erre a kérdésre nem tudott egyikünk se felelni. »Talán otthon van,« mondtuk. De otthon se volt. »Hol hagyátok a gyermeket?« »Láttuk, aztán nem láttuk.« Ez volt a mi feleletünk. A vacsora igen siralmasan költ el. Nem is igen ettünk. Lótottak, futottak a házban, a ház körül. A keresésben kifáradva tértek vissza a házbeliek, mert a család kedvenczét, a legkisebb fiút sehol se találták. Be is esteledett, lámpásokat gyújtottak, úgy ment a háznép öcsém keresésére. A szomszédok a szép est élvezése végett kiálltak vagy kiültek a házak elé. »Mi történt?« »A kis Jéni elveszett!« Ez járta. Összezsapták a kezüket. »Ne mondja komámasszony, no ez mégis csak szörnyűség, de majd csak megkerül valahonnét,« ilyesmi volt a vigasztalásuk. A sok komaasszony és komámuram hozzánk csatlakozott, segített keresni. Még a timárlegények is velünk jöttek nagy fustélyokkal. Mindenki adott valami tanácsot, a mit mi szívesen követtünk, habár semmi haszna se volt. »Hátha a Vág-Duna-felé ment?« A folyóhoz vivő keskeny töltésen haladtunk tehát az épületefakereskedésekhez. Ott mindig künn állott valaki, a vevőket lesték, vagy a vízért járó taligás szolgálokat szemlélgették. »Nem látták a kis Jénit erre felé boczorászni?« Arra ugyan nem ment, mert ők akkor látták volna. Ekkor

támadt nagynénémnek azon gondolata, melyet talán már előbb is forgatott elméjében, de nem merte nyilvánítani. Hátha a zsidók sakterolták le, vagy zárva tartják és mandulával dióval hizlalják? Már ekkor egy szál városi hajdu (ki a rendőrséget képviselte) szintén hozzánk csatlakozott. Azért mégis félve haladtunk az elátkozott ház felé. Akkor is a ház előtt ült a zsidó család és némi félelemmel tekintetek felénk. Nagynénem megkérdezte tőlük, nem látták e kis fiút? »Mi bizony láttuk, egyszer kétszer föl is döntötték ezek a rossz fiuk ni, de aztán eltűnt, többet nem láttuk.« Oly ártatlanul bizonykodtak, hogy ezt mindenki elhitte nekik, talán csak a nagynénem kételkedett szavukban. Végre a hiábavaló kereséssel fölhagyva, nagy sirás, rivás közt, a szomszédok vigasztaló szavaitól kísérve »majd megkerül valahogy, csak nyugodtan várják be,« haza mentünk. Én gyorsan levetkőztem és az ágyamba bujtam, fejemre huztam a dunyhát. Igen busultam, mert szerettem a kis öcsémet, aztán némileg bűnösnek is éreztem magamat, mert hármunk közt én voltam a legidősb, mért nem vigyáztam reá, de mikép tudhattam én azt, hogy merre ténsereg, mikor egyikünk se törődött vele. Nagynéném az asztalra borulva sirt és várta nagybátyámat, ki ilyenkor a casinóban mulatott és éjjél körül szokott haza jönni. Nénéim is szobájukba vonultak aludni s mint a nőknél szokás, égő gyertyával az ágy alá világítottak, hogy nem bujt-e el ott valaki? Ekkor nagy sikoltozás támadt köztük, mely azonnal elárulta örömeiket is.: »Itt a Jéni!« Mikor berohantunk, a rossz fiu akkor bujt elő a zongora alul, hol addig jóízűen aludt és enni kért. Természetesen megkapta a

vacsoráját, sőt nagy örömünkben mi is még egyszer versenyt vacsoráztunk vele. Hogy a szomszédoknak a cselédség azonnal megvitte az örömhirt, ez igen természetes.

1838. jun. 19 re virradóra borzasztó gyilkosságot követett el Molitórisz József, 46 éves hontmegyei származású s negyed év óta elbocsátott katona, ki oly szándékkal ment a komáromi reform. temetőbe, hogy az ottlakó Gyálai Péter sirását kirabolja. A ház ajtaját zárva találta, azért a kéményen bocsátkozott le kötél segédelmével a konyhába, hol egy baltát talált.

Ezzel a 79 éves öregnek négy sebet ejtett a fején, melyek közül kettő halálos volt; ezek két óra múlva az aggastyánnak halálát okozták. E borzasztó tett után, ennek 39 éves feleségét támadta meg 11 erős csapással, melyek, bár kettő halálos volt, a szegény asszonyt csak négy napi szenvedés után ölték meg. A gyilkost bevallása szerint bosszu is vezette, de legfőbb célja volt némi fehér ruhát lopni. A nála talált fehérnemű alig ért 5 ezüst forintot. Halálra ítélték és ezen ítéletet a komáromi határban a város akasztófáján, mely a mai nádorvonal táján a középkor emléke gyanánt még akkor fennállott, végre is hajtották. A kíváncsi nézők ezrével mentek ki; én nem mentem oda; valamint nem néztem meg soha egy másik barbár kirzást, mely a várban történt. A több ízben szökött katonát rendesen halálra ítélték, de kegyelemből ezen ítéletet olykor vesszőzésre változtatták. Száz katona közt kellett a bűnösnek meztelen háttal végig sétálni dobszó mellett háromszor föl és ugyanannyiszor vissza; ha összeesett, azért a kiszabott büntetést fektében végezték még akkor

is, ha hátáról csüngött a husdarab. Ha életben maradt, sóba mártott vizes lepedőt terítették a hátára. Ezen részletekről is csak iskola társaimtól értesültem.

A régi repülő hid helyett (mely atyám tulajdona volt) a város a győri nagy Dunán 33 hajóból szerkesztett hidat állított fel és ezt 1838. április 12-én nyitották meg.

Irodalomtörténetünkre vonatkozó legkisebb morzsát is össze kell szednünk, hogy azt az utókorra hagyhassuk, egy majdan megírandó nagy nemzeti irodalomtörténet anyagául. Ezért fontosnak, sőt érdekesnek tartom a következő kiadatlan irodalmi levél közlését, melyet szintén Beöthy Zsigmond írt Károly öccséhez.

Pest, július 31. 1838.

Kedves Öcsém! Egy-két leveled után úgy tetszik nekem, mintha haragudnál, s csupán csak azért, mivel leveleidre azonnal nem válaszolék. Öcsém! ez nem lehet Pesten, hol az embernek majd ez, majd amaz fekszik nyakán, aztán még azért el nem felejtettelek, hogy későbbben veszed leveletem, mert ebben szinte annyi vonzalmat és szeretetet láthatsz, mint 3 vagy öt levélben, melyeket leveleidre azonnal elküldöttem volna. Evvel azonban nem azt akarom mondani, hogy te is egyszer vagy kétszer írd legföljebb levelet, mert ha én oly körülmények közt volnék öcsém mint te, minden hétben írnék legalább egyet, mit tán dolgaid könnyű folyamatában követelhetnék is. Azonban úgy hiszem, hogy mi azért egymás iránt jószívűek vagyunk és maradunk.

Te most Pápán lakol, s annyi a vacatiód, hogy élvezni sem tudod már eléggé.

Irtad, hogy exameneid augusztus végén leendnek, melyekre elvársz bennünket vagy így, vagy amugy; — én mondom, szeretnék elmenni, s ha szerét tehetem, el is megyek, már csak azért is, hogy megmutassam, milly hüven szerető unokája vagyok öreganyámnak; azonban a szép tervben aligha nem fogok akadályoztatni; mert augusztus közepén vagy végén, ismét le kell majd jönnöm néhány napig Pestre. Azon bohózat t. i., te is tudakozódtál, épen négy nap előtt fogadtatott el a szini deputatio által, s minthogy igen nagy készülétek kellenek az előadásra, hamarább nem jöhet szinpadra a mondott hó közepénél. Ez pedig *Ludas Matyi*. Énekes bohózat 3 szakaszban, melynek muzsikáját most készíti Heinisch, a magyar színháznál orchesterum igazgató; ő szerzé Béla futása' muzsikáját is. S ezen muzsikát a darabban előforduló eredeti énekek és dalok annyira megnehezítik, hogy a muzsika' elkészítésére, instrumentirozásra, négy egész hét, a betanulásra pedig kettő szükséges, s így a mondott időnél hamarább nem adható. Szerdahelyinek adtam volna, de Munkácsy újabb parodiájával, — »Tündér Ilona« — van elfoglalva.

Itt pedig meg kell jegyezned, hogy a tölem kidolgozott *Ludas Matyi*, az eredeti népi mesétől, kimenetelére nézve, egészen elvág. A muzsikussal még eddig nem csináltunk szerződést, de kell neki körülbelül 90 váltó forintot, mindjárt az első előadási haszonból fizetnem. Gaal is most készíti a »peleskei notáriust.« Ha erre az időre kész leszel, úgy eljöhethetünk együtt, s egy külön páholyban kényelmesen hallgathatjuk. Egyéb-

iránt a napokban fejeztem be »Csáb« czimű négy felvonásos szomorujátékomat, melynek jelentése nem soká ki fog jőni a Figyelmezőben, s ott megolvashatod. — Az examenek folyó hó 23 án kezdődnek, t. i. a juristáké, s augusztus 3-án végződnek; így tehát, ha isten segít, 4-én vagy 5-kén otthon leszek, és sok jámbor kívánság mellett várom el hazajöveted'. Én azonban egészséges vagyok s vágyódom a Sophie által jelentett győri, püspöki bálra. Tanulni való sok van, s alig várom, hogy isten segítségével, keresztül mehessek az examenen. Pesten semmi különös ujság nincs, egyéb talán, hogy Lendvay megjött, s tegnap Keanban lépe fel. A Söffék ismét felfúvatták házukat, képzelheted, hogyan! Hirből tudom, hogy a komáromi Gyálay nevű sirásót feleségestől agyon veré egy vándorló katona csupán pénzeért, de ezt harmadnapra mindjárt fel is akasztották. Ennyit ez alkalommal, s addig is mig láthatlak, csókkollak, mint szintén öreganyámat s minden közel sé távol rokonimat, alias atyámfiat, szerető bátyád

Beöthy Zsigmond.

A levél szélein: Kottát nem küldheték, mert már elfogyott; vigasztald evvel a kisaszszonyt. A philosophusoknak augusztus 10-én lesz utolsó examenek.

Meg kell még emlékezmem az ez évben meghalt két nevezetes komáromi egyénről. *Holéczy Mihály*, ki 1795. okt. 16. született városunkban; 1815. jul. 5-től kántor-tanító volt a komáromi ág. evang. iskolában; azonban már 1816. elején Csákvárra ment rektornak, onnét pedig később Nagy-Szokolyba lelkésznek, hol

1838. márcz. 29. meghalt. Nagy érdemei vannak különösen a várost illető munkáiért. A Szépliteratuai Ajándékban jelent meg tőle 1821-ben: Körültekintés a komáromi várban; a Tudományos Gyűjteményben 1824. A komáromi földindulások, mely francziául is megjelent 1829-ben Ferrusac Bulletinjében; 1825. Rév-Komáromnak ismertetése. Egy kis füzet is van ily czimmel: A év-komáromi augusztina válástételt tartó evangyelika iskolának emlékezete. Rév-Komárom 1823., ő adta ki Losonczy István, Hármaskör cz. munkáját új rendszerben 1824-ben szintén Komáromban. — *Cseh Szombati Sámuel*, orvosdoktor, 1757. szeptember 4. született Komáromban, kinek különösen a himlőoltás körül vannak maradandó érdemei, meghalt 1838. márcz. 23. Pesten. A két Szombati testvérrel (mert bátyja szintén híres orvos volt) nevezték el a mai Jókai utcát Szombati-utcának.

Végül az időjárásról is van folytatólagos mondani valóm. 1838. május 1-től 9-ig tiszta meleg napok voltak; máj. 10. eső esett, azután nagy szélvihar és a következő éjjel hideg idő volt, úgy, hogy máj. 11. reggel a nyílt városi csatornáknak jég képződött. A máj. 12. és 13. fagy pedig a szőlőkben (és) kertekben nagy kárt okozott.

VIII.

Unokabátyám meghalt. — Patriarchalis élet. — Az első Sparhert. — A komáromi kenyha. — Követválasztás. — Megyei dologház. — V. Ferdinánd Komáromban. — A pápai reform. kollegium.

Nagynéném első férjét Lammer Ferencznek hívták, pécsi származású volt és timár mesterséget tanult; vándorutjában megfordult Komáromban, megismerte édes atyám hugát és később nőül vette; ő alapította a komáromi timár-lázat. Ezen házasságból született Ignác fiuk, ki miután a gymnasiumot elvégezte, szintén tinármesterséget tanult; de gyenge, finom idegzeti gyermek lévén, sehogyse tetszett neki a durva munka s a szigorú bánásmód; csakhamar ölhagyott ezen piszkos mesterséggel és Pestre ment folytatni tanulását. Ismervén úri módját és gazdagságát, hamar akart önálló lenni; ezért a gyógyszerészetre adta magát és ezt 1838-ban az egyetemen bevégezte; benyújtotta következő munkáját: „Gyógyszeres értekezés az olmany ibolatról (jodoretum plumbi) és az ecetsavas ezüstagról (acetum argenticum). Pest, 1838.” Ezzel oklevelet nyert. Haza jött, nagy öröme volt a háznál; nagynéném büszkélkedett tanult fiában; ez pedig kénye kedve szerint élte világát. Szép, karcsu termetű, barnapiros arcú dús gesztenyehajú fiú volt, nagy kék szemű bámulta mindenki, különösen a

komáromi lányok, kiknek udvarolt is széltére a Pestről magával hozott galantériával. De itthon is megakarta mutatni, mit tanult a fővárosban; egyszer csak pezsgőt fabrikált és a telt üvegeket oda állitgatta nyakkal lefelé az ablak közé (talán főzte a nap melegén, mi jégbe szoktuk hűteni a pezsgőt); ezeu mestersége azonban nem sikerült, mert mindenki többre becsülte a jó neszmélyi bort. A szülők azonban mindenkép arra törekedtek, hogy fiuk minél előbb önálló legyen, foglaljon el a városi polgárok közt előkelő állást; azután majd meg házassítják. A patika kínálkozott nekik, mert Amtman Ignác inkább szeretett sárga kanczáján lovagolni, mintsem a patikájában ülni; aztén el is hizott, gyermeke se volt, minek törje magát, szeretett volna nyugalomba vonulni és a városban általánosan ismert és kedvelt grandezzájával élni. Az alku megtörtént, unokabátyám szülei megvásárolták a Dumtsa-házbel gyógyszerért; tavasszal átvehető volt; azonban a sors könyvében más volt megírva. Az én Ignác bátyám mint jeles udvarló és hírestánczos, nem elégedett meg a komáromi bálokkal, a környékbelieket is látogatta. 1839. januárban Érsekújvárra szánkázott szintén tánczvigalmra s a csikorgó hidegben, hogy el ne késsék a másiktól, még hajnalban visszaindult, meghűlt és tüdőgyulladásba esett. Öcscse Ferencz, ekkor mint molnárlegény Tyrolban vándorolt és Roveredóból hívták haza. Meg is érkezett haldokló bátyájához, ki jan. 22. meghalt.*) Nagynéném,

*) A timár-ház ugyanazon szobájába halt meg, melyben Damjanics 1348—49. honvéd-tábornok eltörött lábával feküdt, talán ugyanazon ágyban is. Unokabátyám Ferencz, ekkor már maga lakta a timár-házt és így átengedhette a tábornoknak és kíséroeinek; később is mutogatta a vérfoltokat, az ágy előtt, melyet csak házassága után neje mosatott fel.

bár mély mély fájdalomban, azt hitte, hogy látta fia lelkét elszállni a mellék sötét szoba nyitott ablaka előtt, fehér lepel ellebbenése alakjában. A szomorúság általános volt a háznál és a városban, temetése pedig fényes; fehér atlaszszal borított koporsót készített Fűrő asztalos és azon aranyos betűk hirdették Ignác bátyámnak 22 éves korában történt halálát. Égő fáklyákkal kísérték ki a róm. kath. temetőbe.

Sokan emlegetik a régi patriarchális életet, de már kevesen ismerik. Ez megvolt a timár-háznál. Nagybátyámat ott mindenki tisztelte s úrnak nevezte, csak neje tegezte; mi fiuk szinte féltünk tőle és vas markától, de ha nevetni láttuk, akkor mi is neki bátorodtunk és vidámabbak lettünk; ő viszont mindenkit tegezett a háznál, még a legöregebb legényt is, pedig ennek nagy hatalma volt, ha mi fiuk rosszkodtunk, megis verhetett bennünket; gyakorolta is ezen műveletét, de leginkább az inasokon. Ezen első legényünket Stéger Mátyásnak hívták, de mi házbeliek csak Moclinak szólítottuk; ő tartott rendet a legénység közt, ha verekedés támadt, mely ezen Herkulesek közt néha véres is volt, ő ítélte első kézből; de aztán nagybátyám úgy intézte el a dolgot, hogy meg sem kérdezte a verekedés okát és lefolyását, hanem a két verekedőnek kiadta a bérét, aztán mehetett. Ezen ítélet ellen nem volt fölebbezés. A legények, mint már említettem, velünk egy asztalnál ettek, nagy csizmájuk, cserzett ruhájuk- és kötényükben az asztal végén ültek; fehér abrosz helyett náluk csak viaszos vászonnal terítettek, edényük, kupájuk czinkből volt, az evőeszközeiket magukkal hozták; az első legény után a házhoz jövetelük szerint sorakoztak; azonban a vendégül jöttek,

ki többnyire szombaton délután állított be a Hergbergből (timárlegények szállóhelye) hozott kis czédulával, elsősege volt; ki aztán, ha nem volt munka, hétfőn reggel tovább vándorolt. Étkezés előtt és után halkán imádkoztak (legalább el kellett ezt hinnünk); evés közben pedig szótlank voltak, csak ha nagybátyám, ki elnőkölt az asztalnál, kérdezett tőlük valamit, akkor feleltek; a gyerekeknek szintén csak akkor volt a beszéd megengedve; azonban mi ezen szigorú szabályt gyakran áthágtuk, sőt feleseltünk is. Az asztalbontást mindig az első legény kezdte meg fölállva, azután halk imádsággal és »Segen Gottes Herr« üdvözléssel (amit mi gyerekek »Szengott«-nak halottunk) katonai rendben távoztak. Nagynéném vallásos asszony volt és a pénteki böjtöt nem engedte el; volt is e ért a legények közt halk morgás, de mi ezt nem vettük tudomásul, sőt a böjtös elegeket szerettük is.

Mi is elegen voltunk a háznál, de azért nem hiányzottak asztalunknál a nagynéném kegyeltjei sem, az ő elszegényedett keresztlányai (Pénzes Juliska) vagy keresztfiai (Kemmerer Károly sat.) a kik közül egyik másik többnapos vendég is volt; a leány segített varrni, a fiú pedig velünk játszott. Kemmerer Károly asztalos inas volt mostoha apjánál Fúrónál a gombaisoron, sokat verték otthon, azért szívesen vonult keresztanyja védelmébe; mi pedig szerettük, mert mint nálunknál idősebb, sárkányt is tudott csinálni, később kis ládákkal lepott meg bennünket; végre mint vasuti őr Szőny körül halt meg.

A leánycselédek mindig Szent-Györgykor vagy Szent Mihály napján változtak, ami nálunk ritkán törtött meg, de nem egyszer tőlünk

mentek férjhez ; ilyenkor nagynéném viselte a kiházásitási köttséget és a születet gyermekeknek keresztanyjuk volt. Megtörtént azis, hogy timárlegény nősült, ez azután is a házhoz járt dolgozni napszámban. A kocsis rendesen újév napján állott szolgálatba.

A sátoros ünnepeket szigoruan megtartottuk ; husvétkor sonkát, kalácsot, piros tojást a cselédség is kapott és karácsony estéjén, ha rövid időre is, bejöttek a timár legények az első szobába és nagybátyám velük kártyázott kicsiben ; ha nyert szétosztotta köztük a pénzt. Aztán mentek multságukra a Herbergre.

Az asztalfölötti tarsalgás magyarul folyt, csak ha a hírt vagy pletykát nem akarták az orrunkra kötni, fordították a beszédet németre. A legényekkel is németül beszéltek, mert több volt köztük a külföldi és mert Moczli nem tanult meg magyarul soha, habár évtizedekig lakott a timárházban és ott halt meg.

Minthogy nagybátyám és a nők is szerették a kényelmet, már pedig a nyitott tűzhelyű konyha, melyen át kellett menni a lakásba, füstös volt és ez ártott a szemnek és tudónek ; azért az akkoriban föltaált Sparhert (igy neveztük még akkor a takaréktűzhelyt) éppen kapóra jött ; rábeszéltük nagybátyánkat, hogy egy ilyen eszközt szerezzen be, jóllehet még akkor ezt nem ismerték Komáromban : vett is egyet 300 váltó forinton Pesten és a konyhát e célra szobaalakúvá idomitották, elhelyezvén abban a sárgarézlemezekkel szegélyezett tűzhelyt ; azonban sehogyan sem bíztak ezen új találmányban, azért a konyha szegletében nyitott tűzhelyt is hagytak, mely fallal kerítve, fedve s ajtóval volt elzárható. Itt sütötték azután is nyárson a szárnyasokat és a doron-

gos fánkot, melyet később az ujdivatú takaréktűzhely mindinkább feledékenységbe juttatott.

A komáromi konyha, bő megfigyelésem után mondhatom, első volt az országban; nem mintha ezt csak a tímár-háznál tapasztaltam volna s mely talán csak a jólétnek róható fel; mert mert bizony a szomszédok, a jó barátságban élő családok és kávéénikék, a konyhaművészet titkait közölték egymással és mi abban jó volt követték is. A gyúrott tésztás ételeknél lúdzsirt használtak; később nehezemre is esett Nyitrán a vajjal vagy disznózsirral készült tésztás; a túró sem volt a mostani, a lágy túrórt előbb zacskóba tették és téglával lenyomtatott falemezek közt a napon szárítottak, azután reszelték és a tésztán tejföllel leöntötték. Hires még most is Komáromban a molnár csusza. A szárnyast, nyulat szalonával spékelték és sütötték nyárson, amit én is gyakran forgattam. Hiresek voltak a komáromi lúdlő asszonyok is, kik nagy májra tömték vagy hizlalták a ludakat, azután kis teknőkben hozták a májat a házhoz; egy ily ludmáj megsütve, ropogós héjjal egész tállal volt és pecsenye gyanánt szolgált, jóllakott vele a család, el se tudta egyszerre fogyasztani. A kolbász, hurka disznóöléskor a háznál készült. Van a komáromi konyhának néhány specialitása is, ilyen a dödölle, túróval vagy mákkal, hogy ezt csak Komáromban az ottani lisztből tudják jól készíteni, tanusítja az is, hogy néném (Beóthyne) csak az onnét hozott lisztből tudott jó dödöllét főzni; ez aztán, mikor egyenként a tálba rakták, reszketett a finomságtól. Felső Csallóközben ettem ugyan ahhoz hasonló eledelet, amit ganczinak neveztek, de az még sem volt komáromi dödölle. A másik étel a kötés (csirázott buzalisztból és tepsiben megsütött

pépszerű étel, ropogós széllal), ezt csak komáromi ember tudja élvezni. A kötés bőjti eledel és valószínűleg a rác (görögkeleti vallású) kereskedők hozhatták azt Komáromba, mert Magyarország déli részén [a szerbeknél most is létezik. A komáromi halászlé pedig éppen felülmúlhatlan, talán még a szegedi hasonlítható hozzá, másutt visszaélnék a nevével; ettem én halászlét, amelyben ponty, harcsa, kecsge nem is volt. Ki ismeri még az ecetes mézes lencseleves? Pedig ez is jó étel.

A szegényebb polgárság körében is megvoltak ezen ételnemek; mikor egyszer iskolába menet beszóltam a gombai soron Varga Józsi barátomhoz, kinek atyja csizmadia volt és ekkor jött haza a heti vásárról, éppen ebédnél ültek és mézes mákos dödöllét ettek, megkínáltak; én bizony ettem belőle. A cigánypecsenyét pedig nemcsak a vásárokon sütötték tiz laczikonyhában, de mindennap a piacon is árulták, sőt sütötték azt a kocsmák ajtaja mellett is. Mikor aztán a garasos fehér cipót ketté szelte a szegény ember és a laczikonyhán cigánypecsenyére vágyakozott, cipójába tette azt, ha kevesellette is, ott maradt a zsirja.

A mindent nivelláló civilizáció azonban megsemmisítette a patriarchalis életet, tönkretette a magyar konyhát és élünk a francziák által megszabott ételek szerint.

Az 1839. jun. 2. Pozsonyban megnyílt országgyűlésre küldendő követek választása végett máj. 1. gróf Nádasdy Lipót főispán elnöklete alatt megnyílt a komárommegyei közgyűlés; a főispán óhajtására a megye mult országgyűlési követeit: id. Pázmándi Dienest és Ghyczy Ráfalt kérték ismét fel és máj. 7-én azokat követekül közakarattal megválasztották.

Ekkor a szép számmal összegyűlt nemesség által Huszár Ferencz főszolgabíró-t kiáltatták ki helyettes alispánnak és a főjegyzőségről lemondott Ordódy Vincze helyébe a főispán Ghyczy Kálmán tiszteletbeli főjegyzőt, ennek helyébe pedig ifj. Pázmándy Dienes aljegyzőt nevezte ki. Ezen gyűlésen az országgyűlési utasításokon kívül felolvastatott a főispán lelkes neje b. Forray Julia csillagkeresztes hölgy által kezdeményezett megyei dologház a rabok számára és az ezen célból tett fáradozásainak eredménye t. i. 18,114 v. forintnyi összeg melylyet gyűjtött; ezen összeg azután országos gyűjtés által tetemesen szaporodott és így az országban ezen a téren az első intézmény létesült is. Az épület ugyanis a megyeház udvarán már ekkor épült, midőn ezen év máj. 2. a főispáni pár az épület alapkövét letette.

»A folyó évi jan. 11—14. napjai mindenha feledhetetlenek maradnak a komáromiak szívében«, irták az egykorú lapok. V. Ferdinánd királyunk és neje Mária Anna akarták magas látogatásukkal szerencsétleníteni városunkat. Alig értesült erről a város, magyar lelkesedéssel fogadták azt. Kapos-Mérei Mérey Sándor, mint a tartományi bizottság főkörmányzója, minden szükséges rendelkezést megtett. Mindenütt az utakat igyekezett jó karba hozni, a házakat meszelték, csinosították. Komárom városa erejét szinte meghaladó pompával igyekezett a szeretett fejedelmi párt fogadni. Uj-Szönytől a komáromi vár belsejéig zöld faágas élénkitették az utat és a hidakon végig nemzeti zászlók lobogtak; a város felőli hidakon diadaliveket állítottak fel, az elsőt ily felirással: »Ime magyar hűség örömét kimutatni törekszik«, a másikon: »Jó fejedelmeinek hódol főt hajtva

Komárom.« A városi hatóság Huszár Ferencz helyettes alispánnal egyetértve, úgy rendezte a diszfogadást, hogy a Kis-Duna hídfőnél a városi fegyveres polgárság első csapatja, ezen túl a Rácz-utca elejéig, hol a zsidók magyar és németfeliratú diadalive volt felállítva, a czéhek zászlóikkal és zenekaraikkal tisztelkedjenek; a zsidók diadalivén túl ismét czéhek következzenek a nagy piaczig, hol az egész diszsört a városi fegyveres polgárság második csapatja zárja be. Ezen polgári diszsört követik aztán a katonai tisztelgések a negyedik diadalivnél, melyen ezen verssorok voltak: »Fester als diese freie, nie besiegte Festungswand, ist deiner Krieger Muth und Treue, vielgeliebter Ferdinand.« V. Ferdinánd nejével 1839 jún. 4-én estve Pozsonyba érkezett, 5-én az országgyűlést megnyitotta, 6. és 7-én Pozsonyban maradt; 8-án nejével együtt Féltoronyba indult és aznap Mária-Ligetet és Wittmannsföldet látogatták meg; 10-én Féltoronyból elindultak és Óvár, Mosony, Ötevényen keresztül Győrbe érkeztek. Jún. 15-én indultak Győrből, Gönyő, Ács és Uj-Szőny felé.

Kora reggel a nép minden felől tolongott városunk felé. Már korán reggel ünnepiesen öltözött emberek tömegét lehetett az utcákon látni. Déli 12 és fél órakor hangzott az első ágyulövés, amely a fejedelmi pár közeledését hirdette; erre valamennyi harang zúgni kezdett. Most kiki elfoglalta kirendelt helyét. Akkor én az elemi II. osztályba jártam; minket is elég korán sorba állítottak a rácz-utczai Csókaféle kávéház elé, melynek végében még akkor nyílt kapualja volt, hova a kávéházi látogatók hosszú zöldre festett padokra szoktak kiülni s ott költvén el kávéjukat, pipaszó mellett tár-

salogtak; most azonban ez a hely telve volt néző közönséggel, ezek közt volt nagybátyám is, kitől miután ma ebédről szó sem lehetett, kaptam két garast (hat váltó krajczárt, ugynevezett susztertallért, mely még a devalvatio idejéből hamisan hirdette a 30-at). Egy óra tájban dörögtek az ágyuk, zúgtak a harangok, tolongott a nép, éljenek harsogtak és a nemes banderium után megjelent a várva-várt király üveges hintóban, melyet a nép ezrei szinte magokkal toltak. Én csak egy hajlongó csupasz hosszú nagy arcot láttam a hintóban: ez volt a király; a hintók hosszú sora kísérte a királyi párt a várba. Varga Józsi pajtásommal szintén a várba iramodtunk; a vár előtti bástya kezdetén fenyőfagalylyakból két magas piramis állott és egy-egy ágyú; láttuk amint a királyi pár megjelent az erkélyen a várban, ezzel kisiertünk a városba. A nagybátyámtól kapott hat krajczároson vettünk fehércepőt, cigánypecsenyét és szent János-kenyeret, ez volt ebédünk; de maradt is még egy váltó krajczárom.

Károly Ferdinánd főherczeg és Lederer báró Magyarország hadi főkormányzója várták a királyi párt üdvözlésükkel; a vár kapuja előtt Bakonyi Imre báró, a várparancsnok a vár kulcsait Ő Felségének átadván, a diszmenet a várbeli tiszti pavillon előtt megállott, itt a felséges pár kiszállott a hintóból és lakosztályukba mentek föl. Ezután azonnal a tisztelgések következtek: a hadi főkormányzó, a várparancsnok, a megyei és városi hatóságok üdvözlése, amazok nevében Nádasdy Leopold gróf főispán, a városiak részéről pedig Amtman József főbíró szónokoltak magyarul, azután a különböző vallásfelekezetűek küldöttségét fogadta a király. Mindezeket Ő Felsége kegyelméről

biztosító rövid latin válaszszal kegyeskedett fogadni. Ezek után a pompás tiszti pavillon erkélyéről, a népnek örömrádásai közt szemléltek Ő Felségeik az ellépő katonai zászlóaljakat, mire belső termeikbe visszavonultak.

Estve a vár és város fényesen kivolt világítva s bár eleinte a magasb helyeken a még nem egészen csillapodott szél késleltette a lampák csillogását, mégis nemsokára a város nagyobb része fényözönben uszott. Legszebben voltak világítva a vármegye- és városháza, a plébánia, a Szent Benedekrendiek palotája, a kath. gymnasium, a ref. kollegium, casinó, Zichy ház stb. Ezeken és több más házon alkalomszerű feliratok voltak versben, prózában és kivilágítva; a hajóbiztosító-társaság házán Ő Felségeik arczképe fölött e felírás állott: »Jót állunk egyesek javokért, de dicső Fejedelmünk s jó Neje szive egész Hon javáért kezesit. Áldás szálljon ezért a Felségpárra, kik a nép boldogságában lelik fel a magokét.« — A casinón ez volt: »Bölcs kormányod alatt műveltség szelleme terjed.« A király is díszes kíséretével megsejmelte a kivilágítást.

Junius 12-én a várkapolnában tartott mise után Ő Felsége megtekintette a katonai kórházat, a nádorvonalat; délután pedig a megyeházat, különösen a könyvtárt, levéltárt és a dolgozóházat; innét a Szent András templomba ment, hol rövid ájtatosság után, magára papi áldást kívánt; végre a városházát is megnézte. Az esteli zenéket és kocsikázásokat mellőzve, fölemlitendő, hogy a királyné Ő felsége is megjelent később a főtemplomban. A várban udvari

ebéd volt, melyen több főrangú egyén, ezek közt a főispán, helyettes alispán is jelen voltak.

Junius 13-án reggel a király, Károly Ferdinánd főherczeg és több előkelők kíséretében a bábolnai ménest látogatta meg és estve visszatért a várba. A gőzhajótársaság által felszállított Cecropieri ezred zenekara működött, midőn a tiszti pavillon erkélyének ajtai megnyitak és Ő Felségeik kiléptek, háromszoros éljenkiáltás fogadta őket. Junius 14-én reggel fél 9 órakor Ő Felségeik, miután a Szent András-templomban misét hallgattak, útnak indultak Győr felé.

Komáromban mulatásuk idejét örökemlékezetessé tették az által, hogy a megyei dologház felépítését ezer pengő forinttal segítették, a városi szegények számára pedig 500 pengő forintot ajándékoztak. Munk Sándor kereskedő Ő Felségeik itt mulatása alatt, a kórházakban tartózkodó szegények számára valláskülönbség nélkül fejenként 30 krajczárt váltóban, a cs. kir. katonaság számára pedig 34 akó bort és 10 mázsa 24 font hust ajándékozott.

Junius 15. Ő Felségeik Győrből Mosony, Óvár, Bezenye és Oroszváron keresztül Pozsonyba érkeztek, 16-án Schlosshofot, 17-én Holicsot, 18-án ennek vidékét és az uradalomhoz tartozó falvakat látogatták meg és 19-én Schlosshofba visszaérkeztek. Pozsonyból jun. 22-én utaztak és Bécsbe visszaérkeztek.

A pápai ref. kollegium Komáromba áthelyezésének híre is 1839-ben fölmerült. A komáromiak óhajtották a pápaiak pedig nem; ezen mult. Ezen hirt következőkép czáfolták

meg: »A dunántuli helv. vallástételt követő, superintendenczia meghagyásából, közhirrre tétetik, hogy némely hírlapokban, különben is név nélkül közlött azon hír, min ha főiskoláját e superintendenczia Pápáról más helyre vinni határozta volna, tökéletesen alaptalan. Költ Veszprémben, 1839. szept 20-iki egyházkerületi közgyűlésből. Nagy István, egyházkerületi főjegyző.«

IX.

Diák lettem. — Weber Fanni. — Műveltségi állapotok Komáromban. — A Kultsár-könyvtár. — Sárkány Miklós könyvtára. — Az első könyvkereskedés. — Első kölesönkönyvtár. — Casino. — Megyei tisztujítás. — Színészek. — Szinlap-gyűjteményem. — Nyitrára adnak tót szóra. — Első levelem. — Levelek Beöthy Lászlótól és Beöthy Zsigmondtól.

A gymnasium I. osztályába 1839. okt. 1-én léptem; akkor is a szent Benedek-rendiek tanítottak ottan. A komáromi elemi iskola II. osztályát ugyanazon év jul. 31-ig végeztem. »A rév-komáromi királyi nemzeti fő-iskolában lévő ifjuságnak a keresztény tudományból, magaviseletből és tanulásból a 2-dik félév alatt tett érdem szerint való felosztása« kinyomatott; ennek tanúsága szerint a II. osztályban 58 tanuló közt 12 jeles volt és engemet az I-ső rendűek közt a nyolczadiknak tettek; miután az akkori szokás szerint a tanulók érdem sorozatát adták, tehát én huszadik voltam a sorban. Nem nagy igyekezet!

Itt volt a határ, mely a fiú életpályájának egyik kiinduló pontját képezte; az életpálya ketté vált. A szülők akkor is urat akartak nevelni a fiaikból, különösen ha jól tanultak és

kedvük is volt a tudományos pályához; legtöbben azonban belátták, hogy az iparos és kereskedői pályán is lehet kevés észszel, de nagy szorgalommal és igyekezettel boldogulni. Azért már ekkor legtöbben elhagyták az iskolát és az iparosi vagy kereskedői pályát választották; míg a kisebb rész, nem éppen a jó tanuló, a tudományra adta magát, hogy elérje azt, a mire szüleinek vágya ösztönzé, a tudományos, vagy uri pályát, mely azonban legtöbbször cifra nyomorusággá változott.

Nagybátyám szintén gyakran forgatta elméjében, hogy mi lesz az ő fiaiból és belőlem is? Minthogy eleven, pajkos fiú voltam, szerettem vitatkozni, feleselni, engem prókátor-nak szánt; Tóni öcsémet, ki vaskos, erős fiú volt és inkább szerette a lovakat, mint a könyvet, timárnak akarta nevelni, de azért mondá: csak tanuljon, mert atyja is végzett egy két gymnasiumi osztályt; Jenő pedig, mert szerette a czukrot, legyen czukrász. A sors szeszélye mennyire megváltóztatta ezen tervezgetést, azt a későbbi idő megmutatta.

Az akkori szokás szerint a benczések gymnasiumában az I osztályba került tanár fölment a fiukkal a IV. osztályig, onnét ismét visszatért az I sőbe; az V- és VI-ban változatlanul megmaradt ugyanazon tanár. Én az első osztályban Radányi Modesztet (József volt a keresztnéve) találtam, ki 1799. febr. 26-án született Győrött szegény sorsú szülőktől (többször láttunk egy szűrben járó öreg embert hozzá bemenni, azt mondták, az volt az atyja); 1816. okt. 28-án lépett a rendbe, 1825. szept.

3-án szentelték fel misés pappá; tehát mikor tanárom lett, akkor 41 éves volt, (meghalt 1846. ápr. 11.) Mogorva, magába zárkózott, sötét vérű ember volt, kitől ugyan kevés vidám szót hallottunk, különösen délutánonként.

Minthogy kissé terjedelmesebben akarom az akkori iskolai állapotokat tárgyalni, — talán ebből is tanulhat valamit az utókor, — tehát előre kell bocsátanom egy kis statisztikát.

Az első gymnasiumi osztályban 52 volt az iskolába járók száma; ezek közül a következők jártak velem a II. elemi osztályba: Lakner Mihály, Ledniczky Lajos, Kopács Ignác, Schnell János, Konkiony József, Bognár János, Rindor Gyula, Fejes István, Tóth Ferencz, Nemesszeghy Antal, Tuba Mihály, Müller Ferencz, Kauer Ferencz, Varga József, Nagy Ferencz, Varga Pál, Sitor József, Berényi András, Fejér Mihály, Kulcsár József, Szatmári Lajos, Zsarta János, ezek mind komáromiak; még volt egy iskolatársam, ki szintén itt járt a II. elemi iskolába, ez Mrva János (lucskai, lipótmezei származású); tehát velem együtt 24-en (a tanulók fele) jöttünk föl a komáromi II. osztályból a gymnasiumba. Volt még két komáromi: Schiesser Alajos és Jalsóczky Gaspár, kik a II. elemi osztályt másutt járták, vagy szüneteltek. Tanulótársaim voltak még ezen I. gymnasiumi osztályban azok, kik ezen I. évet ismételték, u. m. Lendvay Benő (ki az I. elemi osztályban velem járt, a II. osztály átugrotta, most azonban a Király püspöki ösztöndíjnak elnyerése végett ismételt, ismét összekerültünk, különben egyik legkedvesebb barátom volt

haláláig); Andrásovics József, Szekeres Tódor, Munk Sándor, izraelita, de azért a hittant velünk tanulta, Földváry Pál, Kemmerer Károly, szintén ösztöndijas volt, Varga Ferencz, Zahorály Márton, ezek is mind komáromiak; Neirihrer Sándor, (bogyai, komárommegyei) és Aitner Alajos (Kis-Emőke, Nyitra m.), összesen 10. Végre ide írom a nem komáromi származásuk névsorát, kik nem ismételték az osztályt ezek a következők: Matkovics Tamás (Pest), Zlathényi Gyula (Szent Kereszt, Bars m.) Krencsó Antal (Vásárut, Pozsony m.), Zahn Lénárd Bécs), Horváth József (Dénesfalva, Sopron m.), Boróczy László (Csém, Komárom m.), Steinbach József (Korneuburg, Ausztria), Jaross Móricz, Király ösztöndijas (Kolta, Komárom m.), Pachly József (Almás, Komárom m.), Boncz Mátyás (Udvard, Komárom m. Kossa József (Szilas, Komárom m.) és Lukács Sándor Király-ösztöndijas (Érsekújvár, Nyitra m.), az iskolai év közben meghalt), összesen 12. Volt még (Munk Sándoron kívül) négy izraelita vallású: Kohn Márton (Komárom), Adler Ignác (Szelőcze, Nyitra m.), Volf Henrik (Nagyszombat, Pozsony m.) és Tich Adolf (Komárom). Ezek közül azonban többen, ha idegen helyen születtek is, szüleiknek Komáromba költözködése által városi honosokká lettek.

Ezen tanulók, kik az izraelitákat kivéve, mind róm. kath. vallásúak voltak, életkora számokban így tüntethető föl: nyolcz éves volt 3, kilencz éves 13, tíz éves 11, tizenegy éves 7, tizenkét éves 10, tizenhárom éves 6, tizen-négyszer éves 2 (Kemmerer Károly és Steinbach József, katonatiszt fia).

A tanulási idő következőkép volt beosztva: reggel 8 órától 10-ig, délután 2—4-ig (nyáron szent György naptól, a nagy hőség miatt 3—5-ig) tartott az előadás. Kedden délután, csütörtökön és vasárnap szünidőnk volt, a nagy szünidő pedig akkor is két hónapig (augusztus, szeptember) tartott.

A templomba járás azon időben még kiválóan gyakorlatban volt; minden iskolai napon $\frac{3}{4}$ 8 órakor az átelleni Szent András templomba mentünk misét hallgatni; azért $1\frac{1}{2}$ 8 órakor télen nyáron az iskolában megjelentünk; vasárnap és ünnepnap 10 órakor mentünk a templomba, szintén az iskolaépületben gyülekezve; ünnep délután litániára is kellett mennünk; a litánia után, gyakran a templomban, valamelyik káplán hittani oktatásban (kátémagyarázat) is részesített bennünket. Husvét hetében igen terhes szolgálatunk volt, mert a szentség kitétele alkalmával, három nap szolgálatban kellett lennünk, azaz felváltva egy-egy órát, ministráns vörös talárban és e fölé fehér inget öltve, az oltár előtt, de távolabb helyezett imazsámolyon kellett kettőnknek térdelnünk. A buzaszentelési, keresztjáró s urnapi körmenetekben szintén részt vettünk.

A tantárgyak az I. osztályban a következők voltak: hittan, latin grammatika, számtan, és magyar nyelvtani írási gyakorlat. A magyar hittant kis katekizmusnak hívtuk, mely kérdésekből és feleletekből állott, a számtan szintén kis kézi könyvecske volt, melyből a számvetés elemeit tanultuk meg. Ezen két kézikönyv könyvészeti czimét, minden utánjárásom daczára sem állapíthattam meg; sajnos, hogy ily rész-

letekre nem terjed ki a paedagogia, t. i. nem lehet pontosan megtudni, hogy bizonyos iskolában a megjelölt időben mely kézikönyveket használtak. A latin grammatika czime: Institutiones grammaticae in usum scholarum Hungariae et adnexarum provinciarum Pars I. Budae, 1833. Typis regiae universitatis Hungaricae. 8 rét VIII. 311 lap. (Constat in cruda 32 kr. Mon. Conv.) Így kezdődött: »Quid est grammatica latina? Est ars bene latine legendi, scribendi, intelligendi et loquendi.« Grigely József 1807-ben irta Alvarez Emánuel szerint és magyar, német, tót, illyr szómagyarázatokkal volt ellátva. Ezen vaskos grammatika elejét már a II. elemi osztályban is tanultuk; most a többit kellett bemagolnunk, azonban a megjelölt kihagyott helyek nélkül.

Nagybátyám méltányolván a tanulás nehézségeit, privátára is járatott; ez abból állott, hogy az iskolai óra után a büzös helyiségben még egy órát kellett eltöltenünk, t. i. a föladott leczkét ott tanultuk meg és a tanárnak, a ki időközben fölment a lakásába, mikor lejött, fölmondtuk, ha nem tudtuk, gyakran délig is ott marasztott. De még ez sem volt elég, mert otthon is volt magán tanítónk, a már akkor elemi tanítónak kinevezett *Gisztl* bácsi; ez aztán fejünkbe verte a föladott leczkét.

Az iskolában a leckeórán kívül a rendre és csendre a kurátor ügyelt fel; ez mindig szegény tanulóból került ki, az iskolapénz fizetése alól föl volt mentve, sőt csekély havi díjat is kapott; ezért ő söpöter ki az iskolát és ő csapta meg a bűnhődő diákot. Ez időben Krecsó Antal, vásáruti paraszt fia volt a kurátorunk,

ki néhány évvel ezelőtt mint Karcsu Arzén, Ferenczrendi házfőnök Szegeden meghalt.

Az iskolába menetel se volt igen könnyű dolog, különösen nekem, ki a Vágduna-soron laktam, tehát messze az iskolától. Hogy a templomból el ne késsem, korán kellett kelnem, szerencsémre a timár házban mindenki korán kelt és hét órakor már megindulhattam a sáros gombai soron (hol akkor kövezetnek hire sem volt) csizmában szerencsésen áthatolva, a hepehupás, gödrös, évtizedekig nem javított barátság-utczai kövezeten is végig bukácsolva, a piarczon (igy hívtuk akkor) és a vármegye utcza egy részén menve, elérkeztem az iskolába (az I. osztály a vármegye utcza felőli épületszárny végében volt, a többi osztályok egymásután az épület másik végeig voltak elhelyezve) ott végezve sédátori tisztemet, a templomba mentünk; télen a padokra raggatott viasz-gyertyát vagy viasz-tekerceset gyújtottuk meg és énekeltünk imakönyvünkből, akár tudtunk énekelni, akár nem, különben voltak előénekesek, azokat követtük.

Lehet gondolni, mily fegyelem uralkodott ezen időben, mikor még a pálcza, skutika (korbács) és virgács uralkodtak és ha a mi rettegett professorunk, különösen délután, piros arcczal jött az iskolába, akkor vége-hossza nem volt az egzekucciónak; előkerült az ok nélkül, vagy »disznótor« és más ily figyelembe nem vett mentséggel jött leczkemulasztók, a jégen csuszkálók és lármázók, verekezők csapata; ezekhez járultak még a sédátorok által beadott »nes«-esek. Ez utóbbi magyarázatot igényel: a jobb tanulók (sédátorok) alárendel-

tek 3–4 rossz tanulót, ezek neveit és a tantárgyak címét vonalzott félivre irták és ezt »sédá«-nak nevezték; a ki az előadási óra előtt a sédátornak nem tudta a leczkéjét jól felmondani, annak »nes« (nescit) irtak be a sédába. Gyakran a deliquensekkel eltelt a délutáni idő, úgy, hogy előadás nem is volt. Csengettek. »Marad a mai leczke holnapra, tanuljátok meg jól!« A professornak ilyenén kijelentése után »dicsértessék az Ur Jézus Krisztus«-t mondtunk reá s haza mentünk.

Az iskolai időn kívül természetesen a leczkénket tanultuk meg előbb, én legalább azt tettem, azután a gyermek sportot üztük, labdáztunk, csigát pörgettünk ostorral, bűgő-csigáztunk, gólyalábon jártunk, horoggal halásztunk, madarásztunk lépveszővel, sárkányt eregettünk, gomboztunk, pityköveztünk, golyóztunk, bujósdit vagy fogócskát játszottunk, versenyt futottunk, ha kiöntés volt, leszedett ajtókon tutajoztunk, ha hó s jég volt, ereszkedőn szánkáztunk le egymásba csimbajkodva, vagy csuszkáltunk, korcsolyáztunk, az az csontszárat, vagy fába vert késpengét kötöttünk talpaink alá és vasszeges bottal két láb közt tolva a jeget, iramodtunk előre; akkor még nálunk vaskorcsolya nem volt.

Ily igyekezet mellett telt el az iskolai év; a nagy hőségben eltikkadva vártuk az iskolai év végét; de előbb az évi egzámen tartatott meg, melyen a gymnasiumi direktor Körmendy Krizolog, kit különben nem igen láttunk, mert rettenetes kövérsége miatt nem igen járt ki, most megjelent a vizsgákon és azokat végig aludta. A vizsgálatok után vártuk a klasszifi-

kácziót és a nagy vakácziót. Rendesen jul. 31. vagy aug. első napjaiban, a mint a nyomdában elkészültek vele, hirdették azt ki. Rendesen kétszer gyűlt össze mind a hat osztály egy terembe, a VI. osztályéba, mert ez volt a legnagyobb, t. i. az év elején a *leges* (iskolai törvények) felolvasásakor és az év végén, mikor a klasszifikációt hirdették ki; ilyenkor az első háromnak a nevét dobbal, trombitával kísérték és az utolsónak is tuszt huztak, mint az osztály befejezőjének. A nyomtatott érdemsorozatot mindenki megkapta, melyet most is őrzök, czime: »Juventus regii Gymnasii Comaromien-sis Ordinis S. Benedicti e progressu in Doctrina Religionis, studiorum objectis; atque Lingva Hungarica in classes relata. 1840. Typis Franciscæ Weinmüller, 4 rét négy. levélből áll a hat osztálybeli 212 tanulónak ezen érdemsorozata, s a czimlevél hátulján Berzsenyinek ezen lelkesítő négy sora van fölvéve mottóul:

— — — Van remény, hogy a halandók,
Mennél több fényt nyernek Pallas kezéből,
Annál forróbban fogják majo megölelni
A szent igazságot.

Nagy érdeklődéssel vizsgáltuk a nagy titkolódzással készült érdemsorozatot. Az én helyem kissé hátul esett; mert 15 jeles tanuló után az I. rendben 8 ik voltam, csak az az egy vigasztalt, hogy utánam még 22 név következett, ezek közül négyen a II. osztályba kerültek, azaz megbuktak, u. m. Varga József,

az én kenyeres pajtásom, ki aztán csizmadia inas lett apjánál, Nagy Ferencz, Varga Pál és Sátor József; ezek se ismételték az osztályt, inkább más pályára tértek. Időközben elhagyták az iskolát: Berényi András, Fejér Mihály, Kulcsár József, Pich Adolf, Szatmáry Lajos és Zsarta János, különben mind gyenge tanulók voltak; Lukács Sándor, jeles tanuló s Király püspöki ösztöndíjas pedig meghalt.

A nagy vakációban aztán szabad volt fürödni és kényünk kedvünk szerint lármázni; a környékbeli lakosok azonnal észrevették, hogy az iskolai nagy szünidő bekövetkezett. Az én pajtásaim, barátaim nagy számmal laktak a közelben, Varga Józsin (kivel inaskorában se szakítottam meg a barátságot) Schiesser Lojzin kívül, helyt állott még az asztalos inassá lett Kemerer [néhány év előtt mint vasuti bakter halt meg Ó Szöny körül] és több szomszéd fia. De a barátság, jóság és hűség mintaképe volt az én Lendvay Benő barátom; felváltva járogattunk egymáshoz és nővérei társaságában eljátszottunk különösen vasárnapokon: ott a Tolnai-utca innenső végén a Kiss lakatos és Hefler kötélverő szomszédoktól környezett tiszta, csendes házukban, az udvar egyik sarkában kis kerttel; szinte vonzott ez a hely, mely oly nagy ellentétben állott az én zajos otthonommal. Csak mi közölhattük egymással olvasmányainkról eszméinket, mert egyformán éreztünk. Az iskolai évben szigorúan tiltva volt folyóban való fürdést szintén gyakoroltuk a házbeliek tudtán kívül.

Volt azonban egy kis lány barátném is; talán már említettem egyszer, hogy a szülői ház egyik szárnyát bérbe adtuk, melynek utcai részén Koch gombkötő lakott, a hátsó udvari részben pedig Weber Antal bádogos mester nejével és kis Fanni lánykájával, ki egy két évvel nálamnál fiatalabb volt; boltjuk vagy üzletük, hol a tömzsi kis sánta ember mester-ségét gyakorolta, a rézsút átelleni kiszögellő sarok házában volt, nyílt ajtóval a piacz felé; ezt a házat később, mikor szüleim elhaltak és ők is kiköltöztek házunkból, megvették és ott laktak. Én kis gyermekkoromban mindennapos voltam náluk és a kis s. ös. ke Fannival eljártam, még pedig olykor annyira belemerültem a játékba, hogy az ebédre-hívásra sem ügyeltem. Atyám egykor ily engedetlenségemért szigorúan megbüntetett; ezt csak azért említem, mert atyám (ki 1835. febr. 8-án halt meg) életében talán ez a legrégibb visszaemlékezésem. A bádogos cs. áddal ismeretségemet tovább is fentartottam; mikor az iskolából hazamentem, utam az ő házuk előtt vitt el és én igen gyakran betértem hozzájuk, a mikor is a kis Fanni nyakamba ugrott örömeiben, édes anyja, a szép, karcu szőke asszony, eleget mondta neki, hogy az nem illik, de ő nem hajtott a szép szóra; sokszor együtt osonnázunk; én virágot vittem neki kertünkől, meg cukorkákát zsebpénzemből. Ő pedig az atya által munkaközben a lényes leher bádogból kivert apró játék-tányérekákkal és tálacskákkal kedveskedett. Itt említem meg azon különös esetet, hogy mikor Nyitrára vitték tanulni,

érzékenyen elbucsuztunk; azonban, mikor a következő (1841) év husvétján hazajöttem látogatóba, annyira el voltam foglalva rokonaim, barátaim látásával, hogy a Fanninál való látogatásom elmaradt; mikor aztán a nagy szünetidőben haza hoztak, a mulasztásomat annyira a szívemre vettem, hogy nem mertem többé színe elé kerülni, még házuk táját is kerültem, hogy valamiképen be ne hívjanak. Nem is láttam aztán, csak sok-sok év múlva az 50-es évek elején Schmidthauer gyógyszerész estélyén, mikor tánezoltam is vele. Később Kesztlér Ede pékmester (az én iskolatársam) második neje lett és néhány év előtt meghalt.

A műveltségi állapotok Komáromban azon időben elég magasán állottak; lássuk mindenneke előtt a könyvtárakat. Kultsár István, ezen nagy műveltségű, lelkes hazafi, ki nevét irodalmunkban a Hazai s Külföldi Tudósítások alapításával és husz évig szerkesztésével, úgy szintén több munkájával megörökítette; de szülővárosát Komáromot illetve, azzal is emlékeztetette, hogy 1827. október 4-én a megyének 3747 kötetből, nagyobbbrészt magyarmunkákból álló könyvtárt ajándékozott és gyarapítására alapítványt tett (mely jelenleg 5000 forint). Az érdemű adományozónak az volt a szándéka, hogy az szülővárosában nyilvános könyvtárrá alakíttassék. Az alapítónak szándékát ecsetelje az alapító levél néhány sora: »Hazafiúi indulatból szülő-földemnek óhajtanám megnyitni a dicsőségnek azon útját, hogy első lenne Magyarországon egy nyilvánvaló s közhasználásra megnyitott könyvtár felállításában . . . én 3—4000

drb. tudományos es hasznos könyveket ajándékozni kész vagyok Komáromban köz használásra megnyitandó Bibliotheka felállítására ... azon feltételről méltóztassék engem bizonyossá tenni, hogy ezen ajándékomat mennél hamarabb közhasználásra felfogja állítani.« Ha nem is vált belőle nyilvános könyvtár, de a megye urai s ezek barátai mindenkor használhatták; annál is inkább, mert a megyeházban külön szekrényekben volt elhelyezve. Igen szép alapul szolgálhatott volna ez a könyvtár, ha az alapító szándéka szerint kezeltetett és gyarapított volna, jelenleg már vidéki első könyvtáraink közt foglalna helyet.

Nevezetes könyvtára volt Sárkány Miklós benczés tanárnak, ki szülővárosában Komáromban 1835-től tanított a szónoklati osztályban; igen képzett, nagy irodalompártoló, kedves ember volt és maga is foglalkozott az irodalommal, mint tekintélyes gazdag komáromi család sarja nagy könyvtárt gyűjtött és ezt méltányolva, a szerzet által azon javadalomban részesült, hogy míg a többi tanárnak egyes szoba jutott, őt kettővel tisztelték meg; a belső szobának mind a négy fala a mennyezetig állványokon zsúfolásig voltak elhelyezve könyvei. Miután a magyar irodalom, különösen a szép irodalom, csaknem teljesen képviselve volt ezen könyvtárban és ő szívesen adta kölcsön azokat a városbeli polgároknak, de leginkább a tanuló ifjúságnak, sokan vették igénybe. Már a II. elemi osztályba jártamkor Lendvay Benő barátom révén jutottam ezen forráshoz; ő hozta nekem onnét a Campe Robinzonját és Schmid

Kristóf elbeszéléseit; mikor aztán én is gymnasiumi tanuló lettem, magam is ellátogattam a jószívű tanárhoz, ki aztán bőven ellátott olvasmánygyal. Azonban én sem kerülhettem el azon megpróbáltatást, hogy a visszavitt könyv tartalmából kikérdezett, megakart arról győződni, hogy valóban elolvastam-e a könyvet. Olvasási vágyam már akkor is oly nagy volt, hogy nekem egy két könyvtár kevés volt, így aztán tanáromtól a mogorva Radányitól is kértem könyveket, adott is: Szeder Fábián által fordított Ázrael halála vagy Dina elragadtatása cz. munkát, igen vastag könyv volt, azért elolvastam, de rettenetes unalmasnak találtam, azután Kazinczy Ferencznek kilencz kötetes munkáit adta sorban; az első kötetet érdekesnek találtam, de azután már a többi nem érdekelt; mikor visszavittem és az én professorom észre vette, hogy az ujonnan kötött könyv levelei össze voltak ragadva, többet nem adott. Hogy több polgár családnak is volt kis könyvtára, ezt is fölemlíthetem, úgy, hogy az akkori, nem nagy terjedelmű, magyar irodalom meg lehetőszen képviselve volt Komáromban.

Siegler Antal könyvkötő mester, ki ezelőtt a komáromi vásárok alkalmával ponyvasátorban árulta a komáromi kalendáriumot és a ponyvairodalmi rémes históriákat, ügyes, tekintélyes polgár volt, ki mesterségével már is szétgyont szerzett, a kor igényeinek megfelelőleg és többek kívánságára könyvkereskedést nyitott a piacon a Dumtsa-ház mellett (a hol ma is könyvárus bolt van), boltjának ajtaja fölött azonban meghagyta a piros aranyozott könyvet

lóbáló czimerül. Heckenast Gusztáv pesti könyvkereskedő bizományosa lett.

Az olvasási vágy emelkedésével szaporodtak a könyvek és ezekhez a könnyebb hozzáférhetést azzal is igyekeztek előmozdítani, hogy a kevésbé vagyonosak számára, kik saját könyvtárt nem szerezhettek, de nem is lett volna módjukban, kedvük szerint minden könyvet megszerezni, kölcsönkönyvtárakat alapítottak. Így alakult Pesten is már a század elején nem egy kölcsönkönyvtár. Heckenast Gusztáv, mint egyik legtekintélyesebb pesti könyvkereskedő szintén állított föl egyet a váczi-utczai »nádor« fogadó átellenében levő boltja mellett az udvar hátulsó részében, ki is adta ezen év elején német katalógusát, mely 10,000 munkát foglalt magában, ezek közt 243 volt a magyar munka. Mi természetesebb, mint-hogy derék bizományosa, a mi Sieglerünk, felbuzdulva ezen jó példán (és talán hatott reá Heckenast rábeszélése is, ki meg akart szabadulni fölösleges könyveitől) szintén létesített üzlete mellett a bolt hátulsó helyiségében kölcsönkönyvtárt és még ezen évben ki is nyomatta katalógusát ily czimmal: Verzeichniss der Leih-Bibliothek von Anton Siegler in Comorn, 8 rétt 72 lap, ára 20 pkr. 3000 munkából állott a könyvtár, melynek legnagyobb része szintén német volt; azonban volt ott 189 magyar, 40 franczia 3 olasz és 33 angol munka is. Hogy a magyar irodalom a némethez viszonyítva nagyobb arányban volt akkor itt nálunk képviselve, mint Pesten, az igen természetes, mert Pest akkor még német város

volt, Komárom pedig csaknem teljesen magyar; a német olvasó közönség a várbeli tisztek és azok családjai köréből került ki s csak csekély számban olvastak a német nevelésben részesült polgári család tagjai. A komáromi első kölcsönkönyvtár 1840. szept. 1. nyílt meg és az olvasási díj 40 kr. volt egy hónapra.

Miután Széchenyi István gróf 1829-ben megalapította Pesten a nemzeti casinót, ezen üdvös eszme általános viszhangra talált az országban és a megyei székhelyeken egymásután létesült ezen társalgási s olvasó-kör, így alakult Komáromban is 1836. nov. 29. a casinó; ki is adta az első jelentését ezen czimmel: A rév komáromi casinó részeseinek névsora betűrenddel és annak szabályai 1836/7. Pesten, kis 8-rét 38 lap; ekkor 199 volt a tagok száma ezek közt 56 volt a városi polgár, kereskedő vagy iparos, a többi megyei tisztviselő, birtokos vagy közös hadseregbeli tiszt volt; az alapszabályokat a pesti casinó alapszabályai szerint készítették. 1840-ben jelent meg a 4. Casinókönyv, mely szerint a tagok száma ekkor 157 volt; ezen évben 1540 frt 47 kr. pp. kiadást mutattak ki; ebből hiúlapokra s folyóiratokra 274 frt. 33 krt. pp. költöttek; könyvtárukat leginkább a tagok által ajándékozott könyvekből gyarapították. A tagsági díj 10 frt. volt pp. A kasinói tisztviselők 1840-ben ezek voltak: igazgatók Kürthy Lajos, Kosár Ferencz, Losonczy István; jegyző, levéltárnok és könyvtárnok: Mindszenty Antal; pénztárnok: König Károly; választottsági tagok: Amtmann Ignác, Amtmann Jenő, Asztalos István, Beöthy Gás-

pár, Buday László, Csizmazia János, Domonkos Mihály, Ghyozy Kálmán, Grötschel Samu, Gullner Pál, Höffler Ferencz idősb, Janitsár Döme, Janitsár Miklós, Karácsony Dániel, König Ferencz, König József, Müller György, Nagy Samu, Sárkány István, Séra Dávid, Szabó Lajos, Száky Zsigmond, Szarka János Szondy László, Thüringer Antal és Závody Ferencz.

1840. ápr. 20 volt városunkban az ev. ref. egyházmegye rendes évi közgyűlése; ekkor választották meg ifj. Pázmándy Dienest tanácsnoknak, hogy a 80 évet meghaladott Thaly Zsigmondnak, ki segédgondnoki tisztét már 47 évig viselte, segédje; szükség esetében helyettese is legyen. Ezen alkalmából az ifj. gondnok 24 arany kamatozó tőkét alapított, oly kikötéssel, hogy évenként az egyházmegyében legjelesebb növendékeket képező két nős iskolatanító közül a jelesebb 14 aranyat, a másik tizet kapjon.

Letelt a megyei tisztviselők három éve, elérkezett a tisztújítás (vagy mint akkor a nép nevezte: restolláció) ideje, mely szept. 3-ra tűzetett ki. Id. Pázmándy Dienes, miután már 27 évig volt első alispán, leköszönt ezen tisztségéről. A választás napján a városba sereglett nemesség szemléléséből ki lehetett már a győztest jelölni. A Sárközy József (eddig gesztési járásbeli főszolgabíró) pártja, melynek sorai előtt 17 nemzeti zászló lobogott, a kortesek egyenként piros szalaggal voltak megjelölve, előnyösen kitűnt a Szathmáry szakadékos hadához képest, melyet zászló sem jelölt; zeneszó

mellett vigan, ujongva, jelöltjüket éltetve és kortes dalokat énekelve járták végig a város főutcáit és tereit, hogy a megyeház tágas udvarán csoportosuljanak. Nádasdy Leopold gróf, örökös főispán az udvar előterén épült emeltebb alkotmányon foglalt helyet és bár a többség szemlélhető volt, a főispán szavazást rendelt el; mindenekelőtt megválasztották Ghyczy Ráfael másodalispánt és országgyűlési követet I. alispánnak felkialtással; 1200 szóval 500 ellen Sárközyt választották meg II. alispánnak. Központi tiszteletbeli szolgabíró Karácsony Adolf lett. A csallóközi járásban főszolgabíró lett Ghyczy Mátyás, esküdtek: Csepy Antal, Végh József és Pázmán Thaddé; aladószedő Csontos István; a gesztesiben: főszolgabíró Milkovics Antal, alszolgabírák Csajághy Károly és Pálffy József, esküdtek: Pázmány Lajos, Csajághy Sándor és Thaly Ignác, aladószedő Bóday Lajos; a tatai járásban: főbíró Huszár Ferencz, szolgabírák: Nyikos Béni és Pyber Ignác, esküdtek: Morvay Imre, Szalay Ignác és Nedeczky Sándor; aladószedő Miskey Lázár; az udvardi járásban: főszolgabíró Halassy Eduárd, alszolgabírák: Madarassy Móricz, Konkoly Thege Elek, esküdtek: Járóss Ignác, Petrovics Antal és Ordódy Leopold; aladószedő Helt Ignác; főügyésznek megmaradt Kürthy Alajos, alügyészek: Csorba László és Nagy Dániel; főjegyző Ghyczy Kálmán, tiszteletbeli főjegyző Nedeczky Kálmán, másodaljegyző: Baranyay Gáspár a főispán által megerősítették; tiszteletbeli aljegyzőknek pedig kinevezettek: Beöthy Zsigmond az író és Bossányi

Rudolf; hadi főadószedő Thaly Lajos, házi Micsky Lajos; számvevő Závody Ferencz, mint a megyének legrégibb tisztviselője hivatalában közakarattal kijelölés nélkül megerősített; hadi főbiztos Rédl Aloiz, központi Foghthüy Zsigmond; kiadó és pörtárnok: Farkas Péter; levéltárnok Nagyváthy Vendel; mérnök Thaly Dénes és Kovács Zsigmond, főorvosok: Klein Mihály és Schwartzl József; tiszteletbeli Nagy József; sebészek: László József, Mikolay Lázár, Csáktornay Mihály és Csecskovics János hivatalaikban megerősítettek; tiszteletbeli esküdtek a csallóközi járásban: Aranyossy Dienes, Farkas Péter, Simon Imre, Szarka Zsigmond és Csepy Lajos, az udvardiban Kalicza Zsigmond.

Ezen megyei ünnepélyre megjelentek a megyei tisztviselők családjai is. Miután a főispán a tisztikart száz terítékű fényes lakomával vendégelte meg, a választó nemesség is vig zeneszó mellett járta meg a várost és külön vendégségben részesült. Este az »arany-sas« vendéglőben népes és diszes tánczvigalom volt, mely hajnali 4 óráig tartott.

Ezen alkalomra megjelent Komlóssy Ferencz dalszínész-társulata is; itt működött szept. 14-ig; a szegények javára előadták a Párisi naplopót, melynek tiszta jövedelme 59 frt 46 kr. volt; átadatott $\frac{1}{3}$ része 19 frt 55 $\frac{1}{3}$ krajczár.

A timár házban is nagy változás történt; két idősb. nővérem már régen haza került a nevelőből Vöröskőről (Bibersburg Pozsony m.), most Karolinra (Beóthy Zsolt anyjára), a

kisebbre került a sor; ezt nagynéném Pestre vitt beadta az angol apáczákhoz, beöltözött egy évre. Unokabátyám Ferencz is megérkezett vándorlásából és itthon uraskodott, vagy galambászott, néha fölváltotta anyját a boltban, de a timármesterség durva munkáit nem gyakorolta, a háznál is inkább csak felügyelt. Nagybátyám nővére, Staudner esztergomi timármester neje volt; ennek kamasz fia, Károly, nem nagy hajlandóságot mutatott a tanuláshoz, azért őt is timármesterségre fogták és házukhoz adták inasnak; itt aztán nagybátyjánál uri dolga volt, mert a legényekkel egy sorban ült az asztalnál és az első legény nem ütlegette, mint a másik szegényebb sorsu inas; minthogy pénzzel is bőven ellátták szülei, minket gyerekeket is megörvendeztetett minden kigondolható játékkal; ő diszitette fel a kerti lakot színezett képekkel; a szénapadlás kirugó nagy ajtaja fölötti eresz alatt volt egy kis gömbölyű nyílás, azt beragasztotta egy kifestett törökbasa képpel, melynek hátán karika volt volt célpontul rajzolva, a képből csak ez látszott ki; azt mondta a mi rokonunk: »ha felszabadulok, spádémval átszúrom.«

Mi pedig még az nap addig dobáltuk, míg eltaláltuk és belyukasztottuk. Édes anyja is többször meglátogatta fiát, mivel pedig igen vigtermészetű asszony volt, fölélenkitette a házat.

Végre rám került a sor és engem nem úgy, mint más komáromi gyereket német szóra adtak cserébe, hanem azt akarták, hogy először tótul tanuljak meg, mert így a háznál is majd hasznomat vehetik, ha a lipitói deszkát,

vagy csert áruló tutajos tótok megjelennek Komáromban és beállítanak hozzánk üzletük miatt, vagy ha bocskorra való bőrt akarnak venni; de sokan (a cselédséggel együtt gyakran 20-an is) voltunk a háznál; azért olykor kellett a házi népséget apasztani.

Gisztl bácsira, a házi mentorra, bíztak tehát, hogy utazzék velem Nyitrára s ott keressem számomra jó helyet; utasításul az volt neki adva, hogy mivel hogy nénémnél is mind-egyikünk 300 prtot fizetett koszt pénzt, ne sokat igérjen, hanem tíz hónapra 250 frtot. Ugy is történt, fölültünk egy könnyű kocsira és Érsekújvárt, másik nagybátyámnál, Hikker Károlynál, ki ott a timár-ház elárusító bizománya volt, megháltunk; természetesen Gisztl bácsinak, mint mindig, első dolga volt az ő szerzetes társait (mert azelőtt ő is barát volt) meglátogatni; ugyanezt tette Nyitrán is, hova másnap délutánra érkeztünk. Rövid kérdezősködés után hamar akadtunk jó helyre, hova megnyugodva adhattak kosztra; ez egy Király nevű nyugalmazott urasági tisztartó háza volt, közel az iskolához, a piaristák utcájában, hol kivülem és a két családbeli fiun kívül még két más kosztos is volt. Ezzel nyugodtan haza utaztunk.

A gyűjtői szenvedélyt talán atyámtól örökölttem, kinek szép és gazdag éremgyűjteménye volt; ezen kívül réz és csontból készült gobekot gyűjtött, melyekkel katonák és polgárok ruháit szokták diszíteni; mindezt halála után én örökölttem, oly formán, hogy a numismatikai gyűjteményből az arany és ezüst példányo-

kat kiszedték, a többbit nekem adták; ezen gyűjteményt én ugyan nem sokra becsültem és mint hiszontalan portékát, akár miért, egy darab lekváros kalácsért is elcseréltem, a gombokat pedig elgomboztam. Föltámadt azomban bennem is a gyűjtési szenvedély, s minthogy gyakran fordultak meg Komáromban színészek, az én időmben már többnyire magyarok, ezek pedig színlapokat nyomattak, néha színeset és selyemre nyomottat is, a timár-ház pedig nagy színész-pártoló volt, azért én a színlapok gyűjtésére adtam magamat, egykorúakat és régieket is gyűjtöttem; 300-nál is több darabból állott már gyűjteményem és ezt göngyölegben az első szoba egyik ablakánál a dobogó alatt tartogattam; mikor szeptember végén a nyitrai menetre készítettek el, nagy fájdalmamra, gyűjteményemet nem vihettem magammal, mert az nem fért a ládámba; tehát az éléskamrában a pinczegádor fölött levő lépcsőzet legfelső polczára helyeztem el. Hogy gyűjteményem távollétem alatt is szaporodjék, Varga Józsi barátomat megkértem, hogy este, előadás alatt vagy után egyik-másik szegletfalról vegye le az oda raggatott színlapot és gyűjtse számomra. (Ez különben nem gyermekésszszel adott tanács, mert Mátrai Gábor, a buzgó múzeumi könyvtár-igazgató sajátkezűleg tépte le az 1848/49. proklamációkat a falakról és így szaporította a m. n. múzeum példányait, hol még most is láthatók az általa gyűjtött csirizes falragaszok). Sajnos, hogy az én színlap-gyűjteményemet kegyetlen kezek megsemmisítették; ez most már pótolhatatlan veszteség.

Elérkezett a válás percze, minden pejtá-

tól elbucsuztam, Weber Fannitól is érzékenyen, a há/beliek megsirattak; én is sokat sirtam; azonban jobb jövőt reménylettem, legalább is a sok verés alóli menekülést, a mit el is értem, ez némileg vigasztalt. Szept. 29-én nagynéném és idősb néném kísérték Nyitrára, hova estére megérkeztünk. Miután nagynéném másnap beiratott a piaristáknál a II. gymnasiumi osztályba, az enyéim haza utaztak, én pedig kezdtem a háziak körében ismeretséget kötni. Az öreg Király, házi gazdám, előhaldott mellbeteg volt, neje egy elhízott, de azért tetszelegni vágyó asszonyság volt; idősb fiuk a mérnöki cursust végezte. Erneszt, a kisebbik, a VI. osztályt járta s a papi pályára készült; volt egy lányuk is, Angyelika, ki 14—15 éves lehetett és rendkívül szép volt, csakhogy a szerencsétlen, egyik összezsugorodott lába miatt mankón járt; engem, mint legkisebbet, mindig pártfogolt, azért most is élénken emlékezem jóságos arczára, mintha látnám; egyik kosztos, a szomszéd tormosi tisztartó fia, a másik szegényebb sorsú fiú, jó barátaim lettek; volt még egy öreg asszony is, a háziasszony anyja, ki csak tótul beszélt, míg a többiek, habár rendesen tótul folyt a társalgás, tudtak mind magyarul.

A timár-ház összes lakói szigoruan meghagyták, hogy irjak ám levelet gyakran és tudósítsam őket sorsom felől; erre csakhamar nyílt alkalom. A kipakolásnál t. i. észrevettem, hogy egyik szükséges kézikönyvemet otthon felejtettem. Én eddig ugyan csak messziről láttam levelet, de annyira biztam magamban, hogy

senkitől sem kértem tanácsot, csak egy 8 rét lapot és hosszában irtam reá szószerint és betűhiven: »October 2 sodik küldöm ezen levelet 1840. Tánt ha elküldené az öreg kataka-zimust ha nem tudgyák hát majd megmutassa a' Gisztli vegen ojan kis haj kefélét járok é rajzoskolába köszöntetem minyájukat egésségesek e jo kosztom van en egésiges vagyok.« (Aláírás nélkül). A boriték elveszett, de azt mondták otthon, hogy nevemet a boritékra irtam. Ezen első levelemet, mint curiosumot megtartották; így maradt meg az eddig hűségesen lemásolt 9604 levelem mellett; úgy szintén a kapott leveleket is (1850 óta) megőriztem. Ezen első leveleмен annyira elszörnyűködtek az otthoniak, hogy azonnal irtak házigazdám-nak, hogy fogadjanak egy tanitót, ki levélírást tanítson; a mi meg is történt, mert egy piarista növendék oktatott ezután, nála irtam leveleimet, t. i. a levelező könyvből a minta szerint leírattavelem a levél elejét és végét, közbül pedig kívánságaimat és hireimet.

Az iskolai év elején a házbeli fiúk elvezettek a környék nevezetességeinek megtekintésére, nevezetesen a Zobor hegy engem nagyon meglepett, mert én eddig csak a komáromi Monostort ismertem, ehhez képest pedig a nyitrai hegy, sziklás homlokával, előttem Csimborasszónak tűnt fel. Részünk volt egy szüreti mulatságban is. Zelenka postamesterternek, a háziak rokonának, volt a Zobor aljában szölleje s oda meghívta az egész családot, tehát minket fiukat is. Ez már nekem való mulatság volt; összekóboroltuk a hegyet;

de medvét láttunk, én ugyan rövidlátásom miatt nem vehettem ki, az ottaniak azonban, mint szakértők, ezt erősen állították, tehát visszafutottunk.

Itt megemlíthetem még azt is, hogy Komáromban az ev. reformátusoknak is volt gymnasiumok, melyet középtanodának hívtak és ebben gondolkozástant, költészetet és szónoklatot tanultak; ezen évben Vály Ferencz (Jókai Mór sógora) volt ott a tanár, ki mint polyhistor a magyar német, latin, görög nyelven, mértanon, paedagogián és mythologián kívül még franczia s angol nyelvre is tanította a diákokat, természetesen mindennek csak csak az elemeit. A collegium épületére s az előtte elterülő téres udvarra büszkék voltak a komáromiak; ezért számíthattak is arra, hogy ide helyezik át a pápai főiskolát; azonban ezen eszme nem talált ott viszhangra. Volt a komáromi collegiumnak pár ezer kötetből álló könyvtára is, még a tudós Péczely József és Mindszenty Sámuel idejéből származhattak a könyvek (melyeket a collegium emeleti termében az 50-es években én rendeztem), mert többnyire régiek voltak; később nem is volt alkalom a collegium hanyatlása következtében azokat szaporítani.

Az időjárásról is némi keveset fölemlíthetek; az év elején tartós langy idő volt, úgy hogy a hajóhidat már február 11-én beállíthatták; a Vág-Duna hidját pedig, miután az árvi zektől sokat szenvedett, ápr. 20-tól jún. 27-ig kemény faanyaggal kijavították és szilárdabb állapotba helyezték.

Végül pedig két írónk levelével zárom be ezen évi közlésemet. Beöthy László, a korán elhalt, nagy reményekre jogosított humoristánk élete, sokban hasonlított Petőfi életpályájához, nem szerette az iskolát és azért nem mert szigorú atyja szeme elé kerülni; sokat bujdosott, színész is volt, szerette az irodalmat és csak ennek élt; édes anyját, mód nélkül kegyelte, jó szíve volt, barátait szerette, becsülte. Ő is elmondhatta: »Boldogtalan voltam teljes életemben . . .« Csak igen ritkán irt levelet, mert ha jó dolga volt, a levélírást fölöslegesnek tartotta, ha pedig rosszul ment a sorsa, akkor sem panaszkodott; azért is maradt oly kevés levele reánk, tehát kétszeresen érdekes az itt közlött két levél, melyek első kis munkájáról és színművéről adnak fölvilágosítást.

»Kedves bátyám! Vettem leveledet, igen köszönöm mit benne kívántál. A jogász bálnak vége; meglehetősen mulaték, annál is inkább, minthogy előtánczos voltam; nagyon sajnálom, hogy oly későn kaptad a jegyzéket egy kis reményem volt hozzád, hogy eljössz, minthogy ígéreted ellenére karácsonykor nem látogattál meg. Zsiga könyve, mint irod, nem sokára meg fog jelenni, de az én »Hajnalka« című könyvem, mit gyermekek számára írtam, hamarabb elkészül, már sajtó alatt van s úgy gondolom, hogy két vagy harmadfél hét múlva már téged is megfoglak belőle egy pár példánnyal ajándékozhatni. A könyv, mint egy 4 nyomtatott ivre terjed és igen csinos kiállításban fog megjelenni. A műkedvelő társaságot el törlék s én a színpadon léptem felszavalni,

hogy bámuljon a kecskeméti publikum s legyen némi fogalma — a szaválásról!! Szaválásom (egy kis dicsekvéssel legyen mondva) mint mindig, úgy jelenleg is igen sikerült volt, mit a közönség szünni nem akaró éljenzései eléggé tanusítanak; Karika prof ur pedig azt mondá egy társaságban, hogy »Beöthy szaválásán nem kell csudálkozni, mert — ugymond — ez már a Beöthyekben nemzetség-nyavalya. — Ne tarts édes Károlyom dicsekvésemért szemtelennek, meg vallom e kis hiuság már gyenge oldalom — Mult héten szombaton adták a kecskeméti szinpadon első szinművet a »Borbély legényt,« zsufolva tömött színházban; soha ember még kíváncsiabban nem ment a színházba, mint akkor s több mint százan kénytelenítettének már a pénztártól visszamenni, a darab mint észre vehetém elég nagy hatást szült s játék végeztével egy óra negyedig tartó kihívások közt megjelentem a szinpadon. Az életben már igen sok bolondságon átestem, de mint látom, még nincs mindennek vége, képzeld csak: negyed napja a Casinó bálban voltam, s ott egy gazdag földes úrral tánczközben (hogy és mikép az leírni igen hosszú volna) összevesztem, minnek következtében a földes úr, — neve Semniczky, — néhány ügyvéd barátainak unszolására duellumra hitt ki, igen szívesen — mondám rögtön — tehát mához két hétre, minthogy ez idő alatt igen szeretném magam gyakorolni a lövésben.« E szavakat mondám neki, s mint látszik, nem igen tetszett neki, hogy oly lovasias ajánlata általam el fogadtatott, alighanem csak rám akart volna ijesztetni; ezzel a bálban

a' csönd helyre állítaték. Másnap Semniczki el futkos a proffessorokhoz, s kéri őket, hogy a duellumot akadályoztassák meg, minek következtében, iskolai szék hirdetteték, s párbajom a legszigorubb büntetés alatt letiltaték. Semniczky uram azóta Kecskeméten nem is látható. Ezt nem irom meg haza, mert azt fogják gondolni, hogy hányavetiségből veszem össze, pedig isten látja lelkemet, hogy veszekedni szándékom nem volt, annál inkább valakit duellumra ki hívni, miután víni nem tudok, — hanem a ki engem ki hí, biztosítom őt, ha bár éltembe kerüljön is, de ki hívását elfogadom. — Multkor kaptam édes anyámtól levelet, melyben — kérésém után — föl hatalmazni szives volt engem arra, hogy egy pár báli topánra tőled kérjek pénzt, kérlek tehát Károlyom, — minthogy már a topánt meg készítetém, ha lehet, küld meg az árát (lagir topán 4 pfrt). Leveledet minél előbb el várom, csókollak szerető öcséd

Beöthy Laczi.

Az isten áldjon meg kedves bátyám, most utott eszembe, hogy neved napja van.«

»Kecskemét, július 28.

Kedves Károly bátyám! Mult héten csütörtökön tevém le examenemet. Alig léptem ki az iskolából, már is oly nagy akadálylyal kell küzdenem, melyet alig hiszek, hogy le győzhessem; ugyanis Szilády, az átkozott nyomtatási költség árában, le tartóztatá bizonyítványomat, — s bár minden utat módot megpróbáltam, semmikép sem juthattam hozzá. Most nem tudom, mi tevő legyek, — haza

írni nem merek, annyival kevésbbé haza menni, miután az atyám szigoruan rám parancsolt, hogy testimonium nélkül haza ne menjek, melyet e szerint meg is teszek, s inkább akár hova és akár merre, de haza semmi esetre sem; meg lehet talán suplicatióba fogok menni. Kérlek kedves Károlyom tanácsolj, mit tegyek, mert én magam már azt sem tudom, fiú vagyok e' vagy leány; soha ennyire nem voltam le verve; még három napig van kosztom, — azontul se kosztom, se szállásom, — s én bizonyítvány nélkül még sem mehetek haza. Ha leszesz oly szives, s levelet írsz nekem, azt minél előbb minél hamarább tedd; az isten áldjon meg — szerető öcséd B. L.»

Laczi barátom nem szokta leveleit keltezni, de az kétségtelen, hogy 1846-ban végezte jogi tanulmányait Kecskeméten és ezen évben jelent meg »Hajnalka« cz. munkája; testvér bátyja Beöthy Károly akkor ügyvéd volt Pesten. A leveleket érdekességöknél fogva előzőleg már az 1840. évnél közlöm.

•Komárom, május 20. 1840.

Édes Károlyom! Olvastuk legközelebbi leveledet, melyben hazafiságtok eleven jeleit leírad. Dicséret nektek, s tisztelet a hazafinak. Pozsonyban most mi is bemutatánk bucsutiszteletünket egy emlékkönyv ünnepélyes átnyújtásával, melyben minden, az országgyűlésen jelen volt tisztelőinek névsora olvasható. Az országgyűlés vége classice ment, ha kiveszszük azt, hogy vallásból semmink sincs. Egyébiránt az ifjuság oly regényes ingerültségbe jött, hogy egyedei nagy része kész ve-

gyes házasságra lépni, csak azért, mivel áldást a paptól nem kapnak a reversálisok' meg nem ajánlása esetében. Én Győrnek jövék; tudhatod miért? . . . erről nem is szólok, csak azt említem meg, mikép oda érkezésem éjszakáján Kőmivesnéhez hívtam Sophie névünnepére, hol a legédesebben tánczoltam s mulattam jó ideig. Különben jól 's csaknem szakadatlanul mulattam. Bezerédy Pepivel. Ismersz, hogy én százak társaságában is csak egyhez simulok leginkább, ki ha bár relativ érdekeivel is a többiek felett magához olvaszthat. Irmával nagyon jól mulattam, s mivel falura hívtak, szán, dékom volt, e hét végeig Győrött maradni azonban atyámmal találkozám ugyanitt, s csak elkocsizék haza, tán . . . történhető legjobb mulatságom' előőráiban. A flórabálra egyébiránt elszándékozom, s jőj, ha lehet te is. Itthonn épen unalmas nem vagyok, de még is némi hiánynyal. Atyánk Janicsárral épen tegnap bérelte ki a hidakat évenként 27,000 s néhány száz forinton 6 esztendőre. A német nyelvbni, s általad óhajtott gyakorlás megengedtetik, sőt sürgettetik, így hát tanulhatsz. A fürdőkertben szép zenés esték történnek, férfi- s nőnem mulatására. Holnap tagosztályra megyünk. Csizmazia Jánosnét tegnap temették el. Csókolunk öreganyámmal mindnyájan, bátyád

Beöthy Zsigmond.«

A levél szélére írva : »Szombaton Jankanapra készülünk.«

Kivül : »Beöthy Károlynak Pápán.«

X.

Tót világ Nyitrán, — Zoborhegy és nevezetességei. — Angyalka. — Hogyan tanítottak a piaristák Nyitrán. — Mi történt Komáromban? — Színészet. — Földrengés. — Javitó dologház. — Tánczvigalom a koldulás eltörlésére. — Hidleszakadás. — A várkormányzó német levele — Orbán Gábor rajzmester. — Hidassy Kornél. — Vissza Nyitrára. — A vadkörte, sapkám és az erdész-leány.

Nyitra, ez a püspöki város, hajdan Svatoptluk birodalmának fővárosa, védőbástyája volt a tótságnak, még ma is az, mert alig-alig lehet őket fölebb szorítani. Itt végződik a Kárpátok déli nyulványa, a magas Zobor, melynek sziklás, kopasz homloka már Érsekujvárnál szembetűnik; azonban innen délre Komáromig és még azon túl is síkság terül. Nyitra vára, a Zobortól negyedórányira délre, egészen magában áll, kősziklás hegynek a tetején, mely keletről a Nyitra vize mellett szédítő meredekségű s fönt kőfallal, bástyával van körül fogva. A vár elég tágas, mert kettős székesegyháza van, az újabb és régibb, ez utóbbit még Gizella, szent István neje építtette; mellette van a tágas püspöki palota s egyéb épület. Itt muto-
gatják azt a sziklába vájt börtönt, hol Vazul herceget fogva tartották és megvakították. Ezen vár lábánál terül el a város, dombos, sziklás, hepe hupás, akkor még rendezetlen utczáival, mely azonban délfelé már elég lapályos. A kis Nyitra folyó szeszélyesen kanyarodik itt a vár és város körüli völgyben, síkságon, több helyt szigeteket képezve; körül folyja a várost, átöleli, mint anya a gyermekét.

Mátyás király korában Nyitra város lakossága általánosan magyar volt; akkor a bíró (Barucz Mihály), az egész városi tanács és a háztulajdonosok csupa merő magyarok voltak;

a hegybíró: Mészáros Bertalan, esküdtek: Szabó István és György, Zythás Márton, Hamar Antal, Gerencsér Máté, Kopasz Benedek, házbirtokosok: Zamos Bálint, Rozsos László, Asszonyfalvi Szabó Tamás sat.

Nem így volt ez 1841-ben. A lakosok, a statisztikusok szerint, tulnyomólag tótok voltak, elvértve akadtak németek és magyarok is. Hogy mennyire tót város volt még akkor Nyitra, eléggé bizonyítja tótságát az, hogy a legközelebbi falu Tormos lakossága még most is kizárólag tótul beszél; az 1900. évi népszámlálás szerint a 998 lakos közül csak 60 iratta be magát magyarnak; innét kerülnek ki Nyitrára, a cselédek, iparos tanoncok és a piaci élelmi árusítók. Nyitra városában azonban legujabban a helyzet javult, mert az utóbbi 1900-iki népszámlálás szerint a 15,169 lakos közt magyar volt 7219, német 2312, tót 5538, oláh 5, horvát 4, szerb 2 és egyéb 89.

Tegyük egy sétát a Zoborra. Az év kellemesebb napjain igen kedvelt kiránduló helye ez a városbelieknek; természetesen első sorban a diákságnak. Én ugyan ezt a görbe országot nem szerettem, de pajtásaim kedvéért ráfanyalodtam e hegyi sétára. A város éjszaki szélén a vár alatt, a Nyitra folyó hidján jutottunk át; itt áll a szép kétemeletes vármegye háza; ezután a várhegy alatt haladva, ismét a sziget körül folyó Nyitrához értünk; a hidon átmenve, akkor a sziget elhanyagolt, cserjés, vad fákkal beültetett terület volt, melynek közepén mulató kőház hívogatta a vendéget, hol frissítőkkal szolgáltak, olykor volt zene s tűzijáték is; mi ugyan ez utóbbit, a pénz szüke miatt, a várhegyre mászva néztük. A kis szigeten csakhamar áthatolva, rétségre értünk és

a napon pörzsölődve eljutottunk a hegy lábához, hol elég jó bort termő szőlők terültek el, több nyári lakkal beépítve. Itten a hegyoldalban már akkor is elég kényelmes hegyi ut vitt föl; a közepő táján, az ut mellett volt egy nagy vörös fakereszt; ide az aljból fölhozott követ dobott mindegyikünk megszokásból; ha kérdeztem okát, a kebelbeli tót ifjak, úgy magyarázták ezt meg, hogy kápolnát fognak abból építeni. De már ezután meredekebbé vált az ut, sapkámot is levettem és törültem homlokomról az izzadságot. Végre előtűnt a nagy fehér emeletes épület, félig vadászlak, félig vendéglő, hol mi tejet ozsonnáztunk. Ezen épület előtt kis térség, tisztás terült el; innen élveztük az oldal kitátást. Ezen helyen egykor a camaldulensis barátok kolostora állott; templomuk ugyan romban feküdt, de láthatók voltak az oltárok, falak aranyozásai; temérdek köttörmelék fődte a környékét.

Fáradalmunkat kipihenve, a többiek biztatására én is, habár a hegymászáshoz nem szoktam, neki indultam a meredek utnak, a hegy csucsára. De addig vajmi keserves volt a járás, a rendes hegyi ut megszűnt, görgeteg szikla hulladék fődte a földet, több helyt hegyi csermely folyt; a kinek jó szeme volt, csak ellépkedett, de én vaksi voltom miatt csak-hogy ki nem ficzomitottam a lábamat, mert mindig ingatag kőre léptem. Daczára a tölgy, cser és nyár borította árnyas hegyoldalnak, én bizony izzadtam és a földi epret szedő fiukhoz csatlakozva le-le kuporodtam. Már hallottuk az előcsahosok lármáját, hívogató kiáltásait a hegytetőn. Tehát mi is ráfanyalodtunk és fölbandukoltunk a tetőre. Itt már tisztás fogta körül a nagy sziklatöm-

böt. A kilátás felséges volt, mert láttuk az egész Nyitra-völgyet, teljes szélességében és előterén a várhegyet, a várost, mindezt alattunk és a közeli s távoli hegyeket kisebb nagyobb magasságukban. Valóban szédült a fejem, ha elgondoltam, mi lehet még ott távolabb a hol azok a sokkal magasabb hegyek kéklenek, hegy tetején hegy, mily keserves lehet ott az élet, a hol buza nem terem, csak zab.

A Zobor csucsára kapaszkodásnak azonban van egy főczélja: a Szórád lyuka barlang a sziklában, a hol a pogány magyarok idejében Zoerard szent életű remete lakott. Sok mondát fűztek a nevéhez; a többek közt, hogy a barlangból földalatti ut vezetett Szent-Benedekre tanítványához, szent Benedekhez; ezen uton közlekedtek egymással mindaddig, míg a Vág mellett jártukban a vízbe fullasztották őket a pogány magyarok, így lettek martYROKKÁ. Akkor is szent kép volt a barlangban, hova évenként egyszer bucsut járnak a Zoerard tisztetői.

Volt a szikla ormán három nagy fenyőszál, fölül vas karikával összefoglalva. Az én tót pajtásaim azt hazudták, hogy ide akasztották fel a tótok a Zobor magyar vezért. Még akkor nem tanultam magyar históriát, de azért még se hittem ezt a tót mende-mondát. Később aztán a krónikákból meggyőződtem, hogy Svatopluk fiát Zuburt fogták el a magyarok Nyitra várában és azt akasztották fel a hegy tetejére. A három fenyőszál pedig egyszerű mérnöki jel volt. Jelenleg a millenium egyik emléke disziti a hegy ormát. Most már elgondolhatom, mennyire hitelesek a tótoktól irt történelmi könyvek, ha azok írói ily elfogult tanokat szívnak magukba.

A lemenet aztán gyorsabb és kényelmesebb volt; úgy hogy igen ritkán szántam el magamat a hegymászásra.

Az én kosztadóim, mint már előzőleg röviden említettem, Királyi Miksa, nyug. püspöki tiszttartó és neje Ambrusovszky Mária, nem valami jó sorsban, de tisztességesen éltek. Házuk a piarista soron 6—7. volt és földszintes, hosszú, az udvarba nyuló épületből állott, kis oszlopos ajtóval és nagy kapuval; négy szobája volt, melynek elseje hét ablakkal az utcára szolgált, az udvarszobák a keskeny udvar miatt nem voltak elég világosak, de annál népesebbek, mert öten voltunk kosztosok: Eckmayer Sándor, szeredi sóstisztnek a fia, a két Bucsányi testvér Viktor és Ferencz, Nyitra-Vicsapról, Filperger, tormosi tiszttartó fia és én. A házi gazda anyja szeretett beszélni a török háborúról, mikor a törökök Nyitrán voltak; úgy bele élte magát ezen régi dolgokba, a mit talán öregatyjától hallott, mintha maga látta volna; ehhez járt egy még öregebb 106 éves anyóka, ki már maga enni sem tudott, úgy etették. A nagyobbik fiu, Miksa, ügyes faragó volt, a botok fogantyujára török fejet, vagy zarándokot faragott; a kisebbik, Erneszt, ki 15 éves volt, Radosnán született és a VI. osztályba járt), pap akart lenni, de hogy azzá lett volna, nem tudom; szelid, szőke fiu volt, ki velünk kosztosokkal jól bánt, gyakran kalauzolt Nyitra vidékén és oktatással, tanácscsal látott el bennünket. A kis sánta lány, Angelika, anyjának segített a háztartás körül.

Most a házi kosztról szeretnék beszélni, de a nyitrai konyha a komáromit meg se közelítette; reggelenként rántott levest kaptunk

reszelt tésztával, vagy ugyanezt tejben; délben pedig a zsiradékot, mely vaj vagy avas szallonával készül, a mivel bőven éltek a tótok, ugyszintén a gyakori hajdina vagy pohánka kását ki nem állhattam, sokáig nem ettem, éhen maradtam; ilyenkor a kis sánta kulcsárné dugdosott nekem titokban mindenféle süteményt. Ezt a jó leányt a háznál Angelikának, Angylikának vagy Anzsélnék hívták; de én jó szívéért Angyalkának neveztem, ez hizelgett és tetszett neki. Ő tanított engem tót szóra is; mélabús tót dalokat igen szerettem, ezeket megtanultam tőle értelmüket megmagyarázta, csak egyre emlékszem, mely Moa milával (Én kedvesem) kezdődött. Miután levelemben gyakran panaszkodtam, hogy rossz kosztom van, nélkülözésemet az otthonival enyhítendő, minden nyitrai vasárkor egy komáromi kefekötőtől, a küldött holmival, néhány huszast és egy egész mákos rétest (ezt igen szerettem) küldtek. Ezzel aztán természetesen az Angyalkát vendégeltem meg. Különben a kosztosok és házbeliek közt rend, béke s egyetértés uralkodott.

De látogassunk el az iskolába is. A gymnasium I. grammatikai osztályába járó fiukat parvistáknak, vagy minimistáknak hívták, a II. osztálybelieket princípistáknak; mi tehát némi felsőbbtséget gyakoroltunk amazok fölött, ha nem is néztük le őket, de a társaságunkban alantas szerepet játszottak. Nyitrán, mikor 1840. október első napjaiban megtartottuk a Veni Sanctét és a Legest felolvasták, aztán ezt ráadába helyezve az iskola falára is kifüggesztették, megtudtuk abból, hogy korcsmába, kávéházba, színházba járni tilos; de voltak ott egyéb pontozatok is, melyek közül természetesen a jelentéktelenebbeket elfelejtettük,

a kifüggesztett iskolai törvényeket pedig senki se olvasta; a főbb tilalmakat azonban megtartottuk, nehogy valami következménye legyen. Az én professorom ekkor Wágner József piarista volt, a ki Podolinban, Szepesmegyében 1814. ápr. 14-én született, tehát származásánál és nevénél fogva is szepességi német volt, de azért jól beszélt magyarul; mikor én még fél éves voltam, akkor öltözött be (1830. okt. 4.) 1839-ber Léván tanított, szintén a II. grammatikai osztályban, onnét jött Nyitrára; magas termetű, szőke, szelíd képő, jó ember volt; csakhogy igen hideg, rideg, szótlán természetűnek ismertem; fő szaktárgyai a latin, görög és német voltak, többnyire ezeket tanította egész életén át; miután több helyt megfordult, 1878-ban ismét Nyitrára került és ott tanított 1881. febr. 24-én bekövetkezett haláláig.

Általában el volt ismerve, hogy a piaristák jobban tanítottak, mint a benczések; különösen a latin nyelvben tanítványaik már akkor kitűntek a többiek fölött. Ez talán azért is volt, mert szegénységüknél fogva rá voltak utalva a tanulásra s a szigorubb tanításra, őket is úgy nevelték, különösen növendék pap korukban. Bizony nem vitték a reggeli kávé tálczán szobájukba, mint a benczéseknél; magam láttam, mikor ott az én piarista professorom a kurátor segítségével maga pörkölte a kávé lakása folyosóján és nem egyszer vitte föl az ebédről vagy vacsoráról (talán ezt nem is mindig kaptak) tányéron a megmaradt palacsintát vagy egyebet szobájába.

A latin nyelvet Nyitrán szigoruan tanították, a gymnasium falai közt csak latinul volt szabad beszélni; ennek ellenőrzésére volt a signum, melyet a leskelődő diák tartott hátul

a kezében és a kít a magyar vagy tót beszéden kapott, annak oda nyomta a kezébe; a kihez pedig utoljára került a signum, azt a tanár elítélte néhány sornak betanulására valamely latin auctorból vagy 10–20 latin szót kellett bemagolni. A bemagolás itt még jobban szokásban volt, mint Komáromban. Ez a rendszer talán így nem is alkalmaztatott éppen helyesen, mert a megerőltetés az emlékező tehetség romlását okozta. Ezenkívül járta a clamantes is, melyre a lármázókat írták fel és ezeket is latin sorok vagy szavak betanulására kárhoztatták.

A latin kézikönyv itt is a Grigely-féle *Institutiones Grammaticae Latinae*-nek II. része volt, mely 1835-ben nyomtatott Budán; de már ez 201 lappal vastagabb volt, mint az I. osztálybeli; azért ennek is nagy részét kihagytuk; tanultuk pedig abból a névszók neveit, eseteit meghatározva, az egyszerű és összetett névszókat, névmásokat ragozni s a mellékneveket fokozni; tanultunk ezenkívül hittant magyarul, ebből a szentségek magyarázatát, a keresztény igazságokat és a négy utolsó dolgot; Chreszto-mathiát; Phaedrus meséiből latinul: A szajkó és a páva, A szamár és oroszlán, mint vadászok, Az anya kutya, A sas, macska és a vad-disznó, a szarvas és ökrök; ezeket és Stobeus sententiáit nyelvtanilag magyarázva s kívül megtanulva; bibliai elbeszéléseket az ó és új testamentumból magyarul; magyar nyelvtant *Epitome* cz. latin könyvből, u. m. a négy magyar ragozást és az első ragokat, a betűkről, felosztásukról, külön választásukról, a helyesírási szabályokról és a többes számú nominativus képzését: a magyar geographiából, előrebocsátva a földrajz általános fogalmát,

Magyarország megyéit, Horvátországot, Slavóniát és a Csajkások kerületét; számtani műveltet a mindennapi életből vett példákkal; végül a szép és helyesírást.

A latin grammatikában nevezetes volt az Alvari Emmanuel Versus memorialese a nevek nevek nemeiről, mely így kezdődött. Quae maribus solum tribuuntur mascula sunt, ez 149 verssorból állott és be kellett magolnunk; kevesen tudták jól, én azonban megtanultam és ha valaki megfizetett érte el is mondtam egy krajczárért hiba nélkül; mikor ezt nagybátyám előtt is produkáltam később otthon, egy ezüst huszast kaptam tőle.

A templomba járás itt is csakugy volt szokásban, mint Komáromban; ezenkívül vasárnaponként délelőtt szent gyakorlatokat (Exhortatio) tartottak.

A gymnasium nagytermében gyült össze az ifjuság, hol míg a hittanár megjelent, egyik nagyobb diák valamely szent könyvből, péld. Kempis Tamásnak Krisztus követéséről írt könyvéből, vagy erkölcsi elbeszéléseket olvasott fel, ha valaki nem figyelt, vagy fecsegett, felszólította; »quid dictum?« és meg kellett mondania az utolsó szót. Azután a tanár folytatta hittani előadásait.

A testi büntetés pálczából, korbácsból és virgácsból állott; azon különbséggel, hogy Nyitrán nem a tanár büntetett teljhatalmulag, hanem a bűnhődőt föladta a direktornak, a szigorú Villiger Józsefnek és ez jött le azután lakásából az iskolánkba, a köpönyegje alá rejtett virgácsal, fülére huzott fekete sapkával a fején, a milyent rendesen a tanárok is viseltek és előtte rótták a diákra a kiszabott büntetést; azután nyugodtan elment, mintha

semmi se történt volna. Volt ezen kívül külön karcser is.

Én azonban Nyitrán kikerültem a büntetést, talán mert jobban is tanultam, de meg azért is tanultam jobban, mert ezen idegen nemzetiségbeliek előtt fönn akartam tartani a magyar becsületet.

A szünidőnk ekkor is harmadfél naptól állott: kedden fél, csütörtökön és vasárnap egész nap és ezen napokon recreatio-pénzül, tutóri meghagyás szerint kijárt az egy-egy váltó garas.

Meg kell még itt emlitenem a kegyesrendi-eknél a régibb időkből fönnmaradt karácsonyi játékokat; mikor a jelesebb tanulók megcenzurázott kijavított és kipróbált színműveket adták elő a nagy teremben fölállított színpadon, hova szintén mind a hat osztály, sőt a városból meghívott vendégek is fölgyülekeztek hallgatókul; azt talán nem is kell megjegyeznem, hogy a női szerepeket is, női ruhába öltözött diákok játszották; így játszott ekkor is Szombathelyi Viktor földim egy kisasszony szerepben.

Az első levelemben kért rajziskolába járást nagybátyám megengedte, sőt elrendelte; az akkori nyitrai rajzmestertől azonban nem sokat tanultam: geometriai vonalakat, faleveleket és egy pár kerti épületet rajzoltam plajbászszal; ezeket megis őriztem. Privátára azonban ez évben nem jártam; a tanulásban egészen a magam erejére voltam utalva.

Az 1840—41. tél szigorú volt, sokat havazott. Mi az udvaron nagy hóembert formáltunk, fejébe kalapot, szájába piros papirosból nyelvet, kezébe botot és lámpást tettünk, úgy bámultuk. Azonban ezen tél reám nézve emlé-

kezetessé is vált. Az iskolába hívó csengetést, bár mily közel volt is a gymnasium, a dupla ablakon át nem hallhattuk, a házi órában pedig nem biztunk, tehát egyikünknek fölvaltva a kapuban kellett örködni, én is gyakran és sokáig álltam ott, úgy hogy mind a két fülem elfagyott, ennek utóbajait aztán évtizedekig viseltem. De még más szerencsétlenség is történt velem; midsőn a kis kapu mellett álltam és kezemet az ajtóragasztékhoz tettem, a szél a nehéz ajtót becsapta s jobb kezem ujját oda csukta, úgy hogy azután a körmöm is levált és sokat szenvedtem.

Végre kitavaszkodott és mi a szabad természetet élveztük, nem voltunk a lakás szűk szobáira szorítkozva, hanem kimentünk a város környékén levő szabad mezőre tanulni, hol a megszokott fenhargon való tanulást háborítlanul gyakorolhattuk. Én inkább szerettem a lapályos helyeket, tehát a város déli részén fekvő kalvária felé vettem mindig utamat. Ezen a dombon volt hajdan a nazarénusok temploma és monostora; ezt akkor előregedett vagy büntetésben levő plébánosok lakták; a terebélyes nagy ákác- és tölgyfáktól árnyékolt kolostoruk mellett mindegyiknek külön kis bekerített kertje volt; a számüzött papok itt kertészkedtek, öntözték virágaikat; én pedig leheveredtem a füves domboldalba, néztem őket és tanultam.

Elérkezett a husvét is, mely akkor április 11-re esett. Mi komáromiak (mert kivülem még ketten jöttek föl Nyitrára a II. osztályba, Keszler Ede és Pundor Gyula) haza igyekeztünk és már egy héttel előbb Keszlerért eljött az atyja a ki engem is magával vitt haza. Pundor Gyula, ki nem volt jó tanuló, talán a honvágy is

bántotta, otthon is maradt és így a II. osztályt ismételnie kellett; azért én vele a barátságot tovább is föntartottam. Volt még egy komárommegyei (koltai) tanuló a gymnasiumban, Szombathelyi Viktor (a későbbi komáromi alispán), ki idősebb volt mint én, azért nem jöttem össze vele, de igen jól emlékezem zöfd szalagos szalma kalapjára, sugár termetére, szép fiu volt.

Későn indultunk, azért lehetett éjjél, mikor megérkeztünk Komáromba; nem is szállítottak le a timár-háznál, hanem a pékházban Kesztléréknél adtak éjjeli szállást. Másnap nagy örömmel és nagy zajjal jelentem meg nagybátyáméknál. Hogy mennyit kellett beszélnem, pajtásaimat látogatnom és élveznem a komáromi otthont, ezt talán nem is kell emliteni. Elég az hozzá, hogy elröpült az idő s én még csak a kis Weber Fannit se látogattam meg. A husvéti kalács, piros tojás, öntözés sat. mulatságok bő szórakozást szereztek nekem. Egszerre csak előállott a kocsi és ismét Nyitra felé vettük utunkat.

Azonban egy hiányzott nekem Nyitrán, nem volt olvasmányom; a házbeliek tót könyveit nem olvastam, más családbeliekkel pedig, kiknél meglehet, hegy találtam volna nekem való könyvet, nem ismerkedtem, tehát ezt az időt is tanulásra fordítottam. Különben a nyitrai könyvtárak (kivéven a piaristákét, mely 8000 kötetből állott, és a püspököt) nem lehettek bőven; akkor az egész megyében csak egy nyomda volt, Szokolczán, itt is holmi tót verseket, prédikációkat és imádságos könyveket nyomtattak.

Szerettem a természetet, a szabadban való kószálást, időzést; ez volt itt is fő gyönyörű-

ségem; csatlakoztam Filperger barátomhoz és kosztos-társamhoz, ki gyakran kijárt a szomszéd Tormosra anyjához. Uri lakásuk volt, gazdasággal, nagy gyümölcsös kerttel; itt aztán összeverődünk több más iskolatársakkal és a falubeli fiukkal és kifogyhatatlanok voltunk a leleményes gyermekjátékokban, azt pedig mondanom se kell, hogy a játék után dus osonna várt reánk a tisztartó-lakban.

A Királyi család az iskolai év közben, 1841. év tavaszának utólja felé széteszlott, okát nem tudom; de házukat, ingóságaikat eladták; az öreg Királyi fiaival leányához, özv. Zelinkáné postamesternéhez költözött és 1844. decz. 22 én ugyanott meghalt sorvadásban 72 éves korában; nagyobbik fia Miksa, már előbb 1842. május 9-én elhalt 20 éves korában. Királyiné leányával, a mint hallottam, Jaross Vincze esztergomi kanonokhoz (ki 1859-ben halt el) gazdasszonynak ment. Mikor elbucsuztunk, a kis Angyalka sirt keservesen, én is megsirattam, nem a családot, de őt sajnáltam, kit a balsors idegenbe kergetett. Sokat tudakozódtam utánuk, de azóta se kaptam felőlük semmi hirt.

Minket kosztosokat szétesztottak a szomszéd házakhoz; én rézsut átellenben Gábori József doktorhoz kerültem ezen pár hónapra kosztra, hol Jánossy Rudolf volt a kosztos társam, a ki együtt járt velem a II. osztályba. Minderről később többet írok; most csak a vizsgákra készüléssel voltunk elfoglalva s haza gondoltunk legtöbbet.

Végre befejeztük az iskolai évet és miután a jó Horvát Sándor, jelenleg nyitrai gymnasiumi igazgató, megküldte a 63 év előtt ott hagyott jogos tulajdonomat, iskolai bizonyítvá-

nyomat (oly igen siettem akkor haza), pontosan leírhatom tanulási előmeneteletem; jeles voltam mindenből: a hittanból 15-ik, a főtárgyakból 16. és a magyar nyelvből 14. (az utóbbit, mint komáromi fiu. most is röstellem); az osztályban 67-en voltunk és az egész gymnasiumban 325-en.

A komáromi eseményeket nénéim hűségesen megírták nekem, minthogy én szülővárosom iránt mindenkor kiválólag érdeklődtem. Lássuk tehát Nyitrán tartózkodásom alatt mi történt Komáromban.

Fekete Gábor színésztársasága kétszer is megfordult ott. Viselt dolgait, a közvetlenség és hűség szempontjából, Szuper színész írott naplójából jegyzem ide:

»... Később Megyeri is eljött hozzánk vendégszerepekre Győrbe, de ő már korántsem tudta azon enthusiasmust előidézni, mit Lendvai; el is hagytuk aztán Győrt s Megyerivel átmentünk Komáromba, hol heti időzésünk után bejött a zord kegyetlen tél és a farsang, mely miatt a szinteremben nem maradhattunk s tovább kellett folytatnunk utunkat pesti vendégünkkel Megyerivel együtt.«

»1841. január hóban kegyetlen hidegben hurczolkodtunk a Duna jegén keresztül Komáromból Szönybe, minthogy kocsival nem volt bátorságos átjönni a jégen, Szönyben kellett felpakolnunk, s zord hidegben utaztunk három nap Komáromból Szombathelyre, mely utazás kellemetlenségét a kedves humoru Megyeri enyhítette.«

»Vigan töltém otthon az 1-ső májust, s harmadik héten vissza utaztam Fehérvárra... míg távol voltam, társaságunk annyira megszaporodott, hogy azt két felé kellett osztani,

s mi Erdős rendezősege alatt Feketénével Tatába mentünk, de itt a játszásra helyet nem kapván, kénytelenek voltunk Komáromba menni, hol számunkra arénát építettek, s a pártfogást annyira megnyertük, hogy mikorra Fekete utánunk jött, már mi részvényes társulat által biztosított társulat voltunk, ekkor Fekete Gábor volt a legnevezetesebb igazgató egész Magyarországon, három megye által biztosítva és pártolva, birta egyszersmind a füredi színházat is és Pápán is részvények által biztosított s társulata fehérvári részét Füredre s Pápára vitte, mi pedig az egész nyarat Komáromban töltöttük biztosítás mellett és derült napok közt; vig fiúk voltak ekkor többen társulatunknál, mint Fitos a tánczmester, Egressy Béni a zeneszerző, Egedi első szerelmesünk, mind csinos, szép fiúk, kik különös pártfogásban részesültek a közönség részéről, már ekkor én is az elsőbb rendű vidéki színészek sorába tartoztam s kegyencze voltam a közönségnek.

«Komáromi pályánk vége felé vendégeink voltak Dériné; Megyeri, Egressy Gábor és Szentpéteri, itt sokat tanultam, s e mellett még egy regényt is irtam, mit később Friebeisz elvett tőlem kiadás végett, s ő megszökvén Pestről, regényem örökre elveszett. Augusztusban Lendvai volt vendégünk, Szeptemberben megjött hozzánk Antónia is, kinek igen örültem, mert vele mindig szíves barátságban voltam.»

»Október 10-én egyesítette Győrött Fekete Gábor két társaságát, mi dereglyén jöttünk fel Komáromból sok fatalitások közt, a másik rész ugyanekkor érkezett meg Pápáról s velök Megyeri . . . Egressy Gábor, kinek öccse a jeles zeneszerző már ekkor visszament a nemzeti színházhoz, s bátyja most hozá

híret kézfogójanak Komáromból hol én is fogadást tettem Béni barátommal, hogy együtt nősülünk.

»Győr, decz. 30. Vége van már az equipagenak is, a mit drága pénzen vett a mult őszszel Komáromban, most 100 frton kelt el kocsi, ló«.

Márcz. 9. fél 6 órakor d. u. a Vág-Duna folyóban oly erővel indult meg a jég, hogy egy hidlábat megingatott és félóra alatt a viz ereje négyet magával sodrott; éjjel ismét kettőt kiütött (ez uj hidlábakat a Vág-Duna nagyobb ágában, a szigeten tul, még azon évben keményebb fából verették le); az nap a nagy Dunában is megmozdult a jég, de csak a sziget orrán. Márcz. 11. d. u. 3 óra tájban oly erővel indult meg itt is a jég, hogy a hajóhidnak szigeti oldalán levő hidlábat magával sodorta; 12-én d. u. 2 órakor a kis Duna ágában a jég, a jégtörőkön megtörve, minden kár nélkül lefolyt és 14-én reggel a folyó minden ága tiszta volt a jégtől, ugy hogy márcz. 21. a hajóhidat bekötötték és esti 6 órakor azon a közlekedés megnyitott.

Április 1. fél 12 órakor délben kisebb földrengés volt; azonban okt. 24-én délután fél 2 órakor oly erős volt a földrengés, mely két perczig tartott, hogy több helyt a kémények, tűzfalak ledőltek és nem volt ház, a hol repedést ne észleltek volna a falakban, ugy, hogy a szobák padlatát vakolatok borították; a megyeház homlokzatáról a kőből saragott megye czimere is lehullott. Nagy volt a rémület, mert ily erős földrengésre 1822. óta nem emlékeztek a komáromiak.

Jul. 18. délelőtt 10 órától délután 4-ig

oly nagy volt a hőség, mintha fűtött kályhából jött volna ki a légáramlat.

Áprilisban a megyei javító dologházban megkezdették a munkát. Akkor a megyei börtönben 80 rab őriztetett (20 gyilkos, 2 gyújtogató, 55 tolvaj, rabló, egy pénzhamisító, egy elmeháborodott sat); ezek az auburni hallgató rendszer szerint egyenként külön szobácskákban voltak elzárva, a szobák körül tágasabb csarnokban minden vasárnap isteni tisztelet és szent beszéd tartatott. A rabok közül 45—60-an dolgoztak nappal a közteremben szintén hallgatva. Ekkor a megyei gyűlésen felszólaltak, hogy 9000 nemes jogainak szentelve, a város a megyeház-utczát legalább két lámpával világítsa meg.

A megyei évnegyedes gyűlések ez évben igen élénkek voltak. Április 2 án a vegyes házasság ügye fordult elő; a karzat hölgyekkel volt tele, a zalai felirat mellett szavazókat megéljeneztek. Az apát-plébános ellen panaszok merültek fel a kierőszakolt kötelezvény (a vegyes házasságoknál) és a magán házakban történt esketések miatt.

Huszár Imre főszolgabírónak a Baróti Szabó Dávid emlékére köröztetett íve szép összeget eredményezett, úgy hogy Virten az alig kijelölhető sirban nyugvó jeles hazafi emlékköve le fog lepleztetni, mely ünnepélyre a m. tud. akadémia is meghivatik.

Beöthy Zsigmond indítványára az utczai koldulás megszüntetése czéljából máj 2-ra tánczvigalom rendeztetett, melyre a komáromi nők nyeremény-tárgyakat készítettek és 120-130 kézimunkát küldtek be. A tánczvigalom a megyeház nagytermében fényes volt; a báli bevételek és a kisorsolt tárgyak 1330 frt 20

kr. összeget eredményeztek; ebből a 361 frt. 35 kr. költség levonása után 968 frt. 45 kr. adatott át a városnak alaptőkéül a koldulás megszüntetésére.

Szept. 5. d. 9—10 óra közt egy hat lovas 104 mázsa gyapjuval terhelt szekér a nagy Dunán álló hajóhid közepe táján leszakadt, két lóval a habok alá merült és a malmoknak hajtva egyet kiütött, négy ló a kocsissal megmenekült és a szekeret óranegyednyi távol-ságban kivontatták.

Október 4. a megyei közgyűlés a pesti nemzeti színházra szánt 6000 pengő forintot esküldötte.

Okt. 9. a várkormányzó németül irt a megyéhez; ezért figyelmeztették, hogy tartsa meg a törvényt, különben levelei visszaküldetnek.

A mint Komáromba megérkeztem julius utolsó napjaiban, nagybátyám nem tűrhette, hogy én egész nap renyhe életet éljek, azért legalább egy órát foglalkoztatni akart. Elhatároztam, hogy rajzolásra taníttat; hajlamom ugyan nem volt a festészetre, de ő talán azt hitte, hogy ezt is meg lehet tanulni, úgy mint a tímármesterséget. A városnak volt rajziskolája a szent-András mögötti szűk utezában; itt tanították a mesterinasokat és legényeket geometriai vonalakra, czirádákra s más ily hasznos diszmunkák rajzolására, melyet a remeklésnél rajzban és kivitelben föl kellett nekik mutatni. Orbán Gábor volt akkor a rajzmester; ez a borsodmegyei különcz ember 1798 körül született, a bécsi művészeti akadémián félévig tanult, azután a komáromi tanács 1825. júl. meghívta rajzoló mesternek. A ház, melyben lakása és iskolája volt, alacsony épület, vala-

mikor feltöltötték az utcát, úgy hogy ablakaiba a ludak is benézhettek, az utczai gyerekek pedig oda ültek és nézték a rajzolókat; ezt a mester nem tűrhette, tehát a háznak utcza felőli ablakait befalaztatta; ekkor meghanttal dobálták a falát, ilyenkor rajzolás közben fel-fel ugrott, káromkodott és kifutott, de már akkor nem volt ott senki. Nagy széles udvara volt a háznak, oda szolgáltak a rajzterem ablakai, az udvar hosszában a kerítés mellett terebélyes szederfák szolgáltatták csirkéinek a táplálékot, de maga is szeretett velök bibelődni, hivogatta, etette, s mivel cselédet nem tartott, maga is sütötte főzte azokat. Igen hiu ember volt volt, mindig úri módon, kikefélkedve járt, alacsony fényes kalapot és fehér mellényt viselt. Így állott ki a Csóka-kávéház ajtajába a rác-utczán és szemlélgette az arra menő hölgyeket; különben ügyetlen udvarló volt, nem is volt már mai gyerek, szépnek se volt mondható, köpczös alacsony termetével, széles arczczal és pofaszakállával, mégis azt hitte, hogy minden komáromi lány ő belé szerelmes, többeket megkért, de azok gúnyt űztek belőle, senki se ment hozzá, kikosarozták. Különben ügyes rajzmester volt, az 1829. Urániában két rajza jelent meg, magát is lefestette tükörből. Versek is írt, kézíratait, mint Beöthy Zsolt öcsém, ki szintén tanítványa volt, állítja, halála esetére neki testálta. A mily rideg agglegény életet élt, úgy is halt meg, az ötvenes évek végén vagy a 60-as elején, karosszékben ülve találták, midőn teste már oszladozásnak indult.

Az ide-oda menetet is beszámítva, két órát mégis foglalkoztam a rajziskolába járással. Már a nyitrai rajziskolában csekély előmene-

telt tettem, azért az én professorom (így szeretete magát neveztetni Orbán Gábor), rajzmin-tákat tett elém, a melyekről tollrajzzal másol-gattam; mivel pedig ezeket már a megőrzésre érdemesnek tartottam, ide jegyezhetem a sike-rültebbeket, a rajz elkészültének dátumával: aug. 14. vadászlak fenyőfákkal, aug. 18. kő-sziklán épült vár, alatta a város, rajzoltam 3 óra alatt, aug. 24. apró rajzok, aug. 28. a tatai vár, aug. 30. vártorony melléképülettel, szept. 4. vártorony bástyával, szept. 11. Rév-Komárom városából a Vágó-utca szeglete, a piacz-felé a Dumtsa-ház részletével, a hol a kofák ülnek, szept. 16. négy kerti lak és 3 emlékkő, szept. 18. két kerti lak, szept. 21. vártorony és bástya a sziklán, szept. 23. csősz-viskó kazallal és fákkal, szept. 24. csősz-viskó, végre okt. 2. Boldogkő vára.

Ezen szünidő alatt ismerkedtem meg Hidassy (akkor még Hidas) Kornéllal, a későbbi szombathelyi püspökkel, ki nagynéném keresztfia volt. A Hidas család szerencsétlen könnyelmű életmódja következtében elszegényedett, úgy hogy az anya fiával kénytelen volt kis bérelt lakásba költözni, Kornél néne pedig a Szombathelyi családhoz Kolthára ment házi kisasszonynak, hol meg is maradt, míg öcsce, mint miniszteri osztálytanácsos magához nem vette. 1841-ben Kornél az anyjával a Tartler- (most Tátray) házban lakott a Gombai-soron és gyakran volt nálunk anyjával együtt, kit nagynéném különös pártfogásba vett és segített. Az én Kornél barátom néhány évvel idősebb is volt mint én és többi pajtásaim, szeretett bennünket oktatni s tanácsokkal ellátni, már akkor kitűnt észbeli tehetségével többi tanuló társai közt. Gyakran

mondta nagynéném: ebből a fiuból még püspök lesz. Hajlamánál fogva még multságainkat is a tanításra s papi dolgokra terelte; összegyűjtött bennünket és előbb mint pap misézett, mi pedig ministráltunk, vagy kis studiumokat írt számunkra, azokat be kellett tanulnunk és felmondanunk, de mivel ő is az akkori divatot követve lineával vagy pálczával veregetett bennünket, nem találtuk multságosnak a dolgot és szétrebbentünk. Ekkor szini előadásokkal igyekezett bennünket viszhódítani.

A Tartler-ház udvarán volt egy rengeteg disznóól, elég alkalmas szini előadásokra, ezt szemeltük ki előadásaink színhelyéül. A szindarabokat természetesen Kornél írta s mi betanultuk, elő is adtuk a disznóólban. Azonban egy katasztrófa ezen multságunkat is megszüntette. Én ugyanis felvonás közben a disznóól tetejére másztam; ott egy nagy bodzafa hajolt a födéhe, ágain pedig csábítóan kínálkoztak az érett bodza fürtök. A főtt bodzakása kedvelt étele a komáromiaknak, én is szerettem; azért úgy gondolkoztam, ha a málna, szeder a bokorról, fáról szedve nyersen, a bodza főve jó, mért ne lehetne a nyers bodzát is megenni s én jórskán ettem belőle, de rosszul is lettem tőle úgy, hogy a szini előadást is be kellett szüntetni, mert én játszottam a főszerepet. Ennek aztán az lett a következménye, hogy a főtt bodzakását sem ettem többet, sőt a szagától is undorodás fogott el.

Ezután Kornéllal sétáinkra szorítkoztunk; akkor ő Müller senátornál házi tanító volt és könyvtárát használta; igen dicsérte Eötvös József bárónak akkor a Budapesti Árvizkönyvben megjelent Carthausiját, melyet még akkor

nem élvezhettem; de elbeszélte nekem egy ifju kalandjait »Pusztasziget« czimmel; ezt nagy figyelemmel hallgattam, a gombai töltés előtt elterülő réten fel-alá sétálva, többször csak a nap nyugta vetett bennünket haza.

Egyéb multságaim közt fölemlithetem azon kedves vasárnapi délutánokat, melyeket Lendvay Benő barátom tolnai-utczai házukban töltöttem. Nénje Róza, egy évvel volt idősebb mint én, de kisebb-nagyobb barátnéi meglátogatták, és ilyenkor elmaradhatlan volt a mindenféle zálogos játék; természetesen a zálogot ki kellett váltani s ez nevetgélésre, tréfára adott alkalmat.

A kedves szünidő csakhamar elmúlt és nagybátyám, mivel nem volt megelégedve tót nyelvi ismereteimmel, (nem tudtam a lipcsei tót talpasokkal beszélni), még egy évre Nyitrára adott. Október első napjaiban e'ő állott a kocsi s engemet a mentorom, a jó Gisztl bácsi ismét Nyitrára kísért.

Igen el voltam keseredve, sirtam, szidtam a világot, fel-fel jajdultam: »Mért is teremtet az Isten tótot a világra!«

A volt kosztadóimmal és helyemmel meg voltam elégedve; azért ismét Gábory doktorékhoz adtak kosztra. Itt találtam az én Jánossy Rudi barátomat és iskolatársamat, ki a mult iskolai évben is kosztos társam volt. Azért némileg kibékültem mostoha sorsommal.

Október első napjaiban a szokásos Veni Sancte s az iskolai törvények kihirdetése után beléptem a gymnasium III. osztályába, az az grammatistává lettem. Tanárom Wohlfahrt József, igen kedves, szeretetre méltó, humanus ember volt; azonban erről és tanulmányaimról

bővebben fogok a következő fejezetben megemlékezni.

Most még egy reám nézve igen kellemetlen kalandot írok le, mely az új iskolai év megnyitásával történt.

A szünnapok egyikén iskolatársaim és a szomszédban lakó fiuk közül többen összeverődünk és egyik nebuló indítványára a szigetre mentünk vadkörte-t szedni. A nagy szünidő alatt magunkba gyűjtött jó kedvvel, dévajkodással, a kitűzött helyre indultunk és nem sejtve a veszélyt, nem ismerve a tilalmat, a sziget cserjésén áthaladva, a sűrű fák közt megérkeztünk a vadkörtefa alá.

Az indítványozó fölmászott a fára s onnét verte a vadkörte-t, mi pedig alulról ugyanazt tettük és a lehullott gyümölcsöt tömtük a zsebjeinkbe. Azonban a fiu a fán egyszer csak elkiáltja magát: »Jön az erdész, fussunk«, ezzel lekuszott a fáról és a hányan annyifelé futottunk; én vaksi létemre a város felé futottam, egyenesen az erdész karjai közé. Hogyan bánt velem, azt le se írom, de hogy a sapkámat elvette, ezt már igazán fájlaltam. Sirva mentem nyomában, kérve kértem, adja vissza a sapkámat, de ő hajthatatlan volt és a hidon áthaladva, a váralatti egyik házban tűnt el, vele együtt sapkám is. Én néztem utána, leborultam a hidkarfájára és keservesen sirtam, az az sirva bőgtem. Elgondoltam azt, hogy egyetlen sapkám nélkül hogyan megyek hajadon fővel a városba, mindenki ujjal mutat reám, kinevetnek és otthon még ki is szidnak, ez a szégyen követ az iskolába. Ekkor még jobban sirtam. Egyszer csak simogatja valaki a hajamat, sapkát tesz a fejembe s így szólt: »Ne sirj, itt a sapkád!«

Fölnéztem, csinos kis szőke lány állott mellettem, tarka ruhában és kék mellénykében, és nevetett; én bámultam, szájátva, szótlánul néztem őt, azután haza futottam. Hogy a kis lányka szivességét meg se köszöntem, ezt ma is röstellem. A Duzbába, püspöki erdész leánykája volt.

XI.

A Gábory-család. — Wohlfarth József tanárom. — »Ezer egy éjszaka.« — Egy nem sikerült kirándulás. — Treszka néném férjhez megy. — Szemere és Zaklukál. — A sárkány. — Bécsy Juliska. — Színi előadásunk.

Gábory József gazdám tekintélyes ember volt Nyitrán mint orvos, később mint megyei főorvos; a nyitramegyei Csejtéről származott és 1836-ban a pesti egyetemen rigorozált; bizonyosan ott ismerkedett meg nejével, ki budai leány volt, de azért jól beszélt magyarul. Mikor házukhoz kerültem, már volt egy öt éves fiacskájuk, Gyula, a kít igen elkényeztettek és féltve őrizték pajkosságainktól. A mi házigazdánkat eredetileg Gábornak hívták, sovány, vörhenyeges, közép termetű, száraz ember volt, sorvadásra hajlandó, a minthogy korán el is halt. A megyei tisztí orvosi állásra nagyon is törekedett; ezen czélból nemességet keresett. Addig járt hozzánk kistermetű barna fivére a szürös atyafiakkal, míg végre a nemességet kieszközölték és ő megyei főorvos lett.

Ezen iskolai évben is Jánossy Rudi volt a lakótársam, kinek atyja, mint primási tisztartó meggazdagodott, de ekkor már csak özvegy édesanyja élt Érsekújvárt, ki nápicz fiát igen féltette, azért, hogy megerősödjék gyakran küldött neki mézes tormát, a mit azonban többnyire én költöttem el; különben az én Rudi barátom később honvéd-huszár volt és 1901. évi január hó 1-én halt el 70-ik évében itt Budapesten.

A földszintes ház, melyben laktunk, eléggé csinos és tiszta volt és minthogy a piarista-utczában magasan feküdt, a tágas udvar végéről lenézhattünk az alantas házak tetejére, és kellemesen élveztem napközben, csak úgy, mint

Komáromban, a szabad levegőt. A háziak, kikhez még egy zsörtölődő öreg tót anyóka is tartozott, az épület utczai részét lakták, nekünk maradt egy nagy és egy kisebb udvari szoba, a nagyobbik azonban ebédlőnek is szolgált.

Élelmezésünk elég urias, bár kissé gazdaságos volt, mert reggelire pohár tejet kaptunk kenyérrel és csak vasárnap kis findzsa kávét fél zsemlével, délben azonban hetenként háromszor pecsenyénk is volt; de legalább nem rontottuk el a gyomrunkat. Jóllehet orvosnál laktunk, azért itt bátran megbetegedhattünk volna, de más baj nem ért, mint egy reggel felső ajkam nagyon megdagadt, Gábory úgy állapította meg a diagnosist, hogy mérges pók csipette meg.

Volt a háznál szobalány és egy tót cseléd, kívül aztán, ha akartam, ha nem, tótul kellett beszélnem, de magam is komolyan igyekeztem megtanulni tótul. Házi gazdám igen szeretett vadászni s egyszer-kétszer minket is elvitt magával, de mi unalmasnak találtuk ezen kóborlást, azért nem igen vállalkoztunk reá; különben gazdánk nem is lehetett valami ügyes vadász, mert gyakran csak ürgeket hozott haza nyul helyett; neje az ürgehust igen dicsérte, mi azonban nem kértünk belőle; egyszer azonban az ürge darabokat a rántott csirke közé keverte s mi szépen megettük háziasszonyunk nagy gyönyörűségére, hogy nem tudtuk azt a rántott csirkétől megkülönböztetni. Bizony mi akkor még sokat nem tudtunk megkülönböztetni. Különben sok bajt nem okoztunk a háziaknak. Egyszer azonban, a kemény télben, szánkázást rendeztem a piarista ereszkedőn. Többen a szánkóra kapaszkodva a dombról leereszkedtünk, s ki lett volna más a kormányos,

mint én? Büszkeségemnek tartottam, hogy a szánkót jól irányozzam és a lejtőn egyenesen csuszszék az le, tehát a csizmám sarkával kellett irányoznom; ezért aztán, a síkos jégen történt gyakori horzsolás következtében csizmám sokat szenvedett; úgy, hogy hazamenet bizony a kapczám kilógott a csizmám sarkából. Ekkor mondta háziasszonyom, hogy ezt a csizmapéldányt elteszi, majd ha értem jönnek, bemutatja az enyéimnak. Hozzá vannak már azok az ilyesmihez szokva, gondoltam magamban.

1841. októbertől kezdve a III. gymnasiumi osztályt tanultam, azaz grammaticista voltam. Tanárom volt Wohlfarth József, ki 1814. decz. 10. született Bélán, Szepesmegyében, 1830 okt. 4. lépett a kegyes tanító-rendbe s 1841. okt. jött Privigyéről Nyitrára a III. osztály tanárának; ott maradt még 1844-ig azután még több helyt tanított, végre 1872. febr. 7-én meghalt Podolinban. Igen kedves ember volt, igazi paedagogus, ki lelkesen karolta fel a rá bízott ifjak tanítását, nevelését; a latin nyelvet nagy igyekezettel törekedett tanítványaival megkedveltetni; velük a további kiképzés végett, még a világi olvasmányokat is megismertette, sokat beszélt a magyar és német irodalom termékeiről; járatos lévén úgy a hazai, mint a külföldi irodalomban, előadásai közben, nagy gyönyörűségünkre, a száraz latin leczkéket elbeszélésekkel fűszerezte. Tantárgyaink voltak: Grammatica latina Pars III., Chrestomatia (Cornelius Nepos), Doctrina religionis, Lingua Hungarica, Arithmetica. Földrajz: (Erdélyország, Ausztriai birodalom, Európai Törökország) és Magyar történelem (Árpád- és vegyes-házak királyai). A két utóbbi tantárgyat magyarul, a többit latinul tanultuk; még pedig a históriát

és földrajzt írott jegyzetből, melyet a tanár óra közben tollba mondott, a magyarázott és föladott lecke szerint; az egész évi kész studiumot pedig az év végével az utánnunk következő osztálybeli fiuknak eladtuk. A földrajznál, még az illető országok térképét is le kellett rajzolniuk, rendesen az akkor létező Bucsánszky-féle kis térképeket véve mintául, az ország és megyék határait, folyókat és a főbb városokat jegyezve csak fel, az utóbbiakat -jeggyel. A magyar történelem minden tanárnak kedvelt tárgya volt, azt lelkesen, szabadon, saját meggyőződésük szerint tárgyalták és magyarázták; természetesen mi is lelkesedtünk ezen tantárgy iránt.

A magyar történelmi iskolai kéziratomat, a mohácsi vészig, 4-rét hét ives füzetben, mai napig megőriztem; mutatványul ideírom abból a II. Lajos történetet:

»II. Lajos király. II. Lajos II. Lászlónak fia, korának 10-ik esztendejében volt, a midőn atyját az uralkodásban felváltotta, azért Bakacs bíbornok, Bornemisza János és brandenburgi határgróf Györgyre bízának gondviselése, mely utólsót a két elsőnek szemes iparkodása, melyet lassankint úgy megronta, hogy a nyomósabb foglalatosságokat megvetvén és csupán a mulatságokban gyönyörködnék. II. Lajos szánakozásra méltó állapotra juttatta Magyarországot azon cselekedete által, hogy a vele békességre lépni kívánó Szolimannak követét, a nemzeteknek jussok ellen, megölette; mert ez az ő megölettetett követtyeért bosszút kívánván állani, nagy sietséggel ellene indult és minden ellentállás nélkül Magyarországon teremvén II. Lajost kevés számú sereggel Mo-

hácsnál elő találta. Ekkor is nem hogy Zápola János 40,000 és Frangepán 15,000 emberére várakozott volna, kik már utban voltak, hanem a Tomori Pál javallására megütkezött 1526. aug. 29. Mely szerencsétlen ütközetnek, azon kívül, hogy abban a magyarság színe elveszett és II. Lajos a szaladás közben maga is a Csele patakjába fult, még az megsirathatlan következése lett, hogy Szoliman táborát az országban széljel bocsátotta, a mely városokat azok a Dunán tuli részen és a Duna és Tisza között találtak, felégették, elpusztították, az elől utól talált embereket pedig leöldösték vagy fogságra vitték, kiknek számok körülbelől 200,000-re tétetik.

Nagybátyám mindenkor szívesen fogadta, ha én tanulási igyekezettel léptem föl. Így a jelen évben kértem őt, hogy rendkívüli órákra (privátára) jár hassak. Megengedte, s így lettem én privátista egész évben; társaim voltak: Jánossy Rudolf lakótársam, Beznák György és Bucsányi Viktor. Mi az iskolai órákon kívül tehát tanárunktól magán tanítást is nyertünk; ez azonban igen háziasan történt, mert szabad időnk egy részét kedvelt tanárunk körében töltöttük, saját szobájában tanított bennünket, ha kis időre eltávozott, mi akkor is ott maradtunk és megvizsgáltuk könyveit és egyéb gyűjteményét, ott láttam először egy képes Konversations Lexikont (a Meyer-féle lehetett) és abban Viktoria angol királynő fiatalkori arczképét, a Meyer Universumát és sok más előttem ismeretlen könyvet. Itt történt, hogy a mi Beznák Gyuri barátunk (ki a nyitrai ügyész fia volt és a következő évben, fürdés közben a Nyitrába fult) az »aszubor« vignettás üvegben levő tintából ivott.

Igen emlékezetesek sétáink, melyeket a hétköznapi szünidők alatt délutánonként tanárunkkal tettünk a szabadban, Nyitra lapályos környékén (a hegyes vidéket az én protestálásom miatt kerültük és csak ritkán rándultunk ki a Zoborra tejozsonnára). Ily séta közben, nagy gyönyörűségünkre, tanárunk rendszeren egy elbeszélést, vagy tündérmesét mondott el, melynek mindig folytatása következett és mi azt epedve vártuk és nagy figyelemmel hallgattuk. Bámultuk nagy emlékező tehetségét; nem árulta el, hogy azokat a meséket előbb az »Ezeregy éjszaká«-ból olvasta; erre csak később a szünnapok alatt jöttem reá, mikor Siegler kölcsönkönyvtárából Komáromban olvastam a Vörösmarty-féle tíz kötetes fordítást. Nagy hatással voltak reám és későbbi olvasmányaimra ezen arab regék, úgy, hogy többször is elolvastam azokat, így a Weil-féle illusztrált nagy kiadást kétszer. Azt hiszem, míg a világ világ lesz, fenn maradnak és az ifjuságnak legkedveltebb olvasmányai lesznek.

Ezért kedveltem meg később Jókai elbeszéléseit, regényeit, ma is legkedvesebb olvasmányaim, összes munkáit többször elolvastam és iránta való érdeklődésem mindig fokozódott; míg igen sok más ifjúkori olvasmányaim, melyek valamikor nagy hatást gyakoroltak reám, most újra olvasva unalmassá váltak.

Wohlfarth tanáromnak mindenesetre leg többet köszönhetek, azért őt méltán legkedvesebb nevelőmnnek mondhatom. Azért egy különzségét kell még megemlítenem; a tanulási ingert azzal akarta növelni, hogy egy naponként változó érdemsorozatot gondolt ki, ugyanis készítettett egy asztalra helyezhető csinos táblát, melyen lyukak voltak és azokba a tanulók

nevei, csapon járó táblácskákra írva, voltak beilleszthetők; ha valaki az előtte levőt meg akarta előzni, vagy lebuktatni, jelentkezett és ha mind a kettő jól tudta a leczkáját, a melyik még több latin szót tudott felmondani, annak a nevét dugta a tanár a vetélytárs helyére. Ez azonban sok magolással és kellemetlenséggel járt, azért tanárunk azt, mint czélszerűtlen paedagogiai eszközt, megszüntette.

Ezen iskolai évben olvasmányaimmal szerencsésebb voltam, mert bőséges forrásokra akadtam; ekkor támadt azon gondolatom, hogy olvasmányaimról rendes jegyzőkönyvet írok, készítettem is e célra az 1841. év végén kemény táblába kötött ötödfél ives könyvet, melybe bejegyeztem az 1840. évtől kezdve az általam olvasott könyvek czimét, eleintén igen gyarlón így: Robinzon (1 rézm. képpel), Az állatokról, Az állatoknak kabinetje (8 rézm. képpel), Nagy Koszoru (1 rézm.), Kis Koszoru 1 rézm.), Flórencz és Lion, vagy Marcibilla török kisasszony, XVI. Lajos szerencsétlen franczia király életének leírása (1 rézm.), Cselvay Ákos és Zsigmond fiáról, Auróra 1828., Sármánt királynak és Florina kisasszonynak tündéres és ritka történetei, Ifju szarándok (1 rézm.) 1841-ben: Mátyás király élete és tettei (ezt Gáboryéktól kaptam), Wohlfarth tanárom könyvtárából olvastam: Fillértár, 100 uj csoda, Londonról, Napoleonról, ezek egyes cikkeinek, vagy részeinek czimét is leírtam. Azonban egy bő forráshoz vezetett az én Gerstl Zsigmond izraelita barátom és iskolatársam, nyitrai kereskedőnek a fia, nagynénjének t. i. nagy könyvtára volt; vele mentem, de a nénjéhez maga ment be, onnét hozta ki nekem a kapott könyveket, a Regelőket stb., de különösen örültem

a Rontó Pálnak, melynek czimét aztán nagy-rabecsülésem jeléül cifra betűkkel irtam be, ugyszintén az egyes szakaszok czimét is följegyeztem. Éppen karácsony előestéjén a Rontó Pál I. részének végét olvastam, midőn annak viszontagságos életét oly érdekesen írja le Gvadányi, hogy én is a hössel szomorkodtam; egyszerre nagy zörgést, csörömpölést, láncz csörgést, mély hangokat hallottam be az udvarról, az ajtón zörgettek, magam voltam a szobában, tehát féltem nagyon; ekkor belökték az ajtót és lármás, bundás, álarczos alakok tolazkodtak azon be, fenyegettek, ránczigáltak, ijesztgettek, botjaikkal hadonásztak, végre hátamra is ütögettek; az egyik alakban Rudi szobatársamat ismertem fel, letéptem álarczát és lármázva szemrehányásokat tettem nekik, erre elkotródtak. E miatt sokáig haragban voltam az én lakótársammal, sőt a háziakkal is, kiknek beleegyezésével történt az egész historia; a gazdám és neje eleget magyarázták, hogy itt ez szokás és éppen nem kell érette neheztelni, habár az embert kissé megdöngönyözik is. Isten neki, gondoltam magamban, máson is megtörténik ilyesmi; azért Rudival és társ ival (kik a szomszédban lakó iskolatársaim voltak) kibékültem. Hogy olvasmányaim jegyzékét azután is megszakítás nélkül folytattam, azt talán emlitenem se kell, de mindig pontosabban és könyvészetileg teljesebben irtam be a czimeket, melyek jegyzéke eddig már több kötetre terjedt és mintegy kiegészítését képezi naplójegyzeteimnek, és bibliographiai hajlamaimnak előfutárjául tekinthető. Olvastam még ez évben: Argirus királyfit, Kisfaludy Károly két vigjátékát, a Peleskei Nótáriust, Schmidt Kristóf elbeszéléseit stb.

Ezen kis üzfetben nevezetes följegyzés van, melyet itt mint curiosumot, jónak látok közölni. A napoleoni harczok után még nagyobb világeseményekkel akarták az emberiséget ijesztgetni, azért jövendöléseket koholtak; egy ilyen jövendölés volt akkor elterjedve, melyet én különlegességeért följegyeztem a következőkben: »*Magyar prófeciák és jövendölések.* 1811. A pénz megváltozik. 1814. A francziák alkalmatlanok lesznek. 1818. Az európai fejedelmek összeszövetkeznek. 1822. Az Európának 3-dik részében hadak lesznek. 1824. Az európai népek önön fejedelmeiktől üldöztetnek. 1827. Az Európai koronás fejedelmek közt fölbontatik az egyezés. 1833. Támad egy nagy vezér Ausztriából. 1845. Sem pap, sem pápa nem lesz. 1885. Az egész világon egy Isten vagy Anti-Krisztus támad. 1890. A jók az Istent megismérik. 1899. Az egész világ elvész és egy akol és egy pásztor lesz. Vége e világnak. — Melyek a 16-ik Lajos király megöletése után Neapolisban a benediktinusok kriptájában a Karkoneriusok ellen való had után találtattak 1809-dik esztendőben.»

A zsidók Nyitrán elkülönítve éltek, csak néhány boltjuk volt a városban, sábeszkor ott is keresztény cselédek szolgáltak ki; a Párutca városrészben tömegesen laktak és ezen lakóhelyüket a keresztényekétől, házak tetején, vagy póznákon végig huzott dróttal különítették el, jeléül annak, hogy azon túl menni péntek esti gyertyagyújtáskor 24 óráig tiltva volt, házuk ablakát is vastáblákkal zárták el. Azonban, talán ezen különválásukért, vagy egyéb okokból is, igen gyakori volt itt a zsidókkal való összezördülés és verekedés, melyben többnyire a mészáros legények vitték a főszerepet, de a

dikság is gyakran részt vett a csetepatében; ilyenkor, a mi elég különös, ma Gerstl barátunk (talán mert kertjük végében levő szabad téren volt az ütközet) osztogatta ki diáktársainak a fustélyokat és biztatta a résztvevőket; míg aztán a zsidók tulsulyban és a diákok véres fővel és kék háttal retiráltak. Én azonban ezen zsidó üldözésben nem vettem részt.

Tanulásunknál segítségünkre volt egy instruktor is, Illing Jancsi, legjobb tanuló az osztályunkban, átellenünkben lakott bátyjával, (nevüket később Illényire változtatták, érsekújváriak voltak és az idősbik lapot is szerkesztett.) Illing Jancsi nemcsak jó tanuló, de igen ügyes fiu is volt. Házi gazdám és neje együtt szoktak tartlizni, mi ezt Rudival néztük és szerettük volna megtanulni, instruktorunk erre is vállalkozott és megtanított bennünket reá; azután Rudival együtt tartliztam; de még selyembogarak tartására is rávett és utóbb győnyörködtünk a selyemgubó legombolyításában, melyhez a motollát szintén ő készítette. Szokásban volt az első és második félévi vizsgához írási gyakorlatot (Exercitium) írni, mely rendszeren két vagy harmadéig 4 rét ívből állott és az egyes gyakorlat fölé vignettát rajzoltunk és a kezdő sorokat cizfrábnál cizfrább betűkkel írtuk, a czimlapot pedig rajzolt kerettel láttuk el. Ez évi írási gyakorlatom most is megvan; hat latin, egy magyar és egy német gyakorlattal; a cizfrázatok és kezdő sorokat természetesen instruktorunk rajzolta.

A majálist rendszeren a zoborhegyi vendéglőnél tartottuk; a téli szánkázást, csuszkálást, nyáron a labdázás (longa méta), melyben tanárunk is részt vett többször (fölfogván reverendáját, mert még akkor a papok reverendá-

ban sétáltak ki), velünk futott, míg el nem fáradt és a Nyitrában való fürdés, váltotta fel; ehhez járult a gyakori kóborlás, ilyenkor vad-szöllő venyigét vágtunk és abból (a mi Illing barátunk utasítása szerint) sétabotot készítet-tünk, még ki is fényesítettük. A szünnap i pénzem hetenként háromszor. egy garas szintén kijárt (Rudi kettőt kapott;) én a pénzt egy ideig összegyűjtöttem és kis messzelátót vettem, a mi rövidlátásom miatt igen hasznos eszköz volt.

Közeledett a vizsga-ido; a keserves tanul-lás mellett azonban kecsgetett a remény, hogy néhány hét múlva haza mehetek. Meny-nyire vártam én akkor ezt a hazautazást, eléggé bizonyítja azon följegyzésem, melyet a törté-nelmi kéziratom végére írtam, t. i. június 1-től július 26-ig a napokat följegyeztem, azután, ha elmúltak, egyenként kitörültem, hogy szinte toltam volna az időt előre; július 16-tól azon-ban már nincsenek a napok kitörölve, mert már ekkor igen közel volt hazamenetelem ideje. Az utolsó vizsga is megvolt július 26-án, és kikaptuk a bizonyítványunkat, a nyomtatott érdemsorozatot azonban nem vártam meg, kü-lönben 50 tanuló-társam közt hatodik jeles voltam, ha pedig azt is tekintetbe veszem, hogy két első eminensünk volt: Illing János és Jankovich József, a mint ez a piaristáknál gyakran előfordult, akkor az én nevem ötödik-nek következett; a tanuló ifjuság száma pedig mind a hat osztályban 343 volt.

Nevezetes természeti tüneményről kell megemlékeznem, a július 7. teljes napfogyat-kozásról, a milyen a XIX. században csak egyszer volt. Igen szép tiszta nap reggelén mi már 4 órakor fölkelünk és befüstölt üvegen át vizsgáltunk a napot, mely lassanként egészen

elsötétült, a madarak, fecskék zavartan röpködtek ide-oda, vagy a fészükbe bujtak, a kutyák ugaltak, vagy szüköltek és elbujtak, úgy mint földinduláskor szoktak; sőt még a zsidók közül is többen bezárták boltjaikat és meggyújtott gyertyák mellett várták a Messiást.

A próbatét után alig mult el egy két nap, már is aggódni kezdtem, mert habár pontosan megírtam volt, hogy mikor mehetek haza, nem jöttek értem. Ekkor némi vigasztalásomra a szomszédban lakó egyik iskolatársam meghitt engem és Rudit, mennénk vele egy nem messze faluban lakó plébános bátyjához, ott jó dolgunk lesz, megvendégel bennünket, szép kertje van, megrakodhatunk majd gyümölcsössel. Mi szívesen vettük a meghívást, azonban ezen kalandunk rosszul ütött ki. Reggeli után, darab kenyérrel zsebünkben, utnak indultunk a hegyek felé; utunk elég regényes és változatos volt, de a gyaloglásban, a meleg miatt, igen elfáradtunk, gyakran kellett pihennünk, mert a falu bizony messze volt; végre délután 2 órakor megérkeztünk rendeltetésünk helyére, a kert hátulsó kerítéséhez; ezen aztán a mi barátunk átmászott és bement a lakásba, de csakhamar megszontyolodva jött vissza, mondván, hogy papbátyja nincs itthon, szigorú gazdaasszonya van, nem volt bátorsága minket neki bemutatni. Mit volt mit tennünk, némi kárpótlásul átmásztunk a kerítésen és egy kis almafát lepusztítottunk és megraktunk zsebeinket almával; ezt ettük visszatérő utunkban. A visszautazás természetesen még tovább tartott, szerencsénkre holdvilágos est volt és mi későn, de szerencsén haza érkeztünk. No de ilyen sokat egy huzomban nem gyalogoltam többet 1849-ig.

Végre július utólján, éppen fürdésből jöt-

tem szállásomra, mikor értesítesemre adták, hogy értem jöttek. Bementem, valóban ott voltak Treszka néném (szül. 1821. okt. 12.) férjével felső-topolyai Kalicza Zsigmonddal (sz. 1819.), kik ez évi ápr. 19-én léptek házasságra. Ez reám nézve váratlan meglepetes volt, mert testvéreim, talán nagy elfoglaltságuk miatt, ezen nevezetes eseményt nem is tudatták velem; még jobban meglepett az, hogy nagynéném mint buzgó római katolikus Treszkat hogyan adhatta férjhez evang. református válásuhoz; de később ezen kétségem is eloszlott, midőn megtudtam, hogy a sógor a házasság előtt reversálist adott a leendő gyermekeknek a katolikus vallásban való neveltetésökről és a szent András templomban esküdtek.

Megtörtént csakhamar ügyeimnek elintézése, az én búcsúzásom barátaimtól, kedves tanároimtól, kit aztán nem is láttam többet, és Gáboréktól; sógorom indítványára, ki nem szeretette a várost és a fogadót, még azon este haza utaztunk, egyelőre jószágára Szemerére; szerencsénkre szép holdvilágos éjjel volt és mi bátran utazhattunk; azonban csaknem veszedelem ért bennünket, mert mindnyájan aludtunk, még a kocsis is, midőn a lovak egy folyónál a hid helyett a folyónak vitték a kocsit, talán fürödni, vagy inni akartak; a sógor a zökkenésre fölébredt és a veszélytől megmenekültünk szépen; — hajnalban megérkeztünk Szemerére.

Szemere tót falu Komárommegyének éjszaki részén, határa dombos, itt végződnek az éjszaki hegyes vidék lejtői, mert délre már mindinkább lapályosabb a táj. Itt volt sógorom birtoka, melyen, mikor testvéreivel megosztott, csinos kis úri lakot építtetett. Ezen falu-

ban töltöttem szünidőm egy részét, mely alig terjedt egy pár hétre; mert bármily nagy kényelemben és kedvezésben részésültem, a falusi életet nem tudtam megszokni. A falusi néppel való társalgást untam, úri nép pedig, Zaklukál János plébánoson kívül, alig lakott a faluban, ez is igen magának való ember volt, kerülte a tarsaságot; szerencsémre nála tartózkodott unokaöccse Zaklukál Máté, ki mint nyitrai tanuló, ismerősöm volt; ezzel barátkoztam, de hajlamaink igen különböztek, ő dombos, cserjés vidéken szeretett kóborolni, én pedig nem szerettem a napsütötte falut és környékét, a hol fa s árnyék ugyan kevés volt. Sógorom ugyan megtanított lovagolni, de utóbb ezt is meguntam és inkább az árnyékos hús szobában tartózkodtam, vagy sárkányt csináltam és azt a béres-fiuval föleregettük. Kerestem az olvasni valót, sógoromnál könyv nem volt, még a tinta is beleszáradt a kalamárisba, csak a mit Zaklukál barátomtól kaphattam, ez a pozsonyi Hirnök és társlapja a Századunk egyes számai voltak, nem valami kecsegtető olvasmány. Így falusi mulatásom nem mondható változatosnak; még az is szórakoztatott, ha este a gulya haza jött, és a nagy lárma, kolompolás, por közegette annak nézésébe merültem. Egyszer csak megszántak és hazavittek Komáromba.

Nagy volt az örömöm, midőn komáromi pajtasaimat viszontláthattam és velük barátkozhattam, megszokott mulatságainkat, pajkosságainkat gyakorolhattuk. Ekkor támadt azon gondolatom, hogy csinálók olyan nagy sárkányt, amilyent még Komárom nem látott.

A 12 árkusos sárkány készítéséhez fogtam tehát, kikerestem a legnagyobb faabrincsos hordót és arról lefejtettem egy abrincsot, me-

lyet félkör alakuvá vágtam és ezt, hogy hajlékony legyen és ne törjék, előbb pár napig vizes kádban áztattam, azután négyszegletűvé faragtam és a sárkány vázát készítettem el, az abrincst spárgával összekötve, a közepére, a sárkány nagysága miatt, nem nádat, hanem léczecskét faragtam és azt körülkerítve szintén spárgával, úgy hogy a sárkány alsó része a fejének kétszeresét képezze, a sárkány vázát egyensúlyba helyeztem. Műveletem színhelyéül a délutáni naptól sütött, kipadlózott téres kapualját választottam. Ezután jegyzőkönyvnek való erős meritett papirost szereztem és azt a sárkány alakjához metszve, az abrincshoz és a spárgavázhoz raggatva, elkészítettem a nagy papiros sárkányt, mely kapu nagyságu volt, a legfontosabb részét, a kantárt, nagy figyelemmel és ügyesen készítettem, a spárga felső végét a fejhez, alsó részét pedig alább közép tájra erősítve, próbálgattam, hogy a levegőben szél ellenében megfelelő állást nyerjen; ezután következett a két legyező, az abrincs végeihez kötve s a keskenyre metszett papiros részei kifürtözve bodrosan; hosszú farkára arasnyi távolságokban papiros szalagokat kötöttem; azután még piros papirosból két szemet, orrot és száját ragasztottam reá; mikor ezen munkámmal elkészültem, a falhoz támasztottam, hogy kiszáradjon, bámulatára oda sereglettek a szomszéd fiuk; a kapualja végében a kutyaól előtt lánczra kötve ült a házőrző eb, még ez is bámulta a ritka látványt ugyannyira, hogy jöllehet több idegen volt a társaságban, kiket máskor meg szokott ugatni, bámulatában ugatni is elfelejtett. Minthogy nagy mennyiségű vastag spárga kellett a sárkány föleresztéséhez, ez pedig pénzbe került, a mi nekem nem sok

volt, igénybe vettem unokabátyám szivességét, és az vett számunkra elegendő spárgát. Végre szükséges volt még a sárkány farkára gubanczot akasztani, mely azt egyenes állásba huzta s rendesen gyomból készült, azonban nekem egy új ötletem támadt; Lini néném még felserdült lány korában is megtartotta gyermekjártékait, így meg volt még ekkor egy barna vesszőből font kis babakocsija, ezt kötöttük fel gubancz helyett, bele fektetve a babát. Így felkészülve, hozzá láttunk a sárkány föleresztéséhez, egy fiu fogta a kantárt és vitte a sárkányt néhány ölnyre a Csirke-ház előtti dombon a szabadba, utána eregetve a fára tekert spárgakötegből, kiáltásomra eleresztette s én néhány lépésnyire futottam vele, mikor a szél ellenében az fölszállott, vigan eresztettem utána az egész spárga-készletet; szépen fölment, egyenesen állott, mint a gyertya, nem gatyázott (jobbra balra nem himbálódzott), még a gubancznak felkötött kis kocsi kerekei is forogtak a szélben nagy gyönyörűségünkre. Ezután következett a pósta eregetés: kerekre vágott papiros darabkákat közepén kilukasztva, a spárgát tartó fácskán áthuzva, egy darabon a spárgán fölvezette egyik fiu, aztán eleresztette s a szél a póstát fölfelé forgatta egészen a sárkány kantaráig. Azonban a sárkány-eregetésnek több rendbeli ellenségei voltak, így egy hatalmasabb idegen fiu a spárgához futott, azt hóna alá kapta s »vontassunk« kiáltással tova futva vele lehuzta a sárkányt, míg a védő fiuk el nem kergették, ekkor eleresztve a hóna alatt vonszolt spárgát, a sárkány ismét fölebb szállott előbbeni állásába; volt oly gonosz ember is, a ki elvágta a spárgát és ilyenkor a sárkány messze a vár körül szállott le; még

szerencse volt, ha a spárga valamelyik háznak zsindelyében megakadt, mert ekkor meg volt mentve. Mi nagyobb biztonságba akartuk helyezni sárkányunkat, azért a szomszédunkban levő alacsony ház tetején átvettük a spárga végére kötött fácskát és azután az istálónk fölé kötött levő lapos tetőn a gerendázathoz kötöttük és ugrándozva, örvendezve néztük a mi sikerült alkotásunkat estig, a mikor fölgombolyítva a spárgát, a sárkányt és a farkára kötött kis kocsit, néném vigasztalására, haza kaptuk.

Nagybátyám minden áron meg akarta venni a két szomszéd Csukás-házát, mert a két család (nem voltak rokonai) elzüllöttek, azért félt a tüzi veszélytől; a felső szomszéd kuria (nemesi telek) volt, azt semmi áron sem engedték át, jöllehet a családfő gyilkosságért évek óta a megyei börtönben rab volt; az alsó szomszédal azonban megegyeztek, és a ház a mienk lett; kertjét a hátulsó udvari kerthez csatoltuk és a házat kitatarozva bérbe adtuk, az udvari részt egy öreg asszony, Bécsyné unokájával Bécsy Juliskával, ki velem egy idős lehetett, lakta, az utczai részt nagynéném keresztkoma-asszonyának, Hidassynénak engedte át, ki fiával Kornéllal oda költözött. A szomszéd lakók igen kedvesek voltak nekem, azért sokat tartózkodtam a szomszédban, különösen a csinos kis lürge Juliskát kedveltem, a ki, öreg anyja intései daczára, többnyire velünk játszott; az öreg asszony rendszeren az ablaknál ült és kötögetett, honnét végig láthatta az udvart; a kis pajkos Juliskát gyakran hívta »Juliska hol vagy?« »Itt vagyok«, volt a felelet az udvaron levő nagy szederfa tetejéről, hova velünk együtt fölmászott. Kornél barátunkkal sokat társalogtam, ki alkalmaz-

kodott a mi kedvteléseinkhez; egyszer kis pa-
 piros színházat kaptunk, melyhez a bábuk va-
 lamely szindarabhoz péld. Tell Vilmoshoz voltak
 kifestve s a jelenetek szerint a szinpad rovát-
 kaiba voltak illeszthetők; Kornél megtanulta
 a darab szövegét, és az alakoknak alkalmazá-
 sával, eljátszotta előttünk az egész színművet.
 Egyszer kedve jött arra is, hogy velünk a
 házbeli fiukkal és Juliskával egy általa írt
 színművet játszunk el, a mit az ő vezetése
 mellett be is tanultunk, neki jutott a főszerep,
 cselszövő inást, vagy komornyikot játszott, az
 én szerepem urias-féle volt, Juliska szende,
 naiv leánykát játszott, Tóni és Béni unoka-
 öcsém is játszottak. A szinpad a Bécsyék
 szobájában a kályha szegletében volt, hol az
 ajtó sarkához kötött zsinegen lógott az ágy-
 terítőből készült függöny. A próbák jól folytak,
 csak egy bökkenő volt, Tóni öcsém nem akart
 Juliskának kezét csókolni, pedig ez a szere-
 pében volt, míg a kis lány kesztyűt nem hu-
 zott, akkor beletörődött szerepébe, Kornél
 barátunk volt a sugó. Elérkezett az előadás
 napja, egyik délután a házbeli nőszemélyzet,
 nagynéném nénéimmal együtt volt a néző
 közönség, fizettek belépti díjul személyenként
 egy garast. A szinpadi butorzat egy kis asz-
 talból és székből állott. Legelőször Kornél,
 mint szakács, főzőkanállal a kezében, tartott
 monológot, azután jött Juliska, a kézcsókon
 is átestünk, de én, jóllehet Kornél sugott a
 szurdikból, Netti néném elnevetvén magát,
 szerepembe belesültem. Azért bevégeztük a
 darabot, a hallgató közönség megdicsért, buz-
 ditott bennünket; de azért mégis megfogadtuk,
 hogy soha többet nem vállalkozunk szindarab
 betanulására.

Orbán Gábor rajziskolájába, ugymint tavaly, ismét eljártam és rajzoltam néhány tollrajzot.

Október első napjaiban Komáromban folytattam tanulásomat és a gymnasium IV. osztályába léptem, hol ismét Radányi Modeszt volt a tanárom, ki szokás szerint az osztálybeli fiukkal fölment a nevezett osztályba, melyet syntaxisnak neveztek. Èn latin tudományommal sokat haladtam és így az ottaniakat eredményben jóval megelőztem. Tanárunk most is szigorú volt, de már inkább a bezárás járta büntetésül.

A komáromi események közül csak keveset jegyezhettem föl, távollétem miatt. A nagy tél következtében a Dunát jég fődte, mely a nagy Duna ágban márcz. 4. mozdult meg és a következő nap délutánján mind a két folyóban zajlott és lefolyt. Szeptembertől deczemberig csaknem állandó esőzések voltak, csekély fagygyal, de hó nem esett. A Rózália-templom építését, a várórség által kisajátított Kalvária-templom becsárából (25,000 pfrt) befejezték.

XII.

(Mit tanultam a IV. osztályban. — Rózsafy Mátyás. — Olvasmányaim. — Komáromi vásár. — Uszóiskola. — Anna néném férjhez megy. — Amtmann János sógorom. — Időjárás és földrengés.)

A gymnasium IV. osztályában 31-en voltunk; azon 51 tanuló közül, kik velem járták az első osztályt, a következőkkel találkoztam itt ismét, kiket az »érdemsorozat« rendében sorolok fel: Zlatényi Gyula, Matkovics Tamás, Lendvay Béni, Krecsó Antal, Szekeres Tódor, Schiesser Alajos, Boróczy László, Schnell János, Varga Ferencz, Munk Sándor, Horváth József, Jaross Móricz, Andrásovics József; tehát velem együtt 14-en voltunk régi ismerősök és a barátságot velök megújítottam. A többieket egynek kivételével és ez Zaklukál Máté, az én szemerei ismerősöm, nem ismertem, de azért csakhamar megbarátkoztunk; ezek a következők: Eberth János, Pollák Károly, héber, Toperczer Ádám, Csermák János, Vaymár Miklós, ez Nagyszombatból jött hozzánk és szomszédunkban a Goday-féle házban volt kosztón, hóri horgas német fiú, zárkózott természete miatt csak ritkán vett részt mulatságainkban, Steynmeyer János, Paulik István, Csollány Lajos ismétlő, komáromi molnár fia, Biach Mihály héber, Jókay Endre, ismétlő (nem a Jókai Mór családjából való), Kositz Eduard, Hannig Mátyás, Treszkony Endre, Ágos-

ton József, Prágay Károly, szintén komáromi molnár fia, Roth Ferencz, héber.

A mi tanárunk Radányi Modeszt most is oly rideg és szigorú volt hozzánk, mint annakelőtte, csak hogy süketsége növekedett, a mi még inkább elkészerítette. Szava járása volt: »ugy meg váglak, hogy arról koldulsz«; ezt ugyan ez évben kevésbé gyakorolta, de annál többet járta a becsukás, azaz ott marasztott ebédre, néha ugyan könyörült rajtunk és dél tájban haza bocsátott bennünket; mi aztán szégyenszemre mentünk haza. A tanulási rend tempómba járás mitsem változott.

Mit tanultunk a IV. grammatikai, vagy mint akkor magyarul nevezték nyelvészeti osztályban? Erre könnyű megfelelnem, mert még az írott studiumaimat is megőriztem. Első sorban a fő kézikönyv volt: »Institutiones Grammaticae in usum scholarum grammaticarum regni Hungariae et adnexarum provinciarum Pars IV. Budae, 1837, Constat in cruda 47 tr. Mon. Conv.« 8 réti XVI. és 448. lap; a szöveg között több német és tót magyarázattal, illetve fordítással van ellátva; ezen vaskos kötetből természetesen sokat kihagytunk, alig tizedrészét magoltuk be, ugyanis a magolás, a szóról-szóra való tanulás főfeladatunk volt; azután tankönyvünk volt a latin arithmetica, melyet nem igen szerettünk, de nem is igen zaklattak vele bennünket, mert csak szombaton délután került reá a sor. A hittant is latinul tanultuk »Doctrina religionis« volt a czime, ez elmaradhatlan tantárgynak az volt a főtulajdonsága, hogy ez is évről-évre vastagabb volt, a mi gyenge elménk pedig bizony nehezen fogta fel annak értelmét. A magyar nyelvet szintén latinul »Epitome linguae Hungaricae« című könyvből tanultuk.

A földrajzot már tollba mondta tanárunk és mi varrott füzetbe irtuk le; az I. félévben az »Ausztriai birodalom« volt a tantárgy, 4 rét hét levél, a füzet végén hat levélre latin gyakorlatokat irtam; a II. félévben »Németszövetség« czim-mel a német tartományokról szintén 4 rét füzetbe hat levélre irt száraz és rövid földrajzot tanul-tunk. Ismertetésül közlök egy kis részt.

Szász királyság. Fekszik Cseh-, Slézia- és Burkusországok közt. Jobbadán felföld, melyet a Cseh határi — Érczhegység ágazatai képeznek. Művelésre csak éjszaki és nyugoti részei alkal-matosak. Hegységeiben a baromtartás divatozik és kivált a juhok európai hírességben vannak. De főkép kitűnik Szászország ipara által. A lakosok németek és vendek, kik nagyobb rész-ben protestánsok, de az udvar a katholika vallást követi. A törvényes kormány magány uralkodó. Öt kerületre oszlik. Nevezetes helyek: *Drezda*, Szász királyság fővárosa és a király székhelye, lovag mesterséggel, orvosi intézettel, természet-tan társasággal s mindennemű mesterségekben és művészetekben nagyszámu mestereket muta-tott elő. *Lipcse*. Európának egyik legnevezetesebb városa, van egyeteme és a könyvkereskedés középpontja egész Némethonra itt vagyon; de egyszersmind a német kereskedésnek egyik fő-széke, mert vásárjai Németországban leghire-sebbek; meg az 1813-iki nemzetek csatájáról különösen említhető.

A magyarok történetét, melyet tanárunk bővebben is magyarázott, szintén két füzetbe irtam; az I. félévben a Zápolya János és I. Ferdinándtól III. Ferdindig terjedő korszakot tanultuk, 4 rét 11 levélen (a füzet végén két levélen latin classikusokból magyar fordítást irtam). A II. félévben I. Leopold királytól V

Ferdinándig 4 rét 15 levélen tanultuk történelmünk ezen részét; a czimlapon (ugy a többi füzetben is) a tantárgy czímét latinul irtam és pirosra festettem, a belső lapjára pedig ezt irtam: »Juvat me Maria in hac materia!« Az üresen maradt lapokra a magyar királyok, vezérek és török basák eszményi, de gyarló képeit rajzoltam. A magyar történelmet a rajongásig szerettük, a bővebb magyarázatot feszült figyelemmel hallgattuk. Különösen nekem legkedvesebb tantárgyam volt. Ebből is közlök rövid mutatványt.

»Honnan származott Rákóczi támadása?»
Magyarországnak a török iga alóli megszabadulásán való öröm tiszta nem lehetne és az ország háborithatlan békét még ezután sem nyerhete, s midőn a sérelmek orvoslása, ámbár ez királyi ígéret vala, hasztalan váráték, az ingerültség ismét polgári lázadásban tört ki; mert a karloviczi békekötésre a magyarok közül senki sem hivatott meg. A papi és világi hivatalokra külföldiek tétettek; a külföldi katonaság mind-
eddig sem vitetett ki az országból, állandó törvénytelen adózás hozatott be és más több e félek történtek a nemzet szabadságai ellenére: azért noha Leopold a félholdnak majdnem egész Magyar országban letiprása által a nemzetet szorosabb bilincsekkel szorítá magához: mégis jobban el voltak már a különben hű magyaroknak sziveik idegenedve, sem hogy azokat ilyesmikkel egészen megnyerhette volna. Az elkeseredettek leginkább kiknek szüleik attyokfiaik és barátjaik az eperjesi biztosság által éltektől, meg vagyonuktól megfosztottak, kiknek élteken kívül már tán nem is volt mit elveszteni, csak egy szóra, csak egy jeladásra vártak és készen voltak fegyverhez nyulni, s a mit vérrel szerezh-

tek, vérrel visszanyerni. Rákóczi Ferencz volt, ki oly körülményekben Konstantinápolyból s a francziától bátoríttatván, szavát hallatta; de mielőtt a tűz kiütött volna, elárultatott és sárosi kastélyában elfogattatván Bécs-Ujhelyen börtönbe záratott, honnét azonban Lemán századossal egyet értvén, kiszabadult és Bercsényi Miklóssal Lengyelországba menekedett, a megszököttre pedig örökös gyalázat, száműzés és javait elfoglaló ítélet hozatott. Azalatt Leopold szerencsétlen vala a francziákkal való hadakozásban, mi által fellelkesítetvén az elnyomottak, Rákóczit újra kihívták Lengyelországból, ki is 1703-ban visszatérvén, leveleiben szivrázó színekkel festé az elégtelenség okait; 24 főből álló tanácsot állita föl, hogy ne látszassék önkénye szerint uralkodni és mindenkit a nemzeti szabadság védelmére szólítván a vérengző háborut Rákóczi zászlói alatt (melyeken e szók valának olvashatók: »A hazáért és szabadságért«) hihetetlen előmenetellel kezdett viselni . . . *

Nagybátyám most is mindenkép azon volt, hogy tanuljunk, nem bizván abban, hogy a ház körüli multságaink mellett kellő szorgalmat fejtünk ki földadott leczkéink megtanulására, azért az iskolai privátán kívül, instruktorról is gondoskodott, még pedig a VI. osztályból a legjobb tanulót választotta korrepetitorunknak. Ez Ruzicska Mátyás volt.

A Ruzicska-családnak kis dohány-, vagyis inkább tubák-kereskedése volt a vármegye-utca vége felé, közel a piaczhoz és abból élt. Ezt azonban nem kell a mai dohány-tőzsdének venni, mert akkor még a jó véki dohányt a piacon bálokban árulták, a szivart pedig, vagy mint akkor nevezték cigárét nálunk nem igen ismertük; ha eljutott is egy-egy példánya hozzánk, a

szivarozót lenézték, kinevették. Az előkelő polgárok és honoráciorok tajtékpipából, a szegényebbek selmecziből szívták a dohányt az utcán is; azon melengették kezüket a téli ziman-kós időben.

A Ruzicska-család öröme, reménye a kis Matyiban összpontosult. Papnak szánták, ő fogja majd szegény szüleit segiteni, nővéreit kelengyével ellátni. Már a VI. osztályt elvégezte, midőn Esztergomban növendék papnak jelentkezett, de fiatal kora (1828. nov. 29. született Komáromban) s kis termete miatt még egy évig 1842—43-ban ismételnie kellett az osztályt.

Ruzicska Matyit azonnal megszerettük. (Tóni öcsémmel együtt jártunk hozzá). Az élénk kis emberkét, szeplős arczával, vörhenyeges hajával és örökké mosolygó tekintetével, mindenkor szívesen láttuk, mert sokat tanultunk tőle.

Egykor egy csomó irással lépett be hozzánk: »No gyerekek hoztam nektek valamit, a minek örülni fogtok«, mondá s lelkesedéssel olvasta fel Körner Zrinyijét magyarul. Előtte való nap az arenában hallotta német színészek-től, azután emlékezetből magyarra fordította.

Egyszer egy őszbecsavarodott, borotvált képű urat láttunk Matyiéknál. Ez egy amerikai gazdag kereskedő volt, ki fiatalabb éveiben mint katonafogoly megszökött a komáromi kazamátákból; most pedig lelkifurdalása késztette, hogy följelentse magát. Ezt meg is tette, aztán le is ült a várban pro forma néhány hónapot. Ez az öreg ur a Ruzicskáék vendége volt és igen megszerette a mi Matyinkat, minden áron magával akarta vinni Amerikába. Igérte szüleinek, hogy a fiut örökbe fogadja, boldoggá teszi. Instruktorkunk attól fogva nem mosolygott többet, inkább buskomor volt. Végre ismét visszanyerte jóked-

vét: Ő bizony nem megy, sokkal jobban szereti hazáját, szüleit, szülővárosát és barátjait, hogyszem könnyedén megtudna tőlük válni. Az amerikai elment és a mi Maytink továbbra is instruktorunk maradt.

Esztergomban azután pap lett és mint kitűnő tanulót Bécsbe küldték a Pázmány-intézetbe.

Midőn a következő évben a vakáczióra hazajött, már akkor kék reverendát viselt, de azért csak úgy forgolódott a lányok körül, mint mi. Ez nekem kissé feltűnt és akaratlanul is az jutott eszembe, hogy bizony Matyi barátunk nem papnak való.

A szabadságharcz alatt Kossuth Komáromba küldte Rózsaftyt (már ekkor így hívták), Mack tüzérezredessel együtt és ketten megalapították a Komáromi Értesítő czimű napilapot 1849. január 9-én, melyet Rózsafty szerkesztett. Ez a kis lapocska sok gondot okozott akkor neki, mert írótnem igen talált a honvédek közt, újdonságot meg magának kellett csinálni; a vezércikket is mind ő írta. Journalisztikai pályájáról azonban Kossuth is elismerőleg nyilatkozott, midőn hozzá intézett levelében, melyet Brüsszában Bem személyesen adott át neki, ezeket írta: »... Barátja, Mack vezér tevékenysége oldalán ön lelkesítő tolla volt, mi Komárom városa s várának hős védszellemét lánggra gyújtás a lángot később a bátor, majdnem vértanui kitartás nagy tűzévé gyújtotta föl. Isten áldja s emelje ki romjaiból Komáromot!...« Engem az utcán fogott el, de levélben is kért, hogy irjak a lapjába, de nekem akkor kisebb gondom is nagyobb volt annál, hogy irjak.

Egyszer a pénzünk is elfogyott akkor Rózsafty barátunkat küldték Debreczenbe, ki álruhában kijutott a várból, vissza is tért és

pénzt is hozott magával. Midőn kedves barátjának és egykori iskolatársának, Hidasy Kornélnak (a későbbi szombathelyi püspöknek) édes atyját Hidasy Ferencz volt főkamarást, 1849, ápr. 16. egy bomba halálra zuzta, a fiu és ő talicskán vitték a szétroncsolt testet a bombázás lőtávolán kívül.

Mack ügyében is sokat fáradozott, midőn azt tulzásai s heveskedései miatt a márcz. 31. roham után elzárták és hazaárulással vádolták. Kiszabadítására Rózsafy fűt-fát megmozgatott, irt érdekében a Komáromi Lapokba és az Esti Lapokba, Kossuth közbenjárását is kérte Debreczenben. Mack mégis csak aug. 23. szabadult ki. Ekkor már Rózsafy meghozta Világosról a katasztrófa hírét. Rózsafy, Mack és Thaly Zsigmond megkezdték Klapka ellen az oppositót, mert ők határozottan ellenezték a vár átadását.

A capitulatio után nem láttam őt többet. Törökországba s Kiutahiába menekült és Kossuth mellett maradt. Innét 1851 végén Pést, Bécs és Párison át Londonba sietett. Ez útjában drótos-tótnak öltözve betért egy éjszakára Komáromba is, mint ő írja: »Csókot nyomandó a halálra ítélt bujdosónak, fiui bucsu csókját hön szerető öreg szüleim s kedves nővéreim remegő ajkaira s e bucsu csók, melyért ez éjszaka halállal szálltam szembe, még ma is ég homlokomon; igen Komáromtói végelválásom e szent emléke volt, mi mindeddig vezércsillagul járt előttem, a nagyvilág kényszerített befutása pályáján:«

A Mack--May-féle összeesküvésben való részvételéről csak annyit tudok, a mennyit az akkori lapok irtak róla. Mint emissárius többször bejárta Erdélyt és Magyarországot; fogva is volt, de megszökött börtönéből.

Rózsafy Londonban 1854-ben megnősült és 1859-ben nejével, Wride Joeval, Amerikában Peekskillben telepedett le, hol mint farmer élt családjá körében. Zsiga Mór nevű fia 1860-ban meghalt. Ugyanazon évben Lilla nevű leánya született.

Részt vett az amerikai harcokban és mint ezredes szolgált az éjszakaiak táborában a déliek ellen, a békekötés után pedig Washingtonban a statisztikai hivatalnál alkalmazták.

1884. aug. 8. Washingtonból keltezett nyílt levelében, mely a »Komárom és Vidéke«-ben jelent meg, szüleiéről emlékezik meg a jó fiú s így ír: »Mint gyermeke e nemes városnak s mint megosztója 48-iki dicső szenvedésének, csak egy az, mit a messze távolból esdekelve kérek volt polgártársaimtól; viselnék gondját nevemben, az elüszött nevében, amaz igénytelen két sirnak, melyek drága szülőim hamvait takarják.«

Midőn 1848—49-iki naplómát rendeztem sajtó alá, Mack jellemével nem voltam egészen tisztában. Emlékiratai Kertbeny révén elvesztek, tehát Rózsafyhoz fordultam felvilágosításért s egyuttal elküldtem neki a »Hazánk« füzetét. Készséggel válaszolt 1886. júl. 15. Washingtonból és a kért felvilágosítást megadta, sőt emlékül megküldte arcképét és Kossuthnak 1851-ben Makk (akkor már így írta alá nevét) részére kiadott »Felhatalmazás«-ának fotografiáját, az eredeti kéziratot a washingtoni muzeumban helyezte el. Panaszkodott, hogy Cleveland elnök kormánya megfosztotta őt a huszéves polgári hivatalától és vágyakozott hazájába visszatérni. Ekkor szabadalmi irodát nyitott Washingtonban.

Az 1886. nov. 23. levelét betegágyán írta, ebben Makk haláláról így emlékezett meg: »Makk ez országban (Brunswick-County, North

Carolina), egy erdei kis lakomban, hova családommal a rizs-láz elől menekültem s hova őt nemes szive megmentésemre sietteté New-Yorkból, e láznak esett áldozatul aug. 27. 1868-ban. Emlékkő nem sirját, de lelkemet nyomja maiglan is«.

Az »Amerikai Nemzetőr«-nek is munkatársa volt; 1887. ápr. 18. levelében, abból egy czikkét küldé meg, melyben védelmébe veszi a szabadságharcz kiváló férfiai, Mészáros tábornokot, Makk ezredest stb.

1887. nov. 20-án fia Lajos válaszolt levelére angolul, mert atyja szembajban szenvedett, tudósít atyja terveiről, ki Clevelandban és New-Yorkban tartandó beszédeivel az észak-amerikai félmilliónyi magyarság egyesítésére fog törekedni stb.

Rózsafy 1888. febr. 21. írta hozzám utolsó levelét, melyben értesít, hogy egy válságos műtéten esett át és szeme világát ismét visszanyerte. Reményét fejezte ki, hogy nagy angol művét: Az 1848-iki események Bécestől Világosig és Kiutahiától Londonig befejezheti s egy eszmét pendített meg, mely fiai bucsujárás lenne Komáromba, hova négyen: ő, Hidasy, Jókai és én ellátogatnánk. Válaszomban megírtam, hogy reám számíthat, csak jöjjön. De ő nem jött.

A »Komáromi Lapok«-ból értesültem haláláról, mely 1893. május 6-án történt New-Yorkban. Ezután a fővárosi napilapok is hozták halála hírét és életrajzi adatainak száraz, téves leírását.

Ez nem is csoda, mert ki ismerte már közülünk a hazájáért oly melegen érző nemes férfit? Azt hiszem, kivülem senki. Hálaamat ro-

vom le tehát, midőn róla bővebben megemlékezem.

Legnagyobb élvezetem ez évben is a szépirodalmi könyvek olvasása volt; fölkerestem azon házakat, hol könyveket tartottak; mert ha gyéren is, de akadtak akkor is családok Komáromban, a kik szerettek könyveket gyűjteni. Ilyenek voltak a legközebb lakók, néném barátai, a timár-ház ismerősei: Papp Tini kisasszony (épület fakereskedő lánya), ki fali szekrényben tartogatta a leginkább Kassán Werfernél megjelent kék borítékos, németből fordított, akkor igen olvasott lovagregényeket és más érzelgős románokat, tőle olvastam Lafontainenak Természet fiát, Amália történeteit, a Különczét és Welter Scott Ivanhoeját; azután a Száky Zsigmond lánya Jozefa volt a másik könyvkölcsönzőm; ennek bátyja Száky Dénes volt az én unokabátyámnak Lammer Ferencznek legkedveltebb barátja, ki estefelé rendszeren a belvárosba menet, botjával magas ablakunkat megzörgetve, jelt adott az esti mulatságba menetelre, s az én bátyám hűségesen követte.

A Száky-család igen híres, előkelő család volt Komáromban; egyik ősüket Száki János ekei ref. lelkészt 1672. szept. 1. a komáromi várparancsnok Hofkirchen, a piacon máglyán elevenen égettette meg. A családfő Száky Zsigmond, ki 1798. jun. 14. született Rév Komáromban és ugyanott 1823-tól üzte az épületfakereskedést, szép sugár termetű, vidám arcu, tekintélyes polgár volt; a kereskedést 1850-ben fia Dénes és veje folytatta; miután a várkormány a Vágnak szabályozása és sánczokkal való sánczgyekezése miatt, lassanként az épületfakereskedéseket kisajátította, a Száky-család is felhagyott a kereskedéssel és Pestre költözött; az

örög Szákyval, ki 1873. decz. 8. halt meg, gyakran találkoztam Budapesten, még akkor is oly egyenesen tartotta magát, mint a nádszál. Fia: Száky Dénes még az 50-es évek elején Say Teklát vette nőül, ki most is él Budapesten, ő pedig 1884. ápr. 30. meghalt Budapesten 59 éves korában. Az egyik Száky leányt, Karolinát, Bettelheim Antal 1849-ben honvéd-huszar kapitány vette nőül, ki 1862-ben változtatta nevét Gajárra s ekkor költözött Kalocsára, hol 1889. szept. 30. meghalt; fia Gajári Ödön, volt országgyűlési képviselő és szerkesztő; a másik Száky leány, Jozéfa, Lovasy birtokoshoz ment nőül, kinek fia Ákos, kinél most is él, mint 80 éves matrona.

Olvasmánynyal tehát el voltam látva, de arra is törekedtem, hogy azt a háziakkal megkedveltessem; azért ha már mindenki elcsendesedett és vacsora után körül ültük az asztalt, a nők kézi munkával foglalatoskodva, én felolvastam, a mit éppen kezembe kaptam, így a Haller Hármashistóriáját hűségesen végig hallgatták, csak a III. része, a Trója ellen volt kifogásuk, hosszadalmasnak mondták és tiltakoztak annak felolvasása ellen; pedig ezt a könyvet akkor a vén asszonyok nagyra becsülték; Bécsi Juliskától kaptam kölcsön, ki azt többször felolvasta nagyanyjának. Még a Fáy Bélteki házát is unalmasnak tartották néném, de magam is.

Miután nővéreim közül Netti néném legjobban szeretett olvasni, gyakran előfizetett a Siegler-féle kölcsön-könyvtárba, de ő csak német könyveket hozott haza; végre kifogyván a családoktól kölcsön kért könyvekből, a nagybátyámtól kapott, havi két ezüst huszasra emelt zsebpénzemből én is előfizettem és ugyancsak faltam a regényeket; első sorban a lovagregé-

nyek tetszettek: Brend vitéz árnyéka, Waldraf, vagy a vándorló lélek. A kísértő hegyi lélek; azután az Ezer egy éjszakát olvastam, Kotzebue színműveit 14 füzetben; Kisfaludy Károly színművei is sorra kerültek; mivel Siegler könyvtárát felfrissítette új könyvekkel is, végre hozzám jutottam a Budapesti Árvizkönyv öt kötetéhez és ebben az Eötvös Carthausiját olvastam nagy áhitattal; de legnagyobb hatást tettek reám Jósika regényei s ezek közt az Utolsó Bátori. Így aztán a nyári hónapokban 70 kötetnél többet olvastam el. Sed quid hoc ad tantam sitim! Mi volt ez az én szomju lelkemnek! Vajmi kevés. Csakhamar végig olvastam Komárom összes magyar könyveit és mindég többre vágytam. Nem akadályozott ebben semmi sem, úgy annyira, hogy még az én mord kinézésű professoromhoz is ellátogattam, tőle is kértem olvasni valót; adott is egy vastag könyvet, a Szeder Fábián által kiadott Ázael halála vagy Dina elragadtatása című pásztor regényt; ezt azonban rettenetes unalmasnak találtam és nem tudtam végig olvasni, azért féltem visszavinni, nehogy kikérdezzen belőle, így aztán nálam veszett és most is nyomja lélekismeretemet.

A komáromi vásárok gyermekkoromban nagy szerepet játszottak; az első mindég máj. 5. (azon héten, melyben az esett) tartatott meg; hétfőn reggel a baromvásárral kezdődött, mely a Vág-Dunán tuli térségen a Gyalla felé vivő országút mellett volt, hol lovak, szarvasmarhák árultattak és vásároltattak. Nagy élénkség uralkodott itten; a vidékről, sőt a megye távolabb eső részéből is igen sokan gyűltek össze, nem hiányozván a koldus és cigány nemzetség se, lóköltők, zsidók és cigánypecsenyét áruló menyecskék. Ide ritkábban mentem ki, nem igen

mulattatott a bábeli zavar, nagy hőség, por és fáradság. Ez alatt a városban is kirakodtak a rakárakban őrzött, onnét már az előtte való héten előhordott és fölállított sátrakban, a más városokból is ide gyűlt iparosok és kereskedők áruikkal. Ezen sátrak elég szilárd fából készült zárható házikók voltak, ereszes tetővel és lenyitható asztallal (ezen sátrakban később az 1849. bombázás alatt laktak is a cigánymezőn, még néhány példánya most is látható). A Benccések lakóházától, hol a cserép edény és porcellán árusok rakták ki ponyvára áruikat, le a piacig, hol a kalaposok sátrai voltak, sőt azon túl is a szent Anna kápolnáig (melynek átellenében a zsidók üveget gyűrűt és más apróságot árultak,) két sorban voltak fölállítva a sátorok; közbül a piacz elején a szentháromság szobrakörül voltak a mézeskalácsosok vászon sátrai. A vevő s báméskodó közönség föl-alá nyüzsgött. Én is ezek közé keveredtem, csörtetve zsebemben a néhány garast és keresve, mire költsem; végre egyik mézeskalácsos sátor előtt megálltam és egy krajczáron mézesbort vettem (ez t. i. azon viz, mellyel a mézes edényeket szokták kiöblíteni).

Legnagyobb élénkség azonban a disznó-piaczon (most Rozália-tér) volt, hol az alsó néposztály számára állott a vásár. Már odament a szombati-utczán (ma Jókai-utca), a népzajt tulkiáltó nyomorék koldusok, jajgatással, rimánkodással, sebeiket és csonka lábaikat mutogatva, énekkel, vagy hegedű czinczogással igyekeztek könnyörületre bírni az embereket és a nagy zsivajt tulkiabálni. A közönség lótot, futott, egymást taszigálva, egy némelyik kocsikereket görgetett, a részeg parasztgazda lovait nógatta, ide-oda szaladt a nép, mintha mindenkinek rettenetes sürgős dolga volna; de az is volt,

mert az alkuvás, a vásárlás után az áldomás-
ívás sok időt vett igénybe, s még estve, vagy
éjjelre haza igyekeztek.

Az említett disznópiacz kezdetén a Cserey-
féle ház előtt voltak a perkálos és gyolcsos
tótók, nap ellen védett lenge vászon sátraikkal;
itt kínálták portékáikat, azt rőffel méregetve, de
folyton kiabálva, csaknem az elrekedésig, ter-
mészetesen a vevő is azon a hangon beszélt;
a szomszéd vásáros sátorban kaszát pengettek.
Itt-ott ponyvára kiterített lim-lomot, régi szer-
számot és egyéb elhasznált vasneműeket árult
a zsidó, vagy cigány. A csizmadiák, suszterok
sátrai szépen két sorban utcát képezve álltak;
közel voltak a patkoló kovácsok asztalai, hol a
a vett csizmára patkót vertek. Ezek közelében
voltak fölállítva a Laczi-konyhák, szintén ponyva
sátor alatt, hol a nagy üstben sültött cigány-
pecsenyét árulták, volt a sátorban asztal és pad,
meg csapra ütött boros hordó, a sátor előtt
pedig fehér czipót árultak, mert ez főkellék a
cigánypecsenyéhez. Megfordult itt mindenki,
pór nép és uri nép is kíváncsiságból; némelyi-
kében a cigányzene se hiányzott. Én se mu-
lasztottam el ezen látogatást; nem csekély mu-
latságomra szolgált a népmozgalom, láрма, fe-
leselés, részeg zsivaj, a változó képek és nép-
fajok szemlélhetése, kevés gyakorlat mellett, a
kalapok formájáról meg lehetett ismerni a nép
közül, ki melyik faluba való.

A piacz közepe táján voltak az asztalokra
csalogatóként kirakott színes üveg, tajtékpipa s
egyéb csecsebecsék mellett a zsidók által üzött
vásári hazard berbécs-játékok, a rouge et noir
és a roulette is főszerepet játszott. Én is meg-
kísértettem szerencsémét, de elvesztettem a hu-
szasomat és ekkor megfogadtam, hogy soha

többé nem játszom hazard játékot, fogadásomat (csekély kivétellel) megis tartottam.

Voltak még itt akrobata-mutatványok, bábszínház stb. a régi mázsáló házban.

Megnéztem a felhőből leszállott tündért, a papiros kigyót, sárkányt, melyek ismét más alakokká változtak, nem hiányzott itt a súly emelő, a székben ülőt fogáival fölemelő, a hegyes kardot homlokán vagy fogain egyensúlyban tartó akrobata, a bukfenczet hányó kis fiut sat. De ennél sokkal mulatságosabb volt a néző publikum, a részeg parasztok megjegyzései.

A vásári zajból el nem maradhatott a cigányzene, még pedig fokozott mértékben. A disznópiacz környéke gazdagon volt garnírozva köresmákkal; mindegyikben húzta a cigány, különösen a klarinétos kitett magáért fülrepesztő sivalkodásával; közbe vegyültek az ivó közönségnek ezt is túlharsogó kiabálásai; nagy divatja volt akkor a megyercsi utczai nótának, mert ez legzajosabb volt és nem igen lehetett túlkiáltani.

Nem kell megfelejtkeznünk a komáromi pellengérről sem. Ez a mai »Magyar Király« fogadó és a kis Duna partja közti tér közepén álló kőoszlop volt, csúcsos tetején pléh zászlóval, oldalán karikába illesztett vasgolyó lógott; ehhez kötözték a vásár alkalmával elfogott tolvajt. A vásárt pedig egy fából készült festett kinyújtott kar, fakardot tartva, hirdette két héttel előtte s utánna is ott maradt két hétig. Régen eltűnt ez már, kevesen emlékeznek még reá; én azonban Orbán Gábornál eléggé sikerült tollrajzban lerajzoltam.

A komáromi vásárokról szokták mondani, hogy akkor mindig esik; de ezt csak az esős napokon jegyezték meg; láttam én már sok meleg, poros komáromi vásárt.

Mindeddig nem volt Komáromban uszóiskola (mert akkor még nem hívtuk uszodának), de mi azért úgy a hogy, kutyamódra csapkodva a vizet, megtanultunk uszni; zsebkendőt kötötünk a derekunkra s azt egyik nagyobb erejű s ügyesebb barátunk fogva, tanított meg ezen sportra; elég gyarló volt biz az, mert hamar kifáradtunk és mélyebb vízre nem igen mertünk menni. Aztán sok veszélynek is voltunk kitéve a Vág-Duna kisebb ágában sűrűn álló tutajok közt. Ezen évben azonban, miután Pesten már a 20-as években volt rendes uszóiskola, a várparancsnokság készítettett nálunk ilyent a katonák számára; de azért azt a városi polgárság részére is megnyitotta. Tujákra volt építve festetlen fadeszkákból; kényelmes berendezése semmiben sem különbözött a mai uszodáktól; ott állott az a mostani gőzhajó-kikötőn alul, a tiszti pavillon (akkor »Vágó-utcza« hátulsó oldala) s a még be nem ültetett újabb angolkert közt levő ut végében, a szigeti nagy fának rézsut átellenében. Elég nagy tükre volt, kis hid vezetett be a zárt uszóiskolába, melynek parti oldalán voltak az uszómesterek szobái, az átelleni részen pedig a felügyelő tiszt cabinja, vetkező szobák és pár fürdő szoba; a város felőli része szabadon hagyatott, csak farácskal kerítették be; ezen a részen volt a két trambulin és azok között a magas állás (emelet), honnét a merészebbek fejfel vagy lábbal ugrottak le; a tükre másfél vagy két öl mély lehetett, az uszómesterek altisztek voltak.

Nagybátyám azonnal beiratott az egész évadra és én napjában kétszer délelőtt és délután szorgalmasan eljártam. Az én uszómesterm Drágos, a Turszky ezredből való oláh káplár volt, ki jól beszélt magyarul; miután szára-

zon a sarokban függő vászon vánkoston megtanultam a tempókat, rudra kötött és csakugy mint most szokás, átestem az usznitanulás első nehézségein, rövid kötélre fogva csakhamar szabad uszó lettem, miután háromszor körülusztam az uszóiskola tükrét. Társaim, barátaim közül is sokan jártak oda, azért nem csekély élvezetet találtam ezen mulatságban; többször 12 foku hideg vízben is megfürödtünk, csak hogy egy napot se mulasszunk el; egyszer éjjel nagy zivatar támadt és az uszóiskolát horgonyairól elszakasztotta s Almásig vitte, másnap már helyén volt; mi ekkor is borus, esős időben megfürödtünk.

Hat hét múlva augusztus hónapban, jól megerősödve, válhalkoztunk többen a nagy próbára, köztünk volt Schwarcz Pepi k. a. a piaczi fűszerkereskedő leánya, tömzsi kis alak, a ki kövérsége miatt adta magát az uszásra; de külön órákban is tanult ott uszni. A nádorvonalról az uszóiskolaig kellett leusznunk, csolnakokkal jöttek utánunk; ez a próba nagy megerőltetésembe került, de azért olykor hanyatt uszással segitettem magamon.

Ez alkalomkor csaknem pórul jártam; az állóhídtól lefelé egymás mellett sűrűn álltak akkor a gabonás hajók és én megfelejtkézve néztem a közelemben uszó Schwarcz Pepit, a viz sodra pedig egy ily gabonás hajónak vitt; uszómasterem azonban közelemben volt és eltaszigált onnét; így aztán szerencsésen elértük az uszóiskolát. Ezután már gyermekjáték volt átuszni a Dunát. Vasárnaponként gyakran voltak katonai zenekiséréttel ünnepélyes uszógyakorlatok.

Ezalatt elérkezett július hó vége és mi a vizsgáinkat befejeztük, szokott ünnepélylyel,

sippal, dobbal, trombitával, a gymnásium összes tanulóinak jelenlétében felolvasták a kinyomtatott iskolai »Érdemsorozat«-ot, mert ekkor már a latin Classificatiót magyarra váltóztatták. Én az osztályzatban 9-dik jeles voltam; ez nem elégitett ki; de a nyitrai gymnasiumban szerzett latin tudományomban elbizakodva, keveset is tanultam; több gyönyörűséget találva az olvasásban.

Ezen évben sem volt hiány Komáromban a látványosságokban és multságokban. Alig hagyták el városunkat a német színészek, július 10-én Weiszné asszony lánykáival, tánczos sylphidkéivel és ködfátyolképeivel mulattatta a közönséget. Már ide minket gyerekeket is elvittek. A Bécs felé utazó Annetta Ambrosics énekesnő is föllépett néhányszor a német színpadon.

E közben magyar színészek is jelentkeztek, május 15 én Tatából jött Szabó József igazgató Szuperrel Komáromba és itt is, mint Esztergomban, német színészeket találtak, az arénatulajdonoshoz is kimentek a szigetre, de eredmény nélkül és így a társaság május 22-én Komáromon keresztül utazott Pozsonyba.

Valamivel szerencsésebb volt Komlósy Ferencz társasága, mely aug. hó első felében pár hétig játszhatott; dicséretben részesültek: Komlósy Ida k. a., Erdélyiné, Erdősné, Hegedüs, Tóth és Haray.

Jun. 3. Komáromban volt báró Stürmer generális, ki egy napi mulatás után gőzhajón Bécsbe utazott, a katonai zenekar a gőzhajóállomásnál zenével tisztelte meg.

Októberben meglátogatta városunkat estei Ferdinánd és a modenai koronaörökös; ezek megnézték az új megyei börtönt és a katonai várépítkezéseket, azután tovább utaztak Bécsbe.

Két havi szünidőmet (aug. és szept. hóna-

pokat) kedvem szerint fölhasználtam: az én régi barátomat Lendvay Benőt gyakrabban látogattam meg és együtt sokat beszélgettünk olvasmányainkról, bírálgattuk, egymásnak a jobb irodalmi termékeket ajánlgattuk. Lendvayék házi mulatásaiban, különösen vasárnaponként, mindég részt vettem. Ekkor olvastam Siegler kölcsönkönyvtárából Jósikának addig megjelent többi munkáit, az akadémia által kiadott eredeti és külföldi játékszin czimű gyűjteményt, Dugonics regényeit stb. Feljegyzésem szerint összesen 45 kötetet olvastam el az év második felében.

Anna néném, vagy mint a családban neveztük, Netti (szül. 1819. decz. 18. Komáromban) ez évben ment férjhez. Vőlegénye Amtmann János, sóstiszt (mázsáló) volt, a jubiláris városi főbíró Amtmann József idősbik fia s Amtmann Jenő, későbbi polgármester testvérbátyja; így tehát előkelő patricius családdal kerültünk rokonságba Amtmann János 1810. május 14-én született Komáromban, középtermetű, szép barna fiú volt, dus bajuszszal és szakállal, nagy kék szemekkel, melyek finom udvariassággal mosolyogtak az emberre. Nagybátyja Amtmann Ignác gyógyszerész, az általánosan elismert finom, udvarias gavallér nevelte s ugyanazt a finom modort sajátította el az én Muki sógorom is, ki a városi körökben szintén igen kedvelt egyéniség volt. A nyár folyamán, hivatalos elfoglaltsága után, délutánonként házuk rendes vendége volt, engem természetesen igen kitüntetett, többször bevitt a cukrászhoz és ott ami szememnek, számnak tetszett, rendelkezésemre állott; gyakran meg is tréfált és ezen aztán kaczagtak, így duskálódva a fagylaltban, ettem az adagokat, biztatására, egymásután, de csak háromig vittem.

Az egybekelés napja aug. 9-re tűzetett ki, az esküvő aznap délután a szent András templomban meg is tartatott; onnét pedig a vőlegény atyja házához mentünk, hova a meghívott vendégek, mintegy 50-en gyülekeztek; én is felöltve új zeke vagy Zrinyi atillámat, megjelentem.

Az Amtmann-ház a szombati-utca elején volt, csinos tiszta földszintes ház, udvari kettős, patkó alakú szárnyépülettel, melyet nyílt oszlopos folyosó környékezett; a ház mögött kis kert volt, melyben sógorom huga, Laura ápolta virágait. Ide szórakozásként azonnal betekintettem és a kert egyik sarkában nagy bécsi szederfát pillantottam meg, mely akkor teljes érésében volt; ezen ismeretlen gyümölcs nagy csábító erővel bírt és nem tekintve új ruhámat, fölmasztam a fára és a nász lakoma előtt jóllaktam bécsi szederrel; hogy kihajtott inggallérom, kezem, arcom is szenvedett ez által, azt az ünneplő közönség nem vette komolyan és oly kitüntetésben részesültem, hogy az asztalnál Amtmann Ignác, a család kitűnősége mellé ültettek. Itt azonban az a veszedelem ért, hogy úgy bánt velem a szomszédom, mint felnőtt férfias egyénnel és kínálgatott az egri bikavérből, a boriváshoz pedig akkor még nem volt alkalmam hozzá szokni; tehát elálmosodtam, más bajom nem történt és haza vittek.

Sógorom lakása, a többi sóstisztek lakásával együtt a plébánia átellenében a szent András templom melletti nagy földszintes házban volt, a hátsó részében, a templom utcájára néző ablakokkal; tehát úgy a gymnasiumhoz, mint a rajziskolához, (melyet ez évben is a nagy szünidő alatt szorgalmasan látogattam) közel volt; tehát én gyakran meglátogattam nénémet, ki

többször ott marasztott ebédre s én gyönyörködtem sógorom könyvtárában, mely ugyan nagyrészt német belletrisztikai s történelmi munkákból állott, de ezek sok szép képpel voltak illusztrálva; én még akkor csak ezekben gyönyörködtem.

Sógorom azzal örvendeztetett meg, hogy régi ezüst sarkantyuját átcsináltatta az én kis csizmámra s azt büszkén viseltem, mint atillámnak kiegészítő részét.

Meg kell itt még emlitenem Egyed Ignácot, ki sóházi mázsamester vagy pénztári ellenőr és igen tréfás öreg ur volt; az épület közepén, az utczára nyíló ajtóval, hova márvány lépcsőkön lehetett feljutni, volt a hivatali helyisége, asztala a szoba közepén állott, úgy, hogy a nyitott ajtón, harsány hangján üdvözölte az arra menő ismerőseit; engem, ha arra mentem, magához hívott; aztán vége hossza nem volt a tréfának, a minthogy egész élete mások megtréfálásából és társasága felvidámitásából állott; melyek közül több még a komáromi kalendáriumba is bele került. Fia később honvédtörzstiszt lett és Pozsonyban élt.

1843. januárban, csaknem az egész hónapban, eső esett, csak utolsó napjai voltak tiszták; febr. 1-től meleg napok következtek, később változó idő volt; a Duna vize e hónapban előntötte a belváros egy részét. Márczius 1. és 2-án fagyott, 3. és 4-én hó esett, 10-én lágyabbra fordult az idő.

Márcz. 3. esti fél 8 órakor gyenge földrengés volt.

XIII.

(Orsonics Odó. A kigyóbőr és a tejfeles torna-mártás. — Első szónoklatom. — Könyvtáram alapítása. — Farsangi felvonulás. — Kortesdalok. — Véres megyei tisztujítás. — Szondy László. — Első pesti utam. — A »rudnói csoda«. — Színészek és cigányok. — Kukoriczafosztás.)

Komáromban 1843. október 1-én léptem át a gymnasium V. osztályába, melyet mi akkor rhetorikának hívtunk és ezen osztályt 1844. jul. 31-én végeztem be. Professzorom *Orsonics Odó* (József) szintén benczés volt, ki 1805. ápril hó 3-án született Pápán Veszprémmegyében és mint gymnasiumi tanár 1830-ban jött Pápáról Komáromba, hol 1849-ig tanított; azután lelkész volt Szent-Mártonban, Nyalkán és 1854-től jószágigazgató Pannonhalmán, hol 1858. október 23-án meghalt. Sokkal kedélyesebb volt, mint Radányi, de egyszersmind igen szeszélyes; hol igen szigorú, hol pedig igen nyájas és barátságos volt hozzánk. A kikérdezésnél neveinket latinul papirosszeletekre írva s összegöngyölve iskátulyából huzta ki s a keresztneveket lassan, vontatottan olvasta, hogy pl. előbb minden József remegett. Remegtem én is, míg el hárult rólam a veszedelem, vagy ha éppen felelnem kellett, nem a padban állva, mint eddig szokásban volt, hanem a kathedra előtt mondtam föl a leczkémet.

Tankönyveink most is még tulnyomóan latin nyelvűek voltak, így a rhetorika, a *Compendium antiquitatum Graecarum* és a *Doctrina*

religionis (ez csak néhány ivnyi irott studium volt); ezeken kívül Magyarország történelmét, számtant és földrajzot is tanultunk magyarul. Privátára ezen évben is jártam, melyet tanárunk többnyire a szobájában tartott; ott mutogatta archaeologiai rézmetszeteit; az iskolában pedig »szemléletül« ketté szelt tarokk-kártyát, melyen görög istenek voltak rajzolva, vastag papirosra ragasztva, függesztett a falra; volt egy labyrinthus rajza is, melyből nem tudtunk kitalálni; ezt le rajzoltuk magunknak. Megtörtént az is, hogy egy délelőtt tudunkra adta, hogy délután nem lesz lecke, hanem mindenkinek mesét kell mondani; és volt ekkor bolondnál-bolondabb regélés. A veretés még szokásban volt itt is, csakhogy már inkább a becsukás járta.

Egyszer a Vágdunán tul, kóborlás közben, kigyókat kerestünk és azokat megölve, bőrüket lenyuztuk és botra huzzuk; én azonban azt, az otthon levő botomra akarván felhuzni, zsebre tettem és ott is felejtettem; midőn másnap az iskolában tanárom fel-alá járván, padom előtt (az első padban ültem) nagy büzt érzett és mikor kisült a turpiságom, bezáratott. Most ezen fenytést föl sem vettem, mert néném az iskolához közel lakván, gyakran meglátogattam és többször ott marasztott ebédre; becsukatásomat is ezzel palástoltam; de a timár-házbeliek megszokták kérdezni: mi volt az ebéd? Ilyenkor szépen elő számláltam az ételek sorozatát, melyből a tejfeles torma-mártás, mivel szerettem, elmaradhatatlan volt, ennek gyakori előfordulása feltűnt és végre is kisült hazudozásom.

Orsonics tanáromról föl kell jegyeznem azon áldozatkészségét, hogy az évtizedek óta összefaragcsált rossz padok helyett saját költségén új festetlen padokat csináltatott. Szeretetün-

ket tanárunk iránt azzal fejeztük ki, hogy nevénapján iskolánkat feldiszitve, ezüst serleggel leptük meg, melyet a legjelesebb tanuló által mondott üdvözlő beszéd kíséretében adtunk át neki. A társas körökben, úgy a casinóban, mint magán házaknál, nyájas, vidám modora által igen kedvelt egyéniség volt. Azonban szertelen kövérsége bántotta nagyon és hogy ezt némileg apaszsa, megtanult uszni; magam is, mert ez évben szintén rendes látogatója voltam az uszóiskolának, szemtanuja voltam ily uszási erőlködéseinek; midőn ő uszott, oly hullámokat vert, hogy mindenkit elborított a víz, azért ilyenkor nyakra-főre menekültünk előre.

Lássuk már most, kikkel tanultam együtt az V. osztályban, hol 22-en voltunk összesen, tehát kilenczcczel kevesebben mint a negyedik osztályban; régi iskolatársaim közül feljöttek. Zlatény Gyula, Matkovics Tamás, Lendvay Béni, Krecsó Antal, Schnell János, Munk Sándor, Szekeres Tódor, Schiesser Alajos, Zaklukál Máté, Vaymár Miklós, Vannig Mátyás és Jaross Móricz, tehát velem együtt tizenhárman; ujonnan érkeztek: Kabina Endre, Mátéffy László, (Királypüspöki díjas, Lendvay Benőéknél volt kosztón és szálláson, mogorva, barátságtalan fiu), Gerzsó Károly ág. vallásu komáromi fiu, Hirsch Adolf izraelita, Stollár Endre ismétlő, komáromi, Urbán János, Adler Ignác izraelita, Poppel Antal Komáromba áthelyezett sóstiszt fia és Szekeres János.

Szokásban volt azon időben az évváró ünnepély alkalmával a nyilvános szavalás; az V. osztálybeli legjobb tanulók közül egy kettő szónoklati prózát, a VI. osztálybeliek költeményt szavaltak. Az érdemsorozat felolvasása alkalmával július végén, a VI. osztálybeli legnagyobb

terembe gyűltünk össze, mind a hat osztályból, a kathedra körül pedig székeken ültek a vendégek.

Miután az érdemsorozatot felolvasták, még pedig az első három legjobb tanuló nevét minden osztályból, sippal, dobbal, trombitával üdvözölték, az utolsó nevének pedig nagy fanfár zengett. (Ezen évben én a hetedik jeles voltam). Az érdemsorozat felolvasása után a szavaló tanuló, atillában, kucsmában, kardosan, sarkantyusan a kathedrára lépett és elszavalta mondókáját, azt megfelelő tagfejtésekkel kísérve. Én is ezek közt voltam és a fájdalomról szavaltam, melyet tanárom készített; minthogy e korból ily szavalat tudtommal nem igen maradt fenn, én pedig azt megőriztem, jónak láttam ide igtatni:

»A fájdalom sajátságai épen úgy feltűnők az emberben, de működései más vegyületben hatnak tetteinkre. Hol könnyűket látsz, ott még ne keress fájdalmat, mert az érzékenység sokszor kicsalja azokat, s ez legkevesbé sem neme a fájdalomnak. Komolyság, bús tekintet, halvány arczat, még mind nem típusai a fájdalomnak, a szivben e fátyolok alatt legszebb derü lehet, mint villámokkal viaskodó fellegek felett napfény. Mi tehát iránytűje a fájdalomnak? Egy rövid tekintetre oly bizonyossággal nem határozhatjuk meg, mint az örömet; mert ez nyugtalan és kitörő, a fájdalom pedig elvonultabb, bujdoklóbb, s nem tudhatunk általános rokon arczulatot mutatni, melyben tisztán láthatólag szemléljük. Azért az arczatról csak bővebb érintkezésekre ismerkedhetünk valódi képviselőjével. Mindazonáltal a fájdalom ritkán örökös valakiben, s így ha koronkénti jelenségeiben ügyességeddel kiszemelheted az arcz

körül, mert a fájdalom okozta szenvedés, melynek bélyege mindörökké sajátságos, kitetsző, bármily vonalok sötét fátyolai közé vegyüljön is. És ha az ember nem ördög, arcán ki fog emelkedni minden érzése, úgy mint minden szenvedélye. Igen, az arc minden érzelmek és szenvedelmek rejthelye, csak hogy világosabban tűnik elő egyik, mint másik, egyiknek kiösmérésére ügyesebbek, vagy gyengébbek vagyunk. Örömben, mint látom sok felé osztasz, fájdalomadban csak magaddal óhajtasz társalkodni, s ha olykor másokhoz is folyamodol panaszaiddal, azért teszed, mert előérzeted van talán könnyebbülésedhez Egyébiránt senki hasznodat nem veszi, még magad sem magadnak. Gondolkodóbb vagy, lelked ellágyul a terü alatt, nem fogékony szépre, nagyra nem meleg, elalszik szent kötelességeiben csak néma bajában érez fel, s minden áron vágyik menekülni igájától. Hiában vegyülsz emberek közé, unalmas vagy s lelked elkivánczik; mert félsz, hogy szebb napjaidra emlékezel s a pohár főlebb telik. A mély fájdalom megtagadást is szül. Ki fájdalomával hosszasan él, az életunalom bizonyos nemét szokja előrökölni, mert hogy az életet szeressük, szükség, hogy szép színben álljon előttünk, s csak örömeivel vegyesen lehet kedves. A huzamos fájdalom lépcsője még az embergyűlöletnek is; mert tudjuk, hogy fájdalmaink legnagyobbika a csalódás; s ha bizalmunk, reményünk, melyekre boldogságunk tevők fel, sokszorosan el van játszva, lelkünk kezd elpartolni a világtól, határt von az emberi érdekeknek s gyűlöl, mert megcsalták! Óh! hiszen az ezen reményekkel elvesztett élet boldogság nem hagy egyebet, mint kétségbeesést ember és élet felett!«

Ezen évben történt könyvtáramnak alapvetése. Keő Treszka kisasszony, Keő Gáspár épületfa kereskedő lánya (később Lammer Ferencz unokabátyám neje), kinek anyja, a kávé-nénikék közt, gyakori vendége volt a timár háznak, egyszer előfizetési ívet hozott hozzánk *Sujánszky Antalnak* vallási és hazafiui költeményeire, melynek ára egy forint volt és én két huszas havi pénzemből annyit megtakarítván, előfizettem; meg is jelent a könyv azon év nyarán. Ezen könyv volt tehát az első melyet, könyvtárt alapítva, megszereztem. (Jelenleg a 9130. sz. könyvet irom be, azonban ennek fele sincsen már meg).

Olvasmányaim jegyzékét is ide irom, mert az nem csak reám nézve emlékezetes, de művelődés történeti szempontból is az; lássuk tehát, hogy mit olvastak azon időben családaink Komáromban: Horváth Zsigmond. Elmederítő és szívképző elbeszélések, Báró de Manx; Ifjuság barátja; Overne kapitány csodálatos kalandjai Dominge szigetén; VII. Pius pápa elragadtatása; Bécs nevezetességei; Zinzi Albano, vagy a cigány herceg; Klimius Miklós földalatti utazása; Bajza Aurórája 1837. Napkeleti képek; Szigvárt klastromi története (unalmasnak találtam, azért a II. kötetet nem olvastam el), Kovács Pál Tháliája; Jósika, Csehek Magyarországon és külföldi regényei; Nagy Ignác Torzképei; Dugonics. Arany pereczek; Kis János, Csokonai és Kisfaludy Sándor munkái. A szünnapok alatt ismét előfizettem Szigler kölcsönkönyvtárába s olvastam a Kisfaludy-Társaság által kiadott Külföldi Regénytárt nagy gyönyörűségemre, Nagy Ignác Szinműtárából 16 füzetet; a M. tudom. Akadémia által kiadott eredeti és külföldi szinműveket, Frankenburg szer-

kesztette. Életképeket, Fáy Meséit, Róbert Péter két kötetét; Ferencz bátyám megvette Nagy Ignác Magyar titkait, mely akkor képeinél fogva is, nagyon kapós volt és Petőfi Helység kalapácsát; az utóbbiakat felolvastam családunk körében. Ekkor indult meg a három divatlap is; kis városi szokás szerint többen összeálltak, ezek közt Ferencz bátyám is, és előfizettek a Pesti Divatlapra, ebben aztán én is gyönyörködtem; a Honderüt pedig Amtmann János sógoromnál, ki azt a casinóból hozta el, olvastam.

Mozgalmas élet kezdődött városunkban már az év elején. Három éve mult, hogy a megyei tisztujítás megtörtént, új választásról kellett gondoskodni. A megyei első évnegyedes közgyűlésnek, melyet jan. 8-ra hívtak össze, főtárgya annak előkészítése volt.

A megyei nemesség az idősb Ghyczyek és Pázmándyak uralmát megunta, conservativeknek, »maradiaknak« nevezte őket és a tisztikart. Az országgyűlésen már ekkor szabadelvű eszmék léptek mindinkább előtérbe; a megye tehát a különben érdemdús apák nagyreményű fiai által akarta magát kormányoztatni. Éppen akkor voltak a megye részéről követek *Ghyczy* Kálmán és *Pázmándy* Dienes a pozsonyi országgyűlésen, ezek felé fordult a fő figyelem.

Már a mult év decemberében megindultak a korteskedések, ezáltal a különben nyugodt kedélyek felizgultak, pártoskodás dult a megyében, sőt »lélekvásárlás«-ról is beszéltek.

A január 8 iki gyűlésre ily izgalommal gyűltek föl a nemesek; a gyűlés előtti napon a város utczáin hullámozottak a pártok emberei, éljen-rivalgások közt adván jelét ittlétüknek. A gyűlésnap reggelén 8 órakor tömegesen lepték el a megyeházát, termét, lépcsőházát, udvarát,

sőt az utcán is sokan voltak. A tanácsterem zsúfolásig megtelt, miután magából a városból 500 szavazó nemes került ki.

Midőn az első alispán Ghyczy Rafael elfoglalta elnöki székét, a teremben a Sárközy-párt emberei voltak többségben és ezek szünni nem akaró éljenzéssel akarták megakadályozni a gyűlést, sőt a terem közepén levő asztalt is a nagy tolongásban eltolták a helyéről. Ily zavargás közt nem tanácskozhattak, a gyűlést tehát az elnök másnapra halasztotta azon kikötéssel, hogy a nép eltávolíttassék.

A január 9-iki gyűlés sem volt csendesebb, mert habár a Ghyczy-pártiak a tömeget szétoszlatták, mégis feles számmal jelentek meg a nemesek ekkor is, különösen a Sárközy-pártból. Sárközy József másodalispán indítványozta, hogy a jövő tisztujtáson titkos szavazással döntsenek, mert az ő pártja így reménylett győzni; erre ismét nagy lármával hangoztatták a »titkos« szót; ezen szünni nem akaró lármára az elnök ingerülten hagyta el helyét; Sárközy azonban folytatta a gyűlést és a tisztujtásra az előkészületeket megtették.

Este a helybeli gyáregylet részéről fényes tánczvigalom rendeztetett, mely ugyan a kitüzött jótékonyczélra nem jövedelmezett, de csin és fényre egyike volt a legérdekesebbeknek. A katonatisztek január 24-én és február 13-án szintén rendeztek tánczvigalmat, melylyel a helybelieknek, úgy a vidékieknek is kedves mulatságot szereztek.

A városban, miután farsang ideje is volt folytatták az izgalmas életet, felvonulások törtek zenével, korteskedések folytak és sértőbbnél sértőbb kortesdalok özöne készült.

Nevezetes volt ekkor *Szarka Jánosnak*,

a tréfáiról, bohóskodásairól még az utódok által is emlegetett mindég vidám táblabírónak felvonulása. Ezen eredeti gondolat kivitele február hó 8-án csütörtökön történt; midőn a kedélyes népharát megyeház-utczai házából délelőtt 10 órakor rop-pant néptömeg indult meg három osztályban, mindegyik a legközelebbi tisztujításra készült igen diszes nagy vörös zászlóval, számtalan apróbb zászlócskákkal tarkázottan. E zászlós-menet előtt két veres sapkás trombitás lovagolt és utánok több diszes külsejű vontató lovas szökdelt; ezután következett a csinosan felszer-számozott és egymásután fogott 75 ló által vontatott, hatalmas ostorokkal körül csattogott, kormányos és hajós néppel megrakott óriási dereglye. A dereglyén volt ünnepies öltözetű hajós nép, egészen hajózási modorban működött és ugyanazon műszavakat kiabálta, miket a dunai hajós nép ily alkalommal használni szokott. A folytonos ostorcsattogás a város egyik végétől a másikra hallatszott.

A dereglye után következtek a nagyszerű, pompásan aranyozott veres lohogók, melyeket magyar köntösbe öltözött kardos nemesek hármásával kísérték több czigánybanda zenéje mellett. Tömérdek nép, mintegy 5—6000 vonult kíséretül a menet után, elannyira, hogy az egész várost mozgalom és elevenesség hatotta át. Voltak különféle álarczos alakok is, kik a népet tréfáikkal mulattatták. A délután végződött menetet közös ebéd és vacsora váltotta fel. Ezen mulatság Sárközy József másodalispán tiszteletére volt rendezve, mit a három ünnepélyes vörös színű zászló is tanusított; de menet közben is a nemesek a kijelölt alispánokat és Huszár főbirót éljeneztek. Az ebéd bevégezte után a nevezett alispánnál a pártbeliek, vonzalmukat tanuító szónoklat mellett tisztelegtek.

Szarka János más alkalomkor is nem csekély mulatságot szerzett a komáromiaknak, midőn farsang idején 24 ökörtől vontatott óriási szánkóra helyezett és feldiszipített száz akós hordón Bachusnak öltözve ült és a városon körül vonult.

A sok kortes dal persze kézzől-kézre járt; leírás végett Ferencz bátyánk sokat elhozott és mi azt szorgalmasan másoltuk; mutatványul csak keveset mutathatok be, mert nagyobb része nem közölhető; álljnn itt néhány a szelidebbek közül:

Félre innen törpe lélek!
Mert a verbung közelget.
Sárközy úr ablakából
Hódolatot lebegtet.
Hejje, hujja Dunán túl,
Ki nem iszik a verbunggal,
Isten utse vizbe fül.
A ki kinéz az ablakon:
Az lesz az én alispánom.

*

Rongyos falu, czifra város,
Szarka nem lesz komiszáros,
Vendégje van sok kalapos,
De többnyire mind muzsikus.

*

Szarka Jancsi, Penthe Samu
Olyan mint a szapult hamu,
El-el akad a hajója,
Noha hetven ló is huzza,

*

Misitz Elek szürke lova
Nagyot botlott Aranyosba,
Hogy egy nemes azt kiáltja:
Ghyczy megyénk alispánja.

*

Ghyczy trakta híres trakta,
Nem találhatnak muzsikusra,
Akár merre korteskednek,
Emberre ők szert nem tesznek.

*

Dercze kenyér, vörös hagyma,
 Az a Ghyczy birodalma;
 Mert kortesi nem ihatnak,
 Bűdös fokhagymán vigadnak.

*

Beborult már égen a nap,
 Ghyczy, lálom, szomoru vagy
 Eltűne már napod fénye,
 Pázmándy elülhetsz véle.

*

Csikorog a rozsz taliga,
 Ghyczynek nincs muzsikusa.
 Éjszak felől fúj már a szél,
 Eb, ki Pázmándy részén él.

*

Márczius 5-én a főispán *Nádasdy* Lipót gróf elnöklete alatt a nemeseket összeiró bizottság neveztetett ki; hogy nyilvános, vagy titkos legyen-e a választás, ennek eldöntése a tisztujtást megelőző napra halasztatott. Ezután a nemesség: »éljen a nyilvánosság!« »éljen a titkos!« kiáltások közt tanyáira vonult.

Elérkezett márcz. 27. a tisztujítás előtti nap, melyre a Ghyczy- és Pázmándy párt 67 nemzeti lobogó alatt állott fel jobbról a megyeház udvarán, a Sárközy-párt pedig 47 vérszínű zászló alatt balról foglalt helyet.

A főispán egyetértésre s higgadtságra szólította fel a nemességet. A nyilvános vagy titkos szavazást eldöntendő, két választmánynál báró Vay Miklós és báró Majthényi Antal elnökölt. Végre a főispán kijelentette, hogy 2755 nemes a nyilvános és 315 a titkos szavazás mellett szavazott.

Márczius 28-án a Sárközy- (számra nagyobbnak látszó) párt már reggel 7 órakor elfoglalta helyét a megyeház udvarán. Ezalatt a Ghyczy-pártiak is csoportosultak és számuk

mindinkább növekedett; ezeket a Sárközyek nem akarták a megyeházba bebocsátani.

Én mindennek szemtanúja akarván lenni, megfordultam a kortestanyákon, melyek óvatosságból pártok szerint egymástól el voltak különítve. A megye házába is besettenkedtem és felvonultam a lépcsőkön, hol egy ablakfülkébe helyezkedtem el; onnét, mint színházi páholyból, néztem a pártok küzdelmét, mely az udvaron folyt le.

Ezalatt a Főispán lelkes beszéddel nyitotta meg a közgyűlést, melyen *Ghyecz* Rafael alispán, ki 27 évig szolgált a megyét, bejelentette hivataloskodásától való megválását. Ezután a főispán az előtte való napon kijelölt alispánokat szavazat alá bocsátotta.

Az ingerültség azonban nőttön nőtt, a megyeház kapuit becsukták. A bosszút, mit a nép egymás iránt hónapokig kebelében hordott, korlátozni többé nem lehetett. A Sárközy pártja a Ghyeczyek egy részét sarokba szorította s ezzel a csatát megkezdték, itt ott karddal, azután közáporral; az állásukból kiszorított Ghyeczyek a megyeház új épületéből kövekkel és kődarabokkal ellátva, egész lázadással előnyomultak és az ellenfélre hajigáltak, azok pedig a közelükben fölrakott tüzelő fahasábokat dobáltak vissza. Éppen alattam a földszinti ablak rácsára kapaszkodott fel egy nő, kit boros palaczkkal hajítottak meg, úgy, hogy vér borította el az arcát. A megyeház kapuafja el volt ugyan zárva, mégis az ott volt Sárközy családbeli nők, halálos félelem közt, sirva futkostak a felső folyósókon.

Ekkor, a főispán előre látó intézkedéséből, a katonaság dobörgése hallatszott és a kinyitott oldalkapun *Bakonyi Sándor bíró őrnagy*, (Bakonyi Imre báró, várkormányzó fia) vezérelt

egy csapat fehér frakkos, sárga hajtókás Sándor-ezredbeli katonát a megyeház udvarára; a ló hátán ülő őrnagy csákóját ugyan lehajították, de ez nyugodtan vezette s beékelte csapatát a két párt közé; a Sárközy-pártbeliek, a rajtok elkövetett törvényteleniséget hozván fel okul, végkép bucsut vettek a megyeházától. Ezután békén folyt a választás. Másnap ugyancsak a Ghyczy-pártiak és a katonaság foglalták el a megyeház udvarát.

A tisztujtás eredménye a következő: Alispán: 1. Ghyczy-Assa- és Ablanczkürthi Ghyczy Kálmán. 2. Ifj. Pázmándy Dénes. *A központban:* Főjegyző: Nedeczky Kálmán. Aljegyzők: Baranyay Gáspár főjegyzői czimmel, Konkolyi István. Tiszteletbeliek: Beóthy Zsigmond, Bossányi Rudolf, Ordódy Dénes, Szalacsy István, Jaross Károly, Zámory Kálmán. Főügyész: Kürthy Aloiz. Alügyészek: Illyés József, Csorba János. Tiszteletbeliek: Nagy Dániel, Nagy Sándor öreg és ifjabb. Számvevő: Závody Ferencz. Hadi főadószedő: Thaly Lajos. Házi főadószedő: Micsky Lajos. Hadi főbiztos: Fogthüzy Zsigmond, szolgabírói czimmel. Töltés biztosok: Kajdacsy Pál, Simig Péter. Földmérők: Thaly Dénes és Kovács Zsigmond. Orvosok: Klein Mihály, Schwarztl József.

1. *Csallóközi járásban:* Főszolgabíró: Pázmándy Zsigmond. Alszolgabírák: Ghyczy Mátyás, Csontos István és Zámory Adolf. Esküdtek: Csepy Antal, Vég Vincze, Kovácsy János. Pénztárnok: Sárkány István. Tiszteletbeli esküdtek: Farkas Péter, Csepy Lajos, Aranyossy Dénes és Szilágyi Pál.

2. *Udvardi járásban:* Főszolgabíró: Halassy Edvárd. Alszolgabírák: Madarassy Móricz, Konkoly Elek és Balog Tivadar. Esküdtek: Ordódy

Leopold, Held János, Horváth Ferencz, Pénztárnok: Held Ignác. Tiszteletbeli esküdtek: Jankovits J., Nedeczky J.

3. *Gesztesi járásban*: Főszolgabíró: Milkovics Zsigmond. Alszolgabírák: Bóday Lajos, Nedeczky Sándor. Esküdtek: Maller József, Thaly Ignác, Fridrik Ignác. Pénztárnok: Balogh Zs. Tisztb.: Sághy Antal.

4. *Tatai járásban*: Főszolgabíró: Balogh Ferencz. Alszolgabírák: Biber Ignác, Mátéffy János. Pénztárnok: Sercz Ignác. Tiszteletbeli szolgabíró: Morvai Imre. Esküdt: Szalay Ignác.

Április 28-án, vasárnap bucsuzott el számos vegyes hitű hallgatóság jelenlétében szónokéből Szondy László, a reform. gyülekezet szeretett lelkipásztora, mielőtt Nagy-Kállóba, szülőföldre távozott. »Az érzékeny bucsubeszéd a hallgatóság szemeiből könnytengert fakasztott.« Ugyan e napon a reformátusok részéről fényes és számos vendégű bucsuebéddelel tiszteltetett meg, mely alkalommal Beöthy Zsigmond pezsgős pohárral kezében (természetesen magyar pezsgő, a pozsonyi gyárból értendő) bucsubeszédet intézett a férfiuhoz, ki hitkülönbség nélkül tisztelve és szeretve volt a város összes közönségétől.

A régi világban, mikor még az emberek nem voltak annyira elsavanyodva, megragadtak minden alkalmat a lakomára: keresztelő, eljegyzés, menyegző, születésnap, névnap, beköszöntő, bucsuztató, disznótor, kukoriczafosztás, szüret és más ily alkalom bőven kínálkozott; a halotti tor azonban már az én időmben nem volt szokásban. A 24 éves Beöthy Zsigmond, a jeles szónok és költő, már ekkor közkedveltségnek örvendett a városban és minden alkalomkor

mint kitűnő szónok feltűnést keltett szép reményekre jogosító tehetségével.

Nagybátyám bőrbevásárlások végett rendszeren elszokott járni a pesti vásárookra, különösen a nyári augusztusira: többször megígérte, hogy minket gyerekeket is elvisz magával; ígérte ezt ezen évben aug. hónap végén teljesítette, engem és Tóni öcsémet részesített ezen szerencsében. Én zekémet öltöttem fel, fényes, alacsony kalapot tettem a fejemre és sarkantyus csizmát húztam fel; így léptünk délben a gőzhajóra. Mily meglepetés volt ez reánk nézve, az elgondolható, midőn a nagy hajó belső szerkezete teljesen ismeretlen volt előttünk; néztük a gépek forgását, a pipázó szobát, lementünk az I. és II. osztályu termekbe, megcsodáltuk a kis konyhát, a kormányos kerékforgatását, a Visegrád körüli szép tájat, a várromokat és örvendtünk a Pestre közeli kis ágyulövéseknek; ezzel szokták akkor a hajó közeledését jelezni.

A fővárosi zaj, tolongás, kissé szokatlan volt ugyan, de jól összetartva, nagybátyám mellett haladtunk szállásunkra, melyet a vásártér közelében (a Lipótvárosban) egy mellékutczában szokott volt nagybátyám ily alkalomra rendszeren kibérelni. Még azon este körsétát tettünk a városban, éppen térzene volt és itt nagy tolongásban törtettünk előre. Nagybátyám figyelmeztetett egy kis pupos emberre: »Ez *Petrichevich Horváth Lázár*, a Honderű szerkesztője«, kiről elmondta ez ismert adomát: Midőn egy mágnás szemébe mondta a kis embernek, hogy olyan, mint a burgonya, »akkor belőlünk jó beafsteket készíthetnének«, volt a felelete.

Engem mindennek fölött a párisi-utcza érdekelt, mert sokat hallottam erről beszélni, hogy üveggel van földve; de midőn lépcsőn kellett fel-

mennünk és a sok suszterbolt, meg az uteza keskenysége egyáltalában nem lepett meg; annál inkább megbámultam Pestnek, a Király-uteza sarkán lévő négyemeletes legmagasabb házát.

Aug. 26-án a nemzeti színházba mentünk, hol az »Ezred leánya« című operát adták elő, Schodelné énekelt; zsufolásig megtelt a színház és mi a földszinten, a páholyok alatti zártszéken ültünk; rövidlátásom miatt természetesen keveset láttam, de annál jobbal izzadtam. Schodelné énekét többször megtapsolták, különösen dobolásakor frenetikus taps tört ki.

Sokrt jártunk nagy melegben, porban, s este már bágyadtnak éreztem magamat. Ezen első pesti utam tehát inkább kellemetlen hatást tett reám, jobban szerettem a mi egyszszzerű, csendes kis városunkat, Komáromot.

Sokkal érdekesebb és változatosabb volt második utazásom. 1844. szeptember második felében egy szép napon éppen gólyalábakon jártam az udvaron, midőn a Timár ház előtt, egy ekhós kocsí (abroncsokra terített ernyővel) állott meg és engemet hirtelen utra készen felültettek. Gisztl professzor gondjaira bízva, Rudnóra küldtek az ottani csodaorvos plébánoshoz, hova hírére sokan utaztak környékünkről is, de még többen a szomszéd megyékből és Galicziából, sőt, mint később hallottam, Angolországból és még Szibériából, Irkutsk városból is. Az én betegségem a mély álvás volt, megtörtént, hogy egyszer föl nem keltettek, a szobát elsüllytették és én 24 óráig aludtam; aminek aztán sok kellemetlenségei voltak.

Kocsinkon, kívülünk még ketten utaztak, Podhradszky gombkötő, ki nagyot hallott és Mikosné, Gisztl sógornéja; előttünk pedig egy hintóban nőtársaság volt, kik szintén velünk

tartottak; közülök csak Schwarcz kisasszonyt (nem az a Schwarcz leány, a kivel az uszópróbát letettem), egy Furierschütznek esimos barna lányát ismertem. Ezeket az állomásokon rendszeren elértük; ők ilyenkor elővették kávémasinájukat és kávéfőztek a magukkal hozott készletből, mely, mint a következmények megmutatták, igen üdvös intézkedés volt. Gisztl természetesen mind Érsekújvárt, mind Nyitrán meglátogatta a barátokat, ismerőseit, én pedig ilyenkor rendszeren vele mentem, a mi elég unalmas dolog volt reám nézve. Nyitrát elhagyva, következtek a regényes tájak: erdőségek, meredek hegyi utak és völgyek; fölöttünk a nagy sziklák agyonzuzással fenyegettek, mellettünk jobbra a sövénykerítés daczára rémített a látongó mélység, azért minden zökkenést női sikoltás kísért. Minél beljebb és messzebb haladtunk a hegyek közt a tót vidéken, annál nagyszerűbb és zordonabb lőn a táj; itten, ha akadtunk is falura, az többnyire szétszórt kalibákból állott és a szegénység ijesztő volta tárult föl előttünk rongyos és piszkos képében; itt-ott az erdők fáinak közt szénégető kunyhók is kerültek szemünk elé. Az emberek általában barátságosak voltak hozzánk és kérdésünkre az utat szívesen megmutatták. Gisztl és én voltunk ilyenkor a tolmácsok, mert csak mi tudtunk nyelvükön beszélni. Ha keskeny ut kanyargott föl a hegynek, a szemközti jövő kocsi küllőire helyezett pléhlemezek csatlózásai figyelmeztettek a kikerülésre: ilyenkor félrehúzódtunk, nehogy kocsinkat keljen szétszedniük, ha az ut keskenysége miatt egymást ki nem kerülhetjük. Már jó mélyen behatoltunk a hegyek közé, komorodni kezdett az idő, köd ereszkedett a hegyekre, esett is; itt már a szegény falusi nép egy hajlék alatt lakott disznájával, szarvas-

marhájával, sövényből összetákolt házukon nem volt kémény, hanem a füst ablakon, ajtón hatolt ki. Mulatságunkra meztelen cigánypurdék futottak kocsink után cigánykereket hányva s krajczárkát kérve; ha tót lánynyal vagy menyecskével találkoztunk az uton, Gisztl rendesen szóba állt vele s az illető, kit Anca vagy Marinkának szólított, igen csudálkozott, hogy elfalálta nevét. Végre utazásunk harmadik estéjén megérkeztünk Rudnóra, mely Nyitra felsőbb tájékán, hegyektől körülövedezett völgyben, mintegy katlanban fekszik. Szegényes és rút sárfészek, hol a templomot, paplakot és egy zsidó korcsmát, hova szálltunk, kivéve, a legnagyobb nyomoruság nézett ki az ablakon, melyen füst tódult ki s ha benéztünk azon, ökör tekintetével találkoztunk, mely felénk bámult; a nép is igen bárgyu.

A korcsmában egyetlen nagy szoba állott az utasok rendelkezésére, ide vonultunk tehát; de már ez is tele volt mindenféle nemzetiségű piszkos néppel; legtöbb volt a lengyel, aztán zsidó, német, legkevesebb a magyar. Midőn más vigasztalás nem kínálkozott számunkra, mint az alvás, megkésztették fekhelyeinket, az az nagy mennyiségű szalmát terített a zsidó gazda a padlóra s arra lefeküdtünk, ha volt nálunk takaró, be is takaródzhattunk; az alvástól azonban elrettentett bennünket a gazdának könnyelműsége, ki gyertyával járt-kelt ablakunk előtt föl a padlásra; mi protestáltunk is ezen figyelmetlenség ellen, de a gazda mosolyogva adta tudunkra, hogy nincs okunk félni, mert tud ő vigyázni. Többen még ébren maradtak és a szoba közepén levő nagy asztalnál beszélgetve, kártyáztak, boroztak, pipáztak; itt sem hiányzott egyes élcelődő, ki feltálalt megjegyzései és adomáival megnevetteté az egész társaságot,

sőt ezen élczek még a gyertya eloltása után sem szűntek meg, midőn t. i. előjöttek a sötétség rémei, a vérszopó állatok; mi pedig bosszankodás helyett nevettünk, hogy némileg komikus színbe öltve, türhetőbbé tegyük ezen borzalmas éjet. Egyes vállalkozók sem hiányoztak, kik szerettek volna ezen helyre nagyszerű vendéglőt építeni; csakhogya ezen tervezgetésnél senki sem gondolt saját magára, mert ugyan ki vágyott volna ezen helyre visszajönni. Miután a viczekből, melyeken mentorom, Gisztli csak úgy fuldokolt nevettében, már kifogytunk, általános lön a csend és elaludtunk.

Másnap reggel Gisztli mindent elkövetett, hogy audienciát kapjunk a csodatevő doktornál; de már ekkor annyira el voltak foglalva a helyek és passageok, hogy reményünk se volt hozzáférhetni.

A plébános épen akkor tartotta szokott reggeli miséjét; mi pedig lemondtunk törekvéseinkről és megadtuk magunkat a sorsnak, hanem, hogy ismét visszamenjünk az éjjelre azon egyiptomi tiz csapással megvert korcsmába látni, már erre senkinek sem volt kedve, sőt minden erőnket megfeszítettük, hogy valahol egy kis helyet kapjunk, hol az éjet kihuzhassuk. Azt talán mondanom se kell, hogy én mindig Gisztli nyomában jártam, ott voltam vele a plébánián és szálláskeresésnél is. Ezen csatangolásaink közepette még a legkisebb baj lett volna a sár, mely a csizmaszárunkon folyt be, csak minden lépten nyomon, kerülve a sártengert, ne kellett volna a kerítésekbe kapaszkodnunk. Végre szerencsénkre egy házra akadtunk, hol a füst nem az ajtón jött ki, hanem a kéményen, ökök se nézett ki az ablakon, hanem egy hizó disznó csatangolt a belső funduson; ez volt a

falusi mester lakása, csinos fehér kis ház, de csak egy szobával, ez sem volt nagy és inkább hosszú mint széles, ki volt szépen meszelve s földje jól leverte, a szoba hosszában X lábakon nyugvó hosszú asztal terült el a megfelelő padokkal. Itt meg az volt a bökkenő, hogy a szobának már voltak vendégei; más erre megretirált volna, de nem így az én Gisztl professzor uram, ki annál kevésbé ijedt meg, mert ezek a mi komáromi ismerőseink voltak, t. i. Schwarz k. a. gardedamejaival. Lerajzolván Gisztl mult éjjeli nyomorúságainkat, meglágyítá a nők szívét és ők befogadtak bennünket szobatársaknak. Miután sajkánkat biztos révbe kötöttük, a jó hirt megvívők társainknak és utánna láttunk, hogy legalább holnap végezhezzük dolgainkat; azonban hiában ögyelegtünk a plébánián, ott már rendszerint elfoglalta kiki helyét, tola-kódni pedig nem lehetett, de nem is volt tanácsos a sok piszkos nép között.

A plébános, miként megtudtuk, ajándékot nem fogadott el, hanem ha az előkelőbbek czukrot, kávé, vagy más ily élelmiszert adtak a gazdasszonynak, az szívesen fogadta, mert a szegényeket azzal segélyezte, a kiválasztottak pedig a plébános ásztalánál meg is vendégeltettek.

Mi tehát mindenekeelőtt ebéd után láttunk, azért szállásunkra mentünk. Házigazdánk, a tót diákból emanczipált falusi tanító s igen csinos fiatal felesége, uj házasság voltak. Szobájukat ugyan átengedték pár forintért, maguk pedig a konyhában a tűzhely alatti fának készült szurdékba húzódtak éjjelre; hanem midőn ebédre beszéltünk előttünk, bármily drága ígéretet tettünk is nekik, krumplinál egyebet nem tudtak előteremteni; miután már a nők kávérequisituma

s a mi élelmiszereink is elfogytak a hosszú utazás alatt, nem volt más mit tennünk, mint elővenni a női tudományt és a burgonyát minden lehető alakra és ételnemre átváltoztatni, a mi legjobban sikerült is; azért körülülvén az asztalt, vidáman költöttük el ebédünket, sőt még házigazdánkat is nejével együtt megvendégeltük, kik azonban Gisztl társunk minden tót rábeszélése daczára sem ültek hozzánk az asztalhoz. Csak most tapasztaltam igazán, mily hasznos a tót nyelv, itten talán még jobban, mint Londonban az angol, miután a plébános se beszél más nyelven, mint tótul vagy latinul. Innen magyarázható meg azon tény is, hogy a herczegprimás, már a zarándokló nép kényelmére is, Esztergom-megyében jobb plébániával kínálta meg őt, azt azonban el nem fogadta.

Végre Gisztl, az ezermester, megtalálta a lakat kulcsát, az az egy ezukorra, kávéra szánt 10 frttal megvesztegetvén a gazdasszonyt, ennek ígéretét kinyeré, hogy másnap reggel mindnyájunkat audienciához segít. Járkalás-, körültekintés-, tudakozódás, meg krümplievéssel csak eltelt valahogy a nap és elérkezett az est, miután burgonyánkat változtatott alakban megettük, fekhelyről gondolkoztunk; a terv már napközben kifőzetvén, a szoba hosszában szalmát terítettek a földre s azon háltunk, mint a mumiák; előbb ugyan a nők részéről történtek némi protestációk, mi azonban egészen az ő parancsaikhoz szabtuk magunkat, t. i. míg ők vetkeztek, mi elfordultunk tőlük, azután elfújták a gyertyát és mi vetkeztünk és feküdtünk le; így mult el békességben és minden veszedelem nélkül az éj. Gisztl másnap reggel kötekedett a gazdával és nejével, hogyan férhettek el ketten oly szűk helyen. Szegényeket azonban nagy baj érte,

ugyanis egy dézsa szilva volt az előhajlékban (veranda), a mire már nekünk fájt a fogunk, ezt a disznó az éjjel fölemésztette; volt sirás, rivás és jajveszéklés, mignem mi összetett pénzünkkel kiengeszteltük őket.

Egész délelőtt lestük az alkalmat, míg reánk kerül a sor; az igaz, hogy most már a szobába is bejuthattunk, de azért még kihallgatást nem nyertünk; a sok nyomorék, pupos, béna, vak, cholerikus, hektikus és több efféle beteg szemlélésében telt az időnk, midőn a plébános ebédelni ment. Délután kerti lugasában fogadta a betegeket, hol egy elviselt kék posztóval letakart fatuskó szolgált asztalul, a kikérdezett betegek ezelőtt ültek falóczán; mi is végre hozzá jutottunk, hogy kihallgasson bennünket. Gisztli, ki négy nyelven tökéletesen beszélt, latinul tolmácsolta bajainkat. *Madva Ferencz*, a kis barna sovány ember, rövid barkóval, papi sapkáját fülére huzva ült előttünk és okos szemével figyelt, azután kérdéseket intézve, kiadta az utasítást és megírta a receptet. Mehettünk!

Madva Ferencz, az ugynevezett »*rudnói csoda*« Szakolczán született 1786. szept. 14-én szegény polgári szülőktől; már tíz éves korában a szülővárosában levő irgalmas atyáknak segédkezet nyújtott az akkori franczia háboruban oda özönlött sebesültek és betegek ápolásában. Itt tanulta ő a betegségeket és sebeket először ismerni, mi a különben is szép tehetséggel megáldott fiu szellemét annyira lekötötte, hogy minden iskolakötelmeitől ment idejét az irgalmasok betegápoló szobájában tölté. Szép sikerrel tanulta az orvosi tudományokat, de a sok pénzbe kerülő orvosi oklevelet nem válthatta ki; ekkor egy tábori orvos rokona hívta maga mellé, hol pár évig gyakornokoskodott. Ennek halála után

pap s utóbb rudnói plébános lett, lett, itt 25 évig egészen elvonulva, népének élt, ezen regényes fekvésű tájakon az ezer gyógyfüveiben gazdag hegyek közt, újra fölkelte benne a vágy, nyomorult beteg embertársain segíteni. Először csak helysége betegeit gyógyította, de a siker, mely működését követé, csakhamar az egész tájék figyelmét magára vonta. Sok megrögzött betegséget és sebet, melyeket orvosok éveken át nem bírtak enyhíteni, Madva egyszerű gyógyszerrel és csekély idő alatt helyre hozott.

Hirneve csakhamar széthangzott a hazában. A 40-es évek elején már oly híressé lett, hogy télen-nyáron egész nap egyedül az egybesereglett betegek kihallgatásával foglalkozott. Nyáron reggel 3, télen 5 órától késő estig fogadta betegeit, csak egy órát szentelvén misére, ugyanannyit étkezésére; hírlapokat nem járatott, a külvilágról mit sem tudott, levelezéssel nem foglalkozott. 1850-ben gyengülni kezdett, plébánosi hivatalát letette és Szucsán helységbe vonult. Ezen magányában, a mint halála napját előre megjövendölte, 1852. aug. 20-án elhunyt.

Könnyebbült szívvél töltöttük az éjjelt és másnap visszautaztunk, Nagytapolcsánnak tartva, mert a csodaorvos szerint, csak az itteni és a privigyei gyógyszertárban tudták megcsinálni hathatós orvosszereit. A visszautazás gyorsabban történt ugyan, de azért az egész ut mégis egy hétig tartott. Még csak ezután volt a hadd el hadd, midőn ki is nevettek bennünket, mert egyikünknek sem használt az orvosság, nekem a folyadékba mártott ruhát kötötték éjjelre a fejemre, eleget vexálták a szegény Gisztl, hogy nem jól értette a papot, mert az aligha nem mást mondott; annyi bizonyos, hogy a velem született gyengeségnél fogva, azután is beteges-

kedtem, mignem a Dunában való fürdés és uszás megerősített.

Ez évben is mulattatták a színészek a városi polgárságot. A téli időszakot, mint rendszeren, most is a német színészek foglalták le, kik még április hónapban is városunkban időztek; természetesen a német katonatisztek képezték a közönség zömét. Juniushan a Szákfy és Chiabay igazgatása alatti magyar színész társaság játszott, legtöbbször szabad ég alatt, a szigeti Csirke- (később casino) kertben; az előadásokat szép számú közönség látogatta; jöllehet Chiabayné és 3-4 férfit kivéve, gyarló tagokból állott a társaság. Azért a közönség értesítette az igazgatókat, kik ismételt látogatásukat ígérték, hogy jobb tagokról gondoskodjanak. Októberben Chiabay vezérlete alatt ismét beállított a nevezett színész-társaság, mely legtöbbször ujonczokból állott, azért ittmaradásuk nem volt tartós, november végén már elmentek. A színlapokon ugyan a kegyvadászatok különös nemét üzték; így egyik előadásukat következőleg hirdették: »Arday János házassági jutalomjátéka.«

A szüret a Monostoron mindig vidám szokott lenni; most is a nem igen kedvező idő daczára, a szüreti lakokban vígan töltöttek el néhány esti órát. A dél- és esténként az alá s feluszó gőzhajókat zene s mozsárdörgések üdvözltek a partról.

A casinói élet lanyhan folyt, alig lézengett abban egy-két látogató, miután ott a német elem fölkerekedett és egypár megszüntetett magyar hírlap helyett a Pest-Ofner Zeitungot, Charivarit és Illustrirte Zeitungot rendelték meg. Azonban a társasági díj leszállításával nagyobb közönséget reménylettek.

A komáromi cigány zenészek mindég

hiresek voltak; két itt nevekedett cigány, egyike hegedüs volt, egy bandával Párisban is megfordult, ugyanezek nem rég Drezdáig vándoroltak. Midőn a társaság ezen két tagja haza érkezett, a komáromiak tervbe vették, hogy az itteni cigány zenészek jelesebbjeiből egy új s a magasabb igényeknek megfelelő bandát alakítsanak. Ez időszerint még sok minden történt Komáromban, azért csak a nevezetesebb eseményeket sorolom fel.

A Nádorvonal, mely a Dunát a Vággal kapcsolja össze s az erősítvények valódi remeke, a Vág felőli részét kivéve, annyira elkészült, hogy annak elején, a felvonó hiddal ellátott pozsonyi kapu fölé a két emléktábla feltételezt, melynek felirata a város felől: MDCCCXLIV., a csallóközi ut felé pedig: »Ferdinandus I. Aust. Imp. Hung. Etc. Rex Hoc Nomine V.« Ezen erősítvényekhez a város körül fekvő részeiből igen sok házat és telket sajátítottak ki; úgy, hogy a várföld összes területe majd 300 holdat foglalt el. A nádorvonali elkészült laktanyákba már a katonaság be is hurczolkodott.

Két nevezetes könyv jelent meg ez évben: a Komáromi Kalendárium, melyet félszázad óta évről-évre nyomtattak a szokott kék borítékban, melyen a vár és város képe látható, mindegyik kép ékes versekkel van magyarázva. Az 1844. évi Kalendárium (mely ekkor 50.000 példányban nyomtatott) versei:

Csallóköz szigetén Rév-Komárom fő hely,
Szép magyar lánykákat s menyecskéket nevel.

E vár kőfalait ellenség ne lássa,
Légyen az örökre békesség szállása.

A másik könyv a Losonczy István híres Hármás Kistükör című munkája, mely meg-

jobbitott kiadásban szintén ezen évben jelent meg Pesten; ezen tankönyv igen kedvelt volt a hazai ev. reform. iskolákban, csaknem minden tanuló idézte az abban foglalt verseket, melyek a megyékre és városokra vonatkoztak. Első kiadása 1771-ben, az utolsó 1854-ben jelent meg, miután a budai cs. kir. helytartótanács betiltotta. Jónak láttam tehát a lassanként feledékenységből menő könyv 1844. kiadásából a Komáromra vonatkozó verseket ide írni:

Komárom vármegye szolgál a Dunára,
Melynek Csallóközre kiterjed határa.
Itt Tata, Kocs, Neszmély, Szőny, Komárom vára,
Mely még ellenségnek nem jutott karjára.

Jókar Mór, városunk büszkesége, ezen évben tűnt fel irodalmunkban, midőn az akadémia pályázatázt »*Zsidó fia*« czimű drámáját megdicsérték.

Miután az ország több városában alakult már takarékpénztár, fölmerült Komáromban is ezen eszme, mely szintén ez évben deczemberben alakult meg

Az iskolai szünidő végén, az az szeptember utolsó napjaiban elérkeztek a kukuriczafosztás örömei. A polgárok közül többnek volt Komárom határában egy kis földje, melyen kukuriczát és tököt termeltek, hogy ezzel télre disznót hizlaljanak. A szomszédunkban lakó Godayék is behordatták érett kukoricájukat és nagy garmadádba halmozták fel a ház nyílt folyosóján. A munkához nem volt szükséges napszámosokat fogadni, mert este a munkaszünet után házról házra jártak a kukuriczafosztók, legények és leányok, a kiket szívesen fogadtak, nagy kondérban főzték számukra a még egészen meg nem érett kukuricza csöveket, sőt különös csemegéül néhány darabot a parázsban sütöttek

meg, sőt tepsziben sültött uri vagy selyem tőkel is kedveskedtek a fosztóknak. A garmadákon ülő nő s férfi cselédek vagy látogatók vigtréfa s csevegés közben kedvük szerinti mennyiséget dolgoztak fel; a kukuricza csövéből felhuzva a borító leveleket, ezekből annyit hagyva meg, hogy több csövet összekötözhessenek, az így koszoruba font kukuriczát aztán szárítás véget a folyosó felső vasrudjára aggatták. Nem hiányzott a kivájt és emberfejet képező sárga tők, melybe gyertyát tettek, fölfüggesztették, úgy világított a szem és száj üregen át. A ki piros csőre akadt, az aludni mehetett, legalább ez járta szóbeszéd gyanánt. Azonban mindez csak élénkítette a társalgást, dévajkodást, lármát, mely éjfélig is elhúzódott.

A lányos házaknál a kukuriczafosztás vidám estélylyel volt egybekötve, hol a házaszszony és kisasszony barátnéi is megjelentek; tehát férfi társaság se hiányozhatott. A Vágdu-nasoron több ily ház volt, a Stettkáék, Keő Gáspárék, Nagy Pálék, Berkyék háza s a távolabb lakó Pundoréknál is gyakran megfordultam. Természetesen mi fiatal suhanczok mindég nálunknál idősebb lánykáknak udvaroltunk, a fiatalabbakkal, 12—13 évesekkel akkor még nem társalogtunk. A Godayháznál is volt egy lányka, kit Etelkának hívtak, ezt az én Lendvay Benő barátommal körül rajongtuk, versenyeztünk egymással; boldogok voltunk, ha a zálogjátékban az ő záloga akadt birtokunkba s azt ki kellett váltania. Az ének se hiányzott, az oly népszerű Szigligeti-féle népszinművek énekei már akkor általános kedveltségnek örvendtek, ezeket énekeltek leginkább; az éneklésben pedig természetesen a református fiuk tűntek ki, mert náluk a »Cantus« gyakorlatban volt. Etelkának egy

ily dal igen megtetszett; Benő barátommal azonnal vállalkoztunk annak leírására, egyikünket sem akarván megsérteni, azt határozta, hogy a ki előbb elhozza, azét fogadja el; Benő desperált, méltán mert én a szomszédban lakván, korán keltem, a dalt szépen leírtam és kézbesítettem.

A május hónap családjunkban örövendetesen köszöntött be, Treszka (Kaliczáné) nénémnek fia született (1844. máj. 20.), kit Vilmos névre kereszteltek. Azonban ezen örömünket megzavarta azon körülmény, hogy Amtmann sógoromat áthelyezték a vágújhelyi sóhivatalhoz; tehát távol tőlünk, a messze tót vidékre kellett költözniök a nem rég született Ida leánykájukkal együtt. Sógorom ekkor könyvtárából sokat kiselejtezett; nekem ajándékozta a Budai Ezsaiás, Magyarország története 3 kötetét, melyet nagy buzgalommal olvastam és még inkább megkedveltem hazánk történelmét; a Schlachten Wörterbuch 9 füzetét Rothenburgtól s Schiller Almanachját; ezeket, még a német nyelvet nem értvén, csak később olvashattam. Kis könyvtáram ezzel is szaporodott és mindinkább kedvet kaptam a könyvgyűjtéshez. Mindez azonban nem vigasztalt, tekintve azon jótéteményt, melyben sógoromnál részesültem.

Még ezen évben, október első napjaiban beléptem a gymnasium VI. osztályába; erről azonban bővebben írok a jövő fejezetben.

XIV.

(A gymnasium VI. osztálya. — Krisztiány Pius tanárom. — Gulyás Juliska. — Fehér Sándor. — Gitározni tanulok. — Iskolatársaim. — Második pesti utam. — Nagynéném halála. — Apostolok oszlása. — A város építési szabályai. — Földrengés. — Jövendölés: Komárom elsülyed. — Nagy Mihály ref. püspök beiktatása. — Takarékpénztár. — Nekrolog.)

1844. október 1. léptem a gymnasium VI. költészeti osztályába; tanárom Krisztiány Pius (Pál) benzés volt, ki 1801. febr. 28. született Székesfejérvárt és 1818. okt. 18. lépett a rendbe; 1822—1836-ig Kőszegen volt tanár; 1836-ban jött Komáromba a költészet tanárának. A magyar irodalmat és költészetet igen szerette; írt is alkalmi költeményt gróf Nádasdy Leopold főispán tiszteletére, mely 1839-ben megjelent, több verse van a Religióban is; ezért a tisztújítások alkalmával a közkézen forgott gúnyversek közül néhányat neki tulajdonítottak; lehet, hogy a komáromi Kalendáriumban megjelent versek közül is többet ő írt; annyi tény, hogy költői sikereivel soha sem dicsekedett. A megye táblabírája s a casino tagja volt; mint igen kedvelt egyén a társadalmi mozgalmakban élénk részt vett. 1846-ban távozott Komáromból és jószágkormányzó lett Tihanyban, hol 1863. nov. 9-én meghalt.

Tanítványai igen szerették, mert barátságos, jószívű tanár volt; engem különösen szeretett és többször elbeszélgetett velem közömbös

dolgokról. A fülemile éneke igen kedves volt előtte, azért kora reggel a Győr-dunai szigetben szokott sétálni; figyelmeztetett is bennünket, hogy kiméljük a madarakat, különösen a fülemilét. Ha szigeti sétái közben találkoztam vele az Új-Szőny felőli oldalon, felmentünk együtt és rövidlátásomat azzal akarta kipróbálni s orvosolni, hogy a messze távolban levő malmokra irányította figyelmemet és kérdezte: mit látok ott? Óva intett a rossz társaságoktól, melyek serdülő koromnál fogva veszélylyel fenyegettek. Erre én gyakran emlékeztem és ezen intések jövő életpályámon szinte védpaizsul szolgáltak. Előadása élénk volt és különösen a történelem előadásánál az I. Leopold kora nagy hatást tett reánk. Midőn olvasási szenvedélyemről értesült, saját könyvtárából adott könyveket; így tőle olvastam Tóth Lőrincz Uti tárczáit. A gymnasium-épületnek templomfelőli végén volt az iskolánk, a legnagyobb terem, melynek két szakaszra osztott padjain kényelmesen elfértünk 24-en; tehát csak kettővel voltunk többen, mint az V. osztályban. A katedra és a padsorok közt tágas tér volt, hol előadás közben szeretett tanárunk fel-alá járni. Tantárgyaink most is többnyire latinok voltak, a történelem azonban magyar volt, melyet tanárunk tollba mondott. Az iskolai év záró ünnepélyén költészeti szónoklatokat tartottunk és én atillában, kardosan és kucsmában Garay Obsitosát szavaltam.

Tanulótársaimmal, kivétel nélkül, barátságos viszonyban voltam, különösen régi iskola-társaimat kedveltem, sokat társalogtam Lendvay Benővel, kinél ez évben is gyakran megfordultam. Nővérénél barátnéi vasárnaponként rendszeren megjelentek és ekkor vígan mulattunk; itt találkoztam Komárom legszebb leányával, Gulyás

Juliskával, mi legalább öt tartottuk legszebbnek, ki 1849-ben férjhez ment Molnár Károly ügyvédhez. Lendvayék révén a Gulyás-család Mesterutcai házába is bekerültem. Juliskának volt egy korunkbeli bátyja, ez korán elhalt; de volt huga is, ki még akkor kis leány volt, most Havranek József székesfehérvári polgármester neje; pár év előtt, székesfehérvári időzésem alatt meglátogattam, már ekkor ősz matrónának találtam. Juliska néhány év előtt halt meg. Azt mondanom se kell, hogy mindnyájan rajongtunk a szép Juliskáért és ha zálogjáték közben, a zálogkiáltásnál csókot kaphattunk tőle, a chinai császárnál is boldogabbaknak képzeltük magunkat.

Barátkoztam még Gerzsó Károlylyal, ki szintén szeretett olvasni; Matkovich Tamáshoz is eljártam, German kalaposnál volt szállva s nagy társaság szokott nála összejönni. Volt azonban egy újonnan jött barátom: Fehér Sándor, török-becsei földbirtokos fia; a szülei házuk mellett, a barátok-utcáján, özv. Pecsicsné házában volt szálláson és koszton ez a szőke, előkelő magaviseletű fiú; minket az olvasási hajlam hozott össze; ő különösen német könyveket szeretett olvasni; az angol kert melletti bástya oldalában levő mellék úton, mely a Duna felé vitt, szokott sétálni s olvasgatni; itt én gyakran fölkerestem; amikor eldicsekedett előttem, hogy csak németül lehet szépeket olvasni, sokat beszélt Dumas regényeiről, Shakespeareről és biztatott, hogy olvassak németül, habár nehezemre is esik, majd csak megértem valahogy. Könyveket is vásárolt, tőle olvastam Fáy munkáit. Komáromban időzése alatt megvette Shakespeare munkáit németül 8-ad rét kiadásban; ezekből adott át néhány kötetet, elolvastam nagy keservesen: *Die lustige Weiber von Wind-*

sor, Titus Andronikus és Macbeth színműveket, keveset értettem belőlük annyi bizonyos; már a Julius Caesar olvasását abba is hagytam; de a Szigler kölcsönkönyvtárából mégis megpróbálkoztam pár német Ritter-Románnal, de ezeket még kevésbé értettem. Azonban sokat olvastam magyarul; irodalmunk föllendülésével mindinkább szaporodtak jobbnál jobb olvasmányaim. Akkor jelentek meg Nagy Ignác Magyar titkai, melyeket havi füzetekben Lammer Ferenc bátyám vett meg és én felolvastam a családi asztalnál; a kedves és élvezetes külföldi regénytár kötetei pedig emlékezetes órákat szereztek nekem. Szákyéktól, hova Lini néném táncórákra járt, bőven kaptam olvasmányt; így az Életképek 1844. évi füzetait, stb.

Ezen iskolai évben jött hozzánk Lukács János országgyűlési gyorsíró, ki a Gabelsberger-féle rendszer szerint terjesztette akkor az országban a gyorsírást, melyre minket diákokat kedden és csütörtökön délután, mikor szünidőnk volt, tanított; természetesen nekem is részt kellett abban venni, úgy, hogy a tanítás bevégezése után a beszédet leírtuk a táblára; de már azt elolvasni nem tudtuk; később, nem lévén annak nálam gyakorlati haszna, egészen elfelejtettem.

A vágdunamelléki családok, nem tekintették a valláskülönbséget, mert nagy számmal laktak akkor ott reformátusok, kikkel mi pápisták patriarchalis barátságban és egyetértésben élünk. A családok egymást látogatták, örömeikben, bánatukban résztvettek; ha disznótor volt a háznál, nem mulasztotta el a háziasszony a környékbeli ismerősöknek legalább egy-egy tányérnyi disznóaprólékot küldeni, vagy ha a fánk sikerült, abból is küldtek. A nyári szép estéken kiültek a ház előtti padkára, mert min-

den ház előtt volt akkor fa- vagy kőpad. A fiatalabbak, lányok, fiúk, távolbeli ismerősökkel is szaporodva, végig sétáltuk a Vág-Duna sorát és a gombai töltést (ezt azóta elhordták) és vidám tréfa közben énekeltünk is; ebben különösen kitüntek a Debreczenből, Kecskemétről vagy Pápáról hazakerült református tanulók, sőt volt köztük, különösen a lányok közt, kik gitáron, ezen akkor igen kedvelt és elterjedt hangszeren, kísérték a dalt.

Nagybátyám unszolására, hogy tanuljak valami hangszert, miután atyám is fuvolázott, el kellett magamat határozni, jóllehet a zenéhez se hajlamot, se kedvet nem éreztem magamban; tehát a legkönnyebbet, a gitárt választottam; fogadtak is mestert 3 frt havi fizetésre, ez eljárt hozzánk és hangjegyből tanított; vittem is valamire, mert eljátszottam a Szökött katonából a „Szeretnék szántani“ s a Két pisztolyból „Az Alföldön halászlegény vagyok én“ kezdetű dalokat. Azonban a fátum közbe játszott és zenei tanulásomnak véget vetett. Ugyanis a Vág-Duna kiáradt és kertünket elöntötte; mi gyerekek hasznunkra akarván fordítani ezen elemi csapást: „jőjjetek ladikázni“ szólítottam öcséimet és egy ajtót sarkából kiemelve, azt a vízre helyeztük, ráléptünk és szőlőkarókkal toltuk előre, hátra, természetesen nem egyenlően dolgoztunk, mert hol az egyik, hol a másik esett a vízbe. Ekkor történt, hogy Zsófi szolgálónk a kert ajtón bekiáltott: „itt a gitár mester“. Úgy vizesen, sárosan álltam eléje; az én németem úgy megijedt csatakos voltomon, hogy nyomban ott hagyott és soha többet felénk se nézett. Tehát óhajításom, hogy én is virtuóz leszek a gitáron és produkálni fogom magamat a leánykák előtt, nem teljesült.

Volt már egy kis könyvtáram is, a 40 kötetből álló gyűjteményemet többnyire ajándékba kaptam, de a mennyire pénziáim engedték, vettem is; így az akkor megjelent Lemouton Emiliától prózában fordított Shakespeare füzeit is megvettem; de különösen rajongtam Petőfiért, kinek verseit megjelenésük után azonnal megszereztem. 1845. márciusban jelent meg „János vitéz”-e képes borítékkal, ezt is megvettem két huszason és miután elolvastam, iskolatársaimra is ráerőszakoltam, hogy olvassák, de hogy biztos legyenek annak elolvasásáról, mindenkinek a hátulsó borítékra rá kellett írni nevét; így mind a 24 iskolatársam elolvasta; sajnos ezen kedves emlékem elveszett.

Végre elérkezett a nagy próbaidő és a nyomtatott osztályzatot is kiosztották; én az osztályzatommal meg lehettem elégedve, mert iskolatársaim közt a sorozatban negyedik voltam. Szomorúan búcsúztunk ekkor, mert nem voltunk bizonyosak abban, hogy látni fogjuk-e egymást valaha. Akkor még nem volt nyolcosztályú gymnasium, tehát a VI. osztályból vagy az akadémiára, vagy az egyetemre kellett mennünk a bölcsélet tanulására. A tíz évi találkozás sem volt akkor szokásban. Érdemesnek tartom azért ezen utolsó évben együtt tanuló iskolatársaimról megemlékezni; mennyire teljesedtek vágyaink, reményeink. Előre bocsátom azok neveit, kikkel az I. osztálytól végig jártam a gymnasiumot Komáromban.

Matkovich Tamás, Pesten született nemes szülőktől, atyja M. Pál azonban Füssön (Komáromm.). M. Tamás 1848—49-ben honvéd-tüzér, azután ügyvéd volt Győrben, hol 1901. febr. meghalt 72 éves korában.

Lendvay Benő, később ismét iskolatársam

volt Győrött, 1848—49-ben honvédhadnagy volt a 18. zászlóaljban; orvosdoktor lett és a Rónayak háziorvosa volt Kis-Zomborban Torontálmegyében, 1866-ban Pozsonyba költözött, hol gyakorló-orvos, majd Pozsonyvármegye főorvosa volt s haláláig nem szűnt meg köztünk a barátság. Meghalt 1900-ban, július 30-án Pozsonyban, 70 éves korában.

Zlatényi Gyula, szent-kereszt (Barsm.) származású, atyja Z. Ferencz Gyallán volt gazdatiszt. Sorsáról mit sem tudok.

Krecsó Antal, született 1827. május 9-én Vásárúton (Pozsonym.), bencés akart lenni, de mivel tanára egyszer szivarozni látta, ezen szándékát megakadályozta s Karcsú Arzenius névvel sz.-Ferenc-rendi szerzetes lett Váczott; volt házfőnök, majd Szolnokra helyezték át, hol meghalt 1893. febr. 7.

Boróczy László (csejte), Csémen (Komáromm.) született; atyja Bajcsón volt tiszttartó; 1848-ban voltunk Meszlényi ezredes irodájában, később mint főhadnagy szolgált a seregben; még később Nyitrán püspöki javak igazgatója és a Ferenc József-rend lovagja volt, hol meghalt 1885. febr. 3-án 54. évében.

Schiesser Alajos, S. József komáromi polgár és varga fia, ki később családjával együtt elköltözött Komáromból; az én Lojzi barátom, ki 1830. jan. 13-án született, 1852. jún. 19. a Capisztrán-rendbe lépett és Aurelius volt a szerzetesi neve; 1857. márcz. 19. miséspappá szentelték. Budán volt hitszónok, hol meghalt 1886. nov. 3.

Munk Sándor, komáromi izraelita kereskedő szülők fia, 1848—49-ben ő is honvéd volt; még az 50-es évek elején együtt voltunk, azután szüleivel Bécsbe költözött és nem találkoztam vele.

Szekeres Tivadar, özvegy édesanyjánál élt Komáromban, a svechati csatában megsebesült és a pozsonyi kórházba került, később meghalt.

Jaross Móric (nemes-mitici), földbirtokos volt Koltán (Komáromm.), hol 1828-ban született, 1848—49-ben honvédhuszár volt. Meghalt 1902. április 3-án Koltán.

Most következnek azok, akik csak egy-két évig voltak iskolatársaim.

Kabina Endre, szül. 1829. nov. 26. Szénásfalun (Barsm.), plébános volt Lédeczen (Barsm.), hol 1902-ben meghalt.

Spatsek Lajos, atyja tanító volt Krasznón (Trencsénm.); ismételte az osztályt, azért legidősebb volt köztünk, 17 éves.

Toperczer Ádám, német-lipcsei (Liptóm.) származású.

Mátéffy László, Király-püspöki ösztöndíjas, csehi (Komáromm.) származású, atyja Mátéffy Sándor, fajkürti (Barsm.) birtokos volt.

Fehér Sándor, kiról megemlékeztem, a gazdasági intézetben tanult Sindlingenben, azután Török-Becsén híres gazda és Turkesztán-dinnyetermesztő volt. Tudtommal ez az egyedül élő iskolatársam.

Csernyánszky László, szlednicnai (Trencsénm.) származású, özvegy anyja élt ugyanott.

Ravasz Imre, ismétlő volt, chropói (Nyitram.) származású, R. István nemes birtokos fia, szerzetes lett.

Zlathényi Ferenc, ismétlő, Z. Gyula testvérbátyja.

Gerzsó Károly, komáromi fiú, ág. ev. válású; épületfakereskedésben segéd volt Pesten, hol tevékeny részt vett a tornász-egyletben és 1881-ben nov. 23-án meghalt.

Boltizár Miklós, pozsonyi származású, atyja Boltizár Ferenc, Detrekő-Csütörtökön (Pozsonym.) lakott.

Prohászka Mihály, szakolcai (Nyitramegye) származású, hol atyja, Prohászka János élt.

Urbán János, bazini (Pozsonym.) származású, Urbán János pozsonyi polgár fia; mint nyug. királyi mérnök és 1848—49-ben honvédhadnagy, meghalt 1895. febr. 22-én Kassán 66 éves korában.

Enczinger József, asszonyfai (Györm.) származású, hol özvegy anyja élt.

Jedlicska János, hradisti (Nyitram.) származású, Jedlicska Mihály nemes birtokos fia, ki szépen festett, de az osztályban utolsó volt a tanulásban.

Bizony ez édes-kevés, amit iskolatársaimról megtudhattam; ennek pedig az az oka, hogy egy-kettőnek kivételével az életben nem is találkoztam velük. Pedig hálásan fogadnám, ha bárki tudósítana sorsuk felől.

A nagy szünidő alatt ismét szerencsés voltam Pestre mehetni. A jó Gisztl bácsi társaságában, kinek neje is velünk volt, utaztam, még pedig a szent István-napi országos ünnepélyre. Budán egy magánházhoz szálltunk. Másnap Netti nővéremet látogattuk meg Pesten a sóháznál, hova sógoromat, Amtman Jánost, a tavasszal áttették Vágújhelyről, mint mázsamestert. A sóház akkor a Dunaparton, a mai Emmerling-ház előtt, a sós-tisztek lakása pedig ahhoz közel, a mai vámház szomszédságában, hosszú három kapus földszintes épületben volt, mely később a feltöltés által igen a földbe süllyedt rozszant állapotban, a vidéki baromfiárúsok rakhelyéül szolgált és csak néhány év előtt bontották le.

Este a nemzeti színházban a „Nyomor iskolája“ című eredeti drámát néztük meg; de mivel a II. emeletre váltottunk jegyet, távol a színpadtól, bizony vajmi keveset láttam, azért az élvezet nem volt valami nagy. De még ez nem lett volna baj, hanem előadás után lejövet, a nagy tolongásban utitársaimat elvesztettem; szállásunkra nem mehettem, mert ezt nem jegyeztem meg magamnak; sógoromról is csak annyit tudtam, hogy a Duna mellett lakik a sóháznál; tehát mindenekelőtt azt kérdeztem, hogy merre van a Duna; a magyar színházi közönség eloszolván, már csak a német nyelv segítségével haladhattam tovább, mindig a Duna folyását követve. A Dunapárton a bakteren kívül már alig járt ember; midőn így elérkeztem a három-kapus nagy épülethez, az egyik kapunál találomra becsengettem és úgy éjféltájban bejutottam a sógoromhoz.

Másnap, aug. 20. mentorom értem jött és Budára mentünk föl a várba, az ünnepély megsemlélésére. Itten a sok polgár, népség és katonaság közt tolakodtunk előre-hátra; láttuk a processiót, szent István jobbját, a mint vitték üveg-szekrényben a papok, láttuk a koronát a kápolnában.

Aug. 21-ikén bevásárlásokat tettünk, én is megvettem Jósika „Csehek Magyarországon“ és „Zrinyi a költő“ cz. regényeit. Megnéztük a múzeumot, mely akkor még a Ludoviceumban volt, legjobban bámultam az egyiptomi múmiát és a Csák Máté fejét. Így néhány napot Pesten töltve gőzhajón hazautaztunk, de kiszálltunk Esztergomban, hol megnéztük a nagyszerű bazilikát, melyet akkor festettek belül, a szép világos kriptát. Meglátogattuk Somogyi Alajost, komáromi szűrszabónak a fiát, Gisztlnnek iskola-

társát és jó barátját, ki akkor a káptalan könyvtárnoka volt. Megmutogatta igen érdekes festményeit és krétarajzait; hasznát is vette ezen tanulmányának, mert midőn 1850-ben missionariusnak ment Észak-Amerikába, a buffalói kerület Danceville városába, mint szegény pap oltárképek festésével tengette életét. Küldött is Gisztlnek Amerikából egy óriási nagy képes angol lapot, a „Brothet Jonathan“ karácsonyi számát; ezt Gisztl nekem adta s én lefordítottam abból az öt beszély egyikét, „Kisértet a vastag tölgy alatt“ cz., mely megjelent a Hölgyfutár 1853. 153—158. számaiban. Somogyi 1855-ben visszatért hazájába betegen és 1856. jún. 6. meghalt Pesten 40 éves korában.

Mi pedig szerencsésen hazaérkeztünk Komáromba.

Szomorú napok vártak reánk. Nagynéném betegsége (méhrákban feküdt) súlyosbodott, hű barátnéja, Hefflerné ápolgatta, vigasztalta, de ő már nem reménykedett; mindég csak azt kérdezte milyen nap van, mikor lesz szeptember 2-dika (első férjének halála napja), mert ő akkor hal meg. Előérzete nem is csalta meg, mert 1845. szept. 2. meghalt. Eltemettük vele reményünket, vigaszunkat. Ő volt a timár-ház lelke, összetartója; nekem második anyám; szerettem, ő is fiaként szeretett és így másodszor jutottam árvaságra.

Nagynéném halálával megkezdődött az apostolok oszlása; első volt Lini néném, ki a temetés után Kaliczáékhoz költözött, ott volt barátnéja, sógorom huga, Kuthy Lajos írónak elvált neje, Kalicza Janka; ezen tekintélyes házban békés, nyugalmas otthont talált.

Nagybátyám megvette a Gisztlék kis házát és telkét a Dunaparton, erre építtette ez évben

az emeletes házat, mely most a „Magyar király“ vendégfogadó; ide költözött két fiával, Tónival és Jenővel; mostoha fiának, Lammer Ferencz unokabátyámnak a timár-ház jutott az osztályban. Miután én Pesten az egyetemen folytattam tanulmányaimat, lemondott a gyámságról és ezt Amtman János sógoromra ruházta át, kinél különben is pesti tartózkodásom alatt szállva voltam. Midőn nagybátyám számadását az árvaszékhez benyújtotta, a megmaradt pénzből átadott nekem 50 frtot költőpénzül.

Komáromnak azon időben való állapotáról, műveltségéről és beléleletéről legjobb képet nyújthatok, ha közlöm néhány pontozatban a városnak 1845. okt. 30. tanácsüléséből kiadott „szépítési alapszabályait“ és „az utcáikra felügyelésre megbízott választópolgár urak utasítását“.

A „szépítészeti alapszabályok“ 5. pontja: „A szépítési bizottmány kezéhez tartozik kieszaközleni, hogy amennyire lehető, a házak eleje és ablakai egyenlő magasságra vetessenek, úgysszinte, hogy a beéghetés eltávolítása tekintetéből, minden épületek rejtett gerendákkal lerakott, vagy jól letapasztott padlással, téglakéménnyel, és ahol szükséges, téglatüzfállal készítettessenek. A padláson szobákat építeni semmi esetre meg nem engedtetik. 6-szor. A kapuk és utcaajtók küszöbei bizonyos arányú magasságra helyeztes-senek, mely szabály minden régi épületekre is amennyiben lehet, kiterjesztetik. Az utcákra egynél több lépcsőt kihozni nem szabad. 7-szer. A régi épületeken létező sövénykémények meg nem engedtetvén, azoknak megszüntetésére a bizottmány által a körülményhez képest bizonyos záridő tüzetik ki, melynek elteltével minden még fennlévő sövénykémények, kivétel nélkül le

fognak bontatni. 8-szor. A tűzfalak jókarbantartására a bizottmány felügyelni tartozván, a rossz és veszedelmes állapotban levőknek az illető háztulajdonos költségéni kijavítását szorgalmazni fogja. 9-szer. A házaknak és egyéb akármely épületeknek náddal és zsuppal való új vagy avultaknak fedeleztetése, ezekkel kijavítása egyáltalában meg nem fogengedtetni. 10-szer. Az utcákra szolgáló és házak közötti csatornákból a víz nagy csökön a fal mellett vezetessék le, vagy pedig a házközök tűzfal által elválasztatván, nyeregfedél alá vétessenek, az utcákra kinyúló csatornák sehol meg nem engedtetvén, melyek előre bocsátandó megintés után a háztulajdonosok költségén a bizottmány által fognak vétetni. 11-szer. A házak előtt leásott kő- vagy faszobrok, padok és karfák kiszedése az illető tulajdonosoknak kötelességül tétetik. 13-szor. Tartozik a bizottmány az utcákon levő kankalékos közös-kutak gémfáira különös gondot fordítani, a romlottakat idejében újakkal felcseréltetni, azonban ily közös kutakat használó háztulajdonosok minél előbb szivattyús kutak csináltatására fognak szoríttatni. 14-szer. Az épületeknek utczafelőli részére kiépített és ledőléssel fenyegető kéményeknek lebontását és azoknak az udvarfelől vagy az épület közepére való általtételét a bizottmány szorgalmazni és ha ez nem használna, a tulajdonos költségére a beltanács helybenhagyó végzése után lefognak bontatni. 15-ször. A mesterlegényeknek az illető mesterük tudta és befolyása nélkül semmiféle építést felvállalni nem szabad; kontárok általi építés pedig egyáltalában meg nem engedtetik“.

Az utcákra való felügyelésre megbízott választó polgár urak utasítása: „1-ször. A házak elébe víznek, szemétnek vagy akármily tisztáta-

lanságnak kiöntése szorosan tiltatik, s ki e szabályt megszegi, annyiszor menyynyszer egy pengő forintra fog büntettetni. 2-szor. Az utca felől a falak mellékét sárral feltölteni, valamint az utcákban támadt gödrök betöltésére hozott földet elhordani, szinte egy pengő forint büntetési díj alatt tilalmaztatik. 3-szor. A zsibárusoknak és más aprólékos kereskedőknek az utcákoni kirakodás sehol meg nem engedtetik. 4-szer. A város területében lévő lapályokból földet kihordani, úgy vályogot vetni egyátalában tiltatik; kert- és udvartöltésekre a Vág- és Dunaparton levő iszap használása szabadon hagyatván. 5-ször. Homokot az eddigi díj mellett, csapóföldet pedig négy lovas kocsitól 18 krért, két lovasal 12 krért, úgy hasonlólag fazekas anyagot is egy szekértől 18 krért váltóban a kijelelt helyről a szokott jegy mellett mindenki hordathat; ki pedig jelen szabály megszegésével földet nem a kijelelt helyről, hanem máshonnét a város határából hordatna, minden kocsitól 2 p. forint büntetési díjban marasztaltatik el, melynek negyedrésze a bejelentőt illeti. 6-szor. A felügyelőknek kötelességükben fog állani, hogy ezen, mint szinte a szépítési bizottmány által kezeikhez kiadott szabályok foganatosításának a netaláni ellenszegülések, vagy vonakodások esetében a kapitányi hivatalnak azonnal jelentést tenni tartozván“.

A hideg febr. közepén növekedett és tartott ez márcz. végéig; márcz. 7. a nagy Dunán a jég megállott, gyalogosok átmehettek azon, sőt később kisebb terheket is szállítottak a tulsó partra; a jégen való közlekedés nyolcz napig tartott; a husvéti ünnepek alatt is, márcz. 23. és 24. még folyvást fagyott.

Ezután még a Komáromban történt nevezetesebb eseményeket kell felsorolnom.

1845. máj. 9. délután $\frac{3}{4}$ órakor érezhető földrengés volt; én éppen a gymnasium folyosóján fel-alá járva tanultam a leckémet, míg a tanárunk megérkezett; ekkor nagy zajjal meg-rázkódott az iskolánk kettős ajtaja; beszóltam, hogy ki rázza az ajtót? De senki sem volt az ajtó közelében. Ezen földrengés azonban kevés kárt tett az épületekben.

Egy váci álmokóros leány megjövendölte, hogy 1845. máj. 15-én esti 10 órakor Komárom elsüllyed; ekkor, a ki csak tehette, különböző ürügyek alatt elmenekült a városból; a néhány nap előtti földrengés még valószínűvé is tette ezen jóslat beteljesedését. A polgárőrség kapitányának, Buday Lászlónak, ekkor azon jó ötlete támadt, hogy ezen nap estéjére fáklyászenét rendezett és víg ujjongások közt jártuk be a várost zeneszó mellett, fáklya világánál, mígnem az ominózus 10 óra elmúlt.

Június 17-én iktatta be Nagy Mihályt, az újonnan megválasztott dunántúli ref. superintendanst Szoboszlai Pap István debreceni püspök nagy pompával, melyre egy század katonaság és a magyar polgári őrhad is kirukkolt.

Július 11-én nyílt meg a komáromi takarékpénztár, melyet 400 részvényekkel és 40,000 p. frt tőkével alapítottak.

Emlékezzünk meg nevezetesebb halottainkról is.

Január 24-én halt meg báró Bakonyi Imre táborszernagy, valóságos belső titkos tanácsos, a 33. gyalogezred tulajdonosa, ki 1825 óta volt komáromi várparancsnok és 66 évig szolgált. 77 éves korában halt meg. Igen kedvelt, szeretett ember volt Komáromban; azért a nagy pompával végbement temetési szertartáson az egész város megjelent; én is ott voltam, láttam a

cimeres koporsót, a koporsó után vezetett fekete posztóval letakart lovat és a pánczélos embert, hallottam a temetőben a sortüzet és ágyúlövéseket.

Május 22. Döme Károly pozsonyi kanonok, a m. t. akadémia tiszteleti tagja halt meg Pozsonyban, ki 1768. jan. 26. született Komáromban.

június 9. Gévy Antal bécsi cs. és kir. udvari és állami levéltárnok, a m. tud. akadémia levelező tagja, meghalt Bécsben. Komáromban született 1796-ban.

Augusztus 11-én meghalt Alsó-szopori Nagy Pál Komáromban, hol 1793. decz. 6-tól ág. ev. lelkesz volt. Született 1762. jún. 28. Tápió-Bicskén.

Ezen 1845. év szeptemberének végén elhagytam Komáromot és az egyetemre mentem Pestre.

XV.

(A régi Pest, — Egyetemi élet. — Tanárait: Verner, Wolfstein, Reisinger, Ranolder, Horvát István. — »Filozofia« és »Pilvax.« — Barátaim és iskolatársaim. — Petőfi, Jókai. — Hogyan tanultam meg németül. — Komáromi mulatságok. — Városi tisztujítás. — Főispáni bevonulás.

Komáromból 1845 szeptember második felében utaztam Pestre gőzhajón. A váczi állomásnál a hajó orrán levő kis ágyú erős puffanása figyelmeztetett bennünket, hogy közeledünk már a fővároshoz; mindnyájan a fedélzetre mentünk föl, mely akkor még nem volt emeletes; a hajó gyomrában volt a szalon, fönt sétálhatott ki-ki kénye kedve szerint, vagy leülhetett a két oldalon elhúzódó rácsos falócán; a dohányzóknak külön kis szobájuk volt fönt a géphez közel, hol lőszórdiványokon hat ember kényelmesen pőfékelhetett. Esztergom és Visegrád után Vácnak is szép formája volt a püspöki lakot és templomot, meg a többi nagyobb épületeket tekintve már az előkelőbb városok közt is számot tett. Nem először voltam ekkor Pesten, de mégis meglepett a szép panoráma, mely a füstölgő óbudai és ujbudai nevelőgyárt elhagyva mindenki előtt impozánsnak tűnt fel; az István főherczeg-, Europa-szálloda, majd a Nákó-ház, Diana fürdő és szép Lloyd-épület; a mesés nagyságu Wurm-ház, Angol-királyné fogadó, a távolban látszó görög templom stb., ez képezte

akkor a szép dunapartot; ez látszott csak meszsiről, nem a sok szemét, por, piszok, mely szintén végig huzódott a víz mellett, hol a gyümölcsös és hagymás kofák ültek; feltűntek még az épülőfélben levő s a Dunából kiemelkedő lánchíd oszlopai a felvonó gépekkel, gerendázatokkal; előttük a parton rendetlenül heverő nagy gránit koczkákkal, melyek deszkakerítéssel lévén elzárva a közönség vizsga-szemétől, csak a fölülről gőzhajón érkező utasok pillanthattak be ezen rejtett helyre. A hajóhid az „Angol-Királyné” fogadóval volt szemben, ezen fölül állt ki a gőzhajó.

Mire megérkeztem állandó szállásomra sógoromhoz a dunaparti három kapus földszintes sóstisztalakba, merőben elkábitott a szokatlan zaj és csak másnap tekintetem körül a fővárosban. A mint a sóház 3-dik kapuján kiléptem a sok szekér és ló-okozta szemét, keverve a szélhordta rákosi homokkal, buczkákat képezett, ezen átvergődve jutottam a dunapartra, előttem állott a kopasz Gellérthegy csillagvizsgáló tornyával; nem mertem az utcákban járni, nehogy elgázoljanak a kocsik, de meg a fővárosi életet is csak később szoktam meg; lépten-nyomon „Donau-Wasser“-t kiabált a szamárr káré mellett baktató vízfordó ember, tovább menve a kozmopolita drótostót „Raindl-binden” kiáltozása bosszantott, mert a belvárosban jobban meghuzta a német szót, mint a külvárosban a magyart, ehhez járult még a „Nichts zu handeln!” kiáltás és sok más bábeli zavar. Én tehát a Dunaparton sétáltam fölfelé, hogy el ne tévedjek valahogy, így jutottam ki a váci temetőbe; ez sűrű fákkal és sok szép sírkövel ékeskedett, azért pár órát itt is időztem, midőn visszafordulván, hazafelé ballagtomban észre vettem,

hogy dél is elmúlt, így rokonaim nagy aggodalmára későn érkeztem haza.

Másnap már a belvárost és mellék-utczáit szemléltem meg. A sok kocsi, szekér és targonczás kikerüléséhez szoknom kellett, azért legjobban szerettem a párisi utcát, melynek nagyszerű konstrukcióját nem győztem eléggé csodálni és irigyeltem a párisiak kényelmét, a hol még több ily üveggel fődött utca lehet, úgy gondoltam. A váczi utca kirakataival, akkor is a legelegánsabb utca volt Pesten, habár még nem volt annyi új épület benne. A nagyvásártérről (mai Erzsébettér), melyen a süppedő homoktól alig járhattam, visszatértem más irányban, s a „Fehér hajó“ fogadón keresztül hol megbámultam a veres sipkás szerbeket, a Nemzeti színház felé tartottam. Ez még akkor régi alakjában is eléggé szép épület volt, épen előttem vitte egy ember nagy tömlőben vállán az estére való légszeszt. A muzeum szépen emelkedett ki a körüle elterülő káposztás kertek és szemétdombok közül; de ezen túl már nem mertem őgyelegni, mert eleve figyelmeztettek, hogy a „két pisztoly“ és „oroszlán“ fogadókba szállnak rendesen az alföldi bicskások és lóköttők; sokszor történt már, hogy fényes nappal megtámadták az embert; különben is szél kerekedett és a sűrű porfelhő elsötétítette a napot, szemem, szám megtelt és lélekzetemet elfojtotta, úgy hogy csak háttal fordulva a szélnek mehettam haza.

Közeledvén az iskolai idő, sógorom unokaöccsét Amtman József ügyvédet (Almádi Géza városi tanácsos édes atyját) kérte fel, hogy tanulmányaimhoz szükséges könyvek bevásárlását és a beiratásokat a tanároknál ő végezze. Ebben hűségesen el is járt, először Verner Jó-

zsefhez a logika tanárához mentünk, ki a nagy Kristóf-féle ház I. emeletén lakott; ez a kis vörös parókás ember 1785-ben született és 1834-től tanított az egyetemen, nem a legkellemesebb benyomást tette reám, mert igen szigorú, pedáns professzori modorban fogadott bennünket és latinul beszélt velünk, különben vezetőm tanítványa volt; a tantárgyához való kézikönyvet: *Logicát*, mely 1835-ben nyomtatott Pesten, nála vettük; miután beírta nevemet tovább mentünk Wolfstein Józsefhez a mathesis tanárához (1776-ben született és 1820-tól fogva tanított az egyetemen), magas, száraz ember, őszhajjal és előre görbülő testtel, szót sem tudott magyarul, tehát németül beszélt velünk; miután itt is megvettük a szükséges könyvet: *Introductio in mathesim puram*, melyet szintén ő írt és Budán nyomtatott 1838-ban; ez is beírta a nevemet. Ezután Horvát Istvánt látogattuk meg ki a mai Erzsébettéren az Ürményi-házban lakott; szintén galamb-ősz volt; 1784-ben született, 1823-tól tanította a heraldikát, 1830-tól pedig a magyar nyelvet (filológiát); itt már magyar hangokat hallottam; az öregnek megnyerő, barátságos modora volt, nem is ajánlotta könyvét megvételre, mer az ő studiuma alig állott többől, mint egy pár írott ívből; sokat tanult, sokat is tudott, mert nagy tudós volt, 16 nyelvet beszélt és akkor tanulta a szanszkrit nyelvet. Innét mentünk a piaristák épületében Reisinger János történelem tanárhoz, (szül. 1802-ben, 1841-től tanított az egyetemen), közép termetű, zömök, piros képű volt, kevéssel azelőtt nevezték ki egyetemi tanárnak és latinul tanította a világtörténelmet, csak ez évben, midőn a magyar nyelv az iskolákban mindinkább terjedt, neki is magyarul kellett tantárgyát előadni, s

miután saját munkája nem volt, a kecskeméti Csapó Dániel által latinból fordított Bolla Márton Világtörténelméből tanított; ezt már könyvárus boltban vettük meg; végre ellátogattunk Ránolder Nep. János világi pap tanáromhoz, a ki a hittant tanította, 1806-ban született és 1841-től tanított az egyetemen; rokonszenves arca azonnal megnyerte tetszésemet. Ezzel végeztük a beiratást és tankönyveimet a Rózsa-téren lakó könyvkötőhöz vittük, a hol azokat préselt kék vászon kötésben csakhamar el is készítették.

Mig az előadások megkezdődtek, szabad időmet hasznomra akartam fordítani; azért sorba jártam a könyvárus boltokat, de előbb a kirakatokat szemlélgettem; ott láttam az ujabban megjelent magyar munkákat, regényeket; a váczi utczában voltak a Heckenast, Kilián és Hartleben könyvkereskedése, a Kristóf-téren Geibelé, a Kigyó- és Úri-utca sarkán az Emiché; miután akkor még Pesten a kereskedő boltokban általában németül beszéltek, még a könyvárusokéban is, csak elvétve tudtak magyarul, egyedül Emichhez mehettem be bátran a magyar nyelvvel, mert ott maga a gazda és segédei tudtak magyarul, tehát itt vásároltam. Mig a nagybátyámtól kapott 50 frtból tellett, megvettem a mi szememnek tetszett, u. m. Jósikának legujabban megjelent regényeit: a Sziv rejtelmek, cz. munkáját és az Alt Móricz álnév alatt kiadott Békesi Ferencz kalandjait, Frankenburg, Estikék cz. elbeszéléseit, Nagy Ignác, Bors és paprika cz. adomáit, az ifjusági könyvtárból a Tarka jelenetek 3 füzetét, a Bajza által fordított Uj Plutarch öt füzetét, aczélmetszetű arczképekkel és a Hanák természetrajzából a két első füzetet, melyekben a színes állatképek gyönyör-

ködtettek; Bajza világtörténetéből a két első füzet szintén akkor jelent meg, tehát ezt is megvettem. Olvasmánnyal tehát el voltam látva; mégis a téli hónapokban mindez nem elégített ki; azért első dolgom volt a Heckenast Gusztáv kölcsön-könyvtárába előfizetni és onnét hordtam az olvasni valókat. Ez a váczi utczában volt, azon ház udvarának végében, mely házban Kisfaludy Károly és később Vörösmarty Mihály meghalt és emléktáblával van megjelölve. Természetesen tücsköt-bogarat összeolvastam és különösen a regényeket faltam, így Sue-nek Matild cz. regényének hét kötetét két nap alatt olvastam el.

Sógorom ki tútorom is volt, olvasási szenvedélyemet nem akadályozta, sőt buzdította; maga is szeretett olvasni, sőt mulatni is; gyakran eljártunk ketten a redut kávéházba hirlapot olvasni; a szép őszi napokon a Sturm-féle kertbe (a Ferencz városban) vacsorálni családostól rántott csirkére, vagy a nemzeti színházba, így láttam ekkor a következő színműveket: szept. 21. Tisztujítás, okt. 21. Peleskei nótárius, 28. Don Caesar de Bazan, 30. Ármány és szerelem, dec. 2. Linda, 13. Falura kell mennie; stb. egyik legkedveltebb mulatságom volt a színházba járás, hova gyakran magam is elmentem, melyre sógorom szívesen adott költséget.

Az egyetemet is meg kellett már látogatnom, mert elérkezett a „Veni sancte“ ideje és az előadások sora; a VII. felsőbb osztályt akkor logikának hívták, a VIII.-at fizikának, ebből aztán ki jogász lett, ki orvos, vagy a mérnöki kurzusra ment a műegyetemre. Mikor felolvasták a fegyelmi szabályokat, megborzadtunk ugyan az elősorolt büntetésektől, de azért másnap már csak a hagyomány és a tapasztaltabbak után

tudtuk magunkat mihez tartani. A VII. vagy az első filozófiai osztály az egyetemi épület 3-dik emeleti sarok-teremben volt, lehattünk összesen vagy 300-an az ország minden részéből. A ráczokkal, vagyis horvátokkal és szerbekkel nem tudtunk megbarátkozni, mert már akkor szepatatisztikus tendenciákkal voltak eltelve.

Lassanként tanáraimmal is megismerkedtem, de csak úgy távolról; féltünk tőlük de szerettük is őket nagyon Verner József (később Verney) podagrás lábain csoszogva járt, és megállt az utcán, vagy leült a sarokköre, hegyes frakkban járt nyáron, télen hosszú kabátban; midőn később már megismert és beszélni akart velem, szokása szerint behitt egy kapu-aljába, ott beszéd közben addig morzsolgatta kabátom gombját, míg az kezében maradt; midőn a katedrán leült, botját, kalapját és fekete hálósipkáját letette, színről-szinre láttuk vörös parókáját és haragtól villogó vörös szemeit; spanyol nádbotjával nagyot ütött az asztalra s úgy kezdte előadásait latinul; mindig élénk és érdekes volt az, mert sűrűn fűszerezte életéből felhozott adomákkal; többi közt az élettel való meghasonlást magyarázván, lelkünkre kötötte, hogy soha se kell elcsüggednünk, lám ő minden volt az életben, még kéményseprő is, mindaddig, míg vörös fejét kidugván a kéményen félre verték a harangot, aztán elkergették, feleségét pedig a 32-ik kikoszarzás után kapta; ezen nem is csodálkoztunk; báró Eötvös Józsefről, mint tanítványáról mindég büszkén emlékezett meg és dicsérte Karthauzijának mély filozofiáját; hanem a leczkéjére későn érkezett budaiakra nagyon haragudott; reggel 9 órakor tartván a leczkét télen is bezárta belülről az ajtót és midőn a zimankós időben a tulpartiak, a Dunán ladikon későn ver-

gődtek föl az iskolába, dideregve türelmetlenkedtek és dörömböztek az ajtón, hátratartott bottal ment azt kinyitni, végig vert aztán rajtuk, úgy kergette el őket, mig nem megbánva heveskedését, ő kért tőlük bocsánatot.

Wolfstein József, az algebra és mathézis tanára, ez a hórihorgas német ember, szemüveggel fegyverzett rövidlátó szemekkel, hosszú kaputjában és tubákos pikszisével, igazi Schulmeister formájú volt; megtörtént nem egyszer, hogy leckéje alatt az utolsó padokban, hova a korosabb szakállas, bajuszos kamaszok vonultak vissza, szivaroztak és kártyáztak. A névjegyzéket igen ügyesen tudta kinzásunkra alkalmazni ide-oda forgatta, a »Dominus« szót vontatva ejtette ki, majd a keresznevet húzta meg, míg végre a vezeték nevet is kiejtván, a kiket az nem illetett meg, fellélegzettünk.

Reisinger János, ki a világtörténelmet adta elő magyarul; szokatlanul nehezére esett a magyar előadás, mindig csetlett-botlott a nyelve, így midőn azt akarta mondani »a hadsereg átvonult az erdőn«, e helyet azt mondta »átvonult a silván«; különben sokat olvasott, művelt piarista volt, szerette tanítványait különösen azokat kik nem csak manuálisát olvasták hanem más históriát is.

Ránolder Nep. János, későbbi veszprémi püspök, a hittanárom, igen finom, arisztokrata világi pap volt; sokat utazott, világlátott ember lévén, leckéit utazási tapasztalatainak elbeszéléseivel tette érdekessé.

Nunc venio ad fortissimum virum. Horvát István volt az összes egyetemi hallgatók kedvence, úgy hogy előadására még a fizikusok, jogászok, sőt a városi polgárok közül is többen sereglettek; szűk volt ekkor a nagyterem, sokan

egész óra alatt állva hallgatták őt, de feszült figyelemmel; a filológiát adta elő, mely a magyar nyelv és irodalom volt általános szempontból, de inkább beszélt ő a magyarok története, méginkább a magyarok eredete és őstörténetéről. Midőn a magas termetű öreg ur, okleveleihez hasonló pergamen-sárgás színű arcával, apró bennülő szemeivel, tömött ősz hajzatával, fehér selyem cylinderével, hóna alatt mindig egy nagy könnyvel megjelent és elfoglalta helyét, villogó szemeivel végig nézett az osztályon és szokott »Uraim« megszólítással elkezdte előadását, siri csend lőn, melyet csak a távoztával hangoztott »éljen« szakított meg. Kézikönyve nem volt, hanem a korábbi tanítványaitól lemásolt kézirat, mely összesen 16 rövid fejezetből állott és egy-két ivre könnyen ráfért, volt a manuális. A kinek német neve volt, az felelt légyen bármily jól, Horvát Istvánnál jeles nem lehetett, csak első rendű. Mi rajongtunk a nagy tudós előadásaiért; midőn egyszer a 150 nyelvű miatyánkat hozta el és abból a khinait olvasta, ezt megmosolyogtuk ugyan, mert nem értettük, de az abból levont következtetéseket és magyarázatokat szent áhitattal hallgattuk végig és csodáltuk, midőn azt mondá, hogy a chinai nyelv nem is oly nehéz; oly meggyőzően tudott valamit előadni, hogy még azt is elhittük neki, hogy Ádám apánk magyar ember volt és Kaint Kajánnak hívták; hát még mikor az afrikai vas nemzetről beszélt akkor bámultuk még csak igazán. A világgal és az író körökkel gyakran meghasonlott és ezt panaszolva hozta fel előadásai közben. Széchenyre, ki őt nem szerette, és az akadémiára különösen neheztelt.

A jogászok már akkor is lenézték a kis süldő diákot, nekik külön kávéházuk volt az

úri-utczai »Pilvax«, míg a bölcészeknek a papnővelde és egyetem-utca sarkán a gróf Károlyi palotával szemben volt egy háromszögben hosszsan elnyúló primitív berendezésű kis kávéházuk, melyet közönségesen »filozofiá«-nak hívtak; ez a »filozofia« a mai olvasókört helyettesítette, mert a filozofusok ide jártak lecke után, de többen lecke alatt is. A Budapesti Híradóból itt olvastam 1845-ben báró Josika Miklós »Akarat és hajlam« cz regényét; ez volt az első magyar tárcza-regény.

A helyiség szűk volta és szegényessége miatt kevesebbet jártam ide, mint a »Pilvax«-ba, különben nem szoktam billiárdozni. A »Pilvax« már előkelőbb volt, mert keskeny párnás pad huzódott végig a falak mellett; a juristák és jurátusokon kívül megfordultak ott polgárok, sőt írók is, ezek közepett az oszlop melletti kis négyszegletű asztal körül ültek, hol gyakran láttam Petőfit, Jókait, Pákh Albertet, de a viláért se szólítottam meg Jókait, pedig egy városheliek voltunk; sokkal inkább tiszteltük akkor az írókat, úgy, hogy megelégedtünk, ha például Vörösmartyt láttuk a Hatvani utcában állig begombolt fekete atillájában, félmagas nemez kalapjában, spanyolnád sétabotjával, de csak az utca másik oldaláról; Kuthy Lajossal pedig, jóllehet neje sógoromnak, Kalicza Zsigmondnak huga volt, soha se beszéltem; a szerkesztők pedig oly nagy urak voltak akkor, hogy éppen nem elegyedtek a kávéházi látogatók közé. A kávéházi zajt és a jurátusok rakoncátlankodásait csakhamar megszoktam; így Petőfi is ha bejött nem egyszer csapott fokosával a biliárdra; ezért aztán a félénk polgárok el-el maradoztak. Én azonban hűséges látogatója voltam ezen kávéháznak, a hova a Pesti Divatlap, Életképek és a

Honderü egy-egy példánya járt. 1846. január 1-től július közepéig, míg Pesten voltam, ezen három divatlapot elejétől végig, még a borítékon levőt is, hűségesen elolvastam, a mi nem kis feladat volt, mert bár a délutáni kávémat ott költöttem el, hol az egyik, hol a másik lapot kaphattam csak meg »prenumerálva«, az az lefoglaltatva számomra a lapot az olvasónál a kávéházi marqueur által. Innét datálódik a mai napig szinte természetemmé vált naponkénti kávéházba járás és olvasmányaimnak teljes, vagy is elejétől végig való elolvasása.

Meg kell emlékeznem barátaimról, iskola-társaimról, kikkel leginkább barátkoztam. A leckékre szorgalmasan eljártam, alig mulasztottam órát; reggel 9 órakor kezdődött az előadás és délután is volt pár órai tanítás; a tanárok óránként felváltották egymást. Én a kathedrával szemben (melynek falán volt a fekete tábla), a második padban ültem, egyik szomszédom volt a Than fiu (Than Mór, festő és Than Károly egyetemi tanárnak bátyja, később gazdatiszt lett) ügyes rajzoló volt, különösen lovakat rajzolt; másik szomszédom Jeszenszky pécsi fiu volt; előttem ültek az első padban báró Sennyey Lajos, báró Lopresti Árpád, gróf Ráday Pál és Török Sándor (Török János publicista fia), ez genialis fiu volt, különösen a matematikában kitűnő, ezzel szerettem barátkozni, többször fölkerestem lakásán és mert az atyja szerkesztő volt, adott is régibb hirlapokat: Hon és Külföld, Regélő, Rajzolatok stb. Sánta nevű iskolatársammal gyakran mulattam, együtt sétáltunk és tőle olvastam az Athenaeumokat; tanulótársaim voltak még Frank Ignác (a hegedűművész, később a »Komló« vendéglőse), Oberdorf, budavári fiu és Mayerfi, ki franciául, angolul olvasott és

fordított is; velem járt Kolosi is, aki Lamberget megölte; de ez csak »benevolus auditor« volt s mindig szelid, de korlátolt eszű fiúnak ismertem. Ezeken kívül rendesen látogattam egy Szekeres nevű fizikust, ki egy Barta nevű jogászszaal lakott az egyetemhez közel a Szerb-utcában; mivel ő is szenvedélyes olvasó volt, megbeszéltük egymással olvasmányaink tárgyát.

Eljártam az egyetemi könyvtárba is, különösen a csütörtöki szünnapokban; rendesen délelőtt 9-12-ig és délután 2—4 óráig volt nyitva; itt még akkor igen primitív berendezésű olvasóterem volt, három, fekete viaszos vászonnal bevont, X lábú hosszú asztal körül, kartalan lócákon ült vagy 15 olvasó; a ki jegyezni akart annak nagy öblös üveg tintatartók és tentás piszkos rosz tollak állottak rendelkezésére. Miután a katalógusokat nem használhattam, mások tanácsa után kértem ki a könyveket.

Táncmulatságban vagy estélyen egyáltalában nem vettem részt, azért a tanulás mellett egyedül olvasmányaimnak éltem.

1844-ben Sue-től Párisban megjelent a *Les-Mystères de Paris* (Párisi titkok) című regény, mely világszerte oly nagy hatást tett, hogy azt nem csak minden művelt nyelvre lefordították, hanem az egyes nemzetek hasonló irányu, társadalmi viszonyaikhoz alkalmazott regény olvasására vágyakoztak. Nagy Ignác tehát megírta a »Magyar titkok« at 12 füzetben melyet Hartleben kiadó 24 könyomatu képpel igyekezett érdekesebbé tenni; ez már 1845. júniusban befejeztetett; ennek rendkívüli sikere Geibel kiadót arra ösztönözte, hogy az akkor legkedveltebb íróval Kuthy Lajossal hasonló regény megírására szerződött; így jelent meg 1846. januárban a »Hazai rejtelmek« első három füzete, folytatásul min-

den hónapra egy füzetet ígért az író; így jelent meg februárban a 4. füzet, márciusban az 5-dik, májusban a 6-dik; de már a többi késett, hiába ostromoltuk a kiadó boltját, mert Kuthy csak úgy volt hajlandó megírni a folytatást, ha Geibel minden füzet megírása előtt nagy pezsgős vacsorát rendez, melyre aztán az író meghívja barátait. Sógorom valahonnét megszerezte a »Párisi titkok« német fordítását, ezt olvasták nénémmel együtt és nem győzték eleget dicsérni, úgy hogy sógorom biztatására, szótár segítségével, én is kezdtem azt olvasni, a nehezebb értelmű szavakat jegyzékbe írva betanultam, így haladtam tovább; mire a regény végére jutottam, már szótár nélkül is megértettem. Így tanultam meg németül.

Komáromot, szülővárosomat és a timárházat sokat forgattam elmémben és az onnét jött híreket, leveleket óhajtvá vártam. Álljon itt néhány följegyzés azon korból. Az általánosan elterjedt védegyleti iparos mozgalmakról ezt írták: »Városunkban 300-at tulhalad a honi ipar bevallott pártolóinak száma, ők mozditják elő a honi ipar ügyét; szomorú érzettel kell azonban vallomást tennünk, hogy noha folyóink s tavaink nem hiányzanak és megyénk helyzete Bécs és Pest közt igen kedvező, nevezetesebb gyármozgalmakra nézve teljes pangás van. Egyetlen, mi figyelmet érdemel, az ógyallai nagybbszerű szivargyár, mely sok ezerre menő s általános kedvességet nyert szivart készít. Köznépünk posztó-ruházatának anyagát leginkább a szabolcai és tatabányai műhelyekből veszi, finomabb posztószövetek a gácsi gyárból szereztetnek; azonban magasb közszellemet nélkülöző városunkban, hol a kereskedői pénzforgalom is igen csekély, e gyárnak bizományos kereskedője nem

lévén, kénytelenek vagyunk azokat, egyenesen s e miatt tetemesb költséggel, Pestről hozatni. Legközelebb tartott iparos gyűlésünkben elhatároztuk városunkban egyleti raktárt nyitni, melyből vidékünk mindennemű szükségei fedeztetesnek. A honi ipar s műszorgalom fejleményeinek gyámolítására táncvigalmakat szoktunk adni, melyek jövedelmei részint az iparműcsarnok fölsegélésére, részint gyáralapító társasági részvények szervezésére fordítottak.*

Hogy a szokott téli mulatságok sem hiányoztak, eléggé kitűnik az 1846. januári levélből; »Senki sem hinné, hogy milyen hosszú idő egy hónap, kivált Komáromban; ezzel nem azt akarom mondani, mintha Komáromban volna residentiája az unalomnak, sőt inkább telidesteli van ezen idő eseményekkel. Műkedvelői szavalás, színészet, naponként vigalom és hetenként fáklyászene, fényes tisztujítás, születőfélben levő két rendbeli műkedvelő társulat, egyik oda fenn a nagyságosok, másik ide lenn a nemzetesek számára. Tegnap hajósbál, holnapután tisztibál, holnap pedig ipar védegyleti bál. Szóval Komáromban mindennap történik valami.«

1846. január 13. és 14. tartatott meg Somsich Pál helytartó tanácsos elnöklete alatt a városi tisztujítás, Népszószólónak megválasztatott Buday László, a polgári őrhad kapitánya; hadnagy lett Podraczky Antal, tanácsnokok: Amtman József (előbb bíró), Laky Gábor, Tolnay Ferenc, Russay József; újból választott tanácsnokok: Müller György és Sárkány Ferenc, egyszermind kapitány; bíró Kossár Ferenc (előbb kapitány); árvák atyjának Müller György helyébe választott Jókay Károly, a többi tisztviselők változatlanul megmaradtak. A bíróságra kijelöltek közül Amtmann József, szemeinek elgyengülését hoz-

ván fel akadályul, kéri magát a kijelöltek közül kihagyatni.

A komárommegyei főispán gróf Nádasdy Lipótnak 1846. február 15-én történt bevonulásáról szóló hirt érdemesnek tartom itt leírni: »Délután és estve igen nagy s mondhatom, hazafias ünnepélynek valánk tanúi. Azon nemzetiség főispán utóda iránt, melynek multjából historiai tollal följegyzett megannyi dicső nevek merülnek fel, a szeretet és tiszteletnek, vagy még bensőbben szólva, valódi rokonszenvnek és szivhajlamnak félreismerhetlen tanujeleit tolmácsolá megyénk. A szerető s hiven csatlakozó szivnek legbensőbb aggodalmával vártuk a pillanatot, mely megyei kormánysházánk felett határozott; s ime a pillanat, melyben megértők, mikép a szeretett főispánt csakugyan nem veszítők el, megérkezék, s az örömnél mondhatlanul édes érzetével tölté el keblünket. Ki ne ismerné a kormány legujabb rendszerét, miszerint azon főispánok helyébe, kik több hivatallal terhelve, helyettesek neveztetnek s alkalmaztatnak? S ki ne fogná fel így fájdalma nagyságát a veszteségnek, mi bekövetkezik akkor, midőn oly kormányzótól kényszerítettünk válni, kinek ősidőkbeli emlékeivel s illetőleg egyéniségével a kormányzott megye a szívvonzalom leggyöngédebb s legkedvesb szálaival van összekötve? . . . Annyival érzékenyebb tehát az öröm, mely amaz esetnek ellentételében, a vonzalom gyöngéd kapcsolatainak sértetlenül fennmaradt állapotában szívből felárad. És ez örömnnyilatkozatok lerajzolása, úgy hiszem, a közönség előtt annyival inkább érdekes, mivel ez az egész honban első és egyetlenegy eset, mely szerint a megyei főkormányzó inkább egyéb hivatalaitól vált volna meg, hogysem megyéje kormányzását s vezér-

letét odahagyná. Tegnap délután 3 órakor a megyeháztól végtelen hintóvonalon nemesak a mai közgyűlésre városunkban megjelent tisztviselők, de a város képviselői, előkelőbb polgárai s ezeken kívül nagyszámu nemesség indult ki Pázmándy Dénes másod alispán ur vezérlete alatt a győrdunai révhez, hová a Dunán átkelő főispán váratott. A két hid közötti utvonalon körülbelől 70 csinosbúái csinosb, gazdag ezüst láncos menébe öltözött nemesekből álló lovas banderium vala diszszorban felállítva; míg végre ő mltaga a kedvező időtől is készletve roppant nagy számban megjelent nép harsány éljenzése s a küldöttség üdvözlete közt partra érkezvén, másod alispán ur kíséretében a számára rendelt hintón a városba utnak indult. Legelől két megyei huszár lovagolt, kik után a hintók nagy sokasága huzódék. Ezeket követték a kivont kardu banderisták banderiumi rendes zászlójukkal, utánok ő mltaga kocsija következvén, két oldalról négy diszöltözetű lovas ifjutól s hátul ismét négy megyei lovas huszártól kísértetve. A megyeház előtt a helybeli polgári őrhad disz-sora vala felállítva, mely a megyeház kapuján betérő főispán urát zenével és katonai fegyvertisztelgéssel üdvözölte. Ekkor az ő méltóságával visszaérkezettek, számos tisztviselők, táblabírák s nemesekkel egyesülve Ghyczy Kálmán első alispán ur velős szónoklata mellett, ő mlgát a kisebb teremben ujitott éljenzések közt üdvözölték, mit az ekkép megtisztelt főispán ur érzékeny hangon s kebel mélyéből eredett válaszszaal viszonzott. Estve pedig az egész város fényesen kivilágítatván, ő mlga 9 órakor 300 fáklya nagyszerű fényárja közt üdvözlő szónoklat és zenével tisztelteték meg. Másnap a közgyűlés ő mlgának háromszoros éljenzése után s szokatlanul nagy-

számu hallgatók jelenlétében, megnyittatván, ő mlga a KK- és RR-ket azon örömteljes kijelentéssel fogadta s üdvözölte, miszerint inkább elhagyni kész volt csendes birói hivatalát, hogysem határtalanul szeretett megyéje kormányoztatásától megválják, s a bizodalom legszivesebb hangján a rendeket hazánk s a közjó előmozdítására annyira szükséges egyetértés s kölcsönös bizalomra szólítá fel. Ekkor első alispán urtúl a rendek nevében igen jeles beszéddel üdvözöltetett, melyben igen jól és helyesen volt említve miképen ép a jelen korszakban esik kimondhatlanul édesen ő mlgát továbbra is meggyénk kormányán láthatni, midőn a láthatár minden oldalán tornyosuló föllegekről nem tudjuk, valljon közéletünkre tavaszi tenyésztő cseppek hulladoznak-e azokból, vagy épen vészteljes és duló fürgeteg rontand le; méltányolva és helyeselve a választást, mely szerint ő mlga a legfényesebb s legtekintélyesb hivatalok egyikének meggyénk főkormányzói hivatalát elébe tenni nem vonakodott. Minélfogva indítványozá egyzersmind, hogy ő mltgának e szeretetteljes ragaszkodásáért jegyzőkönyvileg forró köszönet nyilváníttassék.

XVI.

Mit tanultam az egyetemen? — Defendálás. — Lini néném férjhez megy. — Beöthy Zsigmond sógorom. — Vahot Imre. — Nemzeti színház. — Városliget és a »Fuit«. — Megbuktam. — Vissza a tímár-házba.

A nemzeties irány a 40-es években már hatalmas lendületet vőn; mindenki magyarul akart tanulni, a latin nyelvet pedig elhanyagoltuk. Ekkor a bécsi kormány, talán előre érezvén a vészt, mely fenyegeté, engedményekkel lépett föl. Már a gymnasiumban a hazafias szellemű szent-benedekrendi tanárok alatt mindent magyarul tanultunk. Nem így volt az egyetemen, mert midőn a bölcséleti első évfolyamot hallgattam, megdöbbenve tapasztaltam, hogy itten a magyarosodásban nem tartottak lépést a komáromi iránynyal. Tanárain közül: Wolfstein József, a mathesis tanára szót sem értett magyarul; Verner József a logikát szintén latinul magyarázta, kézikönyve a legcikornyásabb latin-sággal volt írva, mert azt ő, ugymond, tudósok számára írta; de azért megértettem és megtanultam. Nagyobb bajom volt az az algebrával, mert rövidlátásom miatt, jóllehet a második padban ültem, még sem láttam jól; segitettem is magamon úgy a hogy lehetett szemüvegemmel, vagy színházi kis látócsövemmel, de azért a fekete táblára rajzolt magyarázatokat nem kísérhettem kellő figyelemmel és így a kézikönyvemmel se boldogulhattam, azért már az I.

félévi vizsgán a mathesisből megbuktam. Sógórom úgy segített a bajon, hogy egy Rigó nevű sóstiszt jogász fiát adta mellém instruktornak; ez aztán megértette velem az elhanyagolt mathesist, letettem a pótló vizsgát és így folytathattam tanulmányaimat.

A történelmet mindig nagy előszeretettel tanultam; most annál is inkább, mert Bolla Márton három kötetes Világtörténelmét már Csapó Dániel magyar fordításában tanultuk; én nem elégedtem meg tanárom magyarázatával, hanem otthon Strahlheim nagy Weltgeschichtéből, sőt az egyetemi könyvtár készletéből is gyarapítottam történelmi ismereteimet. Midőn egyszer felelésre került rám a sor, Brennus kardjáról és a gallusok betöréséről a római birodalomba, csaknem az egész órát betöltöttem felmondásommal; a félévi vizsgán pedig Nagy Sándorról, a macedoniai királyról feleltem kitűnően; úgy hogy 300 tanulóársam közt 15 ik jeles voltam. Az első alkalomkor Reisinger tanárom magához hívott szállására, buzditott és történelmi olvasmányokkal is ellátott. Adott ki egy latin chronologiai táblázatot, ezt is megszerkeztem.

Rendes tanulmányaim mellett eljártam Ranolder tanáromnak az ó kori földrajzból tartott rendkívüli leckéire, sőt egy ó kori földrajzi kis atlaszt is vettem. Lemouton francia leckéit is látogattam, de csak néhányszor.

Szokásban volt még akkor az egyetemen a philosophiából való defendálás, ezen régi idők-ből fennmaradt czopf. Ez pedig a következőkép történt: a tanuló, ki rá szánta magát a defendálásra, mely egyszersmind megtiszteltetésnek tekintetett, a tanára által kijelölt thesiseket be kellett előbb tanulnia, mint a miatyánkat, ter-

mészetiesen latinul. Ezt máskép vitatkozásnak is nevezték, mert a tanár az előadott thesiseket vitatta, míg végre a tanuló állításai győztek. Csakhogy e párbeszéd előre ki volt csinálva és betanulva; de mivel a defendáló fiatal ember kardosan, magyar ruhában, a tanár helyén kathedrán állva mondta el mondókáját, az előtte lenn ülő tanár és tanári testület jelenlétében, ez nem csekély kitüntetés volt.

Az első félévi vizsgákon szerencsésen átesvén, epedve vártam a közeledő husvéti ünnepeket, hogy Komáromba mehessek. Április 4. Virágvasárnap előtti szombaton gőzhajón haza utaztam; mert még mindég a timárházat tartottam otthonomnak: tehát oda is szálltam Lammer Ferenc unokabátyámhoz. De milyen nagy változást találtam most ott. Bátyám mostohaatyjával megosztzkodott; ő tartotta meg a timárházat és folytatta a mesterséget; nagybátyám pedig két fiával, kik akkor Esztergomban tanultak, a dunamenti házába (a mai »Magyar Király fogadó) költözött. A timárház szokatlanul csendes volt, bátyám csak a régi Zsófi cselédet tartotta meg és a kocsist; a mesterségnél is csak egy két legénnyel dolgoztatott; természetesen az öreg Móczli (Steger Mátyás) se hiányozhatott, a ki ott is halt meg.

Meglátogattam Lini nénémet, ki az öreg Kaliczáné (sógorunk anyja) és leánya Kuthyné (ki ekkor már férjétől Kuthy Lajos irótól elvált) családi körükben lakott, oda járt vőlegénye Beöthy Zsigmond, kivel ott gyakran találkoztam; sőt meghívására a megye-utcai lakásán is meglátogattam; a mit annál szivesebben tettem, mert szép magyar könyvtára volt és mind a három divatlap tiszteletpéldánya járt neki; tehát bőven el voltam látva olvasmányokkal. Régi ismerőseim

közül, ezen rövid idő alatt csak Lendvay Benő régi kenyeres pajtásommal társalogtam. Természetesen dédelgetett vendég voltam a timárházban és a rokonság körében.

Alig töltöttem pár hónapot Pesten, már ismét Komáromba kellett mennem Lini néném menyegzőjére mely 1846. május 30. pünkösdszombatján történt. Én természetesen nem maradhattam ki a lakziból, a mi reám nézve nem volt valami kellemes, mert a Beöthy családot alig ismertem; a morózus öreg ur nem birt reám vonzerővel, a jóságos mama Kovács Katalin (dr. Kovács Pál orvos és humorista író néneje) kegyébe fogadott ugyan, de Laci fia, a kit vágytam ismerni, ekkor még nem merészkedett haza jönni, csak bátyja Károly, pesti ügyvéd jött el; itt voltak dr. Kovács Pálék is Győrből.

Ezen komáromi látogatásomnak azonban mégis volt egy fényes eredménye; ugyanis visszautazásom előtt Beöthy Zsigmond sógorom egy költemény kéziratát adta át azon megfiggyással, hogy azt másnap vigyem el Vahot Imréhez, a Pesti Divatlap szerkesztőjéhez. Természetesen körülményesen elmondta a tisztelgés részleteit, mert a szerkesztővel való találkozás akkor még a ritkább események közé tartozott.

Pestre érkezésem utáni napon az utasítás szerint reggel 9 órakor megjelentem Vahot Imre lakásán, mely akkor a rózsa-téren, a régi curia mögötti épület első emeletén volt. Félve kopogtam, de a harsány »szabad«-ra benyitottam. A szoba közepén, tarka reggeli öltözetben, kék bojtos vörös sapkával a fején, csibukkal a szájában állt a szép gesztenyeszín körszakállú férfiú, ki bár némi arroganciával, de azért barátságosan fogadott és elmondván az izenetet, átnyujtottam a kéziratot, azt megtekintve meg-

köszönte s kezét nyujtva tiszteletét jelentette, hogy írjam meg sógoromnak. Ezen látogatásomat azután lépten nyomon mindenkinek dicsekedve említettem, úgy, hogy barátaim ezen kiválóan ritka szerencsémét megirigyelték.

Tavasszal új élet tárult fel előttem. A gyakori kirándulások a zöldbe mindinkább elvontak a tanulástól, melynek sikeréről lassanként úgy is lemondtam. Az akkori pezsdülő irodalmat nemcsak figyelemmel kísértem, de át meg át is tanulmányoztam; órákig elültem a Pilvax (mai Schőja) kávéházban, csak hogy a három divatlapot elejétől végig elolvashassam. Nagy Ignácnak füzetekben megjelent »Magyar titkait« és Kuthy Lajos »Hazai rejtelseit« epedve vártuk és mohón olvastuk végig, sőt az azokban leírt helyeket a valóságban is kutattuk, kerestük, mert szinte valónak tartottuk az élénk leírást.

Az egyetemi könyvtár egyetlen földszintes olvasószobájának is gyakori látogatója voltam; ott ültem a támla nélküli padon és nagy, fekete viaszkos vászonnal bevont X lábú asztalra hajolva olvastam Virág Századait és Horvát István munkáit, mignem a föl-alá járkáló hosszú kabátu és tobákos pikszises öreg Révai ajkairól el nem hangzott az oszlásra intő »finis!«

A nemzeti színházban nem adhattak oly új darabot, melynek premiére-jén ott ne lettem volna; de voltam több más előadáson is. Sógorom ilyenkor egy ezüst huszast adott a földszinti bemenetre, hol a páholyok melletti állóhelyen, lehetőleg közel a színpadhoz és a nagy dobhoz előre furakodtam; de azért barátaim kedvéért néha a karzatra váltottam jegyet; vacsorára pedig kijárt a 10 kr. pp. (ma 17 fillér) ebből aztán valamelyik sörházban gulyást, vagy pörköltet ettem és egy pohár bort, vagy sört

ittam. Ilyen olcsóság volt akkor. A mint följegyeztem, májusban kilenceszer, júniusban pedig hatszor voltam színházban. Láttam pedig április 5. Mari, egy anya a népből, 18. Két gyám, 19. Don Caesar de Bazan, 28. Zách nemzetség, május 3. Egy szekrény rejtelve (Szigligetitől, kinek minden népszinművét láttam), 7. Nőtlen férj, 17. Mátyás diák szinműveket; 19. Don Carlost adták, ezt Szekeressel a karzaton néztük, fél 12-ig tartott az előadás, aztán nem is adták többet; jun. 6. Egy magyar királyt, 15. Don Sebastian operát és 17. Falura kell menni vigjátékot, 9. Hunyady László operát néztem meg. Láttam Bosco bűvész-mutatványait márciusban, májusban pedig Liszt hangversenyén voltam. Lendvay, Lendvayné, Egressy -Gábor, Laborfalvy Róza, Szentpétery László és Fáncsy művészi játékában; Füredy, Schodelné és De Cau Mari szép énekében gyönyörködtünk; a színészet és irodalom volt akkor beszédtárgyunk.

Mi volt a városliget helyén százötven évvel ezelőtt? Sivatat, melyet futó-homok borított; ez pedig az itt-ott kifutó gyér fűvet elnyomta, kiölte, a lapályosabb helyeken mocsár volt, mely nádat termelt.

Lechner Tóbiás, pesti polgármester volt az első, ki 1775 körül a városnak ezen 308 holdból álló területét is hasznos hajtó helylyé akarta változtatni és befásítását elrendelte. Ez eszme eleinte nem talált viszhagra, de 1794-ben újra szőnyegre került az ügy és ekkor teljes erőlyel láttak a terv kiviteléhez. Minthogy azonban ezen ujitások a város pénztárát nagyon is igénybe vették, már-már ismét elkezdték hanyagolni a ligetet, azért 1799-ben Batthyány József hercegprimás és biboros azt szerződéssel 24 évre magához váltotta és szépítését folytatta. Halála

után azonban öcsese Batthyány Tivadar gróf birtokába menti át a liget s ismét pusztulásnak indult.

A város a ligetet 1805-ben visszaváltotta s az 1809-ig felügyelete alatt maradt: ekkor lépett életbe a szépitési bizottmány és a város liget is erre bízott. A mindent szépíteni törekvő intézet erősen eltökélé, hogy ezen mulató helyet több földterület vásárlása által nagyobbítani fogja, főkép pedig újabb befásítás által a futóhomokot megköti, a mocsakat pedig kiszárítja; azonban mind ebből kevés történt, noha 1817-ig e célra meggondolatlanul 45262 forintot fecseréltek el, sőt még évenként több és több haszontalan kiadás történt volna, ha József főherceg nádornak mindenre kiterjedő figyelme ennek a gazdálkodásnak gátat nem vet. A főherceg óhajta szerint 200 arany jutalom tűzetett ki oly terv elkészítője számára, ki ezen leendő mulató hely rendezésének kérdését leghelyesebben oldja meg. Nebien Henrik gazdasági tanácsosnak ítélték oda a jutalmat, kinek terve némi változtatással leginkább megfelelt a helyzetnek és legcélszerűbbnek ajánlkozott a kivitelre.

A városliget szépítését és rendezését hat év alatt bevégezték volna, ha a szépitési bizottmánytinnét a belváros szükségai el nem vonták volna; főként azért is hanyagoltatott az el, mert kedvezőtlen időviszonyok következtek, melyek a kereskedést megakasztván, a liget szépítésére nem folyhatott be tetemes összeg.

A városligetet már 1821-ben is szépnek és az akkori igényeknek megfelelőnek írják le a lapok, sőt azt is állítják, hogy a bécsi Práteren kívül nincsen hozzá fogható szép kert a birodalomban. »A mint a Terézváros házait a Királyutca végén elhagyjuk — így szól egy egykorú

följegyzés — már a nagy, magas és lombos pálmafasor következik, melyet két felől a megnyesett sűrű vadgesztenyefák szegélyeznek. Nemcsak az árnyas fasor nagyszerű tekintetét élvez-
zük, hanem egyszersmind a szőlő-, gyümölcs-
és diszkertek pompás és gazdag rácsozatait,
melyek a sétálót az ujonnan megnyílt 100-öl
átmetsző cirkuszig (körönd) kísérik. Eddig
ugyancsak e cirkusz, mely mint szabad gyöpös
tér a szemnek kellemes, azonkívül még annak
közelében angol izlésben készült részletek ké-
szültek el. Még e csekélység is jótétemény a
szemnek; a valóban nehezen művelhető helyecs-
kéket az emberi szorgalom mindennapi diada-
lainak kell tekintenünk. A szemlélhető tökélet-
lenségek dacára a városerdőcske kellemes mu-
lató helye az azt sűrűn látogató ünnepi és
vasárnapi közönségnek.»

Meg volt már ekkor a város által épített
csinos és téres vendéglő, mely a mulató kö-
zönségnek nem csak nyugvó helyet, de többféle
frissítőt is nyújtott. Azoknak pedig, kik olesób-
ban akartak mulatni, a »Ringlsgiel« hinták,
tánczolóhely és csuszó pálya kínálkoztak.

1845—46-ban magam is gyakori látogatója
voltam a városerdőnek (a mint akkor nevezték);
azon időben oda még csak omnibusz közleke-
dés volt a nép számára, a mely a Kálvin térről
a két-pisztoly fogadótól indult; azért volt a
kocsisülése mögött két keresztbe fektetett pisztoly,
táblára festve. Akkor e járműveket gunyos-
san bárkáknak hívták, nem hiában, mert esős
időben a rossz kövezet, hol ez sem volt, a fe-
neketlen sár, szárazság alkalmával meg a tö-
méntelen homok tették járásukat ingadozóvá és
lassuvá. A hosszú király-utcán ment ki kocsi,
lovas és gyalogos; az utóbbiak, míg kijutottak

sártól vagy portól voltak borítva, melyet kocsik és lovaglók szórtak szét és vertek föl. A városligetbe kiérve igen kellemes volt az ott tartózkodás. A hattytavon csolnakázás, a »bimbó« vendéglőnél frissítők kínálkoztak. Átmentünk természetesen a dróthidon, mely a drót (mai Széchenyi) szigetre vitt és igen elmésen volt elkészítve; Fritz Antal bécsi szítás építette 1826-ban és 2240 pengő forintba került. Ennek közelében volt a tűzjáték tér, melyen az akkor szokásban levő gyakori tűz-játékok mulattatták a városi polgárokat. Szokásban volt még ünnepnapokon (mert hétköznapon elhagyatott volt a liget), hogy a polgárcsalád magával vitte ebédjét és ott költötte el pecsenyéjét, borát a gyepen; ha látunk még ily jelenetet — mert a civilizáció és a fák, bokrok pusztítása ezt is lehetetlenné teszi — akkor bizonyosak lehetünk abban, hogy a családfő egykor, mint gyerek vagy más cipelte az élelmi szereket a májszter családjá után. A központon távolabb eső helyeken, melyek a magányt kereső szerelmes pároknak valók voltak, a mély homok és a nyár heve türhetlenné tette a süppedő lépkedést; volt itt egy major is tehenészettel, hol jó tejet adtak; távolabb pedig a Hermina-kápolna, a József főherceg nádor lányának nyugvó helye díszlett, aztán se közel, se távol nem volt semmi látni való.

A régi városliget eltűnt, a tűzjátéktéren és a mellékrészekén a nagyszerű kiállítási helyiség terült el; a régi cirkusz helyén van a nagy szökőkút medencéje és körüle virágágyak, a dróthidat fahíd váltotta fel; a lajtos öntöző kocsikat vízvezetéki gummi csövek és a rozzant omnibuszokat újabbak, szebbek, de ezeket is a lóvasút, majd a villamos vasuti kocsik váltották fel. Csak a »Fut« tűnt elő rejtekéből és

az ut mellé került, mintegy figyelmeztetve az embert a mulandóságra.

E rejtélyes felirat mindenkit kíváncsivá tesz, ennél fogva az ismeretlen halott sirjával sokféle regényes történetet kapcsolt össze a hir. Legyen szabad nekem e rejtélyt fölfejtennem és a mende-mondát eloszlatnom.

Horváth Jakab, ki a múlt század elején igen nevezetes egyéniség volt, 1738-ban született Toporczon (Szepes m.) és Késmárkon tanult. Előbb papnak nevelték de ő jóakaróinak javaslatára az ügyvédi pályát választotta.

Pestre kerülván, nagy kedvelője volt a tudományoknak és hátrahagyott válogatott könyvtára műveltségéről és jó izléséről tanuskodott. Éles és nyílt elméje jeles férfiak barátságát, törvénytudománya pedig nagy hirnevét szerezte meg számára. Grassalkovich hercegnek is ő volt az ügyvédje. Sok dolga lévén, nagy személyzetet tartott irodájában, fiatal ügyvédek, patvaristákat, néha 30-at is foglalkoztatott, kiknek teljes ellátást adott. Nőtlen lévén, nagy háztartását egy gazdasszony vezette. Különösen különködéseivel tűnt fel Környezetétől az öltözetben rendet és egyszerűséget követelt, a hiuságot utálta, azért a tükör ki volt tiltva az egész házból. Vallásával nem tüntetett, sőt azt legközelebbi barátai sem ismerték; ha ezektől az öreg vallása felől tudakozódtak, azt felelték »a becsületesek vallását követi«. Gazdasszonya katkolikus volt, s ezt a pajkos jurátusok egyszer úgy tréfálták meg a tükör nélküli házban, hogy szentelt viztartójába tintát öntöttek, minek következtében tintafoltos arccal járt-kelt a háziur elszörnyűködésére. 1805. december hónapban, midőn Horváth Jakab meghalt és végrendeletét felbontották, ezen derék munkás férfi abban is

hazafiságát és bölcsességét tüntette ki. A következő hagyományokat tette: 1. Két fiatal ügyvéd segedelmére, hogy a törvényes pályán magokat a fővárosban kiképezhessék hagyott 5000 forintot, melynek kamatját a m. kir. tábla ugy oszszsa ki, hogy egyik mindég protestáns legyen. 2. A pesti evang. templomra és iskolákra 3000 frtot. 3. A késmárki iskolákra 1000 forintot. Lőcsei, toporcai és pilisi templomokra ugyanannyit. 4. A pesti nagy kórházra 1000 frtot. 5. Némely jó barátainak, rokonainak és a gyakorlaton nála volt ifju ügyvédeknek is hagyott bizonyos összegeket. 7. Temető helyére, melyet egy kertben kívánt magának, 700 frtot hagyott ama kikötéssel, hogy sirkövére csak ezen latin szót véssék: FUIT. Kivánsága szerint a város saját kertjében vagy erdejében adott helyet »temető-boltjának«, hova 1805. dec. 14. vasár nap délután temették el, fölibe pedig vörös márványból helyezték ama rejtélyes sirkövet.

Lássuk végre mint emlékeznek meg e „Fuit“-ról időnként a lapok. A „Hazai Tudósítások“ 1806 ban halála alkalmával rövid emlékezetet szentelvén neki, a „Fuit“ ot is főlemlíti. Ugyan ezt tette az „Annalen der Literatur“ bécsi folyóirat 1809. januári füzetében. A „Hasznos Mulatságok“ 1827. 8. száma egy különös sirirat mellett említi az övét is, de halálozási évét hibásan 1816-ra teszi; még azt is említi, hogy sirja felett Báthory Gábor ref. superintendens magyar, Molnár János ev. lelkész pedig német beszédet mondott. Ezután a bokrok igen elrejtették azt a kíváncsi szem elől, csak 1874-ben az újabb parkozás alkalmával említették ismét egyik lapban, mely csak annyit mond, hogy a „Volt“ alatt egy Tóth Pápai nevű tabuláris ügyvéd fekszik, így ment át a „Fővárosi Lapok“ ba

is. Ezen hibát Karacs Teréz igazította helyre e lap 272. számában. 1885 ben a „Budapesti Hírlap“ 157. számában jelent meg erről egy költött cikk.

Miután már sokat is hordtam össze, méltóbban nem fejezhetem be ez ezen történetet, mint Aranynak következő szép versével.

El is megyek tán nemsokára,
 Hirnév, dicsőség nem maraszt;
 Tudom mit ér fagyos sugára
 Itt is megtanulhattam azt;
 Nyerd bár világi életedben
 Ég és föld minden koszoruit:
 Neved csak az, mit e ligetben
 Egy sirkő rád olvas: Fuit.

Sógorom, ki észrevette hanyag tanulásomat, előre fenyegetett, hogy a vakációt, ha megbukom semmi esetre sem tölthetem Komáromba, hanem nála, mint tutoromnál, a szünnapok alatt tanulni fogok. Kettős csapás volt ez reám nézve, Komáromba nem menni s tanulni, mikor más mulat. A II. félévi vizsgák előtt én is vágyván a defendálási dicsőségre, tehát Verner tanáromnál jelentkeztem és a három arany letétele mellett kezdtem betanulni thesisemet. Később eléggé megbántam ezen tettemet, mert a mogorva Verner szállására kellett gyakran, igen gyakran eljárnom a thesiseknek szavalva betanulása végett. Ha legkisebb hibát ejtettem lármázott, szidott, botjával csapkodott körülöttem és mind ezt nyitott ajtó mellett cselekedte, midőn a szomszéd szobában hallgatták leányai, kik még fiatalok és elég csinosak voltak azért restelvén adolgot, már ez is elég ok volt arra, hogy zavarba jöjjek, ehhez járult még az a kellemetlenség is, hogy ha hirtelen más valaki jött a tanárhoz, ez a nála levő tanulót rendesen beküldte addig a szomszéd szobába, azzal a nyílt meghagyással: „Kurizáljon amice addig a leá-

nyaimnak.“ Ez is megesett rajtam. Egyszer az utcán találkoztunk, ekkor kabátomnál fogva bevonszolt egy kapu alá, itt kellett felmondanom thesisimeimet, mialatt ő, szokása szerint, kabátom gombjait csavargatta, egy kettőt le is csavart.

Végre átestem a torturán, az az megtanultam e leckémet. A defendálási dicsőség még mellékes cél és előnnyel is járt, t. i. a próbatét alkalmával még a betürendet is meg bontva akkor mehettem ki a mediumra felelni, mikor tetszett; meg sem bukhattam a philosophiából, de sőt, ha csak kissé hozzá szóltam is a tárgyhoz, még jeles kalkulust is kaptam.

Azonban más volt a sors könyvében megírva. Előbb volt a Wolfstein vizsgája s itt az algebrából megbuktam; tehát a defendálástól is elestem; a többi vizsgára nem is mentem. Ez sógorom tudomására jutván, kegyetlenül bánt velem. Elég okom volt tehát arra, hogy végkép megváljak a fővárostól. Pénzem nem volt, tehát ezüst sarkantyúimat adtam el 3 frton, az az 9 ezüst huszason. Ez épen elég volt arra, hogy gőzhajón Komáromba utazhassam. Julius 6-ikán reggel korán keltem és a cselédnek csak annyit mondtam, hogy az Orezy-kértbe megyek tanulni. Sebes lépésben indultam a gőzhajó kiálláshoz, előbb még a német színház csarnokában megtömtem zsebeimet a sokat élvezett peiglikkel és lepényekkel, A második helyre váltván jegyet, jól lehet ragyogó szép idő volt, már 6 órakor bevonultam a hajó aljába s ott egy szegletben húztam meg magamat, míg nem 7 órakor megindult a hajó. Az indulás előtti óra nekem szörnyű hosszúnak tetszett, mert tépelődtem magamban; ha sógorom fölkel, gyanítván szökésemet, utánnam jó s kivonszol a kabinból, mily szégyen lesz ez és mily jövő vár reám; azért

valahányszor az ajtó nyílt és vendég érkezett félve pillantottam oda, vajjon nem sógorom jött e, mindannyiszor újra megnyugodtam, hogy nem ő, midőn pedig a kerekék zörgését hallottam és megindult velem a hajó, akkor nagyot lélekzve igen, igen megkönnyebbülve éreztem magamat.

Alig hogy az egyik veszedelemből megmenekültem, még nagyobb és szinte ijesztő vészek rémek tűntek föl képzeletemben. Mit szóljak komáromi rokonaimnak és mihez kezdjek ezentul? Mikép háritom el magamról a jövőben reljhető bajokat? Ez volt a kérdések kérdése. Nem tudtam többet kieszelni, mint magamat azzal vigasztalni, hogy az idő minden sebet meggyógyít, s legrosszab esetben valamelyik kisebb akadémián ismételni fogom az elhanyagolt évet, hisz még elég fiatal vagyok.

Ily töprengések közt érkeztem d. u. 3 órakor a komáromi kikötőhöz, mely akkor még a szigeten volt a hidon alul. Lesütött fővel mentem ki a hajóból; óhajtottam bár senkivel se találkoznom és ime ki legelső fogadott a parton, az Beöthy Zsigmond sógorom volt; kérdezősködésére, hogy már vége van az iskolai leckéknek, mit válaszolhattam, mint hogy vége! Én a szintén ott volt Lammer Ferenc unokabátyámhoz csatlakoztam, utközben elpanaszoltam balsorsomat és hozzá száltam a Vágduna-soron levő timár-házba.

A rokonság családi konferenciát tartott, melyben Beöthy sógorom vette legkomolyabban lelkére jövőmet és tutorságomat is elvállalván, szigorral intett, hogy felhasználva a három havi szünidőt, tanuljam meg a félévi elműlasztott tantárgyakat és tegyem le pótlólag a vizsgát. Ezen célból magántanítómul Soós Károly reform. káplánt (a szerencsétlen véget ért Soós Lajos

költő atyját) megnyervén, ez mint tudományos és barátságos egyén, értelmesen és szakismerettel oktatótt, különösen a philosophiára és a mathesisre.

A pesti sógorom, a nagy ijedelem után, természetesen azonnal lemondott a tutorságról, holmimat Komáromba küldte; csak megkezdett novellámat, melynek »Tör és feszület« címet adtam, semmisítette meg. Jól tette! Más költeményen kezdi írói pályáját, én pedig Jókait követve, azonnal a novella-írásra adtam magamat. Ezen másik kudarc észre térített és soha többet nem irtam novellát. Amtman János sógorom gégecső sorvadásban szenvedett, nem láttam többet ez életben; ő még 1849. május 21. nagy örömmel látta Buda elfoglalását; azután jun. 14. 38 éves korában meghalt, 52 évi özvegyiségre hagyva hátra nénémet.

Az egykor zajos, most a legényeket és cselédséget kivéve kettőnk által lakott timárházban igen jól éreztem magamat. Az egykor nővéreim által lakott vörös-szobát foglaltam el. Az első hónapban alig mentem társaságba, de annál többet tanultam. A ház előtti kertben laktam egész nap. Itt voltak gyermekkori emlékeim, a tarka georginák, melyeket egykor nővéreim ápoltak; a körtefák, melyeken unokaöcseimmal a mászásban gyakoroltuk magunkat; itt volt a kert szegletében az ugynevezett »Lusthaus« fölraggatott tarka képeivel. Itt tanultam, vagy a kapu alatti hintóban a mathesis »sinus« és »cosinus« tételeit.

XVII.

A Beöthy-család. — Dr. Kovács Pál és családja. — Szigeti mulatság. — Szület. Jókai és Beöthy Laczi. — A szép Gabriella. — Pót-vizsga. — Két levél.

Komárom lakosait vallási tekintetben a türelem mintaképének lehet tekinteni. A három vallásfelekezet: a róm. katolikus, ev. református és ágostai evangélikus, csaknem egyenlő arányban oszlik meg a polgárok között. Így tehát általános szokás volt régtől fogva, hogy fiuk, leányok, bár különböző iskolában tanultak, otthon szomszédok lévén, hamar összebarátkoztak; ezen barátságot fönntartották serdült korukban is, társas összejövetelekben, házi mulatságokban, tánczvigalmakban. Ezen vallási türelemnek csak egy szép példáját említem. Midőn a tűzvész és az 1849-ki bombázás a város minden templomát, egynek kivételével elpusztította, az épen maradt róm. kath. Rozália templomban tartották felváltva isteni tiszteletüket a különböző vallásfelekezetek. Nem csoda tehát, ha a vegyes házasság városunkban általános szokássá vált.

Számos példát hozhatnék fel ily családi összeköttetésről; azonban legyen elég, hogy egyedül az én családomat említsem. Egyik nővéremet Kalicza Zsigmond református vallásu vette feleségül: a másik sógorom Beöthy Zsigmond szintén református volt. (Később én is hasonló vallásu nőt vettem el, sőt fiaim közül is ketten vegyes házasságra léptek).

Ezen vegyes házasság az én életpályámra is nagy befolyással volt, mert az előbbeni, ugynevezett nyárspolgári családból, egyszerre a nemes táblabírói, sőt írói körbe jutottam. Ilyen társadalmi körhöz tartozott a Beöthy-család is.

Az öreg Beöthy Gáspár (szül. 1785 ben), sógorom atyja, igazi típusa volt a régi táblabírói magyar világnak. Háza, nemesi kuriája, a vármegye-utcán, közel a megyeházához, feküdt, és a kapujára festett nagy kétfejű sas, annak két szalagjára írva: *«salva gvardia»* fenyegetőleg hirdette, hogy azon kapun városi embernek, hajdunak átlépni tiltva volt. Nem is akadt oly vakmerő, ki ezen nemesi kiváltságot megsértette volna. Azért azon időben, midőn még kötéllel fogták a katonát, nyoleczan, tizen is menekültek ezen nemesi kúriába, hol aztán az öreg Beöthy, hogy megmutassa hatalmát, eltartotta őket a kocsiszinben napokig, hetekig, míg a veszedelem elmúlt.

A Beöthy-ház földszintes volt, már régen lebontották, és helyén modern ház épült; azért jónak látom azt leírni. Csak a két ablakutiszta (vendég) szoba nézett az utcára, a nagykapu melletti kiskapun belépve, tágas udvarra értünk, melyen végig huzódott a háznak több szobából álló része s ez előtt a félig nyílt folyosó. A szobák meszelve voltak; azért szent György, vagy szent Mihály nap előtt minden butort kihordtak az udvarra, folyosóra és a lakást teljesen kimeszelték. A ház végében kiskert volt; akkor még csaknem minden belvárosi háznál, kivéve a piacz-környékelieket, volt egy kis kert; mai nap már, a mindent beépíteni törekvő korszakban, ezen kertek is el-el tűnnek a város szinéről.

Beöthy Gáspár magas termetű, vállas, erős

férfi volt, őszülni, kopaszodni kezdő gyér hajjal, azért piros selyem himzett házi-sapka volt a fején; álla kiborotválva, barkót, kis bajuszt viselt, és mindig nagy tajték pipa volt a szájában, még az utcán jártában, vagy a kocsiján ülve se hagyta azt el. Mikor napközben kiállt a kis ajtóba és egyenes szopókáján át szitta a szűz véki vagy verpeléti dohányt, megtartva arcának komoly, még inkább komor kifejezését, a rézsut átellenben lakó Szarka János komája s táblabíró-társa, ki zömök természetével, nagy bajuszával, szakállával és örökké vidám arcával, éppen ellentéte volt az öreg Beőthynek, szentől szembe néztek egymásra, Szarka arc fintorgatást, grimaszokat vágott, hogy komáját megnevettesse; ez pedig komólyan nézte egy ideig, aztán mégis csak kénytelen, kelletlen mosolyogni kényszerült, de hogy ezt elnyomja, inkább megfordult és bement.

A család jó módban volt. Beőthynek gabonával megrakott hajóját 10 12 ló vontatta föl Bajáról Mosonig. Ilyenkor türelmetlenül várta az öreg a póstát, mert a kormányosnak minden pihenő állomásról levelet kellett küldenie, ha posta nem volt a közelben, lovas futárral; habár a levélben nem volt is egyéb, mint: »nincsen ujság, rendben vagyunk!« Aztán kocsin indult az öreg Mosonyba, a gőzhajót nem szerette, amikor tehetette, kerülte. A Vág-Dunán tul fekvő várföldekből is bérelt néhány száz holdat, ezt egy gazda gondozta, de maga is ki kijárt könnyű csézáján.

Mint családfő a legnagyobb szigort igyekezett kifejteni, ha másképp nem, külsőleg; azért tekintélyét mindenkor érvényesítette; nejét, az áldott jó Kovács Katalint, ki nálánál jóval fiatalabb volt, tegezte, de ez őt magának szólította.

Legidősb fiát, Beőthy Zsigmondot, sógoromat, a ki már akkor központi szolgabíró volt, és az ujságokba is írt, sőt költő volt, nagyon becsülte, kitüntette, de azért a mit fia írt, azt nem igen olvasta; az öreg egyáltalában nem szeretett olvasni, annál inkább politizált. Ha Zsiga fia nála volt, alázattal, tisztelettel ült a kis bőrpamlagon, míg édes atyja föl-alá járt a szobában, pipázva; mérgesen, haragosan (az idegesen szó még akkor nem volt divatban) politizált, a fiával vitatkozott; ki, miután atyja káromkodásig vitte a dolgot, arcza, nyaka kivörösödött, nehogy a guta megüsse, engedni volt kénytelen.

Beőthy Károly, sógorom öccse, már ekkor ügyvéd volt Pesten; ritkábban látogatott haza. Beőthy Laczi pedig, a harmadik fiu, örökösen bujkált, egyik iskolából a másikba, Pozsonyból Pápára, mert minduntalan megbukott: ez időben Kecskeméten próbált szerencsét és most az egyszer sikerült is neki a vizsgálat letétele; azonban egyéb baj környékezte. Kezdett verselni és aphorismákat írt a divatlapokba, sőt az a merész gondolata támadt, hogy könyvet ad ki; tervét meg is valósította és »Hajnalka« czimmal kis leánykáknak szánt füzetet nyomtatott; a nyomtatási költséget azonban nem tudta kifizetni; ezért visszatartották iskolai bizonyítványát. Hiába vártuk, különösen én szerettem volna közelebről megismerni. Míg sógorom érte ment és kiváltotta; miután az apai megfenyítésen átesett, vigan barátkoztunk.

Még volt a családban egy szerencsétlen santa leány, kit éppen azért, de mert legidősebb is volt a testvérek közt, mindenki szeretett, kedvezett neki és Zsófikának hívtuk. Azért ő vidám és boldog volt. A 10—12 éves Gazsi fiu pedig még tanuló volt

Az öreg Beőthy minden mogorvasága daczára, menyét, nénémet, tőle telhetőleg szeretete, dédelgette, ha vele beszélt, arczkifejezésén mosoly is jelentkezett. Vasárnaponként a fiatalok rendszeren az öregek vendégei voltak, ilyenkor gyakran engem is meghívtak ebédre.

Az öreg Beőthynek különben jó szive volt; még házához is fogadott egy árva gyermeket, gelléri Szabó Jancsit, ezt ruházta, taníttatta. Talán azért is tartotta, hogy fia helyett legyen kit megverjen. Beőthy Károlynál egy évvel volt idősebb; egyszer együtt mentek fürödni, Károlyt a folyam elragadta, Jancsi, ki jó uszó volt, kiementette, de az öreg ekkor is őt verte meg, mért nem vigyázott jobban a Károlykára. Midőn az udvaron játszottak a fiuk, az öreg nézte az ambitusról és rákiáltott az árva fiura: »énekelj Jancsi, tánczolj Jancsi!« Ez pedig ész nélkül énekelt és táncolt. »Lássátok ez az ágról szakadt kölyök, se apja, se anyja, mégis milyen vigyerek, ti meg olyanok vagytok, mint a kinek az orra vére folyik!«

Már azt megírtam, hogy az öreg Beőthy az irodalmat nem igen szerette; azonban a művészetet se pártolta; volt ugyan egy arczkép az ebédlő meszelt falán, ez azonban reá maradt édes atyjának szlováni Beőthy Jánosnak, József császár-korabeli szürke prémes nagy ezüst gombos mentében lefestett arczképe volt. Színházba soha sem járt; de mégis egyszer, ez azonban később az 50-es években történt, midőn Laczi fia, saját »Kérek két pengőt kölcsön« című szinművében lépett föl műkedvelőnek. Szarka János csalta el, azon biztatással, hogy ott az arenában pipázni is lehet. Elment tehát az öreg, de az első felvonást se nézte végig, többször az

előadás közben hangosan ismételte: »bolond fiu, bolond«, aztán kiment.

A megyei gyűlésekre azonban eljárt, fel is szólalt; de mivel nem volt valami erős szónok, az indulat is elragadta, csakhamar káromkodással végezte be beszédét.

Most áttérhetek a Beöthy-család legközelebbi rokonaira. Az öreg Beöthynének testvéröccse volt doktor Kovács Pál, a győri homeopatha orvos, a humorista író; társaságban a legvidámabb, legélczesebb ember; neje Wels Emilia (a rokonság és családja Emelkának hívta), szép polgárleány volt; férje, vőlegény korában környezetéből vette tárgyát a »Polgárleány« című humorisztikus beszélyéhez. Dr (a doktor czimet senki se hagyta el neve mellől) Kovács Pálék gyakran ellátogattak Komáromba, már csak azért is, mert dr. Kovács Pál szeretett utazni, különösen gőzhajón, habár nagyobb utazást nem igen tett, de a rokonokat szerette s meglátogatta. Szerette a vidám lakomákat; azért ha látni akartuk, csak a halászlét kellett a levélben emlegetni, akkor bizonyosan eljött.

A Kovács család kiterjedtebb volt mint a Beöthy-család; mert a dr. Kovács Pál atyjának Kovács Ferencznek, ki szintén írt és adott ki könyvet, több leánya is volt; a legidősb, Katona Mihálynak, a híres természettani könyvirónak özvegye Aranyoson, Komáromhoz közel fekvő helységben lakott és másodszor Domján ref. tiszteleteshez ment férjhez, ki szintén elhalt, mikor az öreg asszony veje házában leányánál Sándor Józsefnél éldegélt; ugyanott volt fia is, Katona Lajos a mérnök. A két testvér gyakran ellátogatott a Beöthy-házhoz; de az öreg asszony otthon maradt és a maga szedte füvekből főzött herbatheával nyújtotta hosszúra életét.

Katona Mihálynak még egy leánya volt: Literátiné; ez maga is írt verseket és tekintélyes családja Pápán, részben Palotán lakott. De már ezeket inkább a Beőthyék látogatták; én nem ismerlem őket.

Volt az öreg Beőthynek szölleje is a Monostoron és szigeti kertje, gyümölcsöse a hova a család ki szokott sétálni. En Laczival szöllőérés-kor délelőttöként inkább a Monostorra mentünk ki. Ezen sétánk alkalmával többnyire irodalmi dolgokról beszéltünk. Laczi elmondta, hogy Kecskeméten Szabó Richárddal a Paul de Kocknak »André le Savoyard« cz. regényét kezdték fordítani, természetesen németből, és csak a regény közepén vették észre, hogy ez nem a magyar közönségnek való, a censura se engedte volna meg kiadását, tehát abba hagyták. Ilyen irodalmi viszonyok voltak akkor, most a Pikáns Lapok és Magyar Figaró korszakában más időket élünk. Más idők, más emberek! Én pedig többször említettem Laczinak, hogy Jókait szeretném látni. Az ugyan nehezen történhetik meg, mondta ő, mert Jókait rendszeren korán reggel szokott kimenni a szigeti kertjükbe és ott írja a Hétköznapiak cz. regényét, még ebédjét is oda viszik ki s csak későn este tér haza; közben pedig vasdorongokkal tornázik; de majd szüretkor mikor szöllőjükbe ő is hivatalos lesz, megláthatom.

Sógorom Beőthy Zsigmond teljes életében szerette a társaságot, mulatságot, azért nevetőnapját, születésnapját rendszeren vendégséggel ülte meg; de még időközben is rendezett összejöveteleket; ilyen volt az öregeknél a disznótor, kukoricza fosztás és más alkalmi mulatság; leginkább szerette a lakodalmat, hol násznagyként szerepelt, és a halászebédeket. Ilyen vidám

mulatságokból természetesen én se maradhattam el. Ezen időben is egy szép augusztusi napon, szigeti kertjükben rendezett halászlére dr. Kovács Pálékat is meghitta; amire el is jött a győri rokonság, dr. Kovács Pál nejével, a szép Emelkával és két nagyobbik leánykájával.

Az előkészületek megtételére és a jó levegő élvezésére, korán kiment az egész család a rokonokkal együtt. Én és Laczi a lánykákat mulattattuk; Augusztá, az idősbik, akkor kedves, komoly, merengő, sápadt arcával, különösen megnyerte tetszésemet; a fiatalabbik Gizella, piros arczu kis leány volt, szép nagy szemei mindig mosolyogtak. A kertben csak fakunyhó volt, ebben irta később Laczi Pugacsef cz. regényét, melyet a Siegler kölcsönkönyvtárából kivett Schiller (nem a költő) Európai híres zsványokat. könyvéből irt. Az ebéd egy részét hazulról hozták, a halat pedig a halászok főzték szabad ég alatt bográcsban.

Mig az ebéd elkészült, Laczival és a két leánykával sétára indultunk a sziget felső végére. Akkor még szép magas jegenyefák szegélyezték a sziget közepén végig menő utat; ezen tréfálkozva haladtunk fölfelé, a sziget felső részén a gyümölcsös kerteken túl, a ligetek, cserjések közt; itt megpihentünk; a csinosabb helyeket elneveztük »Gizella liget« nek, »Gusztá magány«-nak; ennek aztán a kis leányok igen nevettek és meg-meg pihenve folytattuk járkálásunkat. »Mi itt most Robinzonok vagyunk«, mondta Laczi »itt már vége lesz a szigetnek, jönnek majd a vademberek.« »Józsi bácsi, Laczi bácsi, én félek«, mondta a kis Gizi »menjünk haza«, és futva iramodtunk vissza.

A nap is égetően sütött, a kertben már ekkor javában főtt a hal, fanyársra tűzve pedig

sütötték a pontyokat. A halászlé főzése engem nagyon érdekelt, minden részletéről kikérdeztem az egész eljárást, úgy, hogy később képes lettem volna azt magam is elkészíteni. Az asztal az árnyosabb helyen volt fölterítve és mi azt körülülve, vidám társalgás közben költöttük el az ebédet, hol a jó neszmélyi bor és a szulini savanyúvíz, no meg a turós molnárcsusza se hiányzott. Hogy dr. Kovács Pál a társaság lelke, felvidámitója volt, ezt talán írnom se kell; csak úgy sziporkázott a szójátéka; megvallva az igazat, sokat hatott reá az akkor nagy kedveltségnek örvendett Saphir-humora; ezt szokta ő leginkább a társaskörökben, sőt humoreszkjeiben is utánozni.

Ezen időben is fő élvezetem volt az olvasás; hogy ebben mily bő szüretem volt, eléggé bizonyítja sógorom írói nagy népszerűsége; költeményei nem csak a három szépirodalmi lapban, de a karácsonyi és új évi ajándékkép kiadni szokott emlékkönyvekben is megjelentek; verseit, ha nem is vetekedtek Petőfiével, de azért szívesen fogadták, sőt tisztelet példánnyal is jutalmazták; irt az én sógorom még politikai czikkeket és megyei tudósításokat is, azért a Jelenkort és Pesti Hírlapot is küldték tisztelet példányként, sőt, mi több, a Jelenkor egy tallérral honorálta cikkét.

Könyvtárában megvoltak az Aurórák, Almanachok, Emlények, Hajnal, Tavasz, Remény, Jácint és Őrangyal cz. zsebkönyvek piros és selyem kötéssel és arany metszéssel. Természetes dolog volt az, hogy én mindezt olvastam, faltam. Ami nem volt meg sógoromnak, azt mástól kaptam meg, így a Kisfaludy-társaság Külföldi Regénytárát és más akkoriban megjelent szépirodalmi műveket. Azonban leg-

nagyobb vonzerővel hatott reám Jókainak Hét-köznapi cz. regénye, mely szeptemberben jelent meg és 2 frt. 30 kr. pp. volt az ára; ezt Ferkó bátyámmal közösen vettük meg és én nagy élvezettel olvastam föl neki.

A régi kedves esti séták is megismétlődtek a Vág-Duna során és a gombai töltésen; a mikor is többen jó barátok összejöttünk és különösen a szép holdvilágos estéken végig sétáltunk a leányos házak előtt, hol dulcineáink a kapukban álldogáltak, de a gitárhangjai és a mi édes bájos éneklésünk csakhamar hozzánk csábította őket; volt aztán tréfa, nevetés, viczelődés. A társaság női tagjai: Godai Etelka, Stetka Treszka, Berky Juliska és Apollonia, Pap Tini, Lendvay Róza és még mások is voltak. Én leginkább Berky Juliskához vonzódtam, csaknem a szerelemig, sugár termete, szép fekete szemei, dus hajzata és nagy műveltsége által jóval kiemelkedett társnői közül; azonban hatalmas vetélytársra akadtam Tóth Pistában. Nem is csoda, mert én 16, ő 18 éves volt, aztán gitározni is tudott és szépen énekelt; Juliska pedig már eladó lány volt, azért inkább vonzódott hozzá, de ez különben is könnyen megmagyarázható, mert az én hideglelés okozta sápadt arczom, vézna termetem, nem is birt valami nagy vonzerővel. Én azonban nem csüggedtem, sőt azon merész tetre szántam el magamat, hogy megvettem Petőfi »Szerelem gyöngyeit« és Juliskának ajándékoztam; szívesen fogadta.

Megérkezett a szüret ideje október első napjaiban. Komáromban akkor mindenki lázban él. Keresi a vendéget, kit hívjon meg, mert sok a szálló, kevés a vendég, a mennyiben több helyt kell a meghívásnak eleget tenni. A komáromi virtus nem is marad el, mert ilyenkor a

vendég megfelel rendszeren mindannyi meghívásnak; sőt voltak olyanok is, a kik végig itták az egész monostori hegyet. A Beöthyék is kitettek magukért, vendégük volt a Nagy Mihály ref. superintendens családja és Jókai Mór. Mi lestük, vártuk a ritka vendéget. No most színről színre látni fogom, hogyan udvarol a szép Nagy Lina kisasszonynak. A mint ezt a jelenetet Laczival távolabbról szemléltük, inkább a leány beszélt, Jókai, a szép szőke fiu csak pirult; midőn egy lejtősebb ösvényen Lina megcsuszott, Laczi mint az evet ugrott oda, de Jókai megelőzte. Én a Kovács lánykákkal mulattam, velök játszottam »künn a leány, benn a farkast«, leszaladtunk a hegyről, néztük a halászatot, a mint vonják ki a vizből nagy hálójukat, mint ugrándoztak a szűkebb körre szorult halak, azokat nevökről neveztem előttök. A szüretet nem írom le, az ugys mindenütt egyforma; volt itt is zene, rakéta, tüzes béka, a taraczkot Beöthy Károly sütögette. Ebben azonban Szarka Jánossal nem vetekedhetett Beöthy Gáspár, mert annak saját költségén felruházott, fehér czilinderes külön cigánybandája volt; vendégei közt pedig ott volt Vörösmarty, Bajza és Vachott Sándor. Csintetteiről, tréfáiról pedig köteteket lehetne összeírni: a mint a régi kálvária kisajátítása alkalmával megvett faszenteket felöltöztette és a gőzhajó arra haladtával azokat füstélyokkal verve letaszigálták a hegyről, úgy hogy ezen rémes tettet később leírták az augsburgi Allgemeine Zeitungban, azon megjegyzéssel, hogy Komárom tájékán egy fűrt szőlőlopásért agyon verik az embert.

Még néhány kukoricza fosztásnál megjelentem, azután következett az apostolok oszlása: a református fiuk Pápára, vagy Debreczenbe

készültek, mi pedig Lendvay Dezső barátommal Győrbe igyekeztünk. Október 4-én vasárnap Berkyéknél tartottuk bucsuösszejeövetelünket. Az akkori szokás szerint elhoztuk emléklapjainkat, melyek színes, aranymetszésű lapocskákból állottak és szétosztottuk, hogy kiki írjon reá emléksorokat. A mit én irtam, azt nem jegyeztem fel; a lányok közül Berky Juliska ezt írta okt. 5. az én emléklapomra:

Ha tán felleg jönne
Reményid letörni
Legyen mindig barát
Bánatod enyhíteni.

Beöthy Zsigmond sógorom és gyámom, hogy a tőkepénzem után járandó kamatokkal rendelkezessék és azokat neveltetésemre fordíthassa, elvezetett Kossár Ferencz, akkori városbírájához, ki előtt nyilvánítottam, hogy én Beöthy Zsigmond sógoromat ezentúlra tútoromul kérem és választom. Ezzel a törvényes aktus bevégeződött.

Miután Soós Károly a magántanítást bevégezte, sógorom 40 pftal honorálta. Így tehát tudománynyal és bőrdönddel terhelten, elbucsuzva Ferkó bátyámtól és a timár-háztól, 1846. okt. 8 án utaztunk gyámommal együtt gőzhajón Győrbe, a hol még sohasem voltam, és dr. Kovácsékhoz közel, a Bárány-vendéglőbe szálltunk. Pár napig dr. Kovács Pál vendégei voltunk. Megnéztük a várost töviről-hegyire; bennem szinte szent áhítatot keltett ezen csinos városka, hiszen itt született anyám (1798-ban Győr-Szigeten); talán még rokonaim is élnek itten? A minthogy ugyis volt.

Mindenekelőtt szállást, kosztot kerestünk számomra, mert dr. Kovács Pálnak volt egy

barátja Békefi György ügyvéd, akít ajánlott és mi ahhoz mentünk; az apácza-utczában lakott a család külön házban a könyvnyomdának átellenében, e mellett volt az apáczák temploma és kolostora. Az alku hamar megtörtént 500 vfrtban tíz hónapra, de a gazdának át kellett engedni nekem saját dolgozó szobáját, mely a háznak utczára kiszögelő részében volt, úgy hogy egyik ablakból az utczán végig láthattam. Békefi azonnal meghitt minket ebédre.

A háziasszony az áttelleni nyomdatulajdonosné, özvegy Streibigné lánya volt, de maradt még otthon három leány (nem valami szépségek) és egy kis fiu. Békefinek két kis lánya s egy fia volt. A nagy ebéd után a Streibig leányok is átjöttek és az apácákról folyt a beszéd; az én sógorom, talán a finom boroktól is feltüzelten, minden áron apácát kívánt látni. »Mi se könnyebb ennél«, mondta az egyik Streibig leány »nálam van a legszebb apácától kikől csönzött imakönyv, azt tessék átvinni és a könyv tulajdonosát a sekrestyébe hívadni.« Ugy is történt. Átmentünk a templomba s onnét a sekrestyébe, hol megjelent a szép Gabriella, ki a homlokát takaró fehér kendő daczára, alabastrom fehérségű arczczal, melyet gyenge pirosság színezett, valóban ragyogó szépségű nő volt. Sógorom midőn átadadta a könyvet, nem állhatta meg, hogy kezét meg ne szorítsa. Az apácza megköszönte a könyv átadását és elpirult.

Sógorom, miután a tanárokkal a felvételi vizsgálat ügyében végzett, a tanároknak öt-öt forintot, az igazgatónak dupláját átadva, haza utazott. Én pedig elfoglaltam csendes kis szobámat és tanultam. Az első vizsgát megelőző napon délután a hideg kilelt, még pedig erősebben mint a hogy Komáromban megszoktam;

azonnal ágyba feküdtem. A házbeliek nagy részvéttel ápoltak; miután a forró láz is gyötört, hideg borogatást raktak homlokomra; Benő barátom is meglátogatott. A jó dr. Kovács bácsi magával hozta apró fehér golyócskáit; én pedig beszedegettem azokat utasítás szerint. A láz azonban mindig erősebb lett; éjjelre az ablakokat is nyitva tartottam, hogy a friss levegő enyhítse a forróságot. Mind hiába volt; csaknem önkivületi álomba merültem. Egyszerre mintha angyalok karénekeit hallottam volna; a szép Gabriellát láttam, amint angyaloktól kísérve, énekelve vittek a menyországba. Ne még, ne meg!

Erre eszmélni kezdtem. Az átelleni templom karzatáról még áthangzott az apácák mélabús seraphszerű bájos éneke. Elmultak a fantomképek, elmult a lázam is. Fölkeltem és vizsgára mentem.

Három napig tartott a pótvizsgálat, (közben még egy lázas napom volt). Mindig egy vizsgáló, tanár társával és az igazgatóval volt jelen. Tanáraim a szent Benedek rendiek voltak. Simon Zsigmond (a későbbi tihanyi apát) a hittanból kérdezett, Maar Bonifác a történelemből, Rámóczy Valérián a philológiából és Thury Osvald a matematikából. Sápadt. beteges, szenvedő arczom nagyon megatotta tanáraim szívét, mert lehetőleg könnyű kérdéseket adtak föl; én azonban igyekeztem a tárgyat bővebben kifejteni, különösen a matematikából fényesen feleltem, Vizsgálatom legjobb kritikája az volt, midőn kijelentették, hogy: »Mi kevesebbrel is megelégedtünk volna.«

Házi gazdám még két kosztost fogadott fel, az egyik Szentpétery Elek Czeczéről Fehérmegyéből, árva fiu volt és a VII. osztályba járt, a másik kis gymnazista diák Pancsováról,

Markovits győri disznókereskedő volt a nagy bátyja (kit később saját szolgálja gyilkolt meg pénzeért.)

Nem sokáig élvezhettem szobámat, mert kosztadóm megbánta elhirtelenkedett tettét és visszavágyott megszokott irodájába; sokat példázgatott az unalmas magányosságról és hogy mennyire barátságosabb a tágas lakás, míg beleegyeztem az átköltözködésbe. Az épület másik szárnyában volt ez a szoba, egy ablakkal az utcára, de az előbbinél tágasabb. Itt laktunk ketten Elekkel. Ezen cserét azonban csakhamar megbántam, mert az én szobatársam torzonborz külsejű, barátságtalan, sőt hóbortos bolond volt, minden ok nélkül fel alá járt a szobában, hol füttyült, hol danolt recsegő hangján, vagy hirtelen felkaczagott; szüntelen czivakodtnnk, mert a mit tettem : z neki nem tetszött, a mit pedig ő tett, az engem háborgatott; szóval úgy éltünk, mint a kutya meg a macska. Midőn a rossz világítás ellen panaszkodtunk a közös faggyu gyertya helyett, külön-külön olajlámpást kaptunk.

A sikerült pótvizsga után a VIII. (fizikai) osztályban folytathattam tanulmányaimat. Nagybátyám egykori nyilatkozata amit az személyemre vonatkozólag mondott a rokonoknak, hogy »nem lesz a kutyából soha szalonna«, mélyen sértett; azért legelső dolgom volt, levélben tudtára adni, mily sikerülten végeztem próbatételeimet és oda irtam, sőt alá is huztam »mégis lett tehát a kutyából szalonna.« Nevelve beszélte el ezt a revancheomat környezetének.

Sógoromat, tótoromat azonban éppen nem tudósítottam dolgaim felől, a mi méltán nyugtalanithatta őt; azért írta hozzám a következő levelet: »Komárom, okt. 26. 1846. Édes öcsém! Meg nem foghatom, mi legyen oka, hogy engem

dolgairól, különösen a magány vizsgálat miképi véghezmenetéről maig sem tudósított; gondoltam, hogy talán kedve ellen történt a vizsgálat, vagy pedig annak letételében betegsége miatt gátolatott. Bármi legyen azonban a levélírás elhatalasztásának oka, de mivel e miatt én folytonos aggodalomba vagyok; kérem azért, édes öcsém, és pedig különösen hogy engem a legközelebbi postán tudósítani el ne mulasztson, mert mennél inkább szeretem, annál nagyobb féltékenységgel s aggodalommal viseltetem sorsa iránt. Irja le egész dolgát, körülményeit, s ne talán szükségait, hogy akként rendelkezhessem. Mi hála isténnek egészségesek vagyunk. Tisztelem háziurát, Kovácsékat s mindketten csókolva öcsémet, maradtam szerető rokona Bečthy Zsigmond.« Okt. 28-án kaptam ezen levelet és én azonnal válaszoltam, mert levelem már 29-én Komáromban volt, ekképen: »Kedves sógor! A legnagyobb bámulattal olvastam sorait, minthogy én, még mindeddig Palotán mulatóknak gondoltam önöket és mint ígérte, különösen néném-asszony, hogy a legnagyobb meglepetésekkel fog engem meglepni egy két hét elmúltával, de várhattam volna én ezt a napot, hogy ha ön levelével meg nem tisztelt volna. S innen könnyen következtetheti levelem elmaradását mert én ezt v. a meglepő Lina által szóval v. egy pár sorral által adtam volna de minthogy a Palotán levőket Komáromban nem tudósíthattam, tehát most egy pár sorral szándékom tudósítani. Első nap uj szállásomon t. i. vasárnap a hideg utolszor lött ki, Kovács Pál ur egy pár port adott s ettől el is maradt. A mi a magány próbatételt illeti korántsem ütött ki rosszul, mint ön hívé, hanem a legjobb suppositummal és így mint egy ujoncz a tanulmányokat el is

kezdtém. Szerencsémre Magyar Fyzikát is kaptam és ezt folyvást irom és szerénje tanulok, ámbár az ön physikája is hasznomra van, miért is köszönetemet jelentem. Szobámat megváltóztattam, a hol először voltunk avval cseréltem fel és most ketten vagyunk t. i. én és egy logikus. Egyéb iránt szállásommal, kosztal és más dolgaimmel a legnagyobb meglegegedéssel vagyok. Tanulásaimmal szinte rendén vagyok. — Különösen kérem megegyezését abban, hogy jövő csütörtökön Békefi ur hivatalbeli dolgai végett Komáromba szándékozik, de még aznap vissza, tehát megkértem őt, hogy én s ha a 2 deáknak szinte kedvök lenne Komáromba jönni együtt reggel elindulván, este már Győrött lenni szándékozunk s így csak a délt önöknél tölteni sziveskedjenek. Egészségem jó karban van most, csak a hideg meg ne látogasson ismét, mitől valóban félek. ...»

Azonban az a »jövő csütörtök« is okt. 29-re esett és itt a bökkenő! Az én sógorom zokon vette azt, hogy mi, Békefi, a két fiu és én, meg sem várva az ő válaszát, berontottunk hozzájuk. De még akkor én az udvariasság ezen szabályával nem voltam tisztában; gazdám pedig még kevésbbé.

Tetézte még ezen udvariatlanságot házi gazdámnak financiaális előterjesztése; ugyanis én, a mi az irodalmat és a könyvszerzést illette, valóban könnyelmű voltam. Békefinek csinos könyvtára volt, a melyből, ha egyik-másik munka megtetszett, nekem szivesen átengedte pénzért. »Majd megfizeti a sógor«, szokta volt mondani; én ezen még inkább felbuzdulva, köttettem is; volt ezenkívül más apró-cseprő adósságom. Mindezt sógorom kénytelen volt kifizetni; azonban a kellő dorgatórium mellett, a mit én meg

is szíveletem. Ehhez járult még, hogy az én házi gazdám, a drágaságot hordván fel, a kosztpénzt 25 frittal felemelte.

Még egy két dolgot el kell mondanom, mely ezen évben történt. November és december hónapokban táncolni tanultam; Gregor, egy köpczös alak, volt a tánczmesterünk és a délutáni előadás után jártunk a mi tánczóránkra, a mi fél 6-ig tartott. Lánykák is tanultak velünk, de kevesebben voltak, mint mi férfiak és volt köztük egy rút vénecske leány is, a kivel senki se tánczolt szívesen; de azért kijutott neki is a párja, mert a tánczmester kommandójára rohantunk lefoglalni a leányokat, a ki röst volt, annak a rút jutott; még ezzel is szívesebben tánczoltam mint Entner iskolatársammal, kinek jéghideg, reszketős kezétől irtóztam. Egy szál hegedűs huzta a nótát lábunk alá. Vasárnaponként pedig mindég főpróba volt, a mikor Gregor tanítványai mind megjelentek és ekkor kedvünkre válogathattunk a leányokban.

Győr városában még azon időben igen ritka, de jeles intézmény volt a »győri olvasóegylet«, mely a karmelita kolostor közelében levő első emeleti helyiségében három szobából állott, egyik volt az olvasó-terem, másik a társalgó szoba, pamlagokkal és asztalokkal ellátva a harmadik pedig a könyvtár, mely csukva állott és ott voltak szekrényekben elhelyezve a könyvek, melyek közül d. u. 2 órától 3-ig minden tag vihetett haza könyvet a könyvtárnok felügyelete alatt. Lehetett 4—5000 kötet, többnyire magyar szépirodalmi munkák, melyeknek jegyzéke ott állott rendelkezésre az olvasó teremben, hova a magyar hírlapokon és a győri Vaterlandon kívül még néhány bécsi és külföldi hírlap is járt. Dr. Kovács Pál minden győri kul-

turális intézménynek, úgy ezen olvasókörnek is előmozdítója és tevékeny tagja volt; engem is azonnal beiratott; a tanulók az iskolai tíz hónapra csak három pengő forintot fizettek és ezért rendes tagok voltak.

XVIII.

(Akadémiai tanáraink és tanulótársaim. — Elményeim. — Olvasmányaim és kézírataim. — Jogász lettem. — Vaterland helyett Hazánk. — Szabadság hajnala. — Budai tartózkodásom. — A »Timár-ház« vége.)

A győri akadémián a II. bölcséleti osztályban a szent-Benedek rendiek tanítottak; mind kipróbált tanerők és nem váltakoztak, mint a gymnasiumban szokás volt. 1846—47-ben a philosophia tanára volt Stanke Leander (1800. okt. 25. Bécsben született) elegáns, finom műveltségű pap volt, még zongorázott is; 1825-től tanított Győrött, saját studiumát (Compendium historiae philosophiae Viennae, 1841) adta elő; mivel ezt nehezebbnek találtam a többi tantárgyaknál, magán leczkékre jártam hozzá.

Maár Bonifác, kit mi magunk közt Bonfinak hívtunk, legidősb volt tanáraink közt (1788. aug. 29. Devecseren, Veszprémmegyében született) Mi őt írói híréért, miután több munkája mellett, két kötetes magyar világtörténelmet is adott ki, nagyra becsültük és lelkes magyarságáért szerettük. Később (1850—51.) a gymnasium direktora volt; 1855. szept. 3. meghalt Balaton Fűreden. Már az én koromban igen elhízott volt, lassan járt és halkán beszélt, de mi szent áhitattal hallgattuk előadásait. Csakhamar észrevette az én irodalom iránti vonzalmamat, különösen a történelem irántit;

ebben akart mindenkép buzdítani. Magyarország oknyomozó történetét adta elő; miután jelesen feleltem, magához hivatott, nagy könyvtára volt; kikérdezett és ellátott történelmi olvasmányokkal, nevezetesen tőle kaptam Hormayr Taschenbuch-jait; azonban baj történt, midőn egy német ethnographiai munkát olvastam olaj lámpásom mellett és elálmosodván, letettem, másnap ijedten vettem észre, hogy az éjjeli asztalkára csurgott olajba tettem a szép fekete kötésű könyvet; haza vittem, de nem kértem mást, hanem hálát adtam az Istennek, hogy nem vették észre a foltot és én a bajból ily könnyen szabadultam.

Orsonics Iván tanította a természettant (1805. máj. 2. született Szombathelyt), bátyja volt Orsonics Odónak, komáromi tanáromnak, de alacsony, száraz, sovány természetével és komorságával annak éppen ellentéte volt; sohasem nevetett, de studiumát mód nélkül szerette; mi pedig gyönyörködünk kísérleteiben, melyeket gyakran mutogatott. (Győrött 1830-tól tanított és ott is halt meg 1874. decz. 10.) A magyar irodalmat Rámóczy Valerián tanította (ki 1807. ápr. 27. szül. Kőszegen és 1850-ig tanított a győri akadémián, meghalt 1864. jún. 20. Sopronban); sokat írt, többek közt: Szavallattudományt a Kisfaludy Társaság 1838. Évlapjaiban és Nemzeti nyelvtudományt 1842-ben. Tantárgyát gyarlóan adta elő, azért tekintélye nem igen volt: előadásai alatt én is inkább regényt olvastam. Tury Ozvald az alkalmazott mennyiségtant tanította (szül. 1808. decz. 27. Csornán és 1745—50-ig tanított a győri akadémián, 1874. ápr. 10. meghalt Komáromban); a mathesist sohasem szerettem, azért csak kénytelen-ségből tanultam, előadásai alatt pedig szintén

regényt olvastam. Végre a hittant Simon Zsigmond, kit magunk közt Zsigának neveztünk, adta elő (szül. 1814. febr. 3. Sopronban, 1842-50-ig volt hittanár a győri akadémián, azután gymnasiumi igazgató és 1865-ben tihanyi apát lett, hol 1891. márcz. 13. meghalt); kedves jó ember volt, azért szerettük. Egyáltalában jól kijöttünk tanárainkkal és ők is velünk; egyikünknek se volt panasza. Leczkét sohase mulasztottam.

A bölcsélet II. osztályába 76-an jártunk, tehát könnyen ment az ismeretség, mégsem társalogtam mindegyikkel; első sorban a komáromiakról emlékezem meg; itt volt Lendvay Benő, az én kenyeres pajtásom; sokat jártunk össze, együtt sétáltunk és olvasmányainkat, foglalkozásainkat tárgyaltuk: ő ugyan csak magyarul olvasott, de mind a ketten egy főforrásból, az olvasó-egylet könyvtárából meritettük olvasmányainkat. Másik barátom Cselkó György, ez a hórihorgas fiu, nálamnál idősebb volt, dús barna szakállal; nem szerette a zajos társaságot, azért magában lakott és sokat olvasott, mindig németül, még pedig csak regényt; már akkor szeretett sakkozni (Később a Vasárnapi Ujság sakkrovatának vezetője is volt); még egy barátom volt, a Cselkó kedves czimborája Popovich József, ág. vallásu, ki kecskeszakállával és félrecsapott kalapjával egy francia regényhőshöz hasonlított, szerette is nagyon a francia regényt. Ezekkel barátkoztam legtöbbet, hajlamaink is leginkább megegyeztek.

Osztályunk disze Kautz Gyula, győri gyógyszerész fia, volt a legjobb tanuló; már akkor is inkább olvasta Becker Weltgeschichtéjét, mint Dumas regényeit. Kautz barátja Jung Domonkos, gazdám atyjánál, Fridrichnél volt szállva,

azért ezzel is gyakran összejöttem. A Komáromiakról nem emlékezhetem meg dicsérőleg: Munk Sándor nagy kártyás volt, Matkovics Tamás (ki 1854-ben Junggal együtt meglátogatott Pozsonyban,) Bangya Miklós és Bahumek Béni első éves joghallgatók voltak ugyan, de komáromiak lévén, velük is barátkoztam, sőt ezen barátságot később is fenntartottam. Az én komáromi társaimat inkább a kártya vonzotta, mint a könyv, azért olvasási szenvedélyem rendes gúnytárgyuk volt. Az életben mégis úgy a hogy boldogultak.

Most élményeimről, mulatságaimról mondok el egyetmást. Az év elején különösen a farsang idején, a téli hosszú estéken nem csekély mulatságot szerzett a Streibigék estélye. Özvegy Streibigné, mint már említettem, Békefy gazdánk napa volt, a háza és nyomdája, melyet Sauerwein vezetett, átellenünkben feküdt; a Streibig család sok tagból állott, még pedig három eladó lányból és egy kis fiúból; Klára a legidősebb rút is, vén is, a zálogjátéknál valóságos rémünk volt, mert még szeretett csokolódzni; a középső, elég csinos lányt lefoglalta Goriupp Ferenc kollégám, gazdag rácz fiu, ki udvarolt neki, tehát ezzel keveset mulattunk; de nekünk maradt Emma a legfiatalabbik, lehetett 15—16 éves, igen csinos, piros arczu lány volt; barna szeme, mely tűzként villogott, eléggé vonzott, azért kerestük is kegyét, szerettünk körében lenni, vele mulatni; a család csemetéje a kis Willi volt a legélénkebb, ő is velünk játszott, és minthogy a társalgás többnyire németül folyt, a szembekötősdinél, midőn csipkedték, harsányul elkiáltotta magát »i pinz« azért ráragadt az »i pinz« nevezet; a nyomdavezető fia, Sauerwein Géza, még akkor szintén a gyermek kortélte (később nyomdatulajdonos és

író is lett, de már meghalt), szintén velünk tartott; a társasághoz tartoztak még a lányok barátnéi, kik szintén megjelentek és részt vettek a tánczban, melyet zongora kíséret mellett lejtettünk; mulatságainkban részt vett még Túry Ferenc, másodéves joghallgató, a kis „i pinz» instructora. Ezen zaj, lárma, nevetés, öröm, keserűség, pör-patvar vegyületében jól eltelt az est.

Társaságunkban gazdám is részt vett, ha a kávéházból a kártyaasztal mellől jókor haza érkezett. szokott lassú tempós modorával, csibukkal a szájában, melyet még az utcán se hagyott el, házi sapkában; tréfált, pajkoskodott, minek aztán torka szakadtából nevetett; a Streibig mama pedig elégedetten, hasára téve kezeit (mert elhizott volt), nézve csemetéinek felvirágzását és elvirágzását. Az itt említetteken kívül volt még két fia, az egyik szolgabíró, a másik könyvkötő, de ezeket ritkán láttam. (Később Békefy Veszprémbe költözött és ott folytatta az ügyvédkedést: fia Benő most is él és szolgabíró Nezsideren.) A Streibig kisasszonyok hozzánk is átjártak és mert szerettek olvasni, engem kínóztak olvasmányért.

Mégis csak legjobban szerettem dr. Kovács Pálékhoz járni, leginkább a kedd és csütörtök délutáni szünidőben tettem látogatásomat; a tejfeles közben egy pék házában volt elegáns parkettás lakásuk; könyvtára két üveges szekrényből állott, többnyire magyar könyvek voltak; ezeket féltette ugyan, de mi fiával, a kis Ödönnel, olyankor, mikor betegeket látogatott bátran átvizsgálhattuk; én a lányokkal (Gusztá, Gizella, Livia, Jolán) szerettem mulatni, különösen Gusztához vonzódtam, vele enyelegtem, tréfáltam, még akkor ő sem vetette meg társalgásomat,

ügyesen zongorázott. Dr. Kovács Pálné nővére Tini k. a. volt a lányok nevelője, ki szintén élénkitette a társaságot. Gyakran volt náluk estély, a mikor én is többnyire megjelentem. Ilyenkor dr. Kovács Pál élcélődésében kifogyhatatlan volt és rendesen az akkor irt humorreszkjét olvasta fel, vagy zongorázott és mi táncra perdültünk.

Ezen 1847.-iki farsang ideje alatt voltam először nyilvános táncmulatságban, a jogászok bálján és ezenkívül még egyszer; báli öltözetem fekete frakk és nadrág, fehér mellény, fehér vagy fekete selyem nyakkendő és lakk-topán hajamat felfodorítottam, mert ez akkor divat volt. Sohasem voltam szenvedélyes táncos; de a szebbnél szebb táncosnők nézésével nem tudtam betelni; a fény, zene, élénkség szinte elkábitott. Az ismerős kisasszonyokkal Streibig Emmával és Wels Tinivel mégis csak kellett táncolnom; aztán rendesen a férfi társaságba keveredtem, kikkel együtt kivilágos kivirradtig helyt álltam.

Anyámnak, ki Hikker családból származott és győri lány volt, sok rokona lakott a városban (Hikkerék, Ortnerék, Rothék és Kauteék); Hikker István, szitás mesternek, anyám öcsésének (szül. 1803. aug. 11.) három nejétől 16 gyermeke volt; ettől származtak többnyire az ottani rokonok (legkisebb gyermeke, Lacza Károlyné Győr-Révfalun él.) Mivel rokonaim németek voltak, én pedig akkor még törtem a német nyelvet, el is hanyagoltam őket (Később nővéreim, Beőthyné, Kaliczáné a szegényebb rokoncsaládok lánytagjai közül hármat magukhoz vettek.)

A Kaute családhoz azonban régi emlékek fűztek, mert anyám halála után (1836) Beőthyné

testvéremmel náluk voltam Kisbéren. Most Győrszigeten laknak saját házukban; Kaute ott kertészkedett terjedelmes kertjében; kosztosokat tartottak, ezek ketten tanuló társaim voltak, nevemet említhették és így jutottunk egymás tudomására. Meglátogattam őket többször, annál is inkább, mert náluk a társalgási nyelv magyar volt. Kauténé nagynéném legfiatalabb testvére volt anyámnak, másodszor ment férjhez, azért mostoha fia is volt; az idősebb lánya Czuzi unokahugom gitározott és szépen énekelt, élénk kedves leány volt, szívesen is társalogtam körükben. (Czuzi hugom később férjhez ment Veszelyhez és most is él veje Komlósy, lánya és unokái családi körében Győrött).

A husvéti ünnepeket (márcz. 27-től ápril. 5-ig) Komáromban töltöttem, Beöthy sógoromhoz szálltam, de azért Ferkó bátyámnál a timár-házban gyakran megfordultam. Lendvay Benő barátom szintén otthon töltötte az ünnepeket, de szegény megbetegedett, kilelte a hideg, azért nem is jött velem akkor vissza Győrbe, hanem levelet irt ápr. 14. mely ápr. 16. érkezett hozzám és 10 kr. levélbért fizettem érte (akkor még nem volt levél bélyeg.) Ebben írja: ... »A Felszinger Architektúráját, a nagy mulatságban elfelejtetted elvinni, most már miből tanulsz?« Tehát jól mulattam Komáromban.

Az én szobatársammal Szentpétery Elekkel mindinkább feszültebb lett a lakótársi viszony; bolondságai, csínytettei annyira felbőszítettek, hogy összevesztünk és egymás házába estünk, összeverekedtünk. Ő az ágyamra taszított és hanyatt estem, midőn meg akartam fordítani, kést ragadott az asztalról és fenyegetett, hogy megöl, de én a kést kicsavartam a kezéből és a keze fejére veregettem vele, mikor

gazdám a zajra benyitott és elválasztott bennünket. Ezen csetepaté végre meghozta részemre a nyugalmasabb helyzetet, mert a földszint lakó susztért Szent György napkor kiköltöztették és Szentpéteryt helyezték oda a magán zárkába én pedig addig is pár hónapra az ebédlőben helyezkedtem el, azontul pedig a rácz fiuval együtt laktam előbbeni emeleti szobámban. (Hogy Szentpétery bolond volt, legjobban bizonyítja azon hirlapi hirdetés, melyet az 50-es években olvastam, midőn tudatták, hogy »Szentpétery Elek bár teljes koru lett, a gondnokság alól nem mentethetik fel.«)

Meg kell emlitenem gazdám szürke szűrét, melyet világos posztóból, még világosabb szürke zsinórzattal, cafranggal, meleg béléssel viselt, úgy hogy szinte világított mesziről; miután senki sem viselt ilyen öltönyt Győrött, rávett engem, hogy csináltassak olyant és én megcselekedtem: sógorom ugyan korholt, hogy mért készítettem ily excentrikus drága öltözetet; de az idő később nekem adott igazat, midőn mint honvéd őrmester szürke színeért viselhettem és a szigoru télben a megfagyástól ez mentett meg. Cselkó barátom is csináltatott ilyen szűr, de setétebb posztóból.

A szép tavaszi és nyári napok beálltával gyakran kijártunk a szabadba, még pedig nem csak a csinos kis sétatérre, mely már igen közönségessé lett, hanem messzebb a városon kívül a dunaparti töltésen végig a kis kuthoz, hol élveztük a friss vizet, mely, akkor még vízvezeték nem lévén, ritka élvezet volt; vagy leheveredve a fübe, tanultunk, olvasgattunk; de többnyire egymásközt tréfálkozva mult az idő. Ezen sétáinkat élvezetessé tette a Duna melletti szép vidék; vagy a folyó mellett akkor még

épen meglevő bástyán járva s a várat megkerülve az alattunk elterülő parti mozgalmat, a sok gabona-hajót, a Duna-Rába Rábcának egy mederben folyását szemléltük, melyek vize különböző színben tűnt föl. Apró kirándulások sem hiányoztak, fürdéssel összekötve. Nevezetes volt ezek közt a majális, midőn zenészó mellett, fagalyakkal, szalagokkal, felcifrázott ladikokon és dereglyéken nők társaságában kirándultunk Pinyédre, hol élveztük a szép lombos erdőt és a falusi egyszerű népeletet.

Olvasmányaimat ezentul is szorgalmasan jegyeztem; de itt csak általánosságban emlékezhetem meg azokról. A történelmi német munkákon kívül, csaknem kizárólag szépirodalmi munkákat olvastam, még pedig többet németül, mert a magyar irodalmat már ismertem; Jósika Miklósnak, Jósika István c. regényét a nagy vakációban vettem meg. Ezen évben, midőn a francia regényirodalom már fénypontját érte el, mindenki a Sue, Dumas és Paul de Kock regényeit olvasta. Midőn Dumas Monte Kristóját és Drei Musketierjét olvastam, rajongtam ezen íróért és siettem is megszerezni regényeit. Kautz Gyula barátom a Belletrist. Ausland c. stuttgarti kiadásban szerezte meg Dumas regényeit, miután kiolvasta, tőle vettem meg; később a pesti Hartleben Belletr. Lese-Kabinet szebb kiadását szereztem meg. Sue regényeinek egy részét egy külföldi képes folyóiratban dr. Kovács Páléktól kaptam olvasmányul. A Békefyék háza két szárnyát a kapu fölött nyílt födetlen erkély kapcsolta egybe, honnét az utcán járókelőket nézhettük; ide gyakran, különösen késő délutánokon kiültem és tanultam, vagy olvastam regényeimet.

Olvasmányaim közben azon gondolattal is

foglalkoztam, hogy azokat másokkal is közlöm, ajánlottam egyiket másikat, vagy nem egyszer röviden el is beszéltem barátaimnak olvasmányaim tartalmát. Azonban még az is meg-
rögzött szokásommá vált, hogy olvasmányaimból egyetmást följegyezsek, kezdetben még beszélyeket is másoltam; így már 1846-ban Pesten és Komáromban az első jegyzőkönyvbe irtam többek közt a következőket: A könyvtárak rövid története, Nászéj, beszély Degré Alajostól, Márk beszélyei és novellái, Nepean sziget Jókai Móricztól, népdalok, sat.; a II. kötetet már Győrben irtam 1847-ben, ebben van: II. Béla névtelen jegyzője, Különböző vallások, Találmányok és felfedezések. Emlékeztető jegyzetek az esztendőök napjaira, vegyes apróságok és különösségek. Irtam egy nagyobb gyűjteményt is 1847-ben Győrött: Magyarország nevezetesebb várai és városaink leírása hat kötetben. (Fordítások Hor-mayr Taschenbuchjaiból, Korabinszky munkájából, ezenkívül sokat másoltam megyék monog-rafiáiból a Honderüből és más magyar munkák-ból, kiegészítve Budai Ferencz Polgári Lexikoná-val). Egy kötetet, melybe Jókai beszélyeit irtam le, Szentpétery szobatársam sikkasztott el. Ebből is megítélhető, mily korán kezdtem az adatok gyűjtését (bár rendszertelenül és mily sokat irtam czéltalanul is); úgy hogy méltán nevez-hetnek majd el »sokat író«-nak, de legyen bár szerénytelen; annak is, »aki mindig dolgozott!«

Dr. Kovács Pál Győr városának nagy tekin-télyű polgára volt; sokat is köszönhetett a város neki; mert mindenért ami magyar volt, ami a város fényét, jó hírét és tekintélyét emelte, lelkesedett, ő alapította meg ott a magyar színé-szetet; a magyar színészek oda csalogatásával és buzdításával a németet végkép kiszorította;

maga is irt színműveket, közepszerűeket ugyan, de az ő vonzó személyiségénél fogva azokkal legalább néhányszor telt házat csinált. Ritkán hiányzott páholyából; ha ő nem mehetett el, családja tagjai közül valaki mindig ott volt; a helyi lapban a színészet állandó referenseként működött.

Győr német város volt mind ez ideig; azonban a papság, megyei hivatalnokok, a bevándorolt magyar iparosok, kerekedők és leginkább a tanuló ifjúság által mindinkább megmagyarosodott; úgy hogy a Vaterland c. helyi lap már csak tengődött. Ezt az alkalmat megragadta dr. Kovács Pál és a lap szerkesztési jogát Noisser Richárdtól megszerezte olyformán, hogy azt Hazánk czimmel magyarrá változtatta és ő maga szerkesztette; 4-rét féliven hetenként háromszor (kedden, csütörtökön és szombaton) jelentette meg, évi előfizetési ára 8 frt volt; kiadójának megmaradt egy ideig Noisser, később azonban a lap egészen dr. Kovács Pál tulajdonába ment át, aki irodalmi összeköttetéseinél fogva azt csakhamar a fővárosi hírlapok színvonalára emelte s olvasottá tette; annál is inkább, mert Petőfi is munkatársa volt, kinek verseit arannyal fizette. Én is előfizettem a lapra. A család is boldog volt, hogy legalább a szétküldési munkálatoknál közreműködhetett. Az is kedves jelenség volt, midőn a kis Ödön és Jolán egymásnak felolvasták a Hazánkat, még pedig elejétől végig, a »Szerkesztette dr. Kovács Pál«-ig.

Az 1846—47. iskolai év végén, július utolsó napjaiban a győri kir. akadémia a hallgatók (a II. évi bölcsészettanhallgatók száma 76 volt, ezek közül 3 meghalt, egy elhagyta az iskolát) »évi osztályzat«-ot nyoma-

tott és osztott szét; ebből irhatom le az I. és II. félévi osztályzatomat: »a hittudományból az I. félévben 19. jeles (II. félévben 15 jeles) a Magyarország oknyomozó történetéből I. rendű 11. (16. jeles), a természettanból I. rendű 3. (13. jel.) az ismerettanból I. r. 11, az általános terményisme és gazdasázból (10 jeles), a gyakorlati bölcsészettől és bölcsészeti történetéből (I. r. 17), a magyar irodalomból 9. jel. (9. jel.), az alkalmazott mennyiségtanból I. r. 5., a polgári és vízi építészettől (I. r. 3.). Az erkölcsi ségből egyen kívül mindnyájan első rendűek. Az akadémiai ifjuság száma 297.«

A nagy szünidőt (aug. szept.) Komáromban töltöttem; Beöthy sógoromnál laktam és dolgozó szobájában helyezkedtem el, hol bő anyagom volt a szórakozásra; olvastam a három divatlapot és a politikai lapokat, használtam a könyvtárat, ekkor ismerkedtem meg Budai Ferencz Polgári Lexikonával. Ellátogattam a timárházba is Ferkó bátyámhoz és csaknem mindnapos összejövetelt tartottunk Lendvay Benő barátommal. Előfizettem Szigler köcsön könyvtárába is. Régi ismerőseimet sem hanyagoltam el, mert eljártam a Berky- és Lendvay családokhoz, kiknél találkoztunk másokkal is. Mégis legelőbbet és legörömeztobb mulattam Beöthy Laci társaságában, ki ekkor patvarista volt Asztalos István fiskálisnál és fő foglalatossága az volt, hogy a házas-zonyt mulattatta, vagy vele sakkozott, a városi pletykákat fölhordta; azért sokat is hazudozott össze-vissza, úgy hogy minden hitelét elvesztette; kérdezték is tőle többször, hogy mikor mond igazat; ilyenkor összevonta szemhéjait, melyek alól apró szemei mint villogó két pont tűntek elő, úgy nevetett. Ekkor történt, hogy princzipálisa a bodnárhoz küldte,

fejszét nyélbe üttetni; oda még csak szívesen vitte, de mikor haza kellett hoznia és a fejsze hosszú nyele a köpenye alól kilátszott, már ezt igen röstelte. Ez időben irogatott is, de csak aphorismákat németből fordítva. Többször kísértáltunk a monostori szöllejükbe. Így telt kellemesen a szünidő.

Október első napjaiban Beöthy sógorommal Győrbe utaztunk gőzhajón; minthogy Békefiékhez nem akartam kosztba menni, tehát más kosztot, szállást kerestünk és találtunk is Unschuld Ede, vegyesáru (nürnbergi) kereskedő házánál, a bécsi utcában, közel az akadémiához, 500 vforintért tíz hónapra; emeleti szobában, melynek ablaka az utcára szolgált, laktam Benévits Pállal, ki velem egy osztályba járt, csendes, szelíd fiu volt, csak egy nagy hibája nem lett volna, t. i. az, hogy szenvedélyesen szeretett kártyázni, úgy, hogy többnyire éjfél tájt vetődött haza. Házi gazdám tekintélyes, jómódu magyar polgár volt, neje Brunner gazdag fűszerkereskedő lánya, csak németül beszélt, de értett magyarul is, azért két nyelven folyt a társalgás, a háztartást a gazdám egy szegény nőrokona vezette, ez a kisasszony aztán szót sem értett magyarul. Két kereskedő segéd volt a boltban, ezek is a családi asztalnál velünk étkeztek. Mindenkép meg voltunk elégedve mind a koszttal, mind a szállással.

Beiratkoztam I. éves joghallgatónak, ezen osztályba 60-an jártunk, többnyire mult évi iskolatársaimmal együtt; itt voltak a komáromi barátaim, Kiss Soma, (ki egy évig a kovács mesterséget üzte) szintén feljött, megjelentek még Cselkó és Popovics, velem járt Rényi György, (akkor még Schreinernek hívták és bencés volt, a papi pályától akkor vált meg)

elegáns szép fiu, fényes cilinder kalapban és divatos öltözetben járt és hosszú szőke haja volt, különben akkor mindnyájan cilinder kalapot és hosszú haját viseltünk. Gyuri barátom már azon időben vonzódott hozzám, meg is szerettük egymást úgy, hogy még honvéd kóromban is (egy zászlóaljban szolgáltunk), sokat köszönhettem neki, később is fentartottuk ezen baráti viszonyt.

Szokásaink, rendes foglalkozásaink nem változtak. Cselkó rábeszélésére azonban megtanultam sakkozni, de ezt is tudományos alapon mert Sakk-Almanachot vettem, azért Cselkó is többet járt hozzám. Maár Bonifác volt tanáromtól ezentul is kértem könyveket, többnyire történelmieket. A várak leírását itt is folytattam, utoljára december 6. és 7. Szaláncz várát írtam ki az Árpádia 1833. évi zsebkönyvből, a VI. kötet kiegészítéséül hozzá köttem a Magyarország történeti naplóját (60 lap) és népismertetést (30 lap); a várak és városok történelmi és földrajzi leírásával fölhagytam; mert Fényes Elek éppen akkor hirdetett előfizetést a Magyar birodalom leírása cz. nagy munkájára; az első hat kötetre elő is fizettem Konek Sándor tanárom ivén; de csak az első kötete jelent meg, vígáztalásomra ez volt Komáromvármegye leírása.

Két nevezetes esemény történt a tanév elején: István főherceg nádor körutazása és a komáromi híd leszakadása. István főherczeg Győrött utazott keresztül; azonban ezt föl se jegyeztem, mert a győri Hazánk úgy is bőven írt ezen nevezetes eseményről; a komáromi nagy szerencsétlenséget pedig mint jelen nem levő, szintén fölöslegesnek tartottam leírni; azonban a sok ember szerencsétlensége mélyen megszo-

moritott és ezt már akkor rossz előjelnek tartottuk mind István főhercegre, mind Komárom városára nézve.

Tanáraim és tanulmányaim azonban változtak: a természeti jogot (*Jus naturae*) latinul adta elő Csatskó Imre. Megvettem ugyan az ő magyar munkáját is (»Bevezetés a természeti jogba és a tiszta általános természeti jog. Győr, 1839«) és a latin írásbeli szöveg mellett ezt is olvasgattam; de azért a száraz szöveget nem tudtam megkedvelni. Csatskót időközben kinevezték censornak Budára és Pauler Tivadar (a későbbi egyetemi tanár és miniszter) jött helyébe a zágrábi akadémiából és ez folytatta a természeti jog tanítását; remek, élénk előadása volt; csakhamar megkedveltük ezt a tantárgyat is, valamint Magyarország közjogát, melyet Kövy-Fogarasy szerint adott elő. Konek Sándor (a későbbi pesti egyetemi tanár) saját munkáját (*Statisztika elmélete. Győr, 1847*), tanította és a kis bányajogot latinul kéziratból; habár nehézkes előadása volt, de szelid, nyájas barátságos személyiségénél fogva mind őt, mind a tantárgyat szerettük, úgy annyira, hogy nevenapjára (márc. 18.) az akkor külföldön megjelent Európa dombormivű térképével, melyet 7 frtért vettünk, leptük meg.

Mint jogász többet jártam a »sárga« kávéházba, habár se nem billiárdoztam, se nem kártyáztam, hanem annál szorgalmasabban olvastam a hírlapokat és szivesebben mentem az olvasó-körbe, hova ismét beiratkoztam.

A báli mulatságokban is gyakrabban vettem részt; sőt a tiltott vásárnapi álarcos bálokban is nem egyszer megjelentem fekete dominóban. Egy vásárnapon nem volt kedvem bálba menni, azért dominót se váltottam;

házigazdánk biztatott és azon tanácsot adta, hogy én az ő Schlafrokjába és házi sapkájába, Benevits pedig a kisasszony ruhájába és főkötőjébe öltözve (álarcunk volt) menjünk a bálba. Így is tettünk és Palit karon fogva vittem a közeli redutba; ott is együtt maradtunk, de igen zaklatták az én dulcineámat, utóbb még pezsgővel is traktálták; én ott hagytam és a közönség közt egy kék ruhás szőke kis lánynak udvaroltam, ki szüntelen mosolygott, mintha megismert volna; valóban később rájöttem, hogy a szappanyos lánya. Egy kis baj is származott ezen bálozásból, mert a pedellus hajzatomról (igen is szőke voltam) rám ismert és föladott, a carcercert azonban elengedték.

Beöthy Zsiga sógor febr. 16. levelében többek közt azt ujságolta Komáromból, hogy őt és Halassy alispánt a kaszinóban elnököknek választották és hogy a komáromi ref. egyháznál Kossár főbíró úr helyébe főgondnokul választott.

A párisi februári forradalom hire hozzánk is eljutott és nagy öröm szállt meg mindenkit, telve reménnyel, vágygyal, lesve, kapkodva a a hirlapokat. Zichy Ottó gróf (későbbi ezrede sem) az olvasó-társaság termében délutánonként az Allgemeine Zeitung tudósításait felolvasta és mi feszült figyelemmel hallgattuk; a hírek mint villanyszikra hatottak mindenkire; máris kezdték az emberek bankjegyeiket (akkor 5 frtos volt a legkisebb) ezüstre váltani; március elején hire jött, hogy Bécsben a huszasok eltűntek és a bank épületet ostromolják huszasokért. Pozsonyból naponként jöttek a hírek; az izgatottság nőttön nőtt; egymást támadták meg az emberek az utczán ujdonságért, mert a hirlapoknak nem

hittek; fokozták az izgalmat azzal, hogy rémhíreket terjesztettek.

Végre felvirradt márcz. 15. Pesten és zengett a szabadsággal, felszabadult a sajtó. Villanyként terjedt országszerte a bécsi és pesti hír a pozsonyival vegyülve. Győrben is megtörténtek a márcziusi ünnepélyek: nemzeti kokárdát és szalagot viselt mindenki; kardot vásárolt a ki tehetett, sőt még puskával is jártak az emberek. Háziasszonyom is szorgalmasan készítette a kokárdát zseniliából; nem volt ember, ki nemzeti kokárda nélkül mert volna megjelenni az utcán; előadás előtt tanáraink asztalára is tettünk kokárdát, feltűzték. Este kivilágítás, fáklyás menet volt zeneszó mellett, mely három este ismétlődött; menet közben a szabadság egyik buzgó apostola, Keresztessy Ambrus (egykor színházi sugó volt Pesten) szónokol; föl-föl emelték minden utcasarkon; mert szerették rekedtes bár, de színészes, pathoszos beszédét, aztán megéljeneztek; másik szónok Lukács Sándor, Zichy Ottó gróf titkárja volt; ezt a fekete szakállu kis embert, a jeles szónokot, ki később is szerepelt, szerették Győrött és kis Kossuthnak nevezték el. Vas Gereben is megjelent köztünk; az akadémia termében tartott humorisztikus felolvasásokat; egyik másik egyéniséget, így egy győri kanonokot fősvénységeért kiszatirizált. Nyomatta az »Öreg ABC vén emberek számára« és egyéb röpiratot.

Minthogy a fővárosból kapott hírek után mi is alkalmazkodtunk az ottani eseményekhez, márcz. 22. a győri akadémiai ifjuság is nyomtatott proklamációt a következő szöveggel:

»A győri főtanodai ifjuság kívánatai.

Az ifjuság cél- és kör-szerű nevelése a

hon boldogsága s jólétének alapja, s az alkotmányos élet kifejlődhetésének feltétele lévén, az hazánkban jelenleg annyival is inkább igényli a státusnak különös figyelmét, minthogy a népképviseleti rendszer behozatala következtében az alkotmányos jogok gyakorlásában a népességnek sokkal nagyobb része veendő részt, mint eddig, ezeknek gyakorlása pedig értelmi kiképzés nélkül a status szabadságára s boldogságára nézve veszélyteljes lehet.

Közös a vélemény minden felvilágosodott emberek között, hogy a jelenleg hazánkban uralkodó nevelési rendszer a kor igényeinek, a hazán mostan kifejlődő viszonyainak meg nem felel és hogy hazánk más nemzetekhez képest e tekintetben szomorúan hátra marad.

Hazánk tanítási rendszere eddig egy életetlen mechanizmus volt, mely a tudomány iránti kedvet nem igen mozdíthatta elő, az öngondolkodási tehetséget ki nem fejthette, és a tudományokat honosítani, az élettel összeköttetésbe hozni képes nem volt. Ki más nemzetek közt megfordult, azon szomorú tapasztalást tehetné, hogy hazánk ifjai más nemzetek ifjaihoz képest nagyon hátra vannak, s a tudományos szellemtől áthatva épen nincsenek: — hogy ezen baj orvosoltassék s a nevelési rendszer a középkori formákból kibontakozzék, hazánkban disze és java, nemzetünknek külföld előtti tekintélye és a kor szelleme sürgetően követeli, — azért bátorzkodunk a következőkben öszpontosult és a kor igényeivel megegyező alázatos kívánatainkat előterjeszteni:

1-ör. Mindenben, mit az egyetem lelkes ifjusága az egyetem átalakítására nézve petitiójában felterjesztett, tökéletesen egyetértünk és

azon elvek alkalmazását mennyire lehetséges, a többi főtanodákban is ôhajtjuk.

2-or. Minthogy kétséget se szenved, hogy a főtanodák ifjúságának a tisztességes mulató helyektől és minden a világgal érintkezésbe jöhetési alkalmaktól, milyenek színházak, kávéházak, tánctermekek elzárása s azok minden lép-teinek kikémlése, nemcsak annak értelmi kifejlődését és világismeretek szerzését — melyektől az ember szerencséje leginkább függ — akadályozza, hanem a helyett, hogy a mostani kor igényeihez képest az ifjúságnak a többi polgár osztályokhoz hasonló simulását előmozdítaná és a tudományt az élettel összeköttetésbe hozná: inkább kártékony elvonulást, s kaszt-szellemet idéz elő és a jellem kifejlődésére is ártalmas befolyással bír; azon kívül pedig a főtanodák ifjúságát más osztályu ifjúság szabadságait tekintve lealacsonyítja, és ez által a becsület érzésre is károsan hat: azért az ilyen tilalmazásnak megszüntetését kérjük annál is inkább, minthogy a kir. egyetem polgárai már jelenleg is illy megszorításoktól mentek voltak és tehát e tilalom, a többi főtanodákban is — hova a tanulmányok folytatása végett is jönnek ifjak — csak nehézséggel, az előljárók és tanulók közti kellemetlen surlódással volt foganatba vehető.

3-or. A főtanodákban divatban levő naponkénti kényszerített templombajarást, melly nem csak a vallásosságot elő nem mozdítja, hanem inkább a vallás iránt közönyösséget szül, megszüntetni kérjük.

4 er. Kérjük, hogy a tanintézetek minden tudományos készülétekkel, melyekben most általában hiány van, nemkülönben illő könyvtárral, mellybe az ujólag megjelenő jelesebb tudományos munkák a tanítók határozatából

időről időre szereztessenek, el legyenek látva; és a könyvtárnak használása, valamint a könyvlajstrom megtekintése a tanuló ifjuságnak szabad legyen.

5-ör. Minthogy a felsőbb tudományos intézetek, ha legjobban elrendezvék és legjobb oktatókkal ellátvák is, rendeltetésüknek meg nem felelhetnek, ha közép tanodákban és elemi iskolákban a felsőbb tudományok felfogására alap nem vettetett: azért kérjük a közép tanodákban és elemi iskolákban a tanítást úgy elrendeztetni, hogy azokban a jelenleg nagyobb részint divatozó szajkó-módrai tanulás helyett a gondolkodó tehetség jobban kifejtessék és gyakorlati tanmódszer által kedv a tanulmányok iránt gerjesztessék, az ifjuság pedig leginkább a tulajdon szavakkali helyes előadásban, és a jelen korban annyira szükségessé vált nyilván szavalásban gyakoroltassék, úgy szinte az élet által annyira megkívánt számtanra különös gond forditassék. Ezekhez járul, hogy a tanulmányi alap költségén jelesebb egyének külföldre, különösen Németországba küldessenek, hogy a kitünőbb tanodákban a gyakorlati tanmódszert mind nyelvekre, mind egyéb tantárgyakra nézve sajátukká tehessék, és hazatértükkel másokkal közölvén, azokat meghonosithassák.

6-or. Legnagyobb hiány lévén eddig a középtanodákban, miként ugyan azon egyén mindennemű tanulmányokat — mellyek mind-egyikére egyazon egyénnél egyforma hajlam vagy képesség ritkán találtaik — kénytelen vala előadni; minek következtében a tanítók nagyobb része is nem egyenlő figyelmet fordít a minden tanulmányokra: azért kérjük a középtanodákat úgy elrendeztetni, hogy minden külön tanulmányra külön tanító is legyen, ki

azon tanulmányt minden osztályban taníthatja; továbbá az egész nevelést nemzeti alapra fektetni kérjük.

7-er. A közép és elemi iskolákban még divatban levő testi büntetéseket, melyek a becsület-érzést elfojtják, eltöröltetni kérjük.

8 or. Kérjük az alapított ösztöndíjaknak a legjelesebb ifjak számára valláskülömbőség nélküli osztását.

9-er. Az utazás a kiképzés és tudvágy ébresztésére nagy befolyással bír, — kérjük azért, hogy koronként a szünidőkben kitűnő ifjak valamely jeles tanító vezérlete alatt a tanulmányi alap költségén kül- és belföldön utaztassanak.

10-szer. Mivel a tanelőadások nyilvánossága hatalmas rugója a tanítói és tanulói ösztönnek: azért kérjük, hogy a csend fenntartása mellett mindenkinek különbség nélkül a tanelőadásokban való részvét szabad legyen.

11-er. A gyermekes és csak surlódást szülő számszerinti érdemosztályzat megszüntét kérjük.

12-er. Minthogy a mezei gazdaság különösen hazánkban a nemzeti vagyonosság legtermékenyebb forrása, amugy is a földnek urbéri békók alól történendő felszabadítása után reménylhetők, hogy több mivelt ember mintsem eddig, választandja azt életmódjául, tanítása pedig, miután a tanulók semmi földdel, hol a gazdasági tanok gyakorlatilag mutathattak volna, nem birtak, elhanyagoltatott; ezek folytán kérjük, hogy azok telkekkel elláttassanak, melyeken a mezei gazdaság gyakorlatilag és kísérletekkel czélszerűen taníttassék.

13-or. Tagadhatlan, hogy a kisedővő intézetek a nemzeti nyelv terjesztésére leghat-

hatóságból eszközök: azoknak tehát felállítását és pártolását különösen kérjük.

14-er. Mind a középtanodába, mind az elemi iskolába czélszerű és a kor igényeinek megfelelő könyvek hozassanak be.

15 ór. Ugy szinte az elemi iskolában a polgári jogok és kötelességek és a büntető törvények elemei tanitassanak.

16 ór. Mindenrendű tanítók fizetésének hivatásukkal arányba hozatala ajánltatik.

17-er. Hogy a nevelési rendeletek szigorúan végrehajtottassanak, minden iskolai kerületben több iskolai ügyelő legyen, kiknek mindegyike, bizonyos számú tanodákra terjedő felelős hatáskörre bírjon s mindnyájan a kerületi főigazgatónak alárendelve legyenek.

18-ór. A vallástan a középtanodákban rendszeresen tanitassék, s annak a bölcselkedési pálya tantárgyai közül kirekesztését eszközöltetni kérjük.

A győri főtanodai összes ifjuság gyűléséből a sajtószabadság nyolczadik napján!!

A nemzetőri intézmény sem kerülte el figyelmünket; miután a polgárság magyar és német egyenruhás őrsége nem akart nemzetőrré átalakulni, a népből külön nemzetőrhad képződött és mi akademikusok külön alakultunk nemzetőrökké; Karvasy Ágoston jogakadémiai tanárt választottuk kapitányunkká; egy kissé komikus alak volt fekete attilában, kucsmában fehér forgóval, rezes karddal az oldalán; különben is igen rövidlátó lévén, szemüveget viselt, de hangja sem volt valami harcziás; adjutánsul egy huszárból lett tanulót választott. Szorgalmasan gyakoroltuk magunkat a katonás lépésekben és kanyarulatokban; puskánk nem lévén,

kardot kötöttünk és vasárnaponként a piacra is kirukkoltunk a templom elé.

Zenebonák, népcsődületek, erélyes fellépések se hiányoztak; a kis lotteriát támadták meg legelőbb és kétfejű sasos tábláját leszaggatták; erre következett a többi kétfejű sasok pusztítása és a sárga-fekete szín bemázolása nemzetire; még a magas tűztoronyról is levétette a nép akarata a nagy pléh kétfejű sast (a Bach-korszak alatt fekete-sárga zászlót tűztek a helyére, ezt az alkotmány visszaállításakor nemzeti zászló váltotta fel; ma már a torony is eltűnt). A redutban naponként volt népgyűlés, még pedig oly élénk, hogy egy ízben Lukácsot, valami elszólásáért az ablakon akarták az emeletről ledobni.

Miután katona alig volt néhány a városban, az őrhelyeket mi és a polgárság láttuk el, a rendre, békére felügyeltünk; pedig mi csináltuk a legnagyobb zenebonát. Mi pontosan és lélekismeretesen örködtünk és megszenvedtünk a hazáért, ha másképp nem, éjjelenként virrasztottunk és végig jártuk a korcsmákat, a békésen ivókat haza küldtük, aztán mi foglaltuk el helyüket, különösen a hol szép korcsmárosné volt; őrhelyeinken is vígan voltunk, mert a lelkes honfiak és honleányok bőven elláttak bennünket borral, kalácscsal és pecsenyével, még a kártya se hiányzott.

Unschuldnak azonban sehogyan se tetszett ez a dolog, sokat rázta a fejét, panaszkodott, hogy rossz üzletet csinál; puskáit ugyan megvették; de utóbb már néhány garázda vevő annyira megijesztette, hogy jobbnak látta az akkor érkezett belgiumi puskáit levitetni a pinczébe. Sűrűn emlegette: »mi lesz mindebből?«
»Lesz még magyar bankó is!« feleltem én; de

már ezt kereken tagadta. Később aztán, midőn jövendőlésem beteljesedett, sokszor emlegette ezen prófécziámat.

Miután tanulásról az általános lázas állapotok miatt szó sem lehetett és csak kötelességből jártunk az előadásokra, de ott sem igen épültünk a tudományokban; tanáraink tehát jobbnak látták, hogy a husvéti ünnepekkel együtt az egész április hónapot otthon töltsük.

Tehát ápril első napjaiban én is hazamentem Beöthy sógoromhoz és első gondom volt beiratkozni a komáromi nemzetőrök közé, kiket Ladányi nevű nyugalmazott kapitány gyakorolt be a vármegyeház udvarán; nekem is kezembe nyomtak egy 18 fontos puskát. A strázsálásokból, őrzáratokból és éjjeli patrolirozásból én se maradhattam ki. Egy alkalommal, midőn a városházánál voltam őrségen, különös eset adta elő magát: a városháza ajtajában álló nemzetőrnek golyóval töltött puskája éjfél tájt véletlenül elsült és mivel éppen átellenben volt Buday László, a polgárőrség kapitányának lakása, mely előtt ő szintén őrt állítottatott fel; először azt hitték, hogy ez a lövés bosszúból történt feljűk; azért az nagy zavart okozott, a lövésre a várból is kijött a patrol; a véletlenség azonban nyilvánosságra jutván, csakhamar eloszlott a botrány.

A husvéti ünnepekre nagybátyám két unokaöcsémmel Szomorra szándékozván utazni, testvérbátyját, az ottani plébánost meglátogatandó, engem is meghitt utitársnak. Szívesen fogadtam a meghívást és nagypénteken (ápr. 21.) gőzhajón Esztergomba, hol már várt reánk a plébános bácsi hintaja, azzal este Szomorra érkeztünk és a vasárnapi mise alatt gyönyörködtünk a német nép tarka viseletében. Ebéd alatt rendesen po-

lítizáltunk; a ráczok fészkelődéséről lévén szó, a plébános már ekkor mondta, hogy »a nagy tragédiának ez csak a kezdete, még vér is fog folyni.« Ez a jövendölés is beteljesedett.

Másnap a bajnai fiókegyházban volt az isteni tisztelet. Itten délután meglátogattuk a tiszttartó családját, hol nagy társaságot találtunk az ozsonna körül. Megnéztük a Sándor gróf kastélyát, mely az erdő szélén regényes helyen fekszik; de mi inkább gyönyörködtünk a szabad természetben, mint az ismeretlen emberek közt. Másnap (ápr. 25.) a plébánia szép nagy kertjét, földjeit, juhait, ökreit, teheneit néztük meg és ápr. 26. haza utaztunk; utközben Esztergomban benéztünk özv. Staudnernéhez, nagybátyám testvérhugához is.

Ismét vissza kellett utaznom Győrbe, hogy az iskolai évet befejezzem. Bizony tanáraink is örültek, ha minket, zenehonát okozó tűzvérű fiatalokat, lerázhatnak a nyakukról. Azért a május hónap nem annyira tanulással, mint vizsgálatokkal telt el; melyek elég felületesek voltak ugyan, de én a természeti törvényből várakozáson felül jól feleltem Paulernek. Bizonyítványomat május 31. megkaptam, melybe osztályzatom ekkép van beírva: »Statisztikából: első rendű, Természeti törvényből: jeles, Magyarország. közjogból: jeles.

Ezt megelőzőleg Beöthy Zs. sógoromtól, kit már az új magyar kormány kinevezett culturminiszteri fogalmazónak és nejével Budára költözött, a következő levelet kaptam: »Kedves öcsém! A Komáromvárosi tisztujítás miatt igen gyakran kelvén fel és alá utazni, alig volt időm levélíráshoz nyulni. E hó 24-kén azonban Kovács Pál már bizonyosan kapta azon leveletem melyben őt szállásomról értesítettem: 23-kán költ

leveled következtében tehát sietve tudósítlak, mikép lehetetlen, hogy hivatalos dolgaim miatt érted menjek. Hanem úgy vélekedvén, hogy okos és takarékos ember vagy, elegendőnek tartottam e' levelem mellett pénzt küldeni, melyből az illetőket *nyugtatóvány* mellett kielégítve, mielőbb haza jöhess. Nem tudom követeli-e gazdád az áprilisi kosztpénzt miután azon egész hónapot Komáromban töltöd? Igyekezzél ezt fizetésed alkalmával leszámítani. Egyébként minden költségednek okos meggondolás szerinti fedezésére 100 azaz száz pengő frtot, melyből — mint mondtam — mindent nyugtatóvány mellett kifizetve, részletes kiadásaidat számadási alakban följegyezd, hogy nekem megérkezésed alkalmával mindenről pontosan számot adhass. Vigyázz azonban, hogy pénzváltás és fizetés közben meg ne csalattassál. Bizonyítványodat mindenesetre magaddal hozd s addig haza se jöjj, mivel megtörténhetik, hogy nem Győrött fogod végezni iskoládat. Ha a pénz elég nem volna — mit nem reménylek — e' levelem folytában kérd meg nevemben Kovács Pál bátyámat, hogy azt pótolni sziveskednék. Ha jössz, jegyet Budáig válts, és a budai félen a bomba — vagy a nemzeti téren fogsz kiszállni, honnan a hordár fel fog kísélni a Kossuth utcába s ezen felfelé jössz a bécsi kapuhoz, melynek tőszomszédságában egy sárga házban fenn az emeletben 155. sz. a. van lakásunk. Egyébiránt mi egészségesek vagyunk s isten áldjon meg addig is, míg viszont láthatunk. Szerető bátyád Beöthy Zsigmond vallás és közoktatási ministeri fogalmazó.»

Május 31. Kovácséktól, gazdámtól és barátaimtól elbucsuzva (Benevics egy selyemre festett óravánkossal ajándékozott meg), junius

1. utra keltem gőzhajón Budára; a kiszállásnál azonban egy kis baj történt, mert a bombatéren a bámulók nagy tömegében elmulasztottam a kiszállást és Pesten léptem partra, onnét mentem föl a várba, úgy hogy késő éjjel érkeztem sógorom szállására.

Igen kellemes volt budai tartózkodásom, szép kilátással, jó levegővel és szokatlan csendben, mert a pesti zsvajt nem hallottuk, a várbeliek pedig hivatalnokok és békés polgárok voltak. Oberdorffal, pesti egyetemi tanuló társammal, még megérkezésemkor a várban találkoztam, közelünkben is lakott, de azért keveset látogattuk egymást (mint honvéd 1849-ben az aradi kórházban halt meg). Azonban Cseikó György a budai majorokban lakott és így folytathattuk a baráti viszonyt, gyakran fölkerestem őt és Pestre is együtt jártunk. Amtmann János sógorommal nagy rábeszélésre kibékültem: már akkor nagy beteg volt, de azért nagy lelkesedéssel vett részt a forradalmi mozgalmakban (meghalt 1849. május végén Buda bevételé után).

Gyakran átjártam Pestre, napjában kétszer is; otthon a Kossuth Hírlapját, a Közlönyt és pár szépirodalmi lapot, meg a Heckenast kölcsönkönyvtárából regényeket olvastam. Pesten járásom közben megfordultam a Pilvax kávéházban és minden'féle mozgalmaknál, népgyűléseken, nemzetőri gyakorlatokon és tüntetéseknél megjelentem.

Junius 11. Jelen voltam, midőn az olasz katonák fellázaadtak és a Károly-kaszárnya ablakain kilövéldöztek a népre; ekkor történt, hogy hazamenet a hajóhidnál megszólított Deák Ferencz miniszter, ki ott sétált Szemere Bertalannal, kérdezte, hogy: »Mi történt?« Él aztán

tőviről hegyire elbeszéltem a dolgot. Másnap láttam a Károly-kaszárnya ellen felállított ágyut és a Ceccopierik kivonulását, a mint vitték őket gőzhajón Komáromba. Jul. 19. történt a lánczhid középoszlopa közötti negyedik láncznak leszakadása; nem voltam ugyan ott, de a zaj fölhallatszott a várba és sokáig ezen nagy szerencsétlenségen tünödtünk.

Hogy valami hasznossal is töltssem az időmet, franczia nyelvet tanultam, még pedig nyelvmestertől; a Pilvaxban találtam egy faczér francziát, ki állítólag négy évig Párizsban volt; ez hozzám járt, de nem tudott tanítani, azért kiadtam rajta; azután átjártam Pestre Lemonton egyetemi tanárhoz és rövid idő alatt szép előmenetelt tettem; megvettem Thibaut szótárát és olvastam Telemague-ot, meg Paul-et Virginiet. Itt láttam Jósika Miklós fiát, ki Lemontonnál kosztolt volt.

Ezalatt a politikai szemhatáron sűrűn tornyosultak a fellegek; az első tizenhét zászlóalj megalakult, később ezek harczoltak a rácok ellen, hova már a Pesten alakult önkéntesek is levonultak, ezekhez Beöthy Károly is csatlakozott és igen lamentábilis leveleket írt, pedig még ütközetben sem volt. Elérkezettnek láttam az időt, hogy végre én is határozzak; bármily aggodalmat keltett bennem rövidlátásom, elhatározott szándékom volt fölcsapni henvédnek, még pedig nem Pesten, hanem szülővárosomban Komáromban.

Augusztus végén utaztam haza és Kalicza Zsigmond sógoromhoz száltam már; már akkor ő és neje beköltöztek Szemeréről a Vágdunasoron levő házukba; ehhez harmadik szomszéd volt a timár-ház; tehát annak ismét gyakori látogatója voltam. Már ekkor az én

legkedvesebb barátaim: Beőthy Laczi, Lendvay Béni, Munk Sándor, Tóth Pista sat. Jellachich beütése előtt honvédeknek állottak. Mélyen elszomorított, hogy én nem lehettem akkor itthon.

Szept. 11 kén ismét Budán voltam, hogy elbúcsúzzam nővéreimtől, sógoraimtól. Beőthy Zsolt öcsém (szül. szept. 4.) bölcsőben feküdt, szemeit nem tudta kinyitni, ez szüleit aggasztotta, de a: orvos megvigasztalta őket. Később aztán igenis felnyitotta a szemeit. A bucsuzás után csakhamar visszautaztam Komáromba és jelen voltam a szept. 17. nagy tűzvésznél, midőn a város szebb része, 389 ház és öt templom égett le s ezzel kezdődött a szerencsétlen város szenvedéseinek sorozata.

A komáromi 1848—49. eseményeket egy másik munkámban bőven leírtam; most még azt jegyzem itt fel, hogy mielőtt okt. 21. honvéddé lettem, különös álmaim voltak három éjjel egymásután; két éjjel ágyudörej, láng, füst, vér, jajgatás rémitgetett; a harmadik álmomban békén sétáltam Komárom utczáin, de mellettem ugyanígy sétáltak az osztrák katonák is. Tehát fogoly voltam, de szabadon jártam. Mit jelent ez? A jövőendő!

Ekkor határoztam el, hogy bármi történjék velem, ezentul naplót írok, és pedig mindennap följegyzem élelményeimet, tapasztalataimat, életem viszontagságait, hogy majd öreg koromban annak olvasásában gyönyörködhessem. Megtettem, de ki olvas el 39 kötetet (ehhez járul levelezésem, 20,500 levél), még ha azokat Casanova irta volna is.

A »Timár-ház« végéhez jutottam; már ekkor, a valamikor 24 ember lakta ház, igen csendes volt; mert akkor ezt a nagy házat

Ferkó bátyámon kívül csak az öreg Zsófi cseléd lakta. A földbe ásott ládákat, bőrizasztó, cserző földalatti helyiségeket betemették; a száraz és vizes műhelyt szobákká alakították át és ki-meszelték, az udvart kavicscsal, poronddal be-hintették, még fákkal is beültették; úgy hogy ma már senki sem ismer rá a régi timár-házra, hacsak nem a kettős födeléről. Még föl kell jegyeznem egy szomorú, de nevezetes eseményt, mely a timár-házban történt. Itt feküdt törött lábával Damj-nich tábornok a középső szobá-ban, a konyha felőli első szobától elválasztó fal mellett az ablakalatti ágyban, mely előtt a vérnyomokat Ferkó bátyám sokáig őrizte desz-kával betakarva. Azonban mikor megnősült el-vevén Keő Treszkát (dr. Keő Jenő nényét), ez a tisztaságszeretet mintaképe, a vérnyomokat felmosatta.

* * *

A »Timár-ház« után következik a »Komá-rom 1848-49 ben« cz. naplójegyzeteim, mely nyomtatásban már megjelent; azért ezuttal mellőzhetem. Ha az Isten éltet naplómiból még szándékozom egyetmást elmondani »Bach kor szak« czimmel.

* * *

Ha visszatekintek az elmúltakra, ezen »Timár-házban«-ban említettek közül alig él valaki, azok is az öregebbek, még a fiatalok is csaknem mind elhaltak.

* * *

Mi is ez az élet? Csak egy rövid talál-kozás!

Vége.

Egy polgár-temetés 1835-ben.

(Naplójegyzetek.)

Megszólalt a szomszéd szent Anna-kápolnának lélekharangja.

A jó cseléd sírva jött ágyamhoz; még ébren voltam, midőn fölnyalábolt takaróstól és ölben vitt haldokló atyám ágyához.

Ott feküdt halványan, mint megszoktam látni őt, de szemeivel már nem keresett; karjai mereven nyúltak el az ágy szélén. Szegény anyám haldokló férjére borúlt és keservesen sírt; három, nálamnál idősb nővérem térdelve fogta körül édes atyánk hidegülő tetejét és zokogtak.

Csak én nem sirtam, hanem mereven néztem a megmagyarázhatlan jelenetet.

Később édes anyám felém fordult, megsimogatta arczomat és könnyelt szemekkel nézett rám és így szólt:

— Meghalt atyád, mindened, és te nem sírsz?

Sirtam én is, mert anyámat sírni láttam.

Midőn boldogult atyámra tekintettem ismét, szemtűregeiből rémitőleg meredt felém két sötét pont, mitől én úgy féltem. Két rézpénz volt az, melyeket a szemek lezárására odahelyeztek. Így halt meg szegény atyám 1835. február 8-án vasárnap, esti 8 órakor, 43 éves korában.

Ismét visszavittek ágyamba s én elaludtam.

Másnap már a szoba közepén a padlón feküdt atyám holtteste lepedővel leterítve.

Kérdezősködésemmre a cseléd elmondta, hogy a szegények házából átjött emberek a halottat megmosták és felöltöztették és az asztalos már csinálja a tölgy-fakoporsót.

Egész nap jártak a házhoz a rokonok, szomszédok, mindannyia szomorú arczczal vigasztaló szavakkal. Délben már az utcái tiszta szobából, hova pár lépcső vezetett fel a konyhából, minden bútor ki volt hordva. A szoba közepén fölállították a ravatalt, melyet a hozzávalókkal együtt szokás szerint a templomból kölcsönöztek ki; ennek alsó lépcsőjén nagy ezüst gyertyatartóban viaszgyertyák égtek. A két ablak közti tükör fekete lepellet volt betakarva és alatta kis asztalkán két égő gyertya közt állott a feszület. A ravatalon volt a koporsó, abban feketében öltöztetve feküdt, az ajtóval szemben, atyám holtteste; összetett kezeiben kis feszületet tartott. Az ajtó mellett a falon szenteltvíz-tartó s a fal körül székek voltak elhelyezve, melyeken feketébe öltözött nők ültek; a férfiak körülállták a koporsót. Mind rokonok, mind ismerősök voltak ezek.

Én is új fekete ruhát kaptam és sapkámra gyászfátyolt. Kiálltam a ház elé a kapuba s hallottam, amint a kérdezősködőknek tudtúl adták a szomszédok, hogy a szítás-háznak halottja van; meghalt a hidárendás, az a derék becsületes ember, ki annyi szegénnyel tett jót; azok pedig sajnálkoztak és fejcsóválva tova ballagtak, némelyikök be is jött megnézni a halottat.

A „halálmadár“, ez a szásrétű köpönyegbe öltözött szomorú alak, magas tetejű kalapján hosszan le-

lógó fekete fátyollal, ugyanilyennel a botján, szóval hordta szét a gyászhirot a városban, mert akkor még csak az előkelő nemes családok vagy papok nyomattak gyászjelentéseket.* A halottjelentő ismerte a családokat és amint azoknál magyar vagy német beszéd volt szokásban, aszerint hívta meg őket ilyformán: „Én általam tiszteli N. N. család, sziveskedjenek N. N. temetésére holnap délutáni 3 órakor megjelenni.”

Eljött az est és megérkeztek a halottvirrasztók; a ravatal mellett pedig éjjel-nappal égtek a gyertyák. A virrasztók többnyire a cselédekből és a szomszéd szegények házából kerültek ki; ezek imádkoztak a halott lelki üdvösségeért és dicsérték a boldogultnak ere nyeit, szokásait, mert nem tudták elfelejteni jószágát. A beszélgetés tárgyát mégis kiválólág a kisértetes históriák tették; mindegyik tudott valami figyelmeztető előjelt fölhozni, mely által előre sejté a megboldogult elhalálozását, így több nap óta hallotta az egyik a ház kéményén ülő kuvik vagy halálmadár huhogását, halottszagot érzett; a másik három éjjel egymásután sáros vízben gázolt, ez pedig az álmoskönyv szerint halált jelent; a harmadiknak foga hullott ki; a házi cseléd pedig látni vélte, amint a szomszéd sötét szobában az ajtó előtt fehér kendő surrant el, az volt, úgy mond, a megboldogult lelke. Előhordtak mindenféle rémtörténeteket tetszhallottakról és hazajáró lelkekről. A képzelődést nem kevéssé növelte a virrasztók számára kiadott bor és pálinka.

Harmadnap minden a családhoz és házhoz tartozó gyászruhában járt a halott körül és sirtunk szünet

* Egy ilyen van gyűjteményemben, ez Kolmár József, ref. esperes-prédikátoré, ki 1835. nov. 24-én halt meg Komáromban.

nélkül. Délután 3 órakor a temetés ideje is elérkezett. Megtelt az udvar és ház környéke gyászoló közönséggel. Boldogult atyám tekintélyes polgár lévén, a város urai mind megjelentek. Itt volt *Amtman* József főbíró, *Kossár* Ferencz városkapitány, *Strahler* József, *Tolnay* Ferencz, *Laky* Gábor, *Russay* József, *Gutmann* József senatorok stb. Mind oly komor emberek voltak, borotvált sima arczezal, magas kalappal fejükön és bokáig érő kabátban, többen sokgallérú köpenyben, arany vagy ezüst gombú spanyol nádbotra támaszkodva, hogy a nem benfentes ember alig mert hozzájuk közeledni. Szétosztották a nagy viaszgyertyákat; a papok és előkelőbbek a legnagyobbakból kaptak és kiki kabátja felső gomblyukába akasztá azt belénél fogva.

Megjött a pap, az apát-plébános *Szemes* György, adlatusaival, és a sz. Ferencz-rendi barátokkal teljes ornátusban, misemondó ruhában és biretben (négy-szegletű fekete papi sipkában); a ministrans gyerekek fehér ingben, vörös ruhában tömjén füstölővel a kezükben, míg a kántor az énekes könyvvel és szentelt-vízhintővel hozzájuk csatlakozott. Ezalatt még egyszer ölbe fogott anyám és a koporsó fölé tartott, hogy csókoljam meg utólszor atyámat, ezt megcselekedtem, sőt megcsókoltam a kezét is, melynek áldását igen, de büntetését soha sem éreztem. Azután a pap beszentelvén a holttestet, leszegezték a koporsót; minden kalapácsütésszívünkbenyilallott és jajjainkat idézte elő.

Kivitték a lezárt koporsót a kapualjába, letették a szent Mihály lovára s a pap elénekelte az „Absolve Domine! Circumdederunt me gemitus mortis dolores inferni“, szívreható hymnust, melyet kalaplevéve hallgattunk végig. Ezen mulandóságra emlékeztető bús

ének nemcsak a család tagjait, de a körülállókat is mélyen meghatotta és könnyeket facsart ki szemeikből, méltán, mert az elhúnytban a család mindenét, sokan jó barátjukat siratták. Következett a pap imádsága a halott lelki üdvösségeért, melyet mi és a közönség térdelve mondott utánna.

Föltették a koporsót a ráillesztett ezüst feszülettel a mennyezetes fekete halottas kocsira, melyet fekete posztóval leterített négy ló huzott és megindult a gyászmenet.* Elöl vitték a fekete nagy keresztet, azután a félkegyelmű *Csizi* Ferkó, mint rendesen, vitte a sírkeresztet, melyen fekete fátyollal bevont csináltvirágkoszorú volt; ugyancsak a keresztvivő bokrétás piros sapkája is át volt kötve fekete fátyollal; ilyen volt az én sapkám körül is, valamint a rokonokén is. Utánna ment a papi kíséret énekelve; azután az előkelőbb és a többi férfiak párosan, utánnok a gyászkocsi, ezután a gyászoló család, a rokonság és a nők tömegesen; végre a hintók következtek, melyek közül csak néhány volt elfoglalva, éltesb nők és gyerekek által, a többi üresen haladt és csak hazamenet használták ezeket is. Én a zsellérünk *Weber* bádogos Fanny lánykájával, kis játszótársammal és a cseléddel ültem az egyik kocsiban.

Így haladt a gyászmenet harangok zúgása közt a piacon keresztül, a vármegye-utcán végig a temető felé. Szép tiszta idő volt, a nap és szél felszikkasztotta az esőokozta sarat.

A temető kapujánál, hosszú két sorban álltak

* Az ily négylovas kocsinak, mely csak előkelő polgárt illetett meg, taksája 4 frt, a kétlovas kocsié posztó nélkül 2 frt volt váltóban.

a város koldusai, kik a szokott alamizsnára vártak, melyet kiosztottak köztük. A sírgödröt, melynek szélére helyezték a koporsót, körülállta a gyászoló kíséret és a pap végső imáját elmondva (mi térdelve mondtuk utánna) és szentelt vízzel hintve be a koporsót, azt kötelekkel eresztették le a sirba; mindegyikünk egy marék földet vetett a drága halott nyughelyére. Ezzel eltemettük a család oszlopát, mindnyájunk vigaszát és összes szerencsénket.

Idősb Szinnyei József.

A jó Gisztl bácsi.

(Naplójegyzetek.)

Idősb Szinnyey Józseftől.

Különnyomat a „Komáromi Lapok“-ból.

Komárom,
Ziegler Károly könyvnyomdájából.
1884.

Réges régen történt ez a dolog, a mit itten most elbeszélek, úgy félszázaddal ezelőtt.

Atyám után szegény anyámat is eltemettük 1836. május 11-én. Már én akkor az első elemi iskolába jártam, mint ábéczét tanuló; így jutottam három nővéremmel árvaságra és nagybátyám gondnoksága alá; nagynéném t. i. édes atyám huga volt.

A barátok-utczai szülői házból a Vágduna-sorára költöztünk az úgynevezett timár-házba. Népes kolónia volt ez akkor. Most már csak a ház áll fenn, a bennlakottak nagyobb része nyugodja örök álmát, néhányan meg a szélrózsa minden irányában elszéledtünk. Nemesak a timár-ház került idegen kézre, de az egész sor házat, kivéven a Stettin-kertet, úgy a gombai töltés mellettiakat is, mások lakják már.

Édes anyám temetése után engemet betegeskedésem miatt kifogtak az iskolából és Lini nővéremmel (most Beöthy Zsigmondné) anyai nagynéném Kauténé, magával vitt Kisbérre, hol férje uradalmi főkertész volt.

Szeptember végén már ismét Komáromban voltam és folytattam az első elemi osztályban tanulmányaimat: a betűfoglalást, vagy mint mondani szoktuk, a silabizálást.

Lássuk az akkori iskolát és paedagogiai rendszert, mielőtt az események sorát követnők.

A városi „normális“ iskola a barátok utcáján, ugyanazon épületben volt, mint mostan, mely hajdan kis megyeházául szolgált. Meg volt még óriási kapuja, melyen át bejutva, balra néhány lépcsőn mentünk fel az alacsony emelet folyosójára; közvetlen a lépcsőnél volt a 2-dik osztály tanterme, a folyosó végén az első osztályé. Ezen öt ablakos nagy szobában a padok két osztályra voltak osztva; az innenső osztályban elől ültek az ábéczések, mögöttük a betűfoglalók, a tulsó osztályban ültek az olvasók. Az ábéczésekkel szemben két nagy fátábla volt a falra függesztve az alphabetum ökölnyi nagyságban festett betűivel. Az olvasók első padjához szélről volt támasztva a professor vagy tanító asztala, az úgynevezett pulpitus. A tanító háta mögött szinehagyott piros selyemszalagon függött az aranyos csillag rézből, közepében rubintvörös üvegből, melyet oly tanuló nyakába akasztottak, ki a tanulásban vagy jó viselet által magát kitüntette; haza mehetett vele, de meghagyták neki, hogy ott-hon jó helyre tegye s ha iskolába jó ismét, hozza vissza. Mi természetesen nem győztük eléggé bámulni a boldogságban uszó és büszkén lépdelő társunkat. Annyi bizonyos, hogy én soha sem vittem csillagot haza. A padsorok előtti állványon volt egy-egy vörössel vonalozott nagy fekete tábla, melyre a tanító krétával írta a betűket, szókat és számokat. A két ablak közti sarokban volt egy alacsony asztal, melyen az írásgyakorlatok füzetek álltak, közbül egy tartóban a sok lúdpenna, melyeket

professorunk példás türelemmel igazgatott kezünk-höz, de néha újat is adott; a nagy cserépkályha hátul a sarokban állott, farácsesal védve, nehogy bedöntsük; e mellett pedig egy korsóban ázott a virgács, összekötözött nyirfavessző, sóban, eczetben, paprikában, mint ezt tanítónk gyakran emlékünke véste. A világért se követte volna el valaki azt a bűntényt, hogy a korsót felforgassa, vagy a virgácsot elsikkasztja; sőt meg volt engedve bárkinek a porolópálcza hozatala, mely gyűjteményből jó nagy csomó állott egyik ablakfülkében. Közvetlen az ajtó mögött húzódott végig a „szamarak padja“; ide ültették a rossz tanulókat, míg a professor kegyesége ezen purgatóriumból ki nem mentette a delinquenst. Ide se kerültem soha.

Az iskolai rend következő volt: délelőtt 8 órától 10-ig, délután 2-től 4 óráig tanítottak bennünket, a csütörtök és vasárnap kivételével, mikor „rekreácziók“, azaz szünnapunk volt; a délelőtti előadások után, úgy csütörtökön reggel is, külön díj mellett tartotta professorunk a privátát. A leckeórát pontosan megtartottuk, inkább egy órával előbb mentünk fel, nehogy késedelmünkért térdelpelnünk kelljen. Az előadást mindig imádsággal kezdtük és végeztük; ehhez a tanító pálczával a pulpitusra vagy padra, nem ritkán, ha pajkoskodtunk, hátunkra verte a taktust. Ily énekhangon és taktusra történt a tömeges silabizálás és olvasás is. Az utolsó „amen“-re, mint a malaczok, rohantunk az ajtónak; boldog volt, ki előbbre juthatott, mert rendesen a hátulsókból került ki az olyan, kit esintalanságáért visszahívott a professor és rövid úton a

haját megczibálta, vagy hosszabb szenvedésre ott marasztotta.

Az előadás rendszeren az ábéczések oktatásával kezdődött; ezekből évközben silabizálók és a következő évben olvasók lettek. Míg az egyik rész tanult, addig a többiek pajkoskodtak, lármáztak és így vége-hossza nem volt az ekzekúciónak, mely térdeplés, hajnak megczibálása, pálczaütés a test különböző részére, skutika vagy korbács- és virgácsból állott; az írásnál vétőnek rendes büntetése volt a paczka vagy tenyérreütés léniával vagy pálczával, azután a körmös, mikor a fiú öt ujját összetartva, nyujtotta tanítója felé, s az léniával ráütött.

A délelőtti tanítást rendszeren a templombame-netel követte. Sorban, párosával összefogódzva mentünk a közeli sz. Anna kápolnába, hol minekünk kisebbeknek az oltár előtt a miséző pap háta mögött kellett térdelnünk; ezt szigorúan megkövetelték; azért, ha valaki a sarkára ült, már fölezbálták, ha társával beszélt, a köztünk áttörtető professor meghúzta a haját.

Leőrölvén ekként az iskolai évet, sok verés, fenyegetés, félelem és izzadás közepette, több ábéczés könyvet elnyűve, mert nekem legalább is 3—4 kellett, annál kevesebbet tanulva, hanem többet pajkoskodva, elérkezett a nagy exámen 1837. július végén. Ekkor szigorúan meghagyta a professor, hogy gatyában vagy mezítláb senki se merészeljen megjelenni az exámenre, kinek csizmája nincsen, az otthon maradhat; mindenki legszebb rubáját vegye magára s megfésülködve jelenjék meg, kóczos és pölyhös hajjal nem szabad bejönni az iskolába. Ily

rendszabály mellett szokatlanul ünnepiesen néztünk ki, de még az iskolánk is, melyet fölsuroltak, sőt zöld ágakat is tűzdeltek az ablakokba, s itt-ott a falak mellé; ilyenkor még a tanító is feketébe öltözött. Aki írni tudott, az egy lapot teleírt szépen, nevét is aláírta s mindezt együtt cifra papirostáblába kötve, a zöld posztóval leterített asztalra helyezték, hol nem hiányzott ilyenkor a virágcsokor. Ezen asztal mellé ült, szemben velünk a város plébánosa, mint a normalis iskolák direktora; a várostól is az öregebb tanácsosok közül megjelent egykettő; ezek és a tekintélyesebb szülők, a padok előtti mediumon vagy szabad téren, szintén szemközt, székeken ültek, míg a félénkebbek és szegényebb sorsú szülők, az ajtó mellett álltak és onnan hallgatták a vizsgát. Ha valamely tekintélyesb személy, péld. pap vagy senátor érkezett, tanítónk intésére mindnyájan felálltunk és „dicsértessék az úr Jézus Krisztus“ köszöntéssel taktust tartva, éneklő modorban fogadtuk őket. Ha a professor úr észrevette, hogy valakinek szülője vagy rokona van jelen, akkor az illető fiút felszólította s az kitüntethette magát, ha pedig nem tudott felelni, akkor szokatlanul szelid és nyájas szavakkal ültették le; mert ilyenkor csak nem mondhatta a professor úr „ülj le, számár!“ Néha a direktor vagy valamelyik notábilis vendég is nyilvánítá szándékát és egyik vagy másik fiút feleletre hívta fel.

Az exámen után következett a „Klassifikáció“ vagy érdemsorozat felolvasása. Ennek ideje attól függött, a mint a kinyomatásával elkészültek, de legkésőbb augusztus első napjaiban megtörtént.

Ezen nevezetes napon a zenével és énekkel járó nagy mise (Te Deum laudamus) után, mind a két normalis osztály egy terembe gyűlt össze s a vendégek is számosan jelentek meg. Russay József, nyugalmazott városi senátor, mindig ott volt a zárünnepélyen; mi pedig bámultuk az ő József császár idejéből megtartott czopfját, melyet füstvel feltűzve hordott és az utcán kalapja alá rejtett; ez gyűjtötte is a klasszifikációkat; még az 50-es évek elején élt és akkor megmutatta nekem gyűjteményét és jegyzőkönyvét, melybe fel szokta írni, az évvel és nappal együtt, ha valamelyik plébános vagy káplán a városba jött vagy onnan távozott. A vendégek és tanulók közt osztották ki a nyomtatott érdemsorozatot; a tekintélyesebb vendég, úgy az első eminens is kék vagy sárga példányt kapott, a többi fehérét. Rendesen a legjobb tanuló szokta azt felolvasni s az első három jeles neve után, a templomból e célra elhozott félgömb alakú két nagy dobbal és trombitával tust vertek és fújtak; ugyanez történt az utolsónál is. Ez évben a betűfoglalók közül Csóka Ignác, Pundor Gyula és Ziegler Albert kapott zenét; én a 13-dik voltam, a válásból vagy kathekizmusból pedig, melyet egy Ferencz-rendi szerzetes szokott hetenként egy órában tanítani, az első rendben 22-dik. Voltunk pedig az első osztályban összesen 146-an (kezdő 36, betűfoglaló 46, olvasó 56; az iskolát elhagyta 7, meghalt 1); a II-dik osztályban 81 volt a tanulók száma, tehát a két elemi iskolában összesen 227. — A klasszifikáció felolvasása után következett a jutalom kiosztás, melyet a plébános teljesített és többnyire

imádságos- és olvasó könyvekből, szent képek és olvasókból állott. Ezután kihirdették a vakácziót, azaz tudtunkra adták, hogy augusztus és szeptember hónapokban nem lesz iskola vagy előadás, hanem a jövő iskolai évre a beírás szeptember végén történik. Erre a szokottnál nagyobb lármával szaladtunk szét, kiki vitte érdemsorozatát haza, ki meg volt elégedve, az büszkén, aki nem, az utcahosszat kiabálta: „Vivát vakáczió, hamis a klassifikáció, görbe hátú direktor, sánta lábú professor.“

Elérkezvén az új iskolai év, október elején végbe ment a „Veni sancte“ s én mint olvasó foglaltam helyet. Lendvay Ignác volt ismét a professorom. Ezen előmenetelnek már csak azért is örültem, mert több könyvet vihettem az iskolába, ezeket bőrrel betakarva és szíjjal összekötve hordtam magammal. Minthogy több volt a tanulni való, ehhez segítség is kellett; azért a gymnásiumból egy 5-dik osztálybeli diákot rendeltek mellém, ki mint instruktor engem és a 3 évvel fiatalabb Tóni öcsémet tanított a háznál. A tanításhoz azonban nem sokat értett, hanem annál többet használta a léniát, melyet hátunkon csattogtatott. Midőn egyszer meghallottuk, hogy új instruktort kapunk, megszűnt a subordináció; összebeszélvén öcsémmel, egy exekuczió alkalmával megrohantuk instruktorunkat, a léniát kicsavartuk kezéből és rá-rivalltunk: „Hallja maga, minket ne verjen, mert maga már nekünk nem parancsol, más instruktorunk lesz!“ és egypárt rá is húztunk.

Egy téli este történt; a házunk kapualjából balra nyíló úgynevezett „szürkeszobában“ leczké-

met tanultam épen, midőn belép egy középstermetű idegen alak, viseltes ruhában, vörhenyeges hajjal és egészséges piros arczezal; tisztelettel és alázatosan közeledett felém, megkérdezte, mi van föladvá leczkére, én pedig kitártam előtte könyveimet és megmutattam a mit épen tanulnom kellett. Ez volt az új instruktorunk Gisztl János, ki komáromi szegény polgári szülőktől 1814. decz. 26-án született; akkor már csak anyja élt és házuk a győri Duna-soron volt, ezt később nagybátyám vette meg, lebontatta s helyébe építette a díszes emeletes házat, mely most a „Magyar király“ fogadó. Gisztl jól tanult, azért a gymnasialis hat osztályt végezve, édes anyja kívánságára 1832. okt. 10-én a Ferencz-rendi szerzetesek közé lépett és a zalamegyei szent-lászlói barátok klastromába jutott. Az életrevaló fiatal ember világias magaviseletével csakhamar elárulta, hogy ő nem papnak való. Azonban ne feszegessük tovább az okot, a miért 1837. márcz. 14-én kilépett a szerzetből, mert én érdemkoszorújából egy levelet sem akarok letépni; annyit azonban állíthatok, hogy ő tettét soha sem bánta meg, mi, tanítványai pedig áldjuk a végzetet, mely visszahozta őt hozzánk Komáromba, mert valóban sokat köszönhetünk neki.

Az olvasók közt első padban ültem és Sárkány Tóni volt az egyik szomszédom, ki ha almát hozott, azt disznónak kvalifikálta, csinálván neki lábakat; „öljük már le“ mondám és megettük; majd legyeket fogdostunk és azokat padba vágott és leragasztott lyukakba eregettük; sokszor pad alá bújva mászkáltunk és társainkat nevetésre készitet-

tük, vagy ha megrugdostak bennünket, feljajdultunk, ennek pedig térdeplés vagy korbács lett a következménye; az alvókat a tanító megbagyásából felcibáltuk; ha szabadba kívánczotunk, ennek kézfelemeléssel és ujjaink mozgatásával adtuk jelét és így jutottunk néhány perczre az udvarra, hol a kutat ránczigáltuk vagy egyebet tettünk, de egy perczig sem nyugodtunk. Ha a tilalom daczára játékokat vittünk az iskolába, azt tanítónk konfiskálta s irigyeltük fiának szerencséjét, kinek azt, mint hittük, elosztogató.

Ezen iskolai évben nagy változás történt; az öreg Höl t z l 2-dik osztálybeli tanító meghalt és L e n d v a y foglalta el helyét, az ő helyére meg S t á r m e g h nevű komáromi fi. egy ottani eszmadia testvére jött, ki sokkal szigorúbb volt, mint elődje, mert alatta még a borsóra s éles fára való térdeplés is divott. Mint olvasó már sokkal jobban tanultam, mert az érdemsorozatban 5-ik jeles lettem, a hittanból pedig 14-ik. Ekkor 166-an voltunk az első osztályban; mindkettőben pedig 239-en. Mindezt az én instruktoromnak G i s z t l bácsinak köszönhetem, ki még a ludtollfaragás művészetébe is bevezetett.

Többször ellátogattam Érsekújvárra, ott lakott t. i. egy anyai nagybátyám H i k k e r Károly, ki mesterségére timár volt és komáromi nagybátyám bőrkészletét árulta egy boltban. Ide szállították a kikészített bőrök egy részét kocsin; ezen iskolai évben én is gyakran utaztam ide mentorom G i s z t l társaságában. H i k k e r bátyám különöz agglegény volt, maga vitte háztartását, sőt gyakran maga is

főzött; mikor meglátogattuk, jó gulyáshússal és túroscuszával szokott bennünket megvendégetni; büszke volt hosszú szőke bajuszára, melyet éjjelre mindig hátra kötött. Gisztl soha se mulasztá el az érsekujvári barátok kolostorát meglátogatni, hol régi ismerőseivel találkozott, ilyenkor én is elki-sértem őt.

Midőn én már a 2-ik elemi osztályt jártam, 1839-ben meghalt Stárme gh, első osztálybeli professor. Nagybátyám és az összes rokonság azon-nal a mi jó Gisztl bácsinkra gondolt, ki már ak-kor a családhoz tartozónak tekintetett, oly sokszor volt körünkben, sőt Lammer Fránczi unokabá-tyámmal testi-lelki barátságot kötött. Házunk nagy összeköttetéssel birt Komáromban; nagynéném a félvárosnak keresztanyja volt (talán még Gisztl-nek is), azért a „Herr Vetter,“ „Frau Maám,“ „Ko-mámuram“ és „Komámasszony“ nálunk csaknem általános szójárássá vált a társalgásban; nagybá-tyám ezenkívül még a városi kultanácsnak is tagja lévén, igen könnyű volt őt a megüresedett helyre behelyezni. Gisztl tehát 1840. május 1-én a nor-mális iskolák első osztályában tanítójává nevez-tetett ki.

Gisztl továbbra is instruktorunk és mento-runk maradt, azzal a különbséggel, hogy most a leckeóra után én jártam az iskola-terem mellett levő lakására korrepetálni. Ha nem tudtam a lecz-kémet, ott marasztott szállásán vagy az üres is-kolában és hallgathattam az alattunk levő lebujból, mely hajdan megyei tömlöczhelyiség volt, Strek-ker regenschorinak fölhangzó hegedűcinczogásait.

Gisztl még nőtlen lévén, ebédjét Tengliné, ácslegény neje, híres kifőzőné szokta szállására hozni; nem esoda, ha én tanítóm távoztával, ebéd hiányában, megízleltem a vacsorára félretett túrós-metéltet és a francia példabeszéd szerint, evés közben jövőn meg étvágyam, néha el is költöttem azt.

Komárom ez évben ritka szerencsében részesült, t. i. Ferdinand királyunk 1839. június 5-én megnyitván az országgyűlést, nejével Mária Anna királynéval egy kis körutat tett hazánk nyugati részén; mi 11-én vártuk a felséges pár látogatását. A vár és város fel volt diszítve; a czehek zászlóikkal, a tanulók tanítóikkal kirendeltettek az utcára; a mi osztályunk a Csóka-(mai Nérei)-féle kávéház előtt foglalt helyet, hol akkor még az épület végén nagy kapu nyílt az utcára; ezen kapualjban várták a vendégek a bevonulást, mi pedig le-leültünk a kövezetre. Akkor még vasut nem volt s a gőzhajó is bizonytalan járású lévén, az uralkodók se voltak oly pontosak, mint manapság. Mi tehát vártunk délelőtti 10 órától délutáni 3 óráig; mikor nagy ágyúdörgés és tolongás közt, nyargalva jött elől a banderium, utánok üveges hintóban Ferdinand király; harsány éljenzésünkre felénk is hajlongott, de én az üvegen át csak fejét láttam, arcát nem vehettem ki. Gisztl közbenjárására nagybátyám, ki a kávéházi vendégek közt volt, két garast adott, hogy vegyek magamnak ebédet. Ezen úgynevezett susztertallért, melyen a devalváció idejéből még rajta volt a 30 krajczár érték, már csak 6 váltó (mai érték szerint 4 o. ért.) krajczárba számították. Varga Józsi

pajtásomat vendégül hiva, következőkép ebédeltünk meg: egy krajczáron nagy karéj fehér czipót vettünk, ehhez kettőn cigánypecsenyét és hozzá egy krajczáron szentjánoskenyeret; jól is laktunk, pénzem is maradt. Mi is a nép után mentünk a várba; a bástyák elején, a bemenetnél két oldalt fenyőgalyakból készült piramis állott zászlókkal feldiszítve. Ő felsége a várkommendans lakában ebédelt, mialatt a vár udvarán zeneszó és ágyúdörgés mellett, a katonaságot is megvendégelték; mi pedig lestük, hátha kijő vagy egyszer az erkélyre, de nem jött ki, hanem ebéd után hintón mentek el Bábolnára és ott maradtak 12. és 13-án; 14-én pedig Komáromból visszautaztak Győr felé. Ezen napokon iskolánk fel volt diszítve, mi pedig a legnagyobb esendben és izgatottság közt vártuk a király látogatását, mely azonban elmaradt.

Midőn a 2. gymnasiumi osztályba voltam menendő, nagybátyám akaratából Nyitrán kellett folytatnom tanulmányaimat, hogy ott a tót nyelvet elsajátítsam; én akkor megnyugodtam abban, hogy az nekem igen szükséges, mert tótok jöttek le a Vágon hozzánk talpakon (tutajokon) boeskorra való bőrt vásárolni, még is csak jó, ha az ember tud azokkal is beszélni. Mindenek előtt szállásról kellett gondoskodnunk; akkor is G i s z t l professzorunkat küldték velem Nyitrára 1840. szeptemberben. Érsekujváron meghálván, az én mentorom nem mulasztá el szerzetes barátait meglátogatni, míg én Károly bátyámnál maradtam. Másnap Komjátiban ebédeltünk az ottani vendégfogadóban; leves után lencsét ettünk; ezt én igen szerettem, nem azért

ugyan, mintha a nagybátyámtól többször emlegetett jóslat jutott volna eszembe, hogy a ki lencsét eszik, annak sok pénze lesz, mert az ugyan soha se lett, hanem mert jól el volt készítve; akkor is Gisztli kérdésére: „Mit eszel még?“ „Lencsét,“ volt a válaszem és harmadszor is lencsét kértem. Nyitrán szintén voltunk az ottani francziskánusoknál; szállást is kaptunk a piaristák-utezájában Királyi nevű nyugalmazott tisztartó családjánál. Dolgunkat így elvégezvén, visszautaztunk Komáromba, honnan felkészülve az új iskolai évre, pár hét múlva ismét útra keltem és a két gymnasiumi osztályt Nyitrán végeztem.

Első levelemben is, melyet nagynénémhez intéztem, megemlékeztem az én mentoromról; a levél így szól: „Október 2-sődi küldöm ezen levelet 1840. Tánt, ha elküldené az öreg kathekézimust, ha nem tudgyák hát majd megmutassa a Gisztli, vegen olyan kis hajkefét, járok e rajziskolába, köszöntetem minyájukat egissigesek e, jó kosztom van, en egisiges vagyok.“ Aláírás nélkül küldtem ezen leveletem, de nevemet a borítékra irtam és csak így kapták azt meg; hanem a levéllel nem voltak otthon megelégedve, mert azonnal irtak gazdámnak, hogy tanítasson levélírással; így tanultam meg aztán ezt is egy piarista noviciustól.

A 4-dik gymnasialis osztályt végezve Komáromban, szünnapjaimat élveztem és 1843. szeptember második felében egy szép napon épen gólyalábakon jártam az udvaron, midőn házunk előtt egy echós koei (abroncsokra terített ernyővel) állott meg és engemet hirtelen útrakészen felültettek. Gisztli

professor gondjaira bízva, Rudnóra küldtek az ottani csodaorvos-plébánoshoz, hova hírére sokan utaztak környékünkéről is, de még többen a szomszéd megyékből és Galicziából, sőt, mint később hallottam, Angolországból és még Szibériából, Irkutsk városból is. Kocsinkon, kívülünk még ketten utaztak, Podhradsky gombkötő, ki nagyot hallott és Mikosné, Gisztl sógornéja; előttünk pedig egy hintóban nőtársaság volt, kik szintén velünk tartottak; közülök csak Schwarz kisasszonyt, egy furirschitznek csinos barna lányát ismertem. Ezeket a stációkon rendesen elértük; ők ilyenkor elővetették kávémasinájukat és kávéfőztek a magukkal hozott provisióból; mely, mint a következmények megmutatták, igen üdvös intézkedés volt. Gisztl természetesen mind Érsekújváron, mind Nyitrán meglátogatta a barátokat, én pedig rendesen velem mentem, ami elég unalmas dolog volt reám nézve. Nyitrát elhagyva, következtek a regényes tájak: erdőségek, meredek hegyi utak és völgyek; fölöttünk a nagy sziklák agyonzúzással fenyegettek, mellettünk jobbra a sövénykerítés daczára rémített a tátongó mélység, azért minden zökkenést női sikoltozás kísért. Minél belebb és messzebb haladtunk a hegyek közt a tót vidéken, annál nagyszerűbb és zordonabb lőn a táj; itten, ha akadtunk is falura, az többnyire szétszórt kalibákból állott és a szegénység ijesztő képe tárult föl előttünk rongyos és piszkos képében; itt-ott az erdők fái közt szénégető kunyhók is kerültek szemeink elé. Az emberek általában barátságosak voltak hozzánk és kérdéseinkre az utat szívesen megmutatták. Gisztl

és én voltunk ilyenkor a tolmácsok, mert mi tudtunk csak nyelvükön beszélni. Ha keskeny út kanyargott föl a hegynek, a szemközt jövő kocsik küllőire helyezett pléhlemezek csattogásai figyelmeztettek a kikerülésre; ilyenkor félre huzódtunk, nehogy kocsinkat kelljen szétszednünk, ha az út keskenysége miatt egymást ki nem kerülhetjük. Midőn már jó mélyen behatoltunk a hegyek közé, komorodni kezdett az idő, köd ereszkedett a hegyekre s esett is; itt már a szegény falusi nép egy hajlék alatt lakott disznájával, szarvasmarhájával, házukon nem volt kémény, hanem a füst ablakon, ajtón hatolt ki. Multságunkra meztelen cigánypurdék futottak kocsink után cigánykerekezve és krajezárkát kérve; ha tót lányával vagy menyecskével találkoztunk az úton, Gisztl rendesen szóba állt vele s az illető, kit Anca vagy Marinkának szólított, igen csudálkozott, hogy eltalálta nevét. Végre utazásunk harmadik estéjén megérkeztünk Rudnóra, mely Nyitramegye felsőbb tájékán, magas hegyektől körülövedezett völgyben, mintegy katlanban fekszik. Szegényes és rút sárfészek, hol a templomot, paplakot és egy zsidó korcsmát, hova szálltunk, kivéve, a legnagyobb nyomorúság nézett ki az ablakon, melyen füst tódult ki s ha benéztünk azon, ökört tekintetével találkoztunk, mely felénk bámult; a nép is igen bárgyú.

A korcsmában egyetlen nagy szoba állott az utasok rendelkezésére, ide vonultunk tehát; de már ez is tele volt mindenféle nemzetiségű piszkos néppel; legtöbb volt a lengyel, aztán zsidó, német, legkevesebb a magyar. Midőn más vigasztalás nem

kinálkozott számunkra, mint az alvás, megkésztették fekhelyeinket, azaz nagy mennyiségű szalmát terített a zsidó gazda a padlóra s arra lefeküdtünk, ha volt nálunk takaró, be is takaródzhattunk; az alvástól azonban elrettentett bennünket a gazdának könnyelműsége, ki gyertyával járt-kelt ablakunk előtt föl a padlásra; mi protestáltunk is ezen figyelmetlenség ellen, de a gazda mosolyogva adta tudunkra, hogy nincs okunk félni, mert tud ő vigyázni. Többen még ébren maradtak és a szoba közepén levő nagy asztalnál beszélgetve, kártyáztak, boroztak, pipáztak; itt sem hiányzott egyes élczelődő, ki feltálalt megjegyzései és adomáival megnevelteté az egész társaságot, sőt ezen élczek még a gyertya eloltása után sem szüntek meg, midőn t. i. előjöttek a sötétség rémei, a vérszopó állatok; mi pedig bosszankodás helyett nevettünk, hogy némileg komikai színbe öltve, türhetőbbé tegyük ezen borzalmas éjet. Egyes vállalkozók sem hiányoztak, kik szerettek volna ezen helyre nagyszerű vendéglőt építeni; csak-hogy ezen tervezgetésnél senki sem gondolt saját magára, mert ugyan ki vágyott volna ezen helyre visszajönni. Miután a viecezekből, melyeken mentorom, Gisztl csak úgy fuldokolt nevettében, már kifogytak, általános lön a csend és elaludtunk.

Másnap reggel Gisztl mindent elkövetett, hogy audienciát kapjunk a csodatevő doktornál; de már ekkor annyira el voltak foglalva a helyek és passageok, hogy reményünk sem volt hozzáférhetni.

A plébános épen akkor tartotta szokott reggeli miséjét; mi pedig lemondunk törekvéseinkről

és megadtuk magunkat a sorsnak, hanem, hogy ismét visszamenjünk az éjjelre azon egyiptomi hét csapással megvert korcsmába bálni, már erre senkinek sem volt kedve, sőt minden erőnket megfeszítettük, hogy valahol egy kis helyet kapjunk, hol az éjet kihúzhassuk. Azt talán mondanom se kell, hogy én mindig Gisztl nyomában jártam, ott voltam vele a plébánián és szálláskeresésnél is. Ezen csatangolásaink közepette még a legkisebb baj lett volna a sár, mely a csizmaszárunkon folyt be, csak minden lépten-nyomon, kerülve a sártenget, ne kellett volna a kerítésekbe kapaszkodnunk. Végre szerencsénkre egy házra akadtunk, hol a füst nem az ajtón jött ki, hanem a kéményen, ökör se nézett ki az ablakon, hanem egy hízó disznó csatangolt a belső funduson; ez volt a falusi mester lakása, csinos fehér kis ház, de csak egy szobával, ez sem volt nagy és inkább hosszú mint széles, ki volt szépen meszelve s padmalya jól leverte, a szoba hosszában X lábakon nyugvó hosszú asztal terült el a megfelelő padokkal. Itt meg az volt a bökkenő, hogy a szobának már voltak vendégei; más erre megretirált volna, de nem így az én Gisztl professor uram, ki annál kevésbé ijedt meg, mert ezek a mi komáromi ismerőseink voltak, t. i. Schwarz k. a. gardedamejaival. Lerajzolván Gisztl mult éjjeli nyomorúságunkat, meglágyítá a nők szívét és ők befogadtak bennünket szobatársaknak. Miután sajkánkat biztos révbe kötöttük, a jó hírt megvivők társainknak és utánna láttunk, hogy legalább holnap végezhesstük dolgainkat; azonban hiában ögyelegtünk a plébánián, ott már rendszerint elfoglalta

kiki helyét, tolakodni pedig nem lehetett, de nem is volt tanácsos a piszkos oláh zsidók közt.

A plébános, miként megtudtuk, ajándékot nem fogadott el, hanem ha az előkelőbbek czukrot, kávét, vagy más ilyes ételmiszert adtak a gazdasszonynak, az szívesen fogadta, sőt a kiválasztottak még a plébános asztalánál is ebédeltek.

Mi tehát mindenekelőtt ebéd után láttunk, ezért szállásunkra mentünk. Házigazdánk, a tót diákból emancipált falusi tanító s igen esinos fiatal felesége, új házasok voltak. Szobájukat átengedték ugyan pár forintért, maguk pedig a konyhában a tűzhely alatti fának készült szurdékba húzódtak éjjelre; hanem midőn ebédről beszéltünk előttük, bármily drága ígéretet tettünk is nekik, krumplinál egyebet nem tudtak előteremteni; miután már a nők kávérequisituma s a mi ételmiszereink is elfogytak a hosszú utazás alatt, nem volt mást mit tennünk, mint elővenni a női tudományt és a burgonyát minden lehető alakra és ételnemre átváltoztatni, a mi legjobban sikerült is; azért körülülvén az asztalt, vidáman költöttük el ebédünket, sőt még házi gazdánkat is nejével együtt megvendégeltük, kik azonban Gisztl társunk minden tót rábeszélése daczára sem ültek hozzánk az asztalhoz. Csak most tapasztaltam igazán, mily hasznos a tót nyelv, itten még talán jobban, mint Londonban az angol, miután a plébános se beszélt más nyelven, mint tótul vagy latinul. Innen magyarázható meg azon tény is, hogy a hercegprimás, már a zarándokló nép kényelmére is Esztergommegyében jobb plébániával kínálta meg őt, azt azonban el nem fogadta.

Vége Gisztl, az ezermester, megtalálta a lakat kulcsát, azaz egy czukorra, kávéra szánt 10 frttal megvesztegetvén a gazdasszonyt, ennek ígéretét kinyeré, hogy másnap reggel mindnyájunkat audienciához segít. Járkálás-, körültekintés-, tudakozódás-, meg krumplievéssel csak eltelt valahogy a nap és elérkezett az est; miután burgonyánkat változtatott alakban megettük, fekhelyről gondolkoztunk; a terv már napközben kifőzetvén, a szoba hosszában szalmát terítettek a földre s azon háltunk mint a múmiák; előbb ugyan a nők részéről történtek némi protestációk, mi azonban egészen az ő parancsaikhoz szabtuk magunkat, t. i. míg ők vetkeztek, mi elfordultunk tőlük, azután elfűtták a gyertyát és mi vetkeztünk és fekdüdtünk le; így mult el békességben és minden veszedelem nélkül az éj. Gisztl másnap reggel kötekedett a gazdával és nejével, faggatván őket, hogyan férhettek el ketten oly szűk helyen. Szegényeket azonban nagy baj érte, ugyanis egy dézsa szilva volt az előhajlékban (veranda), a mire már nekünk fájt a fogunk, ezt a disznó az éjjel fölemésztette; volt sirás, rívás és jajveszéklés, mígnem mi összetett pénztünkkel kiengeszteltük őket.

Egész délelőtt lestük az alkalmat, míg reánk kerül a sor; az igaz, hogy most már a szobába is bejuthattunk, de azért még kihallgatást nem nyertünk; a sok nyomorék, béna, púpos, vak, cholerikus, hektikus és több eféle beteg szemlélésében telt az időnk, midőn a plébános ebédelni ment. Délután kerti lugasában fogadta a betegeket, ott végre hozzá juthattunk. Gisztl, ki négy nyelven tökéletesen

beszért, latinul tolmácsolta bajainkat. Madva Ferencz, a kis barna sovány ember, papi sapkáját fülére húzva ült és okos szemeivel figyelt, azután kérdéseket intézve, kiadta az utasítást és megírta a recepteket. Mehettünk! *

Könnyebült szívvel töltöttük az éjet és másnap visszautaztunk, Nagy-Tapolcsánnak tartva, mert a csodaorvos szerint, csak az itteni és privigyei gyógyszerárban tudták megcsinálni hathatós orvosszereit. A visszautazás gyorsabban történt ugyan, de azért az egész út mégis egy hétig tartott. Még csak ezután volt a hadd el hadd, midőn ki is nevettek bennün-

* Madva Ferencz, az úgynevezett „rudnói csoda“ Szakolczán született 1786. szept. 14-én szegény polgári szülőktől; már 10 éves korában a szülővárosában levő irgalmas atyáknak segédkezet nyújtott az akkori francia háborúban oda özönlött sebesültek és betegek ápolásában. Itt tanulta ő a betegségeket és sebeket először ismerni, mi a különben is szép tehetséggel megáldott fiú szellemét annyira lekötötte, hogy minden iskolakötelmeitől ment idejét az irgalmasok betegápoló szobájában tölté. Midőn Rudnó plébánosa lett, hol 25 évig egészen elvonulva, népének élt, ezen regényes fekvésű tájakon az ezer gyógyfűveiben gazdag hegyek közt, újra fölkelte benne a vágy, nyomorult beteg embertársain segíteni. Először csak helységre betegeit gyógyítá, de a siker, mely működését követé, csakhamar az egész tájék figyelmét magára vonta. Sok megrögzött betegséget és sebet, melyeket orvosok éveken át nem bírtak enyhíteni, Madva egyszerű gyógyszerrel és csekély idő alatt helyre hozott. Hírneve csakhamar széthangzott a hazában. 1840 körül már oly híressé lett, hogy télen-nyáron egész nap egyedül az egybesereglett betegek kihallgatásával foglalkozott. 1850-ben gyengülni kezdett, plébánosi hivatalát letette és Szucsán helységbe vonult. Ezen magányában, a mint halála napját előre megjövendölte, 1852. augusztus 20-án elhunyt.

ket, mert egyikünknek sem használt az orvosság, nekem a folyadékba mártott ruhát kötötték éjjelre a fejemre; eleget vexáltak szegény G i s z t l t, hogy nem jól értette a papot, mert az aligha nem mást mondott; annyi bizonyos, hogy a velem született gyengeségnél fogva, azután is betegesedtem, míg nem a Dunában való fürdés és úszás megerősített.

Elvégezvén Komáromban a gymnasiumi 6-dik vagyis költészeti osztályt, 1845-ben, a szünnapok alatt, ismét G i s z t l professor úr társaságában Pestre utaztam, még pedig a szent István-napi ünnepélyre. Ekkor neje is velünk volt. Budán egy magános házhoz szálltunk. Másnap testvéreimet látogatták meg Pesten a sóháznál, hova sógoromat A m t m a n n J á n o s t, a tavasszal áttették Vágújhelyről, mint mázsamestert. Estve a nemzeti színházba mentünk, a Négy Haymonfi operát adták és mi a második emeletre váltottunk jegyet. Én ugyan keveset láttam az egészről, még kevesebbet értettem, de azért a fényes előadással meg voltam elégedve. Baj nélkül azonban semmi sem végződhetik; kimenet alkalmával ugyanis, a nagy tolongásban elvesztvén társaimat, szállásunkra nem mehettem, mert azt nem jegyeztem meg magamnak; sógoromról is csak annyit tudtam, hogy a Duna mellett lakik a sóháznál; tehát mindenekelőtt azt kérdeztem, merre van a Duna; a magyar színházi közönség eloszolván, már csak a német nyelv segítségével haladhattam tovább, mindig a Duna folyását követve. A Dunaparton a bakteren kívül már alig járt ember; midőn így elérkeztem a három kapus nagy épülethez, az egyik kapunál találomra becsengettem és úgy éjféltájban be-

jutottam sógoromhoz. — Másnap mentorom értem jött. Aug. 20-án Budára a várba mentünk az ünnepegy megsemlélésére. Itten a sok polgári gazda, népség és katonaság közt toladotunk előre-hátra; láttuk a processiót, szent István jobbát, a mint vállukon vitték üvegszekrényben a papok, a koronát a kápolnában. Pár nap mulva gözhajón haza utazván, kiszálltunk Esztergomban, hol megnéztük a nagy-szerű bazilikát, melyet akkor festettek belől. Meglátogattuk S o m o g y i Alajost, ki komáromi fiú volt és G i s z t l iskolatársa, jó barátja; akkor a papi seminariumban tanult; megmutogatta igen érdekes festményeit és krétarajzait; hasznát is vette ezen tanulmányának, mert midőn a szabadságharcz után Amerikába ment mint missionarius, Dancevilleben, mint szegény pap oltárképeket festve tengette életét. Küldött is Amerikából G i s z t l nek egy óriási nagy képes lapot, a „Brother Jonathan“ karácsoni számát; ezt G i s z t l nekem adta, most is megvan; a benne levő öt beszélyből pedig egyet lefordítottam, mely „Kisértet a vastag tölgy alatt“ czimmal a „Hölgyfutár“ 1853. folyamában meg is jelent.

Ekkor már szétváltak útaink, én Pozsonyba, onnan Pestre kerültem, míg az én jó mentorom Komáromban maradt, hol 5000 fiú nyert tőle oktatást, mely alapul szolgált a további kiképzésre; aki pedig az elemi tanítással megelégedett, az minden tudományát tőle nyerte. 1880. aug. 11-én negyven évi szolgálat után teljes fizetéssel nyugdíjazták. Büszkén tekinthet szét szülővárosában, mert ott igen sokkal találkozik, ki hálával emlékezik meg régi jó tanítójáról, ki megérdemelt nyugalma közben is

vissza-visszatér régi szeretett tanszékéhez. Én sem mulasztom el, ha Komáromba megyek, hogy föl ne keressem őt; elmerengünk ilyenkor a multak fölött, melyekre ő oly szívesen emlékszik vissza, én pedig most is, mint hálás tanítványa, kívánom, hogy még sokáig éljen és legyen a város élő krónikája.

KOMÁROMI LAPOK TÁRCZÁJA.

Úrnapja Komáromban.

1843. június 4.

Írta: idősb Szinnyi József.

Az »Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képen« cz. nagy munka programjában említve volt a komáromi úrnap, melyet Jókai Mór koszorús költőnknek kellett volna megírni, de nem írta meg. Én még 1861. május 16-iki naplóm kiegészítéséül leírtam ezen nevezetes ünnepélyt, melynek közlését bármily gyarlón, jelenben érdekesnek tartom.

Ezen legnagyobb és legemlékezetesebb katolikus vallásos ünnepély fényes napot képezett az évben. Úgyhiszem mindenkinek ekkor készült el új ruhája; az enyémet legalább akkor hozta haza a szabó. Leirom ezt, az akkori ruhaviselet közbevegyítésével, mert az a mostanitól igen elűtő volt. Állott pedig az én öltözetem egy Zrinyi-ruhából, mely akkor divat volt, de hamar megszűnt az lenni, czélszerűtlen volta miatt; ugyanis a két karra huzott szűk ujjast vállánál tel kellett kötni s erre huztam a szintén fekete posztóból készült rövidebb bőujjú attilát, mely alul két oldalt, mint a kart

födő ujjasnál is apró szövött mogyorónyi nagyságú gombkötő diszszel volt ellátva, fölálló gallérral; ehhez járult az alacsony selyem kalap (a milyent most a püspökök viselnek.) Még akkor fejdizűlt czilindert viseltek a polgárok, hétköznapi sapkát vagy süveget, úgy, hogy a magyar csizmadia is, ha munkaközben eszébe jutott valami sürgős bőrvásárlása, úgy, a mint

dolgozott, feltűrt ingújban és köténynyel ment a boltba, csak czilinder kalapott tett a fejére s köpenyt kanyarított a nyakába még nyáron is; az inas, ha felszabadult legénynek, arról lehetett megismerni, hogy bármily pöttön ember volt, cziindert tett a fejére és botot vett a kezébe; a katonatisztek szolgálaton kívül, szintén czilindert és hosszú fekete kabátot viseltek, de merev, egyenes tartásukról és feszes nyakravalójukról azonnal fölismerhetők voltak. Csak a superok (hajóácsok), szekeresgazdák és a hetivásárra bejövő gútaiak és hetényiek viseltek nagykarimájú parasztkalapot. Csizmát húztam, még pedig hegyeset, a mint akkor viselték, a sarkaikra felsrófolt ezüstgombos sarkantyúval, pengőst nem volt szabad diáknak viselni, mások így hordták különösen a fiatalabbak, nagybátyámnak azonban öreg úrhoz illő gombos sarkantyúja volt; a lábszárakra azonban bő nadrágot húzott a polgári osztályból és úri rendből mindenki, a többiek szűknadrágban

jártak. Topánt csak nők és kis gyermekek viseltek, de a mint négy vagy öt éves lett a fiú, nem tűrték többé társai maguk közt, ha topánt viselt.

Igy indultam az ünnepélyre, még pedig a rendes szokástól eltérőleg korán 7 órakor kellett megjelenünk a gymnasiumban; én azonban nehezen vártam az indulást, azért hat órakor el is mentem hazulról; különben már ekkor mindenki talpon volt a városban. A szekerek egész éjjel hordták a kivagdalt fákat vagy galyakat, a füveket hajnalban szórták szét az utczákon, mindenki diszította háza elejét, kapualját, ablakrácsait, de csak a piacon és azon utczákon, a merre a körmenet elhaladt.

Mikor a kispiacz torkolatához értem, az Eiselt-féle sarokháznál önkéntelenül megálltam és bámulatomban egy ah! felkiáltással száj-tátva, mintegy azzal is elnyelni akarva a sok rendkívüli szépet. Nem első úrnapja volt ez életemben, de a hatás mindig ugyanaz maradt. A nap ragyogott teljes fényében; a házakhoz támasztott sűrű fagalylyak egészen elfödtek a falat az ereszig, (a piaczig mind földszintes épületek lévén), úgy, hogy erdőben képzelte magát az ember; a földet, kövezetet egészen, de egészen a sűrűn szórt fű, melyet aztán a házbeliék (majd minden háznál volt kert) leszakítva minden virágaikat, de még a távolabb

lakók is, szétszórták a fű közé, különösen a ház kapuja előtt; a sok istenfa, bárzsing, boldogasszony tenyere, muskátlilevél (ez a komáromi ablakok rendes disze), bazsalikom és más szagos növény, de különösen sok rózsalevél el volt szórva a fű közt, mely szemképráztató diszül és kellemes illatul is szolgált. Már a szegleten az Eiselt-féle ház kapualjában se ényen dolgoztak az oltár fölállításán és fel-diszitésén, valóságos virágos lombátorrá volt az átalakítva, temérdek virágcsokorral, koszorúval feldiszitve; ez egyik állomás helye volt a processióbeli papságnak, hol menetközben isteni tiszteletet tartottak; volt ily állomás hely több is.

Én azonban teljesen és mindent szem-ügyre akartam venni és élvezni, azért tovább mentem, szinte sajnáltam tiporni a szép zöld füvet és virágot; de azt még mindig szórták és szaporították. Meglepően szép volt az ablak-rácsokat vagy az újabb épületeken az ablak-

fákat elfedő virágcsokor, koszorú és guirland, mely a sűrű galyak közül viritott elő, mintha minden köznapi dolgot virággal, a természet lombátorával akartak volna eltakarni. Így lépésről-lépésre újabb meglepetés várt reám. Míg végre megérkeztem a nagy Szent András templom előtti gymnasium épületéhez. A fiúk

is mind ünnepi diszben, teljes számban várták a processio megindulását.

Hallottuk, a mint nagy dobolással fölvonultak az egyenruhás polgárok, egy német és egy magyar század rukkolt ki. A németek tehetős kereskedők és mesteremberekből, német mesteremberekből, német vargákból sat. kerültek ki, kik gyakran németül is beszéltek; egyenruhájuk: sötétzöld frakk, világos zöld hajtókával, sűrke nadrág, két oldalt szintén zöld betéttel és posonütött kalap (mint akkor nevezték, három szögletű, melyet a német törzstisztek viseltek), nagy lefityegő zöld tollbokrétával. A magyar polgárok csizmadiákból, szűrszabókból és más mesteremberekből állottak; ezeknek az öltözete: sűrke attila sűrűn zsinórozva és kipitykézve, magyar nadrág, magyar csizma és csákó forgóval, mindegyik csapatnak saját zászlója volt, felpántlikázva, felbokrétázva. A német polgárok a piacz felső részén a Schwarcz fűszerkereskedő és Grabner posztókereskedő boltja előtt, a magyarok a Szent János templommal szemben a Thiringer (később Amtmann Jenő polgármester) háza előtt állottak fel. Ha jól emlékezem, a németek kapitánya Buday László, a magyaroké Pohdráczy volt.

A várbeli katonaság közül is vagy egy zászlóalj kivonult dobszóval, a tisztek ünnepi ruhájukban, csákóval, széles nagy feketesárga

szalaggal a vállról le a mellea és a csipőn nagy czafrangba kötve ; a közlegények is fecskefarkú fehér öltözetükkel kék hajtókával és bakancsba huzott magyar kék nadrágban, a csákó rózsája mellett ákácz levelekből álló vagy téli zöld bokréta díszlett. Ezek a várkommen-dáns báró Bakonyi ezredéből valók voltak és a vár előtti sétatér széles útján (glacis) állot-tak fel.

Ezalatt mi, a gymnasium hat osztálya, saját zászlónk alatt, melynek nyelét, dárdáját elborítottuk szalagokkal, virágbokrétákkal, szín-tén kivonultunk az iskola nyílt udvarára (ez akkor még nem volt befásítva) és vártuk az indulást.

Az óriási nagy zászlókat és a kisebbeket is kivitték már a Szent András templomából, melynek falát díszíték évközben ; a harangok megszólaltak. A kath. clerus papi díszben, az apát-plébános baldachin alatt, szentséggel a kezében, papi süveggel, a ministráns-fiuk piros zubbonyban, erre öltött fehér ingben csenge-tyűikkel csilingeltek, mások a baldachint vitték; két felől a városi hajduk, szintén díszöltöze-tükben, panyókára vetett mentében, csákósan, kihuzott karddal haladtak szép csendesen ; a baldachin után következtek a káplánok, a komáromi Ferenczrendi barátok misemondó

ruhában, vagy a reverendára öltött fehér ing-ben, párosan.

A körmenethez csatlakoztunk mi is. Midőn a polgárőrség előtt elhaladt a papi menet, azok »Habt Acht«-ot kommandiroztak (a vezényelés szó még akkor nem volt használatban).

A czéhek zászlóikkal a Megye-utca elején állottak fel és onnét csatlakoztak a körmenet-hez; a szent háromság oszlopánál szemükbe tűnt a szép látvány, az egyes czéheket követő cigány-zenével; ezen komoly, egyházas meló-diák csak emelték az ünnepély disztét.

A mészárosok vérpiros nehéz selyemből készült óriási zászlóját, melynek közepét szent kép diszitette, nyolcz vagy tiz rudon vitték két felül és középen a czéhbeli mesterek vagy legények, arany vagy ezüst lelógó bojtjait külön emelve vitték; a zászló maga s rudja természetes és csinált virág bokrétákkal, szalagokkal volt borítva, de még az azt vivők karja, válla, kucsmája is virágokkal, szalagokkal volt diszítve, elől ment a párdot vállán vivő mészáros legény, mely a virág- és szalagtól elborítva nem volt látható. A zászló föl-emelve az emeletes házak padlásáig ért föl. Így haladtak a többi czéhek: molnárok, superok, szabók stb. szintén több nyelvű különböző színű zászlókkal; lehetett akkor ily óriási zászló tiz

is; több czéh után külön cigánybanda haladt. Ezek után következtek az egy nyelvű zászlók, szintén mind földiszítve, még a vivők is. A ragyogó nap a sok csinált-virág arany- ezüst csillámainak fényét még fokozta.

A menet egyik fényes jelenete volt a szekeresgazdák fölvonulása, mentjükön két felül a vállról lelógó tenyérszerű szélességű, filigrán mivű ezüst lánczaikkal és diónagyságú gombjaikkal. Ily fényes mente volt akkor Komáromban száz is; most már nyolcz-tiz ha maradt belőle.

A processio a szent háromság előtt készített lombsátor-oltár előtt, majd a városház kapuja előttinél és a kis-piaczon az Eiselt-ház előtt megállapodott. Mig mindenütt a rövid istentisztelet tartott, pihentünk, némelyek még a sűrű szagos fű s virág levelekre le is telepedtek a falak mellé, a lombok alá.

Midőn visszatért a menet a piacra, a templomi dob és trombita hangjai mellett lépkedtek a diszpolgárok is sorban és fölállottak helyükre. A szónokló pap Sziegler könykereskedése előtt fölállított szószékről tartott szentbeszédet, melyet a hivek ájtatosan hallgattak; minket pedig iskolás fiukat ezalatt szabadon eresztettek, a zászlóvivők is pihentek.

Ucczu gyerek! Futottunk a katonákhoz. Mindig szerettük ezen rendes hadsereget nézni, törökmuzsikájukat hallgatni és diszlövéseiket megfigyelni. Már töltöttek volt, mikor oda érkeztünk és a vezénylő tiszt »Habt Acht«-ot, azután Schlagt an Hoch-ot kommandirozott. Ekkor a katonák puskáikat lövésre nyujtották föl, mi pedig fülünket befogtuk. A »Feuer!« vezényszóra egyszerre sütötték el puskáikat. Nem így a polgárok (természetesen a németeknek, mint előkelőkelőbb, gazdagabbaknak) elsőség adott; de ezek is, azok is rosszul lötek, egyesek utólagosan sütögették el a puskáikat. Mi jót mulattunk ezen, nevettünk, »kukoriczát pattogatnak« és más ily megjegyzést tettünk; ha valamelyik pajtásunk apja a fegyveres polgárok közt volt, azt büszkén mutogatta.

De azalatt a pap is elvégezte a prédikációt és a templom harangjai megszólaltak. Siettünk sorba állni mi is; azután bekisértük a menetet a Szent András templomba.

Szétoszlottunk úgy dél táján; a kimerült polgárok hazamentek, vagy a korcsmákban a nap eseményeit tárgyalták bor mellett. Puskáikat az inasok vitték haza vállra vetve, mert a mester némi büszkeséget helyezett abba, hogy neki apródja van. Mások a házak falai mellől a még be nem hordott galyakat lopkodták és

futva huzták maguk után, hogy aztán azokból otthon lombsátrat alkossanak.

Nagybátyám már évek óta nem rukkolt ki, de azért ott függött a szoba falán fekete rámában polgári oklevele szép írásban és képben, a diploma két szélén egyenruhás német polgár állott őrt, még pedig kiszínezett képben.

Ebéd fölött aztán patriachalis modorban nagybátyám az asztalfőn ülve, sorban kikérdezte az asztal végén ülő timárlegényeket: Mit prédikált a pap? De ezek sunynyogtak és bizony nem adtak valami kielégítő választ; azonban volt közöttük, a ki hallgatta a tisztelendő urat és aztán helyesen megfelelt a kérdésre.

Nemsokára bekövetkezett az 1848-iki nagy özönviz, elsöpört mindent, a Szent András temploma leégett, bedőlt, a szép zászlók ott égtek el; a polgárőrség nemzetőrséggé alakult át, de ez is elmúlt; megszűnt a czéh-rendszer.

Mi maradt meg tehát? Egy tündérálom, mely a mai realistikus világban mint ködfátyolkép lebeg emlékezetünkben.

A „gőz-hangya“.

(Egy nevezetes **komáromi ember**.)

Írja az otthon élő komáromiaknak egy elszármazott földijök.

Bocsánat a szokatlan elnevezésért, tőle és a tisztelt olvasótól.

De hát szokása lett a 19-ik század fiának, hogy, ha nagyot akar mondani, szereti jelzőül használni: a gőz-t.

Ha egyes ember vagy testület gyorsan végzett munkájáról beszél, így dicsekszik: „gőzerővel dolgoztunk.“

Egy véres száju — különben bárányszelidségű — szélbali öreg urral politizálgatva, ily rettenetes prognosztikonnal riasztott el a kapucziner mellől: „a mostani veszett corruptionnak, édes öcsém uram, majd csak a gőz-guillotine-ok felállítása fog véget vetni“ . . .!!!

Ha ily rettentő instrumentum is képzelhető gőzzel és ha a vasuti vonat mozdonyát széltében mondják gőz-paripá-nak, miért ne lehetne a hangya-szorgalom superlativusát, egy csodálatos tevékenységű emberben úgy nevezni: „gőz-hangya“!?

Nem csufolódási vágy, hanem a régi barátság, szeretet, tisztelet és a méltó bámulat adatja velem neki a nevet: „gőz-hangya“!

Megbámulni való a komáromi öreg vár, a szigeti nagy fa, a hófehér czipó . . . és kétségkívül az lesz a tervezett vashíd és az avval egy időben tervezett megyei könyvtár is . . .; de szülővárosom minden nevezetességei között a magam részéről legtöbbször és legbensőbben bámultam meg: a gőz-hangyát!

De hát ki ő?; türelem, uraim! meg fogják tudni; de majd csak a végén; mert a szinpadi népszinmű is kevésbé lenne érdekes, ha a végét (a mi rendesen lakodalom) az elejére tennék. — Már pedig én óhajtom, hogy szeretett földieim végig olvassák, a mit nekik írok; mert hazánk városai közül csak Komárom dicsekedhetik avval, hogy egy gőz-hangyát szült és e szülöttje, ki szülővárosát annyira szereti és annak multját minden élő emberek között a legalaposabban ismeri, megérdemli, hogy őt is megismerje minden komáromi ember!

*

Én mintegy 32 évvel ezelőtt, a megyeház második emeletén, a sokak előtt már emlékbën is alig élő tisztes öreg Farkas Péter családjánál (hol akkor annak derék fiával, mint boldog gyerkőcz, sárkányt ragasztottam) találkoztam — akkor is szakasztott olyan volt, mint most, 32 év után — egy hallgatag, elmerengő, kevés szavú, még kevesebb húsú, halavány (elspricczelt carmin-tentához hasonló anyajegyves arcú,) téglaszőke szakállú és bajuszú férfúval, a ki előttem már csak az által is rendkívül érdekesnek és emlékezetesnek tűnt fel, hogy sárkányunk sikerülte legkevésbé sem látszott őt érdekelni; a mi a kölyök-ambitiót érzékenyen szokta sérteni.

Nem képzeltem volna akkor, hogy ezeu ember, plajbász vékonyságú alakjában, tárháza oly sok tudománynak, történelmi, irodalmi, monografiai, társadalmi és minden néven nevezendő adatnak, a mennyivel egyes ember a leghosszabb életen keresztül is csak felette ritka esetben rakodhatik meg. — Valódi élő krónika, a legnemesebb értelemben! A mit mond, az — eltérőleg a legtöbb krónikástól — mind igaz; mert saját szerzeménye és gyűjtése az a milliónyi adat, a melyeken tudása és bámulatos emlékező tehetsége alapszik.

Láttatok-e embert, a ki 10 éves kora óta hiven és

pontosan feljegyezte, hogy mit olvasott el életében?: a „gőz-hangya“ (53 éves korában) meg tudja nektek mondani, hogy kis gyermek-kora óta hány ezer könyvet és minőket olvasott ki, hány ezer hirlapból böngészett és hány ezer tárczacikket olvasott el.

Ha kíváncsiak vagytok, hogy a komáromi 1849-ik évi ostrom és csaták idejében mely nap és mely órában hol volt? mit tett? és mit evett? a „gőz-hangya“ pontosan meg tudja mondani!

Ha valaki tudni vágyik, hogy ama szörnyű napok bármelyikén Komáromban mily áron kelt a cipő vagy lúdfertály? a „gőz-hangya“ minden kétséget nevetőségessé tevő alapossággal útbaigazít! (Mint a komáromi helyőrség honvéd tisztje, a csaták zajában is ráért szemlélődni, gyűjteni, hangyáskodni).

Ha tudni akarjátok, hogy a magyar hirlapirodalom megszületése óta hol, mikor, hány és minő újság jelent meg? melyik ki által szerkesztetett? és mikor szűnt meg?... — Kérdezzétek meg a gőz-hangyát: a legnagyobb részletességgel képes kielégíteni tudnivágyásokat; mert mesés számú (12,000-nél többféle) újságot gyűjtött össze alig 6 év alatt; még chinai újságot is találhattok nála.

Ha elfelejtettétek, hogy öreg apátok mikor halt meg? a gőzhangya útbaigazít; mert jöllehet csak az idén kezdte — tengernyi halotti jelentést (parte czédulát) gyűjtött össze és betűrendben registrálja a legkülönbözőbb megdicsőüléseket.

Ha arról van szó, hogy rég elporladt, hajdani színművészek mikor, hol és mily darabokban szenvedték át az első lámpa-lázakat? a világot jelentő deszkák legvénebb matrónái zsenge ifjuságukban hol tették első hódításaikat?... a kerek világon a gőz-hangya az egyedüli lény, ki e tekintetben is mindent tud! mert

kora ifjúsága óta annyi színlapot, sugókönyvet és több-
 eféléket gyűjtött össze, hogy arról közönséges balandó-
 nak fogalma sem lehet.

Ha valaki régi vagy újabb hírlapokból valamely
 nevezetesebb cikket, természettudományi vagy törté-
 nelmi közleményt óhajt megtudni, hogy e vagy ama
 cikk melyik hírlap melyik számában és mikor jelent
 meg? . . . a g ő z - h a n g y a rögtön szolgál felvilágosi-
 tással; mert az általa — egyik derék fia segítségével —
 készített, valóban a hangya-munkásság gőzerejével ösz-
 szegyűjtött, repertoriális adatok száma messze túlhaladja
 a 200,000-et.

Találhatsz a g ő z - h a n g y á n á l mindent, de való-
 ban mindent! a hírlapirodalom fejlődésének egész re-
 giszterét, a „Magyar Kurir“-tól (sőt még régibb kísérle-
 tektől) kezdve a legújabb „Nemzet“-ig; a pasquill- és
 parodia-irodalom termékeinek egész lánczolatát, Sárossy
 Gyula „Arany Trombitá“-jától és Pákh Albert „Csont“-
 jától le az apró emberek gyengéit ostromozó fűzfa-balla-
 dáig; nevezetes képeket, az 1848-iki híres országgyűlési
 küldöttség felette ritka arcképcsoportjától bukott biz-
 tosító társaságok matadorjainak fotográf-albumáig; sok
 nevezetes kézirat- s egyéb gyűjteményt, szóval: mindent!

De mégis, a miért őt szülővárosának minden fia
 leginkább tisztelheti, az azon bámulatos kitartás és han-
 gya-szorgalom, melylyel a Komáromra vonatkozó ada-
 tokat több mint 30 év óta gyűjti! Csak a ki látta saját
 szemeivel azt a vaskos 12 kötetet, mely csupa komáromi
 adatokkal van tele írva, tudhatja méltóan bámulni a
 szülőhelynek azon mérhetetlen szeretetét, mely ily
 óriási munkára ösztönözni képes, a jutalomnak minden
 reménye, sőt talán az elismerésnek is minden igénylése
 nélkül!

„A rév-komáromi földrengésekről,”

„Rév-Komárom halászatáról“ irt cikkei, 1848/9-
diki naplójából közrebocsátott töredékei a nyilvánosság előtt is eléggé ismereteseek. — Kezei közt van a forradalmi komáromi hirlapirodalom teljes gyűjteménye és — a fentebb említett 12 kötetben — megszámlálhatatlan sokaságú becses adat. — Névről elő tudja sorolni egész utczák összes házainak régi lakóit, nemzedékről nemzedékre.

Híven regisztrálta, hogy a város atyái közül ki volt az utolsó c z o p f o s (boldog város, melynek tanácsházában nincs többé c z o p f ! . . .). — Bizonyára még a nevezetesebb bakterek és koldusok (Csizi Ferkó, Jánoska, Pakszus, Kata néni, Gadicsné stb. stb.) geneológiáját is ismeri.

Milyen szép lenne, ha ráérne megírni, mint tervezé, Komárom város monografiáját! Ki lehetne erre hivatottabb, mint ő!? . . . Más városok sok ezeret áldoznak monografiájuk megíratására; Komárom majdnem ingyen hozzájuthatna, ha leghivebb fiát, a g ő z - h a n g y á t, felkérné e fáradságra! ő még csak díszpolgári oklevelet se praetendálna, jöllehet alig érdemesebb valaki e szép czimre nálánál.

Nem költő ő, de azért Beranger-val „mint a tavasz langy fuvallatán“ ifjodik lelke, ha szülőhelye emlékeivel foglalkozik. Még a komáromi túrós lepény és csörgés molnár csusza is lelkesíti, ha néha egy-egy földijénél ilyet találhatnak elé. — A komáromi halászlének meg ő maga milyen excellens szakáca! Tanuja voltam egyszer a derék Petőfi fordító Kertbeni Károlylyal, midőn fehérkötényesen főzte saját kezeivel; még soha se ettünk ilyen jót! s ő mégis szerényen szabadkozott, hogy: nem sikerült! . . .

Nevezetes, hogy a g ő z - h a n g y á n a k nemcsak gyűjtési tevékenysége, gondolkozása, munkás keze

gyors, hanem felettébb, közmondásosan, gyorsak öntővábbításának közvetítői: lábai is! A főváros sürgő-forgó sokasága között úgy halad az utcán, mintha örökké express-távsiörgönyöket hordana ki. — Sokszor panaszkodtam neki, hogy — daczára, hogy már 32 év óta ismerem — mindig csak „f u t ó l a g o s a n“ ismerem; mert még a kávéházba is oly sebesen fut, hogy akárhány vizinális vasut mozdonya ép oly megszégyenülve szuszogna utána, mint én.

Egyszer avval tisztelt meg, hogy legkisebb fia keresztapjául kért fel és tudatá, hogy még az nap délben nőmnél is látogatást teend. — Nőm, ki őt nem ismeré, nagyon kíváncsian várta; én előkészítettem, hogy nézzen ki az ablakon (a főváros legnyüzsgőbb útján) és a legsebesebben haladó ember lesz a leendő koma! Csakugyan úgy is lett; egyszerre nőm az ablakhoz hívott, hogy: jön ám egy sovány ember nagy-sebesen az utcán! kinézek: hát csakugyan a g ő z - h a n g y a perdült be kapunk alá!

Igy haladnak fiai is, különösen a fiatalabbik (Otmár), a ki pedig a legfontolva-haladóbb lények: c s i g á k gyűjtésével foglalkozik és e l a s s ú teremtések roppant gyorsan gyűjtötte össze sok ezernyi létszámra; úgy hogy gyűjteménye egyike a legértékesebbeknek nemben. — Másik fia (József) bölcsész-tudor és jeles finn-nyelvész; méltó öröme Budenznek. — Bajusztalan ifju létére kiment Finnországba, ős-rokonainkat házi tűzhelyüknél megismerni és — mintegy előérezvén a később kitört Vámbéri-Budenz-féle finn-atyafisági vitát — hozott baza feleségül egy hab-arcú szőke finn szépséget, ad oculos demonstrálva a magyar-finn atyafiságot, és a kik látják a szép ifju finn menyecskét és hallják annak gyorsan elsajátított szép magyar beszédét, bizonyára a Budenz pártjára állanak. — Így lehet sz i v v e l - l é l e k k e l

szolgálni a tudományt; másoknak is ajánlom; akkor a magyar-finn atyafiság „nem volt, hanem lesz!”

*

Nem volt szándékom a „g ő z - h a n g y á r ó l” élet-rajzot írni, csak egy kis kedélyes és rokonszenves csevegést, és célom az volt, hogy a jó komáromiak ismerjék meg szülővárosunk ezen nevezetes fiát, ki szerényen elrejtőzik sok érdemeivel a nagy világ elől, és szeressék meg őt érdeme szerint!

A kiknek szívében célomat elérnem sikerült, azoknak immár — hisz jóformán úgyis kitalálták — elárulhatom, hogy a „g ő z h a n g y a” nagyérdemű földink, az én szeretve tisztelt barátom: Id. Szinnyei József; kit az Isten, kívánom ez új évben, hazánk és szülővárosunk diszére sokáig éltesse!

1880.

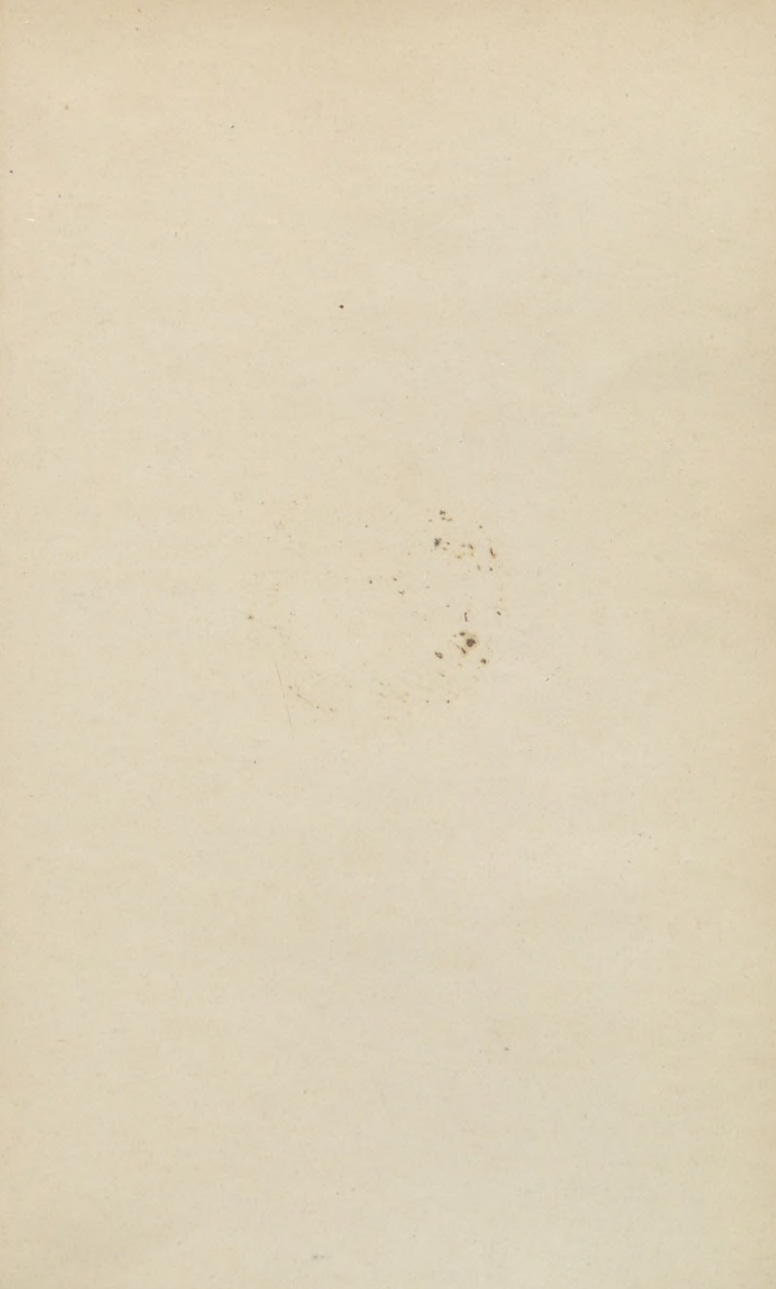
K. St.

Ó. Sa. Alber

Komáromi Lapok 1883. 1. sz.

432.279.

Szinnyei.
Gimár-ház

